

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка

Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології

Науковий журнал
Виходить десять разів на рік

Заснований у листопаді 2009 року
№ 1 (95), 2020

CEJSH

INDEX  COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

Crossref


Академія

Суми
СумДПУ імені А. С. Макаренка
2020

Засновник та редакція
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Друкується згідно з рішенням вченої ради Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка (протокол № 7 від 27.01.2020)

Редакційна колегія:

А. А. Сбруєва – доктор педагогічних наук, професор (головний редактор) (Україна);
О. А. Біда – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
Ю. А. Бондаренко – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
О. А. Заболотна – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
О. В. Кучай – доктор педагогічних наук, доцент (Україна);
М. П. Лещенко – доктор педагогічних наук, професор (Польща);
І. М. Литовченко – доктор педагогічних наук, доцент (Україна);
О. В. Михайличенко – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
Є. А. Панченко – кандидат педагогічних наук (Україна);
О. Є. Реброва – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
О.В. Семеніхіна – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
О.М. Семенов – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
П. Пласкура – кандидат інженерних наук, доцент (Польща) (**P. Plaskura** – Dr. Eng. (Poland));
В. Зоріч – доктор педагогічних наук, професор (Чорногорія) (**V. Zorić** – Associate Professor (Montenegro));
Е. Протнер – доктор педагогічних наук, професор (Словенія) (**Protner E.** – DSc. (Pedagogy), Prof. (Slovenia));

Рецензенти:

М. А. Бойченко – доктор педагогічних наук, доцент (заступник головного редактора) (Україна);
Б. Бонна – доктор педагогічних наук, професор (Польща) (**B. Bonna** – dr. hab., prof. (Polska));
В. С. Бугрій – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
Т. Зубжицька-Мачоуг – доктор хабілітований, професор (Польща) (**T. Zubrzycka-Maciąg** – dr. hab., prof. nadzw. (Polska));
М. Кісель – доктор хабілітований (Польща) (**M. Kisiel** – dr. hab. (Polska));
О. Г. Козлова – кандидат педагогічних наук, професор (Україна);
Ц. Курковський – доктор гуманітарних наук (Польща) (**C. Kurkowski** – dr. nauk humanistycznych (Polska));
Г. Ю. Ніколаї – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
О. І. Огієнко – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
К. Стахира – доктор педагогічних наук (Польща) (**K. Stachyra** – dr. hab. (Polska));
О. С. Чашечникова – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
І. А. Чистякова – кандидат педагогічних наук, доцент (Україна);

Затверджено як фаховий журнал з педагогічних наук
(наказ МОН України № 1021 від 07.10.2015)

Журнал індексується в Crossref, Index Copernicus Master List, Google Scholar та CEJSH.

У журналі відображено результати актуальних досліджень з проблем порівняльної педагогіки, загальної педагогіки, історії педагогіки, педагогіки вищої школи, а також мистецької освіти.

РОЗДІЛ І. ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.017.4(438)

Марина Бойченко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-0543-8832

Тетяна Пахотіна

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-5132-4326

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/003-011

ЗМІСТОВІ ЗАСАДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

У статті схарактеризовано змістові засади патріотичного виховання школярів у Республіці Польща. Показано, що патріотичне виховання здійснюється під час уроків історії, суспільствознавства, краєзнавства, польської мови, виховних годин. Окреслено форми патріотичного виховання в польських школах, а саме: участь у різноманітних конкурсах і змаганнях історико-патріотичного та туристично-краєзнавчого спрямування; подорожі й екскурсії до визначних місць країни; зустрічі з видатними особистостями; участь у роботі громадських організацій (організація патріотичних акцій, виставок, урочистостей); ознайомлення з діяльністю державних інституцій та органів місцевого самоврядування тощо.

Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, школярі, Республіка Польща.

Постановка проблеми. В умовах загострення економічної, соціальної, духовної та культурної кризи актуалізується проблема патріотичного виховання дітей та молоді, оскільки патріотизм, як моральна цінність і сукупність соціально-політичних відносин, є потужним засобом і необхідною умовою для захисту національних інтересів, відродження та зміцнення української нації. Необхідність цілеспрямованої державної політики у сфері національно-патріотичного виховання молоді обумовлена потребою консолідації всього українського суспільства для подолання викликів, що постали перед країною, що підтверджується положеннями, сформульованими в низці державних документів: Законах України «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020); Концепції «Нова українська школа» (2016), Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2019), Указі президента «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» (2019) тощо.

Головним завданням закладів освіти, сформульованим в означених документах, визначено виховання дітей у дусі патріотизму, глибокого

розуміння історії свого народу, національної ідентичності, самобутності, насамперед через створення відповідного виховного середовища. На нашу думку, розв'язання окресленого завдання передбачає вивчення позитивного педагогічного досвіду, зокрема й зарубіжного. У цьому контексті вартим уваги є досвід Республіки Польща, де патріотичне виховання являє собою комплексну цілеспрямовану діяльність, побудовану на сучасних досягненнях теорії потреб, теорії цінностей і теорії особистості.

Аналіз актуальних досліджень. Зважаючи на свою актуальність, проблема патріотичного виховання дітей та молоді привертає увагу багатьох учених. Різні аспекти патріотичного виховання в Республіці Польща стали предметом наукового інтересу низки українських та польських дослідників, а саме: патріотичне виховання студентської молоді в українських і польських закладах вищої освіти (В. Герасимчук); національно-патріотичне виховання громадських організацій Республіки Польща (В. Белан); національно-патріотичне виховання школярів у країнах східної Європи (Н. Вишнівська); державно-патріотичне виховання у період Другої Речі Посполитої (1918 – 1939 рр.) (Л. Солярчик); закордонний досвід патріотичного виховання (Ю. Афанасьєва); історична політика Польщі у ХХІ ст. (Ю. Толмачова та К. Кузіна); свідомість і історична пам'ять в процесі патріотичного виховання (Е. Осевська); досвід громадянського виховання країн ЄС в Україні (І. Дзюбенко); регіональна і патріотична освіта в багатокультурних умовах (А. Степнік та П. Мазур) та ін.

Мета статті – схарактеризувати змістові засади патріотичного виховання школярів у Республіці Польща.

Методи дослідження. Досягнення мети передбачало застосування низки методів: загальнонаукових – аналіз, синтез, абстрагування й узагальнення, що уможливили вивчення стану патріотичного виховання в Республіці Польща; конкретно-наукові – метод термінологічного аналізу, що забезпечив аналіз проблеми патріотичного виховання в педагогічній теорії; структурно-логічний аналіз – дозволив окреслити засоби патріотичного виховання польських школярів.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти безпосередньо до характеристики змістових засад патріотичного виховання школярів у Республіці Польща, вважаємо за доцільне розкрити сутність базових понять даної наукової розвідки – «патріотизм» і «патріотичне виховання».

Будучи складним багатогранним явищем і однією з найважливіших та найбільш значущих цінностей, патріотизм поєднує в собі соціальні, політичні, духовні, культурні, історичні та багато інших компонентів, проявляючись, у першу чергу, емоційно-піднесеним ставленням до Батьківщини. Патріотизм є важливою складовою духовного багатства особистості, що характеризує високий рівень її соціальної значущості.

Згідно з визначенням, поданим в Українському педагогічному словнику, патріотизм являє собою «одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів. Виховання патріотизму – важлива складова виховної діяльності школи. У процесі вивчення різних навчальних предметів в учнів формуються патріотичні погляди і переконання» (Гончаренко, 1997, с. 249).

В енциклопедії освіти патріотизм трактується як «суспільний моральний принцип діяльного ставлення до свого народу, що віддзеркалює національну гордість і любов до вітчизни, громадянську відповідальність за її долю, а також емоційне підпорядкування особистістю свого життя спільним національним інтересам і виявляється в готовності служити Батьківщині й захищати її від ворогів» (Кремень, 2008, с. 356).

У Законі Республіки Польща «Про систему освіти» від 1 вересня 1991 року наголошено, що патріотичне виховання сприяє розвитку в молоді почуття відповідальності, любові до Батьківщини, і поваги до культурної спадщини країни, за одночасної відкритості й шанобливого ставлення до культурних цінностей Європи та світу. Відповідно до статті 4 даного Закону, за формування основ патріотичного виховання в підростаючого покоління відповідає сім'я як основний суспільний осередок, школа, різноманітні громадські й релігійні організації, та осередки суспільної комунікації.

Слід зауважити, що головними завданнями патріотичного виховання школярів у Республіці Польща визначено формування позитивного емоційного ставлення до рідної країни, розвиток позитивної соціальної поведінки та рис характеру поляка-патріота. На думку польських дослідників, виховання патріотизму вимагає наявності фундаментальних знань про минуле власної батьківщини, що актуалізує проблему національної пам'яті.

У польських наукових розвідках ХХ ст. патріотом вважалася людина, яка щиро любить свою країну й емоційно пов'язана з нею (Jundziłł, 1969, с. 9). На думку С. Оссовського, «патріотизм виростає з емоційного почуття» й поширюється на рідну землю, народ, його історію, мову, духовне й матеріальне багатство, спадщину предків і долю майбутніх поколінь», які можуть бути пов'язані з концепцією «малої батьківщини», або місця народження, дитинства, розвитку побаченого в пейзажах і символічних елементах простору (архітектура, природа, мистецтво) (Ossowski, 1984, с. 17-18).

Сучасний науковий дискурс усе частіше акцентує на повсякденному характері патріотизму. За твердженням польських учених А. Степніка та П. Мазура, патріотизм має бути постійним, базуватися на принципі холізму, відбиватися в різних (зокрема й побутових) відносинах людини зі своєю Батьківщиною. На думку дослідників, «патріотизм повинен мати не лише історичні конотації, але й перспективні. Історичний дискурс не повинен бути

єдиним джерелом символів, метафор і готових формул, що становлять ідеологічну цінність визначення патріотизму. Патріотизм не може бути просто «клопітким зобов'язанням». Швидше, він повинен стати натхненником для побудови особистої кар'єри й досягнення успіху в житті. Усе свідчить про те, що часи однієї моделі патріотизму (заснованого, наприклад, на ідеї національної вірності) також минули. Сьогодні молодь вимагає права на власну патріотичну чуйність. Ми повинні поставитися до цього з розумінням, адже це, зрештою, самовіддана й неповторна любов. Патріотизм знаходиться «всередині нас» і не може існувати ніде, крім нашого розуму. Це соціальна емоція, тому вона не здатна функціонувати поза реальним, динамічно перетворюваним світом» (Stępnik & Mazur, 2010).

Т. Яніцка-Панек (Janicka-Panek, 2017) також наголошує на повсякденному характері патріотичного виховання, що починається в сім'ї та супроводжує дитину в дитячому садку, школі й подальшому житті. Дослідниця вважає, що саме в сім'ї слід виховувати повагу до національних символів, до малої та великої Батьківщини. Позитивний приклад батьків забезпечує дитину моделями поведінки з національними символами. Наслідування поведінки батька або матері вчить дитину поважати польський національний герб чи національний гімн. Адже саме національні символи, на думку вченої, є ланкою між історією нації, її сьогоденням та майбутнім.

Отже, починаючись у сім'ї, патріотичне виховання дитини продовжується в школі, де з початкової ланки польські школярі набувають громадянських умінь, засвоюють установки й поведінкові моделі. У кожній школі розроблено програму патріотичного виховання, у межах якої цілі навчання сформульовані окремо для кожного етапу навчання.

Так, наприклад, програма патріотичного виховання для початкових шкіл м. Катовиці на першому етапі навчання передбачає формування в учнів почуття приналежності до шкільної громади, місцевого середовища, регіону, країни. Найважливішим завданням школи в цьому контексті є надання учням можливості усвідомити цінність сім'ї, місцевого оточення та Батьківщини в житті кожної людини, а також власні зобов'язання перед цими громадами.

Починаючи з другого етапу навчання, патріотичне та громадянське виховання здійснюється в межах окремого модуля дисципліни «Освіта для життя в суспільстві».

Основні завдання означеного модуля охоплюють:

- розвиток зав'язків із Батьківщиною та формування громадянської свідомості;
 - виховання поваги до просоціальних настроїв та загального блага;
 - формування поваги до власної держави (*Wychowanie patriotyczne*).
- Досягнення окреслених цілей передбачає реалізацію низки завдань:
- створення ситуацій, що викликають емоційне ставлення до рідної країни (зустрічі, шкільні урочистості, подорожі);

- ознайомлення учнів із важливими для країни датами, нормативними засадами й діяльністю державних інституцій;
- підготовка учнів до свідомої, активної й відповідальної участі в суспільному житті.

Зміст програми патріотичного виховання школярів включає такі теми:

- національний герб та гімн;
- патріотичні пісні, літературні твори (картини, фільми) на історико-патріотичні теми;
- місця національної пам'яті;
- біографії видатних поляків (художників, учених, політиків, солдатів);
- особистість і громада; життя в громаді (зв'язки, цінності, ролі, прийняття рішення, конфлікти, переговори);
- шкільна рада;
- органи місцевого самоврядування;
- індивід, суспільство, нація, держава;
- громадянські права та обов'язки, цінності й норми суспільного життя;
- категорія загального блага; патріотизм, соціальна та політична культура (*Wychowanie patriotyczne*).

Реалізація аналізованої програми патріотичного виховання передбачає використання низки методів, а саме:

- моделювання;
- метод проектів;
- обговорення;
- інтерв'ю;
- мозковий штурм;
- аналіз джерел (документів);
- екскурсії, подорожі;
- квести, тематичні конкурси;
- зустрічі з цікавими особистостями (там само).

Іншим прикладом програми патріотичного виховання учнів може слугувати програма, запроваджена початковою школою № 1 м. Буковно (*Szkoła Podstawowa nr 1 w Bukownie*).

У вступі до програми зазначено, що патріотизм виражається в прихильності до Батьківщини, звичаїв і національної культури, а також у повазі до людей, які їх створили. Висловлено переконання, що патріотичне виховання має здійснюватися в нерозривній єдності з іншими напрямками виховання.

Означена програма складається з низки розділів: 1) моя країна; 2) мій регіон; 3) моє місто; 4) моя сім'я, опанування яких дозволяє реалізувати низку цілей:

- зміцнення загальнонаціональної єдності;

- формування громадянської свідомості та поведінки;
- виховання поваги до просоціальних настроїв та загального блага;
- залучення дітей до активної участі в житті сім'ї, школи та місцевої громади й держави в цілому;
- виховання поваги до рідної мови;
- набуття знань про свій регіон, місто та сім'ю;
- виховання поваги до національних цінностей, символів і традицій;
- формування національної ідентичності й участь у плеканні традицій;
- розширення знань про історію регіону та міста, його культуру й мистецтво;
- відкриття місць у своєму регіоні, що мають історичне значення;
- формування належної поведінки під час шкільних і державних урочистостей (Szkoła Podstawowa).

Отже, можемо констатувати, що цілі, окреслені в розглянутих вище програмах патріотичного виховання, з різною повнотою відбивають державну стратегію патріотичного виховання Республіки Польща. Разом із тим, кожна програма спрямовується не на виховання абстрактного почуття патріотизму, а насамперед, діяльної любові до своєї сім'ї, громади, рідного краю.

Повертаючись до програми патріотичного виховання початкової школи № 1 м. Буковно, зауважимо, що зміст кожного розділу розкривається за допомогою таких форм та методів патріотичного виховання:

Розділ «Моя країна»:

- розкриття історії Польщі в контексті всесвітньої історії:
 - уроки історії, суспільствознавства, краєзнавства, уроки польської мови, виховні години);
 - перегляд історичних фільмів (уроки історії, кіномарафони під час канікул);
 - поїздки в історичні міста;
 - історичні конкурси;
- прищеплення любові до рідної мови:
 - літературні конкурси;
 - уроки польської мови;
 - заняття в бібліотеках;
 - конкурси, організовані для учнів початкової та середньої школи бібліотекарами;
- плекання польських традицій:
 - змагання, пов'язані з традиціями;
 - вивчення патріотичних пісень;
 - передача знань про традиції під час уроків історії, релігії, суспільствознавства;

Розділ «Мій регіон»:

- вивчення історії свого регіону:
 - патріотичні поїздки, мітинги;
 - історичні конкурси;
- ознайомлення з роботою Ліги національної оборони (Liga Obrony Kraju – LOK);
- ознайомлення з діяльністю Польського туристично-краєзнавчого товариства (Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze –PTTK);

- зустрічі з цікавими людьми;

Розділ «Моє місто»:

- знайомство з історією рідного міста:
 - уроки краєзнавства, історії, суспільствознавства, виховні години, зустрічі з цікавими мешканцями міста;
 - співорганізація виставок, пов'язаних із Буковно, з Муніципальним культурним центром (Miejski Ośrodek Kultury – МОК);
 - мистецькі та літературні конкурси;
 - допомога в розвиткові Національної палати пам'яті в Муніципальному культурному центрі;
- виховання почуття локального патріотизму:
 - ознайомлення з роботою міського уряду;
 - залучення учнів до місцевих патріотичних заходів;
 - допомога харцерам в організації акцій;
 - участь у виданні місцевої преси;

Розділ «Моя сім'я»:

- вивчення історії власної родини:
 - спільні з Муніципальним культурним центром конкурси;
 - уроки іноземних мов, польської мови, релігії, краєзнавства, виховні години;
 - інтерв'ю з іншими членами сім'ї для розвитку сімейних зв'язків;
- плекання польських традицій у сім'ї, школі, наприклад, традицій святкування Різдва (Szkoła Podstawowa).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, аналіз змісту патріотичного виховання школярів у Республіці Польща дозволяє констатувати, що в сучасних умовах, поряд із традиційним визначенням патріотизму як почуття любові до Батьківщини й поваги до культурної спадщини країни, її історичного минулого, все більш поширеним стає розуміння патріотизму як внутрішнього переконання, що проявляється в щоденній практичній діяльності на користь сім'ї, місцевої громади, свого регіону та країни в цілому. Патріотичне виховання є цілісним безперервним процесом, що починається в ранньому дитинстві в сім'ї й триває протягом усього життя. Визначальну роль у патріотичному вихованні відіграє школа, де з початкової ланки запроваджено програми патріотичного виховання,

спрямовані на зміцнення зв'язків із Польщею; формування громадянської свідомості та патріотичного ставлення; виховання поваги до просоціальних настроїв та загального блага; залучення дітей до активної участі в житті сім'ї, школи, місцевої громади й держави в цілому; виховання поваги до рідної мови, національних цінностей, символів і традицій; набуття знань про свій регіон, місто та сім'ю; формування національної ідентичності й участь у плеканні традицій; розширення знань про історію регіону та міста, його культуру й мистецтво; відкриття місць у своєму регіоні, що мають історичне значення; формування належної поведінки під час шкільних та державних урочистостей тощо. Патріотичне виховання здійснюється у процесі вивчення історії, суспільствознавства, краєзнавства, польської мови, виховних годин. Поширеними формами патріотичного виховання є участь у різноманітних конкурсах і змаганнях історико-патріотичного та туристично-краєзнавчого спрямування; подорожі й екскурсії до визначних місць країни; зустрічі з видатними особистостями; участь у роботі громадських організацій (організація патріотичних акцій, виставок, урочистостей); ознайомлення з діяльністю державних інституцій та органів місцевого самоврядування тощо.

Зважаючи на той факт, що дана стаття не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми, перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у визначенні позитивних концептуальних ідей польського досвіду, які можуть бути творчо імплементовані в практиці вітчизняного шкільництва.

ЛІТЕРАТУРА

- Белан, В. Ю. (2016). Досвід національно-патріотичного виховання громадських організацій Республіки Польща на прикладі Союзу польського харцерства. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*, 1, 244-247 (Belan, V. Yu. (2016). Experience of national-patriotic education of public organizations of the Republic of Poland on the example of the Union of Polish Charter. *Scientific notes of NSU named after M. Gogol. Psychological and Pedagogical Sciences*, 1, 244-247).
- Гончаренко, С. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь (Honcharenko, S. (1997). *Ukrainian Pedagogical Dictionary*. Kyiv: Lybid).
- Кремень, В. Г. (2008). *Енциклопедія освіти*. Київ: Юрінком Інтер (Kremen, V. H. (2008). *Encyclopedia of Education*. Kyiv: Yuricom Inter).
- Jundziłł, I. (1969). *O wychowaniu patriotycznym dzieci*. Warszawa.
- Ossowski, S. (1984). *O ojczyźnie i narodzie*. Warszawa.
- Janicka-Panek T. (2017). Edukacja patriotyczna i europejska zadaniem współczesnego pedagoga *Науковий вісник Мукачівського державного університету, Серія «Педагогіка та психологія»* (1), 1 (5), 191-194.
- Szkoła Podstawowa nr 1 w Bukownie. *Edukacja patriotyczna. Program edukacji patriotycznej*. Retrieved from: <https://sp1bukowno.edupage.org/text24/>.
- Stępnik, A., Mazur, P. (2010). Edukacja regionalna i patriotyczna w warunkach wielokulturowości. *Edukacja elementarna w teorii i praktyce*, 1-2, 12-23.
- Wychowanie patriotyczne* (2016). Katowice. Retrieved from: <https://fs.siteor.com/sp37/files/Downloads/wazne dokumenty/plan wychowania patriotycznego/Plan wychowania patriotycznego.pdf?1474126901>.

РЕЗЮМЕ

Бойченко Марина, Пахотина Татьяна. Содержание патриотического воспитания школьников в Республике Польша.

В статье охарактеризовано содержание патриотического воспитания школьников в Республике Польша. Показано, что патриотическое воспитание осуществляется на уроках истории, обществоведения, краеведения, польского языка, воспитательных часов. Определены формы патриотического воспитания в польских школах, а именно: участие в различных конкурсах и соревнованиях историко-патриотического и туристско-краеведческого направления; путешествия и экскурсии к памятным местам страны; встречи с выдающимися личностями; участие в работе общественных организаций (организация патриотических акций, выставок, торжеств), ознакомление с деятельностью государственных учреждений и органов местного самоуправления.

Ключевые слова: патриотизм, патриотическое воспитание, школьники, Республика Польша.

SUMMARY

Boichenko Maryna, Pakhotina Tetiana. Content foundations of patriotic education of schoolchildren in the Republic of Poland.

The article reveals content foundations of patriotic education of schoolchildren in the Republic of Poland. Analysis of the content of patriotic education of schoolchildren in the Republic of Poland shows that in modern conditions, along with traditional definition of patriotism as a feeling of love for the Motherland and respect for the cultural heritage of the country, its historical past, understanding of patriotism as an internal conviction, daily practice for the benefit of the family, local community, region and country as a whole is becoming more widespread. Patriotic education is a holistic continuous process that begins in early childhood in the family and lasts throughout life. A decisive role in patriotic education is played by a school where, from the first grade, patriotic education programs are introduced in order to strengthen ties with Poland; form civic consciousness and patriotic attitude; foster respect for prosocial moods and common good; involve children in the affairs of family, school, local community and state as a whole; nurture respect for the mother tongue, national values, symbols and traditions; gain knowledge of the region, city, and family; form national identity and participate in the cultivation of traditions; expand knowledge of the history of the region and the city, its culture and art; open places of historic importance in one's region; form appropriate behavior during school and state celebrations and the like. Patriotic education is provided during the lessons of history, social studies, local history, Polish, educational hours. Common forms of patriotic education are participation in various contests and competitions of historical-patriotic and tourist-local lore direction; trips and excursions to the landmarks of the country; meetings with prominent personalities; participation in the work of public organizations (organization of patriotic actions, exhibitions, celebrations); getting acquainted with activity of state institutions and local self-government bodies, etc.

Due to the fact that this article does not exhaust all aspects of the problem under study, the prospects for further research are seen in identifying positive conceptual ideas of the Polish experience that can be creatively implemented in the practice of domestic schooling.

Key words: patriotism, patriotic education, schoolchildren, Republic of Poland.

УДК 001.613.7(480)

Ольга Карпусь

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0003-0176-5681

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/012-019

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ У ФІНЛЯНДІЇ

Стаття присвячена огляду термінологічної бази дослідження здоров'язбереження у Фінляндії й обґрунтуванню сутності понять, які найчастіше використовуються у вивченні питання здоров'язбережувального виховання учнів у фінських загальноосвітніх школах. Крім того, у статті окреслено та проаналізовано основні наукові джерела із зазначеної проблематики. Постійний розвиток системи здоров'язбереження у Фінляндії та інших країнах світу позитивно впливає на підростаюче покоління, що дає змогу глибше дослідити сучасні процеси у сфері здоров'язбереження у Фінляндії.

Ключові слова: здоров'я, здоров'язбереження, здоровий спосіб життя, культура здоров'я, здоров'язбережувальне виховання, профілактика захворювань, учні.

Постановка проблеми. Останнє десятиріччя відзначилося підвищенням уваги до феномену «здоров'я». Вся світова спільнота займається розробкою технологій і різних методик для підвищення якості людського життя і зміцнення здоров'я. Особлива увага звертається на молодше покоління: дітей та підлітків.

Розвиток здоров'язбереження у світі підтверджується багатьма законодавчими документами, що були підписані під час проведення регулярних міжнародних конференцій щодо проблеми пропаганди здорового способу життя та здоров'язбережувальних підходів до шкільної освіти.

Досвід економічно розвинених країн свідчить, що профілактика захворювань і здоров'язбереження є дуже перспективними в умовах розвитку держави й нації. Для Фінляндії здоров'язбережувальне виховання і орієнтування молоді на здоровий спосіб життя став новим курсом, якого дотримується країна на різних рівнях.

Аналіз актуальних досліджень. Проблему оздоровлення учнів вивчали багато дослідників. Серед українських сучасних учених питання здорового способу життя і здоров'язбережувального виховання досліджували Т. Бойко, Т. Бойченко, Ю. Бойчук, А. Бесєдіна, В. Горащук, В. Гузь, Н. Гуріненко, Л. Духовний, О. Єжова, Н. Зимівець, Н. Калька, О. Ландо, І. Мордвінова, Ю. Носко, В. Оржеховська, О. Отравенко, Н. Поліщук, О. Свиридчук та інші. Серед фінських дослідників здоров'язбережувальну роботу в школі вивчали Л. Паакарі (L. Paakkari), О. Паакарі (O. Paakkari), Р. Валііма (R. Välimaa), Л. Каннас (L. Kannas) та інші.

Мета статті: здійснити огляд наукових напрацювань із питання здоров'язбереження у Фінляндії, а також проаналізувати термінологічний апарат з даного питання.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети у статті були використані такі загальнонаукові методи дослідження, як аналіз, синтез, порівняння та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Більшість сучасних країн світу значну увагу приділяють здоров'язбереженню свого населення, адже процвітання нації залежить від стану здоров'я жителів країни, їх налаштування на здоровий спосіб життя й особисту відповідальність за власне здоров'я та здоров'я оточуючих.

Для окреслення термінологічного інструментарію здоров'язбереження у Фінляндії доцільно розкрити сутність основних понять, які використовуються в дослідженні. Пропонуємо розглянути такі поняття, як «здоров'я», «здоров'язбереження», «культура здоров'я», «здоровий спосіб життя», «сприяння здоров'ю», «здоров'язбережувальне виховання».

Феномен «здоров'я» в сучасному дослідницькому просторі вважається фундаментальною проблемою сучасної науки, що підтверджується великою кількістю міждисциплінарних досліджень з даної теми. Здоров'ям називають нормальний стан організму, який має цілковиту узгодженість під час функціонування внутрішніх органів, саморегуляцію та рівновагу між організмом й зовнішнім середовищем.

Однозначного визначення терміну «здоров'я» не існує через багатопрофільність даного поняття. Термін активно використовується в медицині, валеології, психології, спорті, соціології і педагогічних науках, що підтверджується багатьма науковими роботами. У таблиці 1 нами представлено найпоширеніші визначення поняття «здоров'я».

Таблиця 1

Визначення поняття «здоров'я»

Автор, джерело	Тлумачення
Словник-довідник з екології за редакцією О. Г. Лановенко та О. О. Остапішина (<i>Словник-довідник з екології</i>)	Об'єктивний стан і суб'єктивне відчуття повного фізичного, психічного та соціального комфорту; один із показників успішності збереження оточуючого людину середовища (природного та соціального)
М. Амосов (Амосов, 1990); Енциклопедія сучасної України (<i>Енциклопедія сучасної України</i>)	Стан, для якого характерні не лише відсутність хвороби або фізичних дефектів, а й повне фізичне, духовне та соціальне благополуччя
Н. Поліщук (Поліщук, 2012)	Стан повного фізичного, духовного й соціального благополуччя
І. Брехман (Брехман, 1990)	Фізична, соціальна, психологічна гармонія людини з оточуючими

Поняття «здоров'я» охоплює багато функцій організму, його фізичні та психічні можливості тощо. У преамбулі Статуту ВООЗ пропонується таке визначення: «здоров'я – це не тільки відсутність хвороб або фізичних вад, а й стан повного фізичного, духовного й соціального благополуччя» (*World Health Day 2018*). На нашу думку це поняття найкраще ілюструє поняття «здоров'я».

Переходячи до розгляду наступного ключового поняття нашої наукової розвідки – «здоров'язбереження», наведемо твердження фінських учених Л. Паакарі та О. Паакарі (Paakkari & Paakkari, 2012), які вважають, що «здоров'язбереження» у XXI столітті охоплює необхідні навички здоров'язбережувальної роботи, що мають стати невід'ємною частиною життя дітей, підлітків та молоді. На думку згаданих дослідників, це завдання може вирішитися завдяки розширенню можливостей здоров'язбережувального виховання в закладах освіти (Paakkari & Paakkari, 2012).

У Фінляндії дуже відповідально ставляться до здоров'язбереження всього населення. Це підтверджують нормативні документи, що регулюють це питання:

- Конституція Фінляндії;
- Закон про первинну медичну допомогу;
- Закон про алкоголь;
- Закон про заходи щодо зменшення куріння тютюну;
- Указ про зменшення тютюнокуріння;
- Закон про помірність праці;
- Закон про охорону здоров'я;
- Програма Прем'єр-міністра Фінляндії та інші (Карпусь, 2019).

На сайті Інституту здоров'я та соціального забезпечення Фінляндії зазначено: «здоров'язбереження – це діяльність, яка сприяє благополуччю мешканців муніципалітету й підтримує населення в його шансах зберегти і поліпшити власне здоров'я» (Finnish institute for health and welfare).

Погляди вітчизняних науковців дають можливість розглядати здоров'язбереження не тільки як уявлення про зміцнення соматичного здоров'я, але й створення психічного і соціального благополуччя (Поліщук, 2012).

Поняття «здоров'язбереження» та «здоров'я» тісно пов'язані з поняттям «культура здоров'я». Вважаємо за доцільне детальніше розглянути цей термін. Термін «культура» є багатограним феноменом, який широко використовується в різних галузях. Історичні, філософські, педагогічні, етнографічні, соціологічні, філологічні та інші дослідження представляють різноманітні уявлення про культуру. У кожній дисципліні є особливий підхід до тлумачення поняття з власними завданнями й вимогами. На сьогодні існує понад 500 різних визначень поняття культури. Проте теоретична складність проблеми не вичерпується різноманітністю визначень (Горашук, 2004).

Культура здоров'я – це величезна складова загальної людської культури, яка відповідає за формування, зміцнення та збереження здоров'я особистості. По-справжньому культурна людина є відповідальною за формування власного здоров'я. Високий рівень культури здоров'я людини передбачає її гармонійне спілкування з іншими людьми, тваринами й природою. Крім того, важливим елементом культури здоров'я є уважне і правильне ставлення до себе, прагнення до самопізнання й самовдосконалення.

Культурою здоров'я є також здоровий спосіб життя, а не тільки сума знань, умінь і навичок про нього. Резервні потужності організму (духовні, психічні та фізичні) і вміння їх використовувати свідчать про високий рівень культури здоров'я людини. Для повного розуміння важливості поняття культури здоров'я для школярів, на нашу думку, слід визначити його компоненти, які відіграють суттєву роль у навчанні:

- фізична складова;
- соціальна складова;
- духовна складова (Горащук, 2004).

У фінських школах вдало поєднують усі вищезгадані складові для досягнення максимального здоров'язбережувального ефекту. Фізичне середовище існування, соціальні стосунки з оточуючими, психологічна атмосфера мають величезний вплив на здоров'я особистості. Саме тому компоненти зміцнення здоров'я інтегруються в повсякденне шкільне життя. Підвищення культури здоров'я у школах Фінляндії має на меті:

- внесок школи у здоров'я учнів;
- внесок школи у здоров'я батьків;
- внесок школи у здоров'я персоналу (*World Health Day 2018*).

Такий підхід спрямований на підвищення соціального благополуччя, забезпечення міцної основи для формування і зміцнення здоров'я у школі, профілактику проблемних ситуацій у сфері життя, праці й відпочинку.

Культура здоров'я і підвищення її рівня є надзвичайно важливими для кожного фінського учня, адже від цього залежить успіх усієї країни. Оскільки фінські школярі виховуються патріотичними громадянами, то про необхідність дбати про власне здоров'я й підвищувати рівень культури їм не потрібно нагадувати. Крім освітнього процесу фіни можуть показати високий рівень санітарної допомоги, якісний догляд за дітьми і школярами.

Формування злагоджених ціннісних соціальних стосунків між школою та сім'єю учня має важливе значення й потребує активної роботи з обох сторін, що теж є частиною культури здоров'я у Фінляндії. Це явище має назву «освітнє партнерство».

Згідно з вітчизняними та фінськими науковими розвідками, важливим у вивченні питання здоров'язбереження є поняття «здоровий спосіб життя». В. Горащук дає таку характеристику окресленого поняття:

«Здоровий спосіб життя – це сукупність ціннісно-змістових установок та практична діяльність школяра, які перебувають у постійній трансформації і спрямовуються на збереження й розвиток здоров'я в умовах адаптації до постійних змін умов життя» (Горащук, 2004).

Фінські дослідники розглядають промоцію здорового способу життя як один із обов'язкових підходів до здоров'язбереження в закладах освіти і не тільки. Здоровий спосіб життя в цій країні є важливою частиною здоров'язбережувальної роботи, адже людина сама відповідає за цей аспект здоров'язбереження (*Review of national Finnish health promotion policies*).

Дослідниця В. Оржеховська розглядає здоровий спосіб життя як певні форми звичного повсякденного життя, що допомагають розвинути в людському організмі адаптивні можливості, сприяють повноцінному використанню соціально-психологічних функцій, відповідають гігієнічним нормам тощо (Оржеховська, 2001). У своїх наукових працях Ю. Лісіцин пропонує таке визначення: «Здоровий спосіб життя – це спосіб життєдіяльності людини, спрямований на покращення та зміцнення здоров'я» (Лісіцин, 1992).

Наступне поняття, яке вважаємо за доцільне розглянути в контексті даного дослідження, – це «сприяння здоров'ю». У науковій статті Н. Зимівця «Основи системної діяльності зі сприяння здоров'я дітей і молоді» поняття «сприяння здоров'ю» тлумачиться як спеціально організований, системний процес; надання людям можливостей підсилити контроль над власним здоров'ям та його компонентами і цим самим покращувати його стан» (Зимівець, 2010).

У глосарії термінів із питань зміцнення здоров'я (1998, ВООЗ) «сприяння здоров'ю» пояснюється як процес, що дозволяє людям посилити контроль за детермінантами здоров'я й через цю процедуру поліпшити власне здоров'я (*Глосарій термінів з питань зміцнення здоров'я*).

Поняття «здоров'язбережувальне виховання» займає особливе місце в даній розвідці, адже воно є частиною ширшого дослідження «Організаційно-педагогічні засади здоров'язбережувального виховання учнів у загальноосвітніх школах Фінляндії».

Український дослідник С. Цьома тлумачить «здоров'язбережувальне виховання» як цілеспрямовану динамічну діяльність, спрямовану на розвиток і вдосконалення фізичного та психічного стану здоров'я людини (Цьома, 2014).

Трактування В. Козлової відрізняється і виглядає так: «здоров'язбережувальне виховання – це змінна характеристика процесу життєдіяльності людини, що характеризується наявністю необхідних для здійснення здоров'язбережувальної діяльності та встановлення в освітньому просторі пріоритетів здорової особистості (Козлова, 2011).

Здоров'язбережувальне виховання у Фінляндії має велике місце в загальній практиці здоров'язбереження. У фінських школах

здоров'язберезувальне виховання являє собою взаємодію педагога й вихованця в освітньому процесі, що забезпечує психічне, фізичне та соціальне благополуччя кожного учасника процесу, як зазначається в нормативних та інших документах (*World Health Day 2018*).

Висновки. На основі викладеного вище можна зробити висновок, що фінське здоров'язбереження досить розвинене й до нього ставляться з великою відповідальністю на державному рівні, про що свідчить великий перелік законів, положень та програм. Переглянувши термінологічний інструментарій, ми визначили, що здоров'язбереження в Україні та Фінляндії має свою специфічну термінологію. Завдяки аналізу літературних напрацювань бачимо, що дослідження питання здоров'язбереження не втрачає своєї актуальності до сьогодні.

Використання загальнонаукових методів дослідження (аналіз, синтез, порівняння та узагальнення) дозволило систематизувати поняття й виділити найбільш схожі погляди фінської та вітчизняної науки на процес здоров'язбереження. Можемо констатувати, що здоров'язбереження у Фінляндії має практико-орієнтовану спрямованість.

Перспективи подальших наукових розвідок. У зв'язку зі зростанням інтересу світової наукової спільноти до проблеми здоров'язбереження, вбачаємо актуальність подальшого дослідження фінського досвіду, адже Фінляндія вважається однією з найбільш здорових країн світу. Вивчення термінологічної бази може бути актуальним через постійне її збагачення у зв'язку із стрімким розвитком процесу здоров'язбереження.

ЛІТЕРАТУРА

- Амосов, М. (1990). *Роздуми про здоров'я*. К.: Здоров'я (Amosov, M. (1990). *Reflections on health*. K.: Health).
- Брехман, И. (1990). *Валеология – наука о здоровье*. М.: Физкультура и спорт (Brekhman, I. (1990). *Valueology – a science of health*. M.: Physical education and sport).
- Глосарій термінів з питань зміцнення здоров'я* (1998). Женева: ВООЗ. Режим доступу: http://whqlibdoc.who.int/hq/1998/WHO_HPR_HEP_98.1_rus.pdf (*Glossary of Terms on Health Promotion* (1998). Geneva: WHO. Retrieved from: http://whqlibdoc.who.int/hq/1998/WHO_HPR_HEP_98.1_eng.pdf).
- Горащук, В. П. (2004). *Теоретичні та методологічні засади формування культури здоров'я школярів* (дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01). Харків (Horashchuk, V. P. (2004). *Theoretical and methodological foundations of forming students' culture of health* (DSc thesis). Kharkiv).
- Зимівець, Н. (2010). Основи системної діяльності зі сприяння здоров'я дітей і молоді. *Педагогічні науки*, 1, 168-172. Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/1573/1/N_ZIMOVETS_OSDZSZDIM_KSP%26KO_IPSP.pdf (Zymivets, N. (2010). Fundamentals of systematic activities aimed at promotion of health of children and young people. *Pedagogical Sciences*, 1, 168-172. Retrieved from: http://elibrary.kubg.edu.ua/1573/1/N_ZIMOVETS_OSDZSZDIM_KSP%26KO_IPSP.pdf).
- Енциклопедія сучасної України*. Здоров'я. Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=16749 (*Encyclopedia of modern Ukraine*. Health. Retrieved from: http://esu.com.se/search_articles.php?id=16749).

- Здоров'я (2013). У О. Г. Лановенко, О. О. Остапішина (Ред.), *Словник-довідник з екології*, (сс. 96-97). Херсон. Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20180619190047/http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/1563/1/%D0%A1%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%E2%80%93%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%86%D0%94%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf> (Health (2013). In O. H. Lanovenko, O. O. Ostapishyna (Eds.), *Dictionary-Handbook of Ecology*, (pp. 96-97). Kherson. Retrieved from: <https://web.archive.org/web/20180619190047/http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/1563/1/%D0%A1%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%E2%80%93%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%86%D0%94%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf>).
- Карпусь, О. (2019). Нормативно-правові засади здоров'язбережувального виховання школярів у Фінляндії. *Вісник Глухівського національного університету імені О. Довженка*, 2 (40), 117-124 (Karpus, O. (2019). Legal foundations for health education in Finland. *Bulletin of the Hlukhiv National University named after O. Dovzhenko*, 2 (40), 117-124).
- Козлова В. (2011). Проблеми мотивації студентів на здоров'язбереження. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 4, 84-87 (Kozlova, V. (2011). Problems of motivating students to health. *Pedagogy, Psychology and Biomedical Problems of Physical Education and Sport*, 4, 84-87).
- Лісіцин, Ю. (1992). *Соціальна гігієна і організація охорони здоров'я. Проблемні лекції*. М.: Медицина (Lisitsin, Yu. (1992). *Social Hygiene and Health Organization. Problem Lectures*. M.: Medicine).
- Оржеховська, В. (2001). Культура здоров'я та здоровий спосіб життя. *Педагогічний пошук*, 1, 17-19 (Orzhekhovska, V. (2001). Health culture and healthy lifestyles. *Pedagogical Search*, 1, 17-19).
- Поліщук, Н. (2012). Характеристика змісту поняття «здоров'я людини» в сучасних дослідженнях. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 1 (3), 124-132 (Polishchuk, N. (2012). Characteristics of the content of the concept of "human health" in current research. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 1 (3), 124-132).
- Цьома, С. (2014). Формування основ здоров'язбереження учнів у системі початкової освіти Болгарії. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*, 48, 223-228 (Tsioma, S. (2014). Forming the basics of student health protection in elementary education system of Bulgaria. *Psychological and pedagogical problems of the rural school*, 48, 223-228).
- Finnish institute for health and welfare*. Retrieved from: <https://thl.fi/en/web/thlfi-en/search-results?q=health+is>.
- Paakkari, L., Paakkari, O. (2012). *Health literacy as a learning outcome in schools*. Health Education.
- Review of national Finnish health promotion policies and recommendations for the future*. Retrieved from: http://www.euro.who.int/data/assets/pdf_file/0007/74743/E78092.pdf. ДАТА: 10.01.20.
- World Health Day 2018 in the WHO European Region – making health about the people, for the people (2018)*. Retrieved from: <http://www.euro.who.int/en/media-centre/events/events/2018/04/world-health-day-2018-health-for-all/news/news/2018/05/world-health-day-2018-in-the-who-european-region-making-health-about-the-people,-for-the-people>. ДАТА: 10.01.20

РЕЗЮМЕ

Карпусь Ольга. Терминологический инструментарий исследования проблемы здоровьесбережения в Финляндии.

Статья посвящена обзору терминологической базы исследования здоровьесбережения в Финляндии и обоснованию сущности понятий, которые чаще всего используются в изучении вопроса здоровьесберегающего воспитания учащихся в финских общеобразовательных школах. Кроме того, в статье обозначены и проанализированы основные научные источники по данной проблематике. Постоянное развитие системы здоровьесбережения в Финляндии и других странах мира положительно влияет на подрастающее поколение, что позволяет более глубоко исследовать современные процессы в сфере здоровьесбережения в Финляндии.

Ключевые слова: здоровье, здоровьесбережение, здоровый образ жизни, культура здоровья, здоровьесберегающее воспитания, профилактика заболеваний, ученики.

SUMMARY

Karpus Olha. Terminological toolkit of the health care research in Finland.

The article deals with the terminological base of the study of health care in Finland and substantiation of the concepts most commonly used in the study of health education of students in Finnish general schools. In addition, the article outlines and analyzes the main scientific sources on these issues. The continued development of the health care system in Finland and other countries in the world has a positive impact on the younger generation, enabling them to explore in more depth modern health care processes in Finland.

The last decade has been marked by increasing attention to the phenomenon of health. The whole world community is developing technologies and techniques to improve the quality of human life and promote health. Particular attention is paid to the younger generation: children and adolescents.

The experience of economically developed countries shows that disease prevention and health care are very promising in the context of state and nation development. For Finland, the health education and orientation of young people to a healthy lifestyle has become a new course, followed by the country at various levels.

Purpose of the article: to review the studies in the field of health care in Finland, as well as to analyze the terminological apparatus on the subject. In the article the following general scientific research methods were used for realization of this goal: analysis, synthesis, comparison and generalization, with the help of which we were able to systematize the concepts and highlight the most similar views of Finnish and national scientists on the process of health care.

Based on the material presented above, we can conclude that Finnish health care is well advanced and has a high level of responsibility at the state level, as evidenced by the large list of laws, regulations and programs. Having reviewed the terminological toolkit, we have identified that health care in Ukraine and Finland has its own specific terminology. Analyzing the literature, we can see that research of the issue of health care has not lost its relevance today.

Key words: health, health care, healthy lifestyle, health culture, healthy parenting, disease prevention, students.

УДК 001.895:[37:61](73) «1910/1940»

Алла Куліченко

Запорізький державний медичний університет

ORCID ID 0000-0003-1469-3816

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/020-030

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У МЕДИЧНІЙ ОСВІТІ США (1910–1940 РР.)

У статті висвітлено інноваційну діяльність у медичній освіті США під час першого покоління реформ (1910–1940 рр.). У розвідці автор зазначає, що відправною точкою розвитку інноваційної діяльності закладів медичної освіти США стала «Доповідь» Флекснера у 1910 р. Як наслідок, до 1920-х рр. відбувся перегляд американської медичної освіти, а саме з'явилися чіткі вимоги до вступу, чотири роки навчання безпосередньо в медичній школі, науково-орієнтований навчальний план, аналіз фахової наукової літератури тощо. Кінець 1920-х рр. ознаменував появу стандартизованого тестування для вступу до закладів медичної освіти. У 1930-х рр. було створено організації вузькопрофільних спеціалістів для їх професійного зростання. 1940-ві рр. були пов'язані з «Доповіддю» Вайскоттена.

Ключові слова: американська медична освіта, освітні реформи, інноваційна діяльність, медичні школи США, «Доповідь» Флекснера, «Доповідь» Вайскоттена, науково-орієнтований навчальний план, фахова наукова література.

Постановка проблеми. Розвиток кожного суспільства нерозривно пов'язаний із прогресом, який, у свою чергу, залежить від модернізації певної галузі людської діяльності у вигляді реформ. Так, із початку ХХ ст. медична освіта США зазнала багато позитивних трансформацій, ставши світовим лідером. Проте, це був надзвичайно складний шлях – від занепаду великої кількості приватних закладів медичної освіти, до яких міг вступити кожен, хто хотів бути лікарем, проте не мав бажання в подальшому вдосконалювати фахові знання, уміння й навички, до появи підрозділів авторитетних американських університетів зі специфічними умовами вступу, чітким навчальним планом та поєднанням теорії з практикою у вигляді наукових досліджень.

Проявом освітніх реформ, як правило, є інноваційна діяльність – «комплекс заходів для забезпечення інноваційного процесу на певному рівні освіти. Основні функції інновацій передбачають зміну компонентів педагогічного процесу: значення, цілі, навчальний зміст, форми, методи, технології, засоби навчання, системи управління тощо» (Nelunova et al., 2016).

Для медичної освіти США характерний розподіл освітніх реформ впродовж ХХ ст. на три покоління. Перше покоління (перша половина ХХ ст.) запровадило науково-орієнтовану навчальну програму. Другому поколінню (50-ті рр. ХХ ст. – кінець ХХ ст.) були притаманні проблемно-орієнтовані навчальні інновації. Для третього покоління (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) характерна поява систем, заснованих на вдосконаленні працездатності

систем охорони здоров'я шляхом адаптації ядра професійних компетенцій до певних ситуацій, спираючись на глобальні знання (Frenk et al., 2010).

Тож у період оновлення концептуальних засад української медичної освіти є необхідність проаналізувати досвід інноваційної діяльності американських колег у контексті першого покоління освітніх реформ.

Аналіз актуальних досліджень. В останні роки як у вітчизняних, так і в зарубіжних учених спостерігається інтерес до інновацій в освіті, оскільки вони є результатом науково-технічного прогресу і пов'язані з усіма сферами людської життєдіяльності. Так, інноваційну діяльність в освіті активно розглядають М. Ауер (M. Auer), І. Гавриш, Т. Грабовська, М. Іскандер (M. Iskander), О. Нелунова, О. Огієнко, А. Сбруєва, В. Шуте (V. Shute) та ін. Питання про інновації в закладах вищої медичної освіти висвітлюють А. Горбань, Д. Еш (D. Asch), Е. Петті (E. Petty), Х. Подковко, К. Пфайфер (C. Pfeifer), О. Рижов, А. Свінціцький та ін. Історію розвитку американської медичної освіти досліджують С. Браун (S. Brown), М. Братко, К. Голдін (C. Goldin), Т. Горпініч, Р. Дрейк (R. Drake), Ф. Станіш (F. Stahnisch) та ін.

Проте питання про інноваційну діяльність в американській медичній освіті у 1910–1940 рр. залишається фрагментарним та недостатньо з'ясованим у вітчизняній педагогічній думці.

Метою статті є висвітлення інноваційної діяльності в медичній освіті США під час першого покоління реформ (1910–1940 рр.).

Методи дослідження. Для досягнення мети було використано такі методи: пошуково-бібліографічний та хронологічний – для аналізу й систематизації науково-педагогічних джерел з питання про інноваційну діяльність у американській медичній освіті в перші 40 років ХХ ст.; педагогічної реконструкції – для відтворення історико-педагогічної реальності в медичній освіті США в період з 1910 р. до 1940 р.

Виклад основного матеріалу. Про загальний стан американської освіти на зламі ХІХ – ХХ ст. К. Голдін та Л. Катц зазначають: «Останнє десятиліття ХІХ ст. стало свідком розквіту американського дослідницького університету та виникнення установ державного сектору – лідерів якості освіти. У наступні два-три десятиліття заклади вищої освіти значною мірою зросли в своїх масштабах, особливо ті, що належали до державного сектору – за рахунок збільшення кількості вступників у порівнянні з приватними інституціями. Університети розширили сферу своєї діяльності шляхом додавання багатьох вузькоспеціалізованих відділів. Професійні школи, які були самостійними утвореннями, стали частиною університетів. Такі заклади освіти, як школи богослов'я і невеликі гуманітарні коледжі, почали поступово занепадати. Щось докорінно змінило вищу освіту в 1890-х рр., що майже всі сьгоднішні визначні американські університети і коледжі були засновані до 1900-х рр.» (Goldin & Katz, 1999).

Зауважимо, що саме наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. американське населення почало виражати незадоволення працею низькокваліфікованих лікарів та практично відсутньою медичною допомогою. Зазвичай, медичні маніпуляції проводили вдома члени родин і, як наслідок, все це призводило в більшості випадків до смертельних наслідків. На зазначений виклик суспільства тогочасна академічна спільнота вирішила переглянути підхід до медичної освіти, попередньо проаналізувавши ситуацію, що склалася навколо підготовки недосвідчених спеціалістів. Справа в тому, що всі медичні школи пропонували незадовільний рівень освіти, тож американська влада поступово запроваджувала більш жорсткі умови для подальшої діяльності таких закладів.

Стан медичної освіти кінця XIX ст. – початку XX ст. отримав детальний опис у праці Абрахама Флекснера «Медична освіта США та Канади. Доповідь для фонду Карнегі щодо поліпшення викладання» (1910), яку вважаємо відправною точкою розвитку інноваційної діяльності медичних коледжів університетів США.

Укажемо, що в «Доповіді» А. Флекснера висвітлено такі освітні інновації: імплементація нових організаційних методів у діяльність закладів медичної освіти, нова організація освітнього процесу, налагодження відносин з іншими галузями тощо. Тогочасним взірцем концептуально нового підходу до підготовки майбутніх лікарів стала медична школа університету Джонса Гопкінза, заснована у 1893 р. Інші заклади медичної освіти (гомеопатичні, остеопатичні, еkleктичні, фізіомедичні) назвали «сектантськими». Упродовж багатьох десятиліть вони були під забороною через інакший підхід до підготовки медичних кадрів.

Детальний опис ідей А. Флекснера відображено у праці «Оновлення американської медичної освіти на початку XX ст.: погляди А. Флекснера» автора цієї розвідки (Куліченко, 2018).

Вслід за Ф. Станішем та М. Вергеф вважаємо, що «загалом, цей звіт викликав дуже потрібну реформу стандартів, організації та навчальних програм медичних шкіл Північної Америки, а також привів до сильного акценту на формальних аналітичних міркуваннях і позитивізмі в медичній науці» (Stahnisch & Verhoef, 2012).

На думку Р. Дрейка, «вплив цих змін (інновацій – А.К.) протягом наступних років та десятиліть був неабияким і призвів до того, що система залишалася недоторканою в більшості американських медичних школах упродовж XX ст. Програми, що передбачали підготовку майбутніх лікарів, мали високі стандарти прийому, як правило, зобов'язуючи абітурієнта попередньо отримати ступінь у коледжі, та пропонували розширений науково-орієнтований навчальний план» (Drake, 2014).

С. Браун констатує, що після «Доповіді» А. Флекснера на державному рівні задекларували питання про обов'язковий рік гуманітарної освіти після

закінчення середньої школи. Поступово в цьому аспекті умови для вступу змінилися від одного (1916. – А.К.) до двох (1918. – А.К.) та від двох до трьох і врешті – до чотирьох років навчання в гуманітарному коледжі. Оскільки пріоритетним напрямом під час здобуття гуманітарної освіти було також оволодіння фундаментальними науками, то зазначені заклади освіти в домедичних програмах приділяли увагу підготовці із загальної біології, фізики, хімії та порівняльної анатомії хребетних (Brown, 2006). Хоча К. Голдін і Л. Катц стверджують, що «до 1940-х рр. у багатьох професійних школах (права, медицини, ветеринарної медицини, фармації та стоматології) були програми, для яких ступінь бакалавра не був обов'язковою умовою – й не надавався на момент завершення програми з фаху» (Goldin & Katz, 1999).

Варто зазначити, що в період з 1914 р. до 1918 р., який припав на Першу світову війну, спостерігалось повільне вдосконалення американської медичної освіти й був найменший набір студентів. Усе це пов'язували зі спрямуванням коштів та залученням американських фахівців до участі у війні.

До 1920-х рр. відбулася остаточна уніфікація років навчання в медичних школах: чотири роки навчання було розділено за рекомендацією А. Флекснера на дві частини – два роки вивчення фундаментальних наук та два роки клінічної підготовки (200 years of American Medicine ..., n.d).

А. Вайетт та Д. Гекер відзначають, що довіра до медицини почала відроджуватися, «коли тогочасні інноваційні медичні технології дозволили лікувати чимало хвороб та якісно усувати певні проблеми, пов'язані зі здоров'ям. Медичні послуги надавали працівники лікарень, будинків престарілих та приватних кабінетів (Wyatt & Hecker, 2006). Крім того, професорсько-викладацький склад відіграв велику роль у консультативно-лікувальній допомозі для населення – у більшості випадків на безоплатній основі.

Невід'ємним компонентом в освітньому процесі медичних шкіл стало навчання біля лікарняного ліжка – застосування отриманих теоретичних знань на практиці. Справа в тому, що практичні заняття, які проводив професорсько-викладацький склад, відбувалися в лікарнях, які були структурними підрозділами медичних шкіл (коледжів). Тож викладачі не тільки подавали студентам теорію, а й закріплювали її на практиці за допомогою конкретних життєвих випадків у лікарні.

Так, яскравим прикладом організаційно-управлінських інновацій та відновлення довіри населення до медичних працівників є діяльність доктора Руперта Блю, головного хірурга США, під час пандемії грипу в 1918–1919 рр. М. Отт зазначає, що «пандемії сприяли два основні чинники: військові дії та обмежені наукові знання. Перша світова війна була не тільки дорогою, а й потребувала значної частини медичного персоналу за кордоном. У 1918 р. про грип було відомо мало. Хоча цей брак знань не вплинув негативно на заходи боротьби з інфекцією, оскільки ефективні методи лікування та профілактики не використовували в повному обсязі» (Ott et al, 2007).

Під час пандемії грипу Р. Блю видав низку офіційних інформаційних бюлетенів щодо перших симптомів захворювання та його попередження, а також запровадив стратегію для подолання критичної ситуації, що складалася з чотирьох кроків. По-перше, державні та муніципальні заклади управління охорони здоров'я мали щотижнево звітувати про кількість людей, які захворіли та одужали. По-друге, памфлети та плакати про грип у громадських місцях і медичних закладах відігравали просвітницьку роль. По-третє, для кожного штату було призначено узгоджені видатки коштів, спрямованих на боротьбу з пандемією. По-четверте, було створено список лікарів та медичних сестер-волонтерів, які могли допомагати під час лікування (Gernhart, 1999).

Крім того, Р. Блю закликав місцеву владу та заклади управління охорони здоров'я закрити або обмежити доступ до всіх місць громадської діяльності, а населення – одягти маски проти грипу. Окрім цього, він заснував мережу лікарень швидкої допомоги та національну систему надзвичайних ситуацій (Gernhart, 1999).

Б. Шейнголд і Е. Джойз вважають, що «доктор Блю є видатним лідером з якості, необхідної у випадку глобальної пандемії захворювань майбутнього. Медична документація, створена протягом 1918 р. стосовно грипу, продовжує залишатися однією з найбільш актуальних архівних документів, якими сьогодні (на момент написання розвідки, у 2014 р. – А.К.) користуються вчені з усього світу. Вони повідомляють, як ми повинні реагувати на подібні спалахи біологічних захворювань та надають інформацію про довготривалі наслідки грипу у вагітних жінок» (Sheingold & Joyce, 2014).

В. МакГагі зазначає, що однією з інновацій у медичній освіті «стала поява в 1928 р. стандартизованого тестування для вступу до закладу медичної освіти та вступного тесту до медичного коледжу (Medical College Admission Test). Тест, який би показував здатність до опанування медичного фаху, було створено в результаті показників відсотка відсіву студентів американських медичних шкіл (коледжів) у 1920-х рр., який варіювався від 5 до 50 %. З моменту свого існування вступний тест до медичного коледжу зазнавав змін, його переглядали п'ять разів. Першу версію було розділено на 6-8 частин, які зосереджувалися на пам'яті, знаннях наукової термінології, читанні та розумінні, логіці тощо» (McGaghie, 2002).

Важливу роль у науково-орієнтованому навчальному плані відігравала фахова наукова література. Хоча предтечею й була розвідка преподобного Томаса Течера щодо віспи і кіру «A Brief Rule to Guide the Common People of New-England How to Order Themselves and Theirs in the Small Pocks or Measels» у 1678 р. та поява у 1797 р. першого американського медичного журналу «The Medical Respository» (Рис. 1), інтерес до наукових публікацій збільшився в період з 1900-х до 1920-х рр. Цьому сприяло поліпшення медичної освіти,

збільшення медичних спеціальностей, а також довготривалі наукові дослідження (200 years of American Medicine ..., n.d).

Наприклад, у багатьох американських школах (коледжах) були розроблено спеціальні дисципліни, під час яких викладачі й студенти обговорювали тогочасні опубліковані в періодичних виданнях наукові розвідки, коротко викладали в письмовій формі їх основний зміст і планували напрями подальших медичних досліджень.

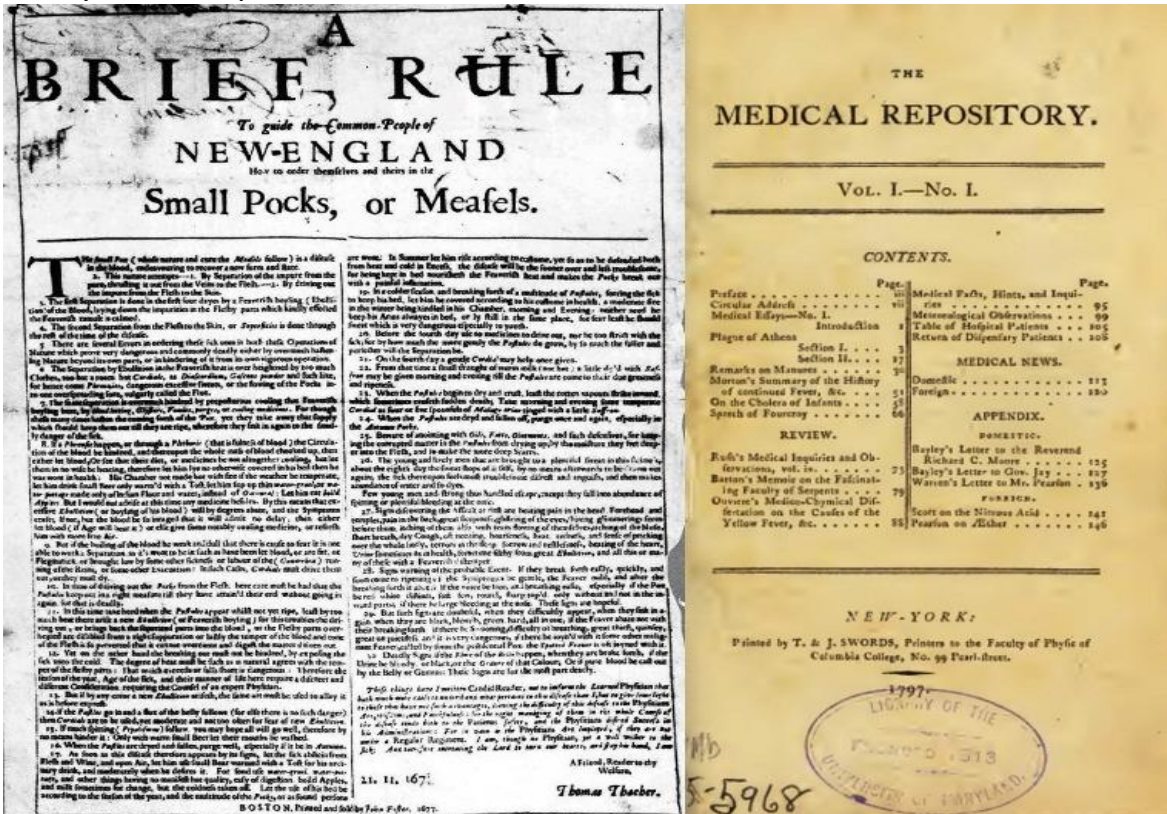


Рис. 1. Перша наукова література для медичних працівників (зліва – розвідка про передобного Томаса Течера, справа – титульна сторінка першого американського медичного журналу)

Джерело світлин: (200 years of American Medicine ..., n.d).

У 1915 р. було створено Американський коледж лікарів як професійну організацію спеціалістів із внутрішніх хвороб (Evans, 2008). У 1932 р. Рада з медичної освіти рекомендувала створити певну ідентифікацію для тих, хто може бути фахівцями в галузі медицини. Як результат, у період з 1932 до 1940 рр. було засновано багато спеціальних рад (Herman, 2008). Так, наприклад, у 1936 р. з'явилася Американська рада з внутрішньої медицини для сертифікації лікарів з певною професійною підготовкою та досвідом, притаманних фахівцям з внутрішньої медицини. Наступні десятиліття стали сприятливими для якісних медичних знань, які були поєднанням фундаментальних та прикладних досліджень, призвівши до зменшення кількості компетентних лікарів, яких вважали експертами (Evans, 2008).

Другим феноменом за перші сорок років ХХ ст. стала «Доповідь» Вайскоттена. Справа в тому, що в 1934 р. Американська медична асоціація

призначила Германа Гейтза Вайскоттена, декана медичної школи Сіракузького університету, очолити комісію ради з питань медичної освіти та лікарень Американської медичної асоціації (commission of the AMA Council on Medical Education and Hospitals) з метою розроблення та здійснення інспектування тогочасних нових національних медичних шкіл (Encyclopedia of ..., 2005) – 89 закладів медичної освіти США та Канади.

У 1940 р. вийшла друком спільна праця Г. Вайскоттена, А. Швіталли, В. Каттера та Г. Андерсона «Медична освіта у Сполучених Штатах Америки 1934 – 1939, підготована для ради з питань медичної освіти та лікарень Американської медичної асоціації» (Medical education in the United States 1934-1939, prepared for the Council on medical education and hospitals of the American medical association), ставши продовженням «Доповіді» Флекснера.

У передмові Р. Вілбура йдеться про те, що «американська освіта займає лідируючу позицію та отримує визнання у світі. Зниження якості медичної освіти в багатьох європейських країнах збільшило відповідальність наших медичних шкіл бути в курсі швидкого поліпшення знань стосовно медицини. Упровадження допоміжних та академічних професорських кадрів і об'єднання багатьох медичних шкіл з університетами було простимульоване безпрецедентними подарунками приватних осіб та великими асигнуваннями керівництва майже всіх штатів» (Wilbur, 1940).

Принципово інноваційними під час перевірки медичних шкіл (коледжів) стали такі моменти:

– деканам закладів медичної освіти було розіслано спеціальні форми для заповнення звітів – вони охоплювали питання про організацію й контроль освітнього процесу; професорсько-викладацький склад; матеріально-технічне забезпечення; місце дисципліни в навчальному плані, її зміст, кількість годин, відведених для вивчення цієї дисципліни, методи навчання; фінансування закладу тощо;

– звіти мали бути як загальними, поданим кожним відділом або кафедрою, так і індивідуальними від кожного викладача. Такі звіти відображали інформацію про роки здобуття фахової освіти і професійного досвіду, членство в наукових організаціях, участь у наукових програмах, кількість публікацій, співвідношення годин, відведених на викладання й дослідницьку діяльність та ін.;

– члени комісії не аналізували зазначені звіти до початку інспекції з метою отримання достовірної ситуації, їх брали до уваги після перевірки для об'єктивного оцінювання та надання підсумкового звіту щодо діяльності кожного закладу медичної освіти;

– на інспектування кожної медичної школи (коледжу) було відведено 3 дні. Від однієї до трьох годин було визначено на співбесіду з деканом, який також за цей час мав подати фінансову звітність за спеціальною формою ради; годину – із завідувачами кожної кафедри,

звертаючи увагу на приміщення та обладнання; іноді співбесіду проводили з президентом університету, якому підпорядковувалася медична школа (коледж) та радою попечителів;

– упродовж співбесід інспектори робили нотатки, у разі необхідності розлогого звіту – записи робив стенографіст (Weiskotten, 1940).

Після здійснення комплексної перевірки робочої групи на чолі з Г. Вайскоттеном було запропоновано одну зі значимих для американської медичної освіти організаційну інновацію – зосередити увагу на управлінні навчальним планом: «Як професійний заклад, медична школа розглядає свій навчальний план як єдине ціле. Розподіл факультету на різні кафедри та складання більш-менш формального навчального плану не передбачає незалежності певних підрозділів. Постійна візуалізація цілей та управління навчальним планом у цілому потребує частих кафедральних, міжкафедральних та факультетських засідань» (Weiskotten, 1940).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, під час першого покоління освітніх реформ у США, зокрема в 1910–1940-х рр., відбулися концептуальні зміни в системі медичної освіти. Виклики тогочасного суспільства змусили академічну спільноту та громадських діячів переглянути існуючі принципи підготовки медичних спеціалістів. У 1910-х рр. «Доповідь» Флекснера стала початком інноваційної діяльності в американських закладах медичної освіти. Зокрема, було запроваджено чіткі вимоги до вступу, чотири роки навчання безпосередньо в медичній школі, науково-орієнтований навчальний план, аналіз фахової наукової літератури тощо. Хоча в цей період інноваційну діяльність було уповільнено через, по-перше, Першу світову війну, куди США спрямовувала фінансову допомогу та медичні кадри, по-друге, пандемію грипу, під час якої Р. Блю відіграв значну роль. Кінець 1920-х рр. ознаменував появу стандартизованого тестування для вступу до закладів медичної освіти, який визначав рівень умотивованості для отримання майбутнього фаху. У 1930-х рр. було створено організації вузькопрофільних спеціалістів для їх професійного зростання. 1940-ві рр. були пов'язані з «Доповіддю» Вайскоттена, продовженням «Доповіді» Флекснера. У «Доповіді» Вайскоттена було запропоновано вдосконалений, порівняно з часами Флекснера, механізм інспекції закладів медичної освіти та сфокусовано увагу на управлінні навчальним планом.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеного питання. Детальний аналіз «Доповіді» Вайскоттена з виокремленням інноваційної діяльності в американській медичній освіті 1934–1939 рр. вважаємо перспективами подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

- Куліченко, А. К. (2018). Оновлення американської медичної освіти на початку ХХ ст.: погляди А. Флекснера. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 7(81), 3-18 (Kulichenko, A. K. (2018). Upgrading American medical

- education in the early 20th century: A. Flexner's views. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 7(81), 3-18).
- Brown, S. J. (2006). *Getting into medical school: the premedical student's guidebook*. Hauppauge, NY: Barron's Educational Series, Inc.
- Drake, R. L. (2014). A retrospective and prospective look at medical education in the United States: trends shaping anatomical sciences education. *Journal of anatomy*, 224(3), 256-260.
- Evans, T. C. (2008). Internal medicine. In R. Ballweg, D. Brown, D. Vetrovsky, T. S. Ritsema, *Physician Assistant: A Guide to Clinical Practice*. 4th ed. (pp. 303-313). Elsevier Inc.
- Gernhart, G. (1999). A forgotten enemy: PHS's fight against the 1918 influenza pandemic. *Public health reports (Washington, D.C.: 1974)*, 114 (6), 559-561.
- Goldin, C., Katz, L. F. (1999). The shaping of higher education: the formative years in the United States, 1890-1940. *Journal of Economic Perspectives*, 13 (1), 37-62.
- Frenk, J., Chen, L., Bhutta, Z. A., Cohen, J., Crisp, N., Evans, T., Fineberg, H., Garcia, P., Ke, Y., Kelley, P., Kistnasamy, B., Meleis, A., Naylor, D., Pablos-Mendez, A., Reddy, S., Scrimshaw, S., Sepulveda, J., Serwadda, D., Zurayk, H. (2010). Health professionals for a new century: transforming education to strengthen health systems in an interdependent world. *LANCET*, 376 (9756), 1923-1958.
- Lawrence, H. (2008). Primary care: family practice and internal medicine. In R. Ballweg, D. Brown, D. Vetrovsky, T. S. Ritsema, *Physician Assistant: A Guide to Clinical Practice*. 4th ed. (pp. 285-302). Elsevier Inc.
- McGaghie, W. C. (2002). Assessing readiness for medical education: evolution of the Medical College Admission Test. *JAMA: Journal of the American Medical Association*, 288 (9), 1085-1090.
- Medical education. (2005). In P. Eisenstadt (Ed.), *Encyclopedia of New York State Syracuse* (pp. 967-968), N.Y.: Syracuse University Press.
- Nelunova, E. D., Artemiev I. T., Davydova E. M. (2016). Innovative activity: educational innovations in the context of competence-based approach. *Russian linguistic bulletin*, 2 (6), 105-107.
- Ott, M., Shaw, S. F., Danila, R. N., Lynfield, R. (2007). Lessons learned from the 1918-1919 influenza pandemic in Minneapolis and St. Paul, Minnesota. *Public health reports (Washington, D.C.: 1974)*, 122 (6), 803-810.
- Sheingold, B. H., Hahn, J. A. (2014). The History of healthcare quality: The first 100 years 1860-1960. *International Journal of Africa Nursing Sciences*, 1, 18-22.
- Stahnisch, F. W., Verhoef, M. (2012). The Flexner report of 1910 and its impact on complementary and alternative medicine and psychiatry in North America in the 20th century. *Evidence-based complementary and alternative medicine: eCAM*, 2012, 1-10.
- Weiskotten, H. G., Schwitalla, A. M., Cutter, W. D., Anderson, H. H. (1940). *Medical education in the United States 1934-1939: prepared for the Council on medical education and hospitals of the American medical association*. Chicago: American medical association.
- Wilbur, R. L. (1940). Foreword. In Weiskotten, H. G., Schwitalla, A. M., Cutter, W. D., Anderson, H. H., *Medical education in the United States 1934-1939: prepared for the Council on medical education and hospitals of the American medical association* (pp. n.a.). Chicago: American medical association.
- Wyatt, I. D., Daniel E. H. (2006). Occupational changes during the 20th century: professional, managerial, clerical, sales, and service workers (except private household service workers) grew from one-quarter to three-quarters of total employment between 1910 and 2000; laborers (except mine laborers), private household service workers, and farmers lost the most jobs over the period. *Monthly Labor Review*, 129 (3), 35-57.

200 years of American medicine (1776-1976). Retrieved from: <https://www.nlm.nih.gov/hmd/pdf/200years.pdf>.

РЕЗЮМЕ

Куличенко Алла. Инновационная деятельность в медицинском образовании США (1910–1940 гг.).

В статье освещена инновационная деятельность в медицинском образовании США во время первого поколения реформ (1910–1940 гг.). В исследовании автор отмечает, что отправной точкой развития инновационной деятельности учреждений медицинского образования США послужил «Доклад» Флекснера в 1910 г. Как следствие, в 1920-х гг. состоялся пересмотр американского медицинского образования, итогом которого были четкие требования к поступлению, четыре года обучения непосредственно в медицинской школе, научно-ориентированный учебный план, анализ профессиональной научной литературы и т.д. Конец 1920-х гг. ознаменовал появление стандартизированного тестирования для поступления в медицинские учебные заведения. В 1930-х гг. созданы организации узкопрофильных специалистов для их профессионального развития. 1940-е гг. были связаны с «Докладом» Вайскоттена.

Ключевые слова: американское медицинское образование, образовательные реформы, инновационная деятельность, медицинские школы США, «Доклад» Флекснера, «Доклад» Вайскоттена, научно-ориентированный учебный план, профессиональная научная литература.

SUMMARY

Kulichenko Alla. Innovative activity in US medical education (1910s – 1940s).

Social development is connected with progress, which in turn depends on the modernization of a particular area of human activity with the help of reforms. Thus, since the beginning of the 20th century, the USA implemented many transformations, eventually becoming the world leader. It was, however, an extremely difficult way. It should be noted that initially there was a decrease in a large number of private medical schools for everyone willing to be a doctor but with no wish to further improve his/her professional knowledge. Finally, there was an emergence of medical schools as parts of reputable American universities with specific entry requirements, a profession-oriented curriculum and a combination of theory and practice in the form of scientific research.

Therefore, during the process of upgrading Ukrainian medical education, it is necessary to analyze the experience of innovative activity of the American medical schools in the context of the US educational reforms.

The aim of the paper is to highlight innovative activity in the US medical education during the first generation of reforms (1910s – 1940s).

In this paper, the author uses such methods as (i) search-bibliographic and chronological ones – to study and systematize scientific and pedagogical literature on the subject of innovative activity in the American medical education during the first 40 years of the 20th century; (ii) pedagogical reconstruction – to reproduce the historical and pedagogical reality in the US medical education from 1910 to 1940.

Moreover, the author notes that the Flexner Report dated 1910 was the starting point to develop innovative activity of the US medical education. As a result, in the 1920s, there were strict entry requirements, four years of study in medical schools, a science-oriented curriculum, professional scientific literature, etc. The late 1920s marked the emergence of a standardized test for admission to medical schools. In the 1930s, organizations for medical

experts were established to help them grow professionally. The 1940s were connected with the Weiscotten Report.

The study covers only a part of aspects of the problem. Concerning the prospects of further research, the plan is to describe the Weiscotten Report that deals with innovative activity in the American medical education from 1934 to 1939.

Key words: *American medical education, educational reforms, innovations, US medical schools, Flexner Report, Weiscotten Report, science-oriented curriculum, professional scientific literature.*

УДК 371.3:811.111

Маріанна Леврінц
Закарпатський угорський
інститут ім. Ракоці Ференца II
ORCID ID 0000-0002-2206-7113
DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/030-038

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ У США

Метою статті є аналіз трансформацій концептуальних положень у галузі підготовки вчителів іноземних мов у США. Дослідження виконано із застосуванням методів системного аналізу й узагальнення тенденцій розвитку теоретико-методологічних засад сфери іншомовної педагогічної освіти. З'ясовано, що в сучасній науково-світоглядній картині американських освітян на передній план виступили концептуальні ідеї соціалконструктивізму, критичної педагогіки, гуманізму й постпозитивістська епістемологія, оформившись у соціокультурній парадигмі. Основними тенденціями розвитку методологічних підвалин галузі є перехід від трансмісійної до колаборативної, транзакційної та перетворювальної моделей у вищій освіті; від тренувальної до розвивальної парадигми підготовки вчителів-філологів; відбувається переосмислення ролі студента в процесі навчально-професійної діяльності. Оновлена концептуальна парадигма характеризується відмовою від ідеї прямолінійності в розбудові наукового знання на користь переосмислення ролі особистості в перетворенні знаннєвої бази, освітнього середовища та соціокультурного контексту.

Ключові слова: *система підготовки вчителів іноземних мов, концептуальні положення, трансформація, наукове знання, США.*

Постановка проблеми. Інтегрованість американської системи підготовки вчителів іноземних мов обумовлюється загальнонауковими й галузевими концептуальними положеннями, які формують наукову картину світу суб'єктів освітньої системи, визначають хід і закономірності її розвитку, задають алгоритм і темпи її життєдіяльності, трансформування. Провідні концептуальні освітні орієнтири покликані впорядковувати множинні ідіосинкретні погляди на фундаментальні проблеми підготовки вчителів, перетворюючи їх на конкретні дидактичні шляхи реалізації в освітньому процесі. Розглянемо сучасні теоретичні положення галузі

підготовки вчителів-філологів у діалектичній перспективі, абстрагуючи й узагальнюючи основні тенденції розвитку сучасних теорій навчання й учіння. Незважаючи на наявність суперечностей як у концептуалізації основних теоретичних категорій галузі, так і у виділенні дидактичних підходів, детальне вивчення доводить їхню гомогенність, а отже й можливість фіксування їхніх основоположних рис.

Аналіз актуальних досліджень. Вивченню теоретико-методологічних проблем підготовки педагогів у галузі іншомовної освіти США присвячено чимало праць зарубіжних і вітчизняних учених. У роботі ми насамперед спиралися на доробок таких американських дослідників, як Болл Д., Браун Д., Джонсон К., Кренделл Дж., Кумарадівелу Б., Фрімен Д. і багато інших. Важливі питання педагогічної й філологічної освіти США порушуються в працях Бідюк Н., Іконнікової М., Кокор М., Кошманової Т., Черній Л., Шандрук С., Шихненко К. та ін. Зауважимо, що наявність певних напрацювань із досліджуваної проблеми уможлиблює виділення основних трансформаційних тенденцій у концептуальних положеннях системи підготовки вчителів іноземних мов у США.

Мета статті. Здійснити системний аналіз трансформацій концептуальних положень галузі підготовки вчителів іноземних мов у США.

Методи дослідження. Досягненню означеної мети сприяє використання методів системного аналізу, ретроспекції й узагальнення тенденцій розвитку теоретико-методологічних засад галузі філолого-педагогічної іншомовної освіти, а також аналіз практичного досвіду підготовки вчителів іноземних мов у США.

Виклад основного матеріалу. Ключовими категоріями теоретичного фундаменту системи підготовки вчителів іноземних мов (СПВІМ) є учіння й навчання. Загальнопоширеним є визнання провідної ролі вчителя в результативності навчання учнів (Blazar, 2016). Відтак, якість професійно-педагогічної діяльності знаходиться під постійною увагою американської спільноти, вживаються полівекторні й багаторівневі заходи, спрямовані на її зростання, гарантування якісної освіти всім учням країни без винятку (Закон «Не залишимо жодної дитини без уваги», 2001) представниками федералітету, науково-освітньої спільноти й широкої громадськості, окремими з яких є оптимізація програм підготовки вчителів ІМ (іноземних мов), імплементація системи підзвітності в освітній системі, узагальнення вимог до компетентнісного рівня вчителів у вигляді прийняття освітніх стандартів та ін.

Однак, навчання й учіння не завжди перебувають у стані діалектичної взаємозалежності. Кристалізація означеного усвідомлення серед лав американських науковців ознаменувала перегляд традиційних підходів до витлумачення сутності низки педагогічних явищ. Парадигмальних змін зазнали моделі навчання, особливості педагогічної взаємодії між учасниками освітніх процесів, фокус творчо-пошукових робіт

тощо. Ґрунтуючись на філософсько-епістемологічних засадах позитивізму й біхевіоризму, які міцно вкорінилися у світоглядних позиціях американської освітньої громадськості, у США протягом тривалого часу переважала трансмісійна або процесуально-продуктивна модель навчання. Постулативними для означеної парадигми є знак рівності між навчанням і учінням, де потік навчальної інформації пасивно сприймається учнями. Студент є об'єктом для змістового наповнення й формування в нього основних практичних умінь, а не суб'єкт, який бере активну участь у процесі творчого перетворення зовнішніх і внутрішніх ресурсів на професійно значимі компетентності. Американські дослідники Джонсон К. і Фріман Д. (2001) зазначають, що СПВІМ, базована на трансмісійній моделі, прагнула забезпечити студентів теоретичними галузевими знаннями й елементарними вміннями виконувати професійні обов'язки (Johnson, Freeman, 2001, с. 54–55), уподібнюючи професійне становлення технологічному процесу, кінцевим продуктом якого є «готовий до використання» педагогічний працівник, укомплектований знаннями й уміннями. Майбутній учитель вважається недостатньо компетентним для прийняття самостійних рішень щодо організації власного навчання (Britzman, 2003, с. 46). Основні навчальні методи ґрунтуються на імітації зразків виконання навчально-професійних завдань, некритичному опрацюванні навчального матеріалу та переказуванні.

Переформатування трансмісійної освітньої моделі розпочинається із виходом на наукову арену теорії когнітивізму, яка акцентує увагу на мисленневих процесах, інтелектуальних здібностях, критичному мисленні. Якщо для біхевіористів неосмислене засвоєння й відтворення навчального матеріалу становить основу учіння, то для когнітивістів – це лише перший етап навчання, який надалі передбачає активне мисленнєве перетворення інформації. Відтак, «відтворення» в навчанні переходить в особистісне «перетворення» знаннєвої бази. Поступовий перегляд ролі студента в якості активного учасника освітнього процесу супроводжується рухом у напрямі від учителицентризму до студентоцентризму як головної форми педагогічної взаємодії.

Унаслідок розгляду майбутніх учителів у ролі активних, дієздатних учасників власного професійного становлення й освітнього процесу, змінюється також тематика науково-дослідницьких робіт, головними серед яких стають ментальні процеси, учіння педагога або вчитель у ролі того, хто навчається, рефлексія в навчально-професійній діяльності тощо.

Паралельно у СПВІМ відбувається переорієнтація з тренувальної моделі (teacher training) на розвивальну (teacher development). Тренування в підготовці педагогів розглядається як формування базових теоретико-практичних азів, які уможливають практичне застосування елементарних навичок викладання. У парадигмі освіти або розвитку вчителів розв'язання

проблеми підготовки педагога здійснюється з особистісних позицій: професійне становлення передбачає не тільки оволодіння практичними техніками викладання, але й цілісний розвиток особистості майбутнього вчителя через рефлексивний аналіз навчально-професійної діяльності, критичне опрацювання навчального матеріалу, самоосвіту, самовдосконалення тощо (Richards, Farrel, 2005).

Однак, у гонитві за високими ідеалами поза увагою освітян ризикує опинитися практична підготовленість початкуючого вчителя навчати ІМ, розвивати іншомовну компетентність учнів, що і є його основною функцією. На думку Бол Д. та ін. (2010), готовність і здатність учителя вправно навчати учнів вимагає ретельної професійної підготовки саме в тренувальному форматі. Розвинені навички викладання не применшують професійного статусу педагога, як стверджують критики тренувального підходу, а навпаки, становлять його фундамент. Професійно-педагогічна діяльність, базована на імпровізуванні, обмежуючись індивідуальним досвідом учителя у формуванні фахової компетентності, нівелює професійність педагогічної праці (Ball, Forzani, 2010, с. 508–509).

З міркуваннями авторів важко не погодитись, адже власне сутність професії полягає в здатності індивіда виконувати комплекс практичних дій на основі спеціальних знань, які є загальним надбанням професійної групи. Якщо означений компонент спеціальних знань і вмінь відсутній, то й праця вчителя не може належати до розряду професій. Таким чином, СПВІМ повинна вибудовуватися за принципом конвергенції, включаючи як тренувальну, так і розвивальну парадигми, оскільки обидві є життєдайними для професійного становлення й розвитку вчителя.

Подальші трансформації в концептуалізації проблем підготовки вчителів ІМ розгортаються на тлі теорій конструктивізму або соціалконструктивізму, сформованих як логічне довершення ідей попередників теорій когнітивізму й гуманізму (Brown, 2000). З позицій означених теорій навчання відбувається внаслідок активного особистісного конструювання індивідом знань: інформація, що поступає ззовні, перетворюється індивідом з огляду на наявний попередній досвід, світоглядну картину, віддзеркалюючись від навколишнього середовища. Відтак, студент не є «чистою дошкою», на яку наносять інформацію, а є співавтором професійної знанневої бази. У галузі підготовки вчителів вплив конструктивізму спостерігається в оформленні нових моделей, як наприклад, рефлексивної, яка передбачає не лише теоретико-практичне озброєння студента через передачу релевантної інформації, а й глибокий аналіз і осмислення майбутнім учителем педагогічних явищ.

Оновлена візуалізація освітніх проблем через призму конструктивістських концепцій привернула увагу науковців до проблеми учіння вчителя, тобто внутрішньо-особистісних процесів, які відбуваються в

ході його професійного становлення. До недавнього часу вчитель ІМ розглядався в ролі споживача психолого-педагогічної та лінгвістичної теорій, однак ігнорування думки практика в розбудові теорії неминуче призводить до одностороннього трактування важливих понять галузі. Наразі, роль учителя ІМ у цьому розрізі зазнала кардинальних змін. Він розглядається не лише як користувач, але й автор психолого-педагогічної теорії. Для прикладу, в літературі плідно розробляються проблеми педагогічного дослідження та дослідження дією (teacher research, action research), присвячених вивченню особливостей залучення вчителів і студентів до творчо-пошукової діяльності (Burns, 2013).

Важливою нинішньою тенденцією в галузі підготовки вчителів ІМ у США є розвиток концептуальних засад у соціокультурній перспективі. Якщо теоретики біхевіоризму й когнітивізму розглядали навчання як індивідуально зумовлений процес, то соціалконструктивізм зосередився на вивченні впливу соціальних факторів у навчанні (Johnson, Freeman, 2001). Формування професійно-педагогічної компетентності, розвиток професійних знань і вмінь відбувається внаслідок залучення до навчання й викладання за конкретних контекстуальних обставин, що надає їй індивідуального контекстуально-залежного забарвлення. Дидактичними шляхами імплементації ідей соціокультурної парадигми в практику підготовки вчителів ІМ стали колаборативні форми навчання й викладання, співпраця між учасниками освітніх процесів, як наприклад між викладачами ЗВО і шкільними вчителями тощо.

Однією з незворотних тенденцій, що характеризує сучасний стан концептуального оформлення галузі підготовки вчителів ІМ, є відмова від догматизму, прескриптивності до більш критичного ставлення до пропонованих теоретичних положень. Майбутнього вчителя закликають розвивати усвідомлення про наявність множинних перспектив, що дають пояснення фундаментальних освітніх феноменів. Відповідно, «модна» теорія не може претендувати на звання панівної та єдино правильної, а лише одним із можливих теоретичних обґрунтувань проблем освіти. У сфері викладання ІМ означена тенденція набула вигляду «післяметодової ери» та «просвітленого еkleктицизму», для яких властивими є заперечення існування ідеального методу навчання ІМ усіх без винятку учнів (Kumaradivelu, 2012). Сучасний учитель ІМ є ґрунтовно ознайомленим із навчальними підходами й методами, однак освітній процес вибудовує з урахуванням інтересів і потреб учнівської спільноти й ситуативних обставин.

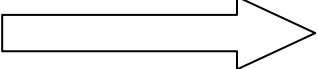
Помітним віянням у галузі підготовки вчителів ІМ є сформоване під дією критичної педагогіки усвідомлення того, що вивчення ІМ не є нейтральним, незалежним від ширших суспільних процесів і може мати негативні наслідки для соціального стану студентів. Окремим прикладом може слугувати роль англійської мови в умовах лінгвальної глобалізації,

яка займає провідні позиції в науковій, політико-економічній та інших галузях (Philipson, 1992). Учитель, для якого іноземна мова, що викладається, є рідною, також має привілейований статус порівняно з педагогом, який не є носієм мови з народження (Megyes, 2001). Наразі у світлі критичної педагогіки здійснюються спроби освітян налагодити баланс між викладанням ІМ і підтримкою менш уживаних мов, пошук шляхів розвитку критичного ставлення, осмислення майбутніми вчителями теоретичних засад галузі та ролі ІМ у соціальному контексті.

Під впливом теорій критичної педагогіки і міжкультурної комунікації в США назріло оновлене бачення ролі вчителя-словесника як медіатора між представниками різних культурних груп або посередника між корінними й новоприбулими членами суспільства. Оскільки США є країною емігрантів, суспільна місія вчителя ІМ є вкрай важливою, уособлюючи через засвоєння мови перспективи повноцінної соціалізації у «країні можливостей». Результати аналізу трансформацій концептуальних положень системи підготовки вчителів-філологів у США представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Трансформація концептуальних положень у галузі підготовки вчителів ІМ у США

	
Трансмійна модель у навчанні й підготовці вчителів ІМ.	Колаборативна/транзакційна/трансформативна модель.
Підготовка вчителя в тренувальній парадигмі. Біхевіоризм, когнітивізм.	Освіта/розвиток учителя. Конструктивізм, критична педагогіка, гуманізм.
Студент як пасивний сприймач інформації. Студент як об'єкт педагогічного впливу й освітнього процесу. Студент/учитель – споживач психолого-педагогічної, лінгводидактичної та інших теорій.	Студент як активний перетворювач інформації. Студент як суб'єкт педагогічної взаємодії та освітнього процесу. Студент/учитель – співавтор психолого-педагогічної, лінгводидактичної та ін. теорій. Залучення вчителів до науково-пошукової діяльності.
Сконцентрованість на навчанні майбутнього вчителя.	Акцент на учінні майбутнього вчителя (яким чином студент навчається викладати ІМ).
Навчання як індивідуальний процес. Індивідуальні навчальні форми.	Навчання як соціально зумовлений процес. Колаборативні/колективні форми організації навчання.
Техніцизм у підготовці вчителя (вивчення теоретичних основ, розвиток елементарних практичних умінь).	Рефлексія в навчально-професійній діяльності, критичне осмислення, учитель як перетворюючий інтелектуал.

<p>Інтуїція, досвід та ідеї освітніх спільнот. Догматизм, прескриптивізм у теоретичному наповненні змісту підготовки вчителів ІМ. Пошук «ідеального» методу навчання ІМ</p>	<p>Науково-емпірична обґрунтованість. Критичне ставлення до наявних теоретичних положень. Післяметодовий стан, еклектицизм</p>
---	--

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Хід розвитку системи фахової підготовки вчителів ІМ у США визначається сукупністю зовнішніх і внутрішньогалузевих впливів. До кластера безпосередніх чинників належать загальнонаукові й вузькоспеціальні тенденції, які утворюють методологічні підвалини галузі, зокрема філософсько-епістемологічні концепції, теоретичні положення предметних галузей загальної та прикладної лінгвістики, лінгводидактики, педагогіки, психології та інших суміжних наук. На підставі узагальнення наукових розвідок американських дослідників виявлено, що ключовими епістемологічними засадами освітньої філософії США, включаючи підготовку вчителів-філологів, є парадигми позитивізму й постпозитивізму, інтерпретивізму, критицизму, у призмі яких розвинулися концепції біхевіоризму, когнітивізму, гуманізму, конструктивізму, соціалконструктивізму, критичної педагогіки й деякі інші.

На сучасному етапі, науково орієнтована світоглядна картина світу американських освітян формується під впливом засадничих положень конструктивізму й соціалконструктивізму, критичної педагогіки, гуманізму та епістемології постпозитивізму. Позитивістська ідеологія, із властивою їй пошуком абсолютних, беззаперечних істин в освітніх процесах поступово здає позиції на користь постпозитивізму, а саме інтерпретивізму та критицизму. Означені підходи характеризуються відмовою від пошуку єдино правильної, ідеальної теоретичної основи в педагогічній дійсності, усвідомлюючи її контекстуально-ситуативну природу.

У сфері підготовки вчителів ІМ окреслені тенденції призвели до парадигмальних змін: традиційна трансмісійна або процесуально-продуктивна освітня модель, сутність якої полягає в озброєнні майбутніх учителів готовим комплектом знань і вмінь, поступово зазнає переосмислення. У розумінні освітньої філософії сьогодення, вчитель є центральною фігурою, що скеровує процес власного професійного становлення й розвитку, беручи безпосередню участь у формуванні професійної світоглядної позиції, компетентності, відтак ігнорування ролі особистості педагога немислиме. Важливою віхою еволюціонування філософсько-епістемологічних підвалин педагогічної освіти США в соціокультурній перспективі є врахування комплексного впливу зовнішнього середовища в процесі конструювання індивідом професійних знань, поглядів, переконань. Тобто, компетентність учителя формується за діалектичним принципом, органічно поєднуючи зовнішній інформаційний

потік і загальний вплив освітніх процесів з індивідуальним досвідом і світоглядною позицією, віддзеркалюючись у соціокультурному контексті. Одним із перспективних напрямів дослідження вважаємо компаративний аналіз концептуальних компонентів американської та вітчизняної систем підготовки вчителів-філологів.

ЛІТЕРАТУРА

- Ball, D., Forzani, F. (2009). The work of teaching and the challenge for teacher education. *Journal of Teacher Education*, 60 (5), 497–511.
- Blazar, D. (2016). *Teacher and teaching effects on students' academic performance, attitudes, and behaviors*. Doctoral dissertation. Harvard Graduate School of Education.
- Britzman, D. (2003). *Practice makes practice. A critical study of learning to teach*. New York: State University Press.
- Brown, D. H. (2000). *Principles of language learning and teaching*. New York: Longman.
- Burns, A. (2013). Innovation through action research and teacher-initiated change. In K. Hyland and L. Wong (Eds.), *Innovation and Change in English Language Education* (pp. 90–105). Abingdon: Routledge.
- Johnson, K. E., Freeman, D. (2001). Teacher learning in second language teacher education: A socially-situated perspective. *Revista Brasileira de Linguística Aplicada*, 1(1), 53–69.
- Kumaravadivelu, B. (2012). *Language teacher education for a global society: A modular model for knowing, analyzing, recognizing, doing, and seeing*. New York, NY: Routledge.
- Medgyes, P. (2001). When the teacher is a nonnative speaker. In M. Celce-Murcia (Ed.), *Teaching English as a second or foreign language*, (pp. 415–427). Boston: Heinle & Heinle.
- Philipson, R. (1992). *Linguistic imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- Richards, J., Farrell, T. (2005). *Professional development for language teachers: Strategies for teacher learning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [Шихненко, К. \(2018\). Розвиток лідерського потенціалу вчителів в умовах змін: досвід реформування шкільної освіти в США. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 9 \(83\), 69–79.](#) (Shykhnenko, K. (2018). Developing the leadership potential of teachers under the conditions of educational change: Lessons from school reforms in the USA. *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 9 (83), 69–79).

РЕЗЮМЕ

Левринц Марианна. Трансформація концептуальних положень системи підготовки учителів іноземних мов в США.

Целью статьи является анализ трансформаций концептуальных положений области подготовки учителей иностранных языков в США. Исследование выполнено с применением методов системного анализа и обобщения тенденций развития теоретико-методологических основ сферы иноязычного педагогического образования. Установлено, что в США на передний план педагогического образования выступили концептуальные идеи социалконструктивизма, критической педагогики, гуманизма и эпистемология постпозитивизма, которые оформились в социокультурной парадигме. Основными тенденциями развития методологических основ отрасли является переход от трансмиссионной к колаборативной, транзакционной и преобразовательной моделей высшего образования; от тренировочной к развивающей парадигме подготовки учителей-

філологів; происходит переосмысление роли студента в процессе учебно-профессиональной деятельности. Современная концептуальная парадигма характеризуется отказом от идеи прямолинейности в развитии научного знания в пользу переосмысления роли личности в развитии теории, образовательной среды и социокультурного контекста.

Ключевые слова: система подготовки учителей иностранных языков, концептуальные положения, трансформация, научное знание, США.

SUMMARY

Levrints (Lőrincz) Marianna. Transformations in the conceptual orientation of the US system of foreign language teacher education.

The present paper examines transformations of conceptual orientations in the field of foreign language teacher education in the USA. In the study the methods of systematic and retrospective analysis were employed to outline the tendencies in the development of theoretical background of the sphere of language teacher preparation. The foundational theories informing the contemporary academic outlook of American educators are the constructivism, social constructivism, critical pedagogy, humanism, postpositivist epistemology and sociocultural perspective.

One of the main developmental trends in the sphere of language teacher education is characterized by the shift in the instructional models from transmission to collaboration, transaction and transformation. The training approach in teacher preparation is rethought in the perspective of teacher education as development. A discernible shift has taken place in the perception of the role of student-teachers as active transformers of information, who not only consume the relevant theories but also act as co-authors of the professional knowledge base; from being the objects of educational influence and instructional process to its subjects.

One of the general research trends is the focus on the problem of learning to teach as opposed to the previously emphasized teaching students to teach. Recent research also suggests criticism of technicist view in teacher preparation (developing a predefined set of basic knowledge and teaching skills) towards actively engaging future foreign language teachers in the critical evaluation of multiple theoretical perspectives.

In the sphere of language teacher training the prescriptive, dogmatic pursuit of universal educational theory, as well as an ideal foreign language teaching approach are reconsidered in light of pluralism, changeability, epistemic and gnoseological variability. Thus, the contemporary conceptual paradigm of the sphere of language teacher education is characterized by rejection of the idea of straightforwardness in the construction of educational theory in favor of individual, context and culture specific interpretation.

Key words: foreign language teacher education system, conceptual orientations, paradigm shift, educational, linguodidactic theory, USA.

Світлана Чупахіна

ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

ORCID ID 0000-0003-1274-0826

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/039-049

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КОРЕКЦІЙНО- РОЗВИТКОВІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті проаналізовано концептуальні засади зарубіжного досвіду щодо добору, розробки й застосування мультимедійних програмних засобів для розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Мета статті полягає у вивченні можливостей застосування ІТ у корекційно-розвитковій роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзивної освіти різних країн.

Ґрунтовний аналіз зарубіжного досвіду щодо використання ІТ у корекційно-розвитковій роботі з молодшими школярами з інтелектуальними порушеннями дозволив виявити низку тенденцій, спільних для освіти більшості країн і вагомих для розвитку освіти в Україні.

Ключові слова: інформаційні технології, інформаційно-комунікаційні технології, інклюзивне навчання, діти з інтелектуальними порушеннями, корекційно-розвиткова робота, мультимедійні програмні засоби, хмарні технології, веб-сайт.

Постановка проблеми. Найважливішою тенденцією сучасності є процес інформатизації, яка передбачає широке використання інформаційних технологій (ІТ) як сукупності методів і технічних засобів, що дозволяють людині працювати з інформацією.

У сучасному світі основним технічним засобом інформаційних технологій є комп'ютерна техніка. Інформаційні технології зорієнтовано на використання комп'ютерної техніки як технічного засобу.

Доцільність використання ІТ в освіті зумовлено їх дидактичними можливостями, які постійно розширюються з розвитком апаратно-програмних засобів і досліджень, а також технологічними й економічними перевагами.

Аналіз актуальних досліджень. Запровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітній простір сучасної школи сприяє активному використанню мультимедійних програмних засобів у корекційно-розвитковій роботі з учнями, які мають проблеми в розвитку (О. Качуровська, О. Легкий, С. Миронова, Є. Синьова, М. Шеремет, І. Федоренко та ін.). Актуальними стають дослідження щодо потенціалу ІКТ та їх впливу на розвиток мислення дітей із нормотиповим розвитком. Сучасні наукові дослідження доводять, що саме використання ІТ у процесі навчання сприяє розвиткові мислення молодших школярів (Ю. Бабаєва, Г. Балл, І. Васильєв,

О. Войскунський, Т. Корнілова, Ю. Машбиць, В. Моляко, Н. Пов'якель, В. Прокopenко, Р. Радева, М. Смульсон, О. Смирнова, О. Тихомиров, С. Шапкін, Н. Шумакова та ін.). Наукові пошуки теоретично обґрунтовують та доводять можливість систематичного використання ІТ в освіті дітей з особливими освітніми потребами (ООП) (Ю. Запорожченко, 2013; О. Качуровська, 2014; Н. Кравець, 2012; Ю. Носенко, 2016; І. Федоренко, 2012). Вагомість означеного дослідження визначається потребою в теоретичному обґрунтуванні та дослідженні зарубіжного досвіду щодо застосування ІТ в умовах інклюзивного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями (ІП).

Мета статті полягає у вивченні зарубіжного досвіду щодо можливостей ІТ у корекційно-розвитковій роботі з дітьми з ІП в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Означена мета дослідження зумовила вибір взаємопов'язаних **методів дослідження**, зокрема, структурно-логічний та функціональний аналіз, який сприяв вивченню методичного забезпечення й особливостей застосування інформаційних технологій в інклюзивному навчанні дітей з особливими потребами в різних країнах; системно-структурний та компаративний аналіз дозволив узагальнити та з'ясувати спільні, важливі для подальших пошуків чинники інформатизації інклюзивної освіти за рубежом.

Виклад основного матеріалу. Запровадження в Україні інклюзивного навчання та зміна системи освіти загалом співпали в часі з інтенсивним розвитком цифрових комунікацій. Сучасна школа недостатньо повно використовує можливості ІТ, недооцінено їх потенціал і в навчанні дітей з ООП. Відтак розумне усвідомлення зарубіжного досвіду роботи педагогів, співзвучного загальносвітовим тенденціям оновлених підходів до освіти в Україні (Захарчук, 2013, с. 23).

Важливого значення набувають концептуальні засади добору, розробки й застосування мультимедійних програмних засобів для розвитку дітей у зарубіжній практиці.

На сучасному етапі освіта за рубежом широко використовує інформаційні технології в роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями. Розглянемо їх ґрунтовніше.

Скажімо, у США накопичено важливий досвід педагогічної роботи з дітьми з особливими потребами, побудовано систему диференційованих освітніх програм, створено ґрунтовну теоретико-методичну базу.

Активними засобами забезпечення доступу до освітніх послуг та їх якості законодавчо закріплено саме за ІТ як засобів навчання, які впродовж років широко використовуються в практиці навчання дітей з ООП у США. Встановлено, що вони допомагають частково, а інколи, спроможні навіть компенсувати недоліки розвитку дітей, полегшують їх соціалізацію, що набуває особливої актуальності в умовах включення дітей означеної категорії в загальноосвітню школу.

Стосовно програмного забезпечення створеного для роботи з дітьми з ІП, то найбільш популярними є адаптовані до їхніх можливостей і потреб технології для роботи з текстом (текстові редактори), які забезпечують розширення словника дітей, сприяють підвищенню мотивації до навчання та роботи з текстом зокрема, полегшують виконання основних навчальних завдань (Department of Education, 2019).

Аналіз досвіду впровадження ІТ в освіту дітей з інтелектуальними порушеннями в США дозволив виявити позитивні сторони такого підходу до навчання й певні проблеми, які знижують результативність процесу інформатизації освіти в країні загалом (рис. 1).



Рис.1. Чинники, які впливають на результативність інформатизації інклюзивної освіти в США

* Складено автором за даними (Чупахіна, 2019).

Вирішення означених проблем у США зосереджено на забезпеченні організації якісної підготовки майбутніх фахівців та підвищенні їх кваліфікації; залученні приватного й державного капіталів для придбання сучасного комп'ютерного обладнання; дотриманні правил та інструкцій щодо роботи з комп'ютером (US Department of Education, 2019).

Проблеми, які обмежують використання ІТ в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями в США, здебільшого універсальні, тобто не є спільними на шляху інформатизації освіти в країні загалом, водночас вони схожі з перешкодами, які гальмують інформатизацію вітчизняної освіти.

Відтак, набуває актуальності підготовка вчителів щодо формування в них цифрової компетентності та застосування в роботі з дітьми з ІП

інформаційних технологій, однак на новому сучасному рівні; вирішення проблеми доступності якісного спеціального програмного забезпечення; врахування санітарно-гігієнічних вимог щодо роботи дитини з комп'ютером (Олдей, Аллан, 2009, с. 94).

Вивчення досвіду американських учених і практиків має безперечну цінність для вітчизняної інклюзивної освіти, в якій ІТ набувають широкого застосування.

У більшості країн Заходу створено розгалужену систему розробки й реалізації комп'ютерних програм для корекційно-розвиткових занять із молодшими школярами з ІП (табл. 1).

Таблиця 1

Комп'ютерні програми для корекційно-розвиткових занять із молодшими школярами з ІП

Назва гри	Зміст
Jr. DoctorGame	Комп'ютерна гра, певний аналог рольової гри «Лікарня». Діти в ролі лікаря допомагають героям відомих казок одужати та здобути перемогу над шкідливими бактеріями
Jr. VetGame	Аналог попередньої гри, тільки в цій дитина стає ветеринаром та лікує звірів – тигрів, жирафів, пінгвінів, собак і котів. Гра розвиває логіку й допомагає здобути певний практичний досвід догляду за тваринами
MyABCD	Комплекс програм для вивчення літер англійського алфавіту, цифр та арифметичних дій у межах двох десятків, а також музичних інструментів
CreativepainterGame	Гра для вивчення живопису й оволодіння початковими навичками малювання
Gagarin	Дитяча комп'ютерна гра, яка розвиває логіку, фантазію, дозволяє ознайомити з елементарними поняттями з астрономії

* Складено автором за даними (Чупріна, 2019).

Навчальні плани початкової школи Сполучених Штатів Америки, Канади, Австралії та інших розвинених країн зорієнтовано на використання комп'ютерів у освітньому процесі. Здебільшого, кожна класна кімната обладнана кількома комп'ютерами, які підключено до мережі Інтернет. Учні ще до початку навчання в школі отримують початкові навички роботи з комп'ютером.

Сайт однієї з початкових шкіл США повідомляє, що в кожній із класних кімнат є як мінімум 3 комп'ютери (всього близько 200). Учні використовують комп'ютери для проведення досліджень, доступу до Інтернет бібліотек і діалогових енциклопедій, для отримання додаткових завдань та проведення математичних обчислень (Wake country. Publik school system, 2019).

Аспекти, які визначають роль комп'ютерних технологій та пропедевтику основних понять інформатизації закладів освіти США,

подібні до позиції освіти Канади. Навчальний план 1–8 класів провінції Онтаріо (Канада) містить низку посилань на необхідність оволодіння комп'ютерними технологіями вже з першого класу. Комп'ютери ефективно використовуються для створення ескізів, алгоритмів, планів-малюнків, які допомагають ефективніше організувати освітню діяльність (Ontario. Ministry of Education, 2019).

Інформаційні та комунікаційні технології складають частину обов'язкової загальної навчальної програми більшості європейських країн. На рівні початкової освіти лише сім країн не включили ІКТ до обов'язкових навчальних програм (Італія, Болгарія, Чеська республіка, Латвія, Литва, Угорщина та Словаччина) (Овчарук, 2008).

Упровадження мультимедійних технологій у школах Німеччини та Австрії має дискусійний характер як серед представників системи освіти цих країн, професорсько-викладацького складу ЗВО, які готують майбутніх учителів, так і серед учителів-практиків. Проте, на загальнодержавному рівні Німеччини й Австрії та засобами масової інформації проголошено гасло: «Das Endeder Kreideze it naht!» (Час крейди добігає кінця). Саме комп'ютерні технології проголошено основним засобом упровадження мультимедійної складової освітнього процесу, однак наголошується, що означені технології є складовим засобом освітнього процесу поряд з усіма іншими (Чупріна, 2019).

У Данії, Норвегії, Фінляндії, Естонії, Швеції розроблено й експериментально впроваджено проект під назвою «Playful computer writing» – «Навчання письму за допомогою комп'ютерних ігор». Розробник проекту – норвезький учений Арне Трагетон (Arne Trageton). Основою програми стали вимоги стандартів початкової школи Норвегії, в яких передбачено використання ігрових методів навчання з комп'ютером для дітей 6–10 років. Означені стандарти вимагають формування в дітей навичок друкування на комп'ютері. А. Трагетон зауважує, що навчитися писати дитині молодшого шкільного віку простіше, ніж читати. Однак, писати за допомогою ручки важко, бо моторика м'язів руки дитини недостатньо розвинена. Писати ж на комп'ютері значно легше й можна робити це й за межами школи. Роблячи спроби писати на комп'ютері, діти вчаться читати текст, який склали самостійно. Пізніше вони читають комп'ютерні тексти, які склали їх товариші та тексти з різних книг класної бібліотеки. На відміну від американського проекту, проект «Playful computer writing» спрямовано на більш широке використання ігрових форм навчання з урахуванням ідей Л. Виготського та Ж. Піаже (Чупріна, 2019).

Політику Департаменту освіти та навичок (The Department of Education and Skills) Ірландії спрямовано на створення умов для максимального включення всіх без винятку дітей в освітній процес. З 2010 р. в країні впроваджено урядову програму «Виховання та освіта в

ранньому дитинстві» (Early Child hood Care and Education), відповідно до якої всім дітям із 3-х років, водночас і тим, які мають особливі потреби, надається доступ до безкоштовної якісної освіти. Під егідою департаменту з 1998 р. функціонує Національний центр технологій в освіті (The National Centre for Technology in Education), який є провідною національною організацією з технічної підтримки закладів освіти I й II рівнів (дошкільної, початкової та загальної). До важливих розробок центру, які можуть використовуватись у корекційно-розвитковій роботі з дітьми з ІП, віднесено низку веб-сайтів для дітей і педагогів (рис. 2) (The Information and Communication Technology for Inclusion: Developments and Opportunities for European Countries, 2013).

Знаковими в контексті започаткованого дослідження вважаємо розробки шведського університету Certec, які спрямовано на корекційно-розвиткове навчання дітей з особливими потребами, водночас і з інтелектуальними порушеннями (Bratitsis, 2012, с. 242):

ImageBank (http://www.imagebank.ie/)	• електронна бібліотека фотозображень, яку використовують для пошуку й обміну фотографіями з навчальною метою. Означений ресурс створено спеціально для педагогів, вихованців та учнів
IAmAnArtist (http://www.iamanartist.ie/)	• розробка для розвитку мистецьких навичок дітей молодшого віку, це веб-сайт, який містить короткі навчальні відеоролики, вказівки для педагогів, інтерактивні ігри з широкого кола тематик мистецького спрямування
FÍSFilmProject (http://www.fisfilmproject.ie/)	• розробка, ініційована Департаментом освіти та навичок Ірландії, веб-сайт, сховище відео-ресурсів, які спрямовано на підтримку освітнього процесу дітей молодшого віку
Webwise (http://www.webwise.ie/)	• веб-сайт, що акумулює й поширює інформацію та електронні освітні ресурси для батьків, педагогів і дітей щодо потенційних загроз використання мережі Інтернет та шляхів їх уникнення

Рисунок 2. Розробки Національного центру технологій в освіті Ірландії щодо ІТ у підтримці інклюзивного навчання

1. Проект SID – «Sensuousness, Interaction and Participation», або «Чуттєвість, взаємодія та участь» (<http://www.certec.lth.se/english/research/sid/>), розпочався у 2010 р. – передбачає створення нових можливостей для дітей з ІП шляхом використання на корекційно-розвиткових заняттях спеціальних інтерактивних технологій. Хмарно зорієнтоване навчальне середовище, створене в межах

проекту SID, спроектовано таким чином, щоб не створювати додаткові перешкоди для дітей означеної категорії. Середовище – інтерактивне, «відповідає», «реагує» на дії учнів. В означеному спеціальному середовищі передбачено розвиток нових можливостей для сприймання, взаємодії та участі, шляхом чергування стимуляції відчуттів і релаксації, взаємодії з людьми та предметами. Створення умов для прояву ініціативи, самостійної діяльності, є важливим для розвитку сприймання, моторних навичок, отримання досвіду соціальної взаємодії.

2. Проект DIKO – «digital contact book», або «цифрова книга контактів», започаткований у 2010 р., – спрямовано на створення платформи ведення електронних особистих щоденників для дітей з особливими потребами, водночас і з інтелектуальними порушеннями. Платформу, створено в межах проекту, вона схожа до електронних соціальних мереж, таких як Facebook, однак основна її відмінність полягає в особливому інтерфейсі, розрахованому на аудиторію з функціональними обмеженнями (простіша, менш розгалужена структура тощо), а також її захищеність – від спаму, реклами, вірусних атак, шкідливої інформації тощо. Платформа дозволяє завантажувати фото, малюнки й короткі відео, обмінюватися повідомленнями через мережу Інтернет.

У Шотландії на державному рівні запроваджено програму «Curriculum for Excellence», що забезпечує підтримку інклюзивного навчання дітей і підлітків від народження до 18 років. Розроблено й упроваджено гнучкі навчальні плани для різних вікових категорій: від 0 до 5 років; від 3 до 5 років; від 5 до 14 років та ін. Означена програма реалізується на засадах таких дидактичних принципів: активність, проблемність навчання; підтримка холістичного підходу (для цілеспрямованого всебічного розвитку особистості); наступність у навчанні; навчання через гру. На національному рівні впроваджено низку електронних ресурсів для використання на всіх рівнях освіти. Найбільш знаковими в контексті інклюзивного навчання дітей з ІП вважаємо такі (The force is with Glow as virtual help links up schools, 2019):

- Glow – перший у світі Інтранет національного рівня, створений з освітньою метою, що консолідує різноманітні освітні ресурси для учнів і педагогів. Це своєрідне цифрове середовище для підтримки навчання, доступне на всій території Шотландії. Розробка фінансується за рахунок державного бюджету. Усім користувачам Glow, зокрема педагогам і учням, безкоштовно присвоюється індивідуальний обліковий запис (акаунт), що забезпечує доступ до будь-яких сервісів і ресурсів, які можна використовувати в освітньому контексті. Адміністрування здійснюється на рівні закладу освіти та на рівні місцевого органу управління. Серед основних сервісів, що надаються, варто відзначити хмарний офісний пакет Microsoft Office 365, WordPress blogs (безкоштовний засіб для створення

блогів і сайтів), Wikispaces (безкоштовний веб-хостінг, який дозволяє створювати «вікі»), Adobe Connect (засіб для проведення веб-конференцій) та ін. У Glow створено професійний навчальний хаб для підтримки суб'єктів інклюзивної освіти, що дозволяє проводити дискусії, обмінюватися матеріалами й досвідом у означеній галузі, демонструвати практичні здобутки засобами веб-технологій тощо. Використання Glow сприяє забезпеченню гнучкості й доступності освітнього процесу, відкриває широкі можливості для навчальної комунікації та співпраці в безпечному онлайн середовищі в будь-якому місці, в будь-який час, з використанням різноманітних пристроїв, підключених до мережі Інтернет.

- Депозитарій відеоматеріалів на iTunesU – це хмарне сховище безкоштовних аудіо- і відеоматеріалів дидактичного спрямування, серед яких – ресурси, розроблені освітніми організаціями й університетами Великої Британії, США, Шотландії. iTunesU є ефективним засобом поширення результатів досліджень і практик, обміну педагогічним досвідом.

- Scran – благодійний навчальний онлайн депозитарій, що містить понад 360 000 графічних, відео- і аудіоматеріалів та інших медіа-ресурсів з музеїв, галерей, архівів тощо. Усім користувачам Scran надається доступ до індивідуального хмарного сховища, де вони можуть зберігати власні тематичні альбоми й колекції ресурсів. Усі заклади освіти Шотландії використовують Scran безкоштовно.

- TwigonGlow – онлайн ресурс для освітян, що містить понад 1500 навчальних відеороликів за тематикою природничо-математичного спрямування.

Іншими прикладами використання інноваційних ІКТ у освіті Шотландії є підтримка комунікації між учасниками освітнього процесу засобами електронних соціальних мереж Twitter та Facebook; широке запровадження комп'ютерних ігор дидактичного спрямування, що забезпечують підтримку «game based learning» (навчання, зорієнтованого на гру); упровадження технологій мобільного навчання тощо. Знаковим для шотландського досвіду є піклування про Інтернет-безпеку підростаючого покоління. Зокрема, під егідою національного органу Освіта Шотландії (Education Scotland) забезпечується підтримка інклюзивного навчання й просвітництва педагогів, батьків і дітей щодо різних аспектів безпечного та відповідального користування всесвітньою мережею (Запорожченко, 2013, с. 140).

Досягнення комп'ютерної грамотності дітей з ІП є пріоритетним аспектом багатьох країн світу. З метою проведення корекційно-розвиткових занять із застосуванням нетрадиційних методів перспективним є забезпечення всіх шкіл комп'ютерами та підключення їх до Інтернету. В різних країнах інформаційно-комунікаційні технології знаходяться на різних стадіях розвитку, отож кожна країна обирає власний шлях забезпечення доступу школярів до

них. У Китаї проект «Використання сучасних освітніх технологій» спрямовано на забезпечення шкіл комп'ютерним обладнанням і доступом до Інтернету. В Бразилії комп'ютери та інформатика запроваджено в усі державні початкові школи в межах реалізації державної програми з інформатизації освіти. Впродовж останніх трьох років у Єгипті запроваджено заходи щодо забезпечення використання ІКТ під час викладання навчальних предметів у середній школі (Овчарук, 2008).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Відтак, ґрунтовний аналіз зарубіжного досвіду в контексті використання ІТ у корекційно-розвитковій роботі з молодшими школярами дозволив виявити низку тенденцій, спільних для освіти більшості країн (рис. 3).

Ураховуючи дослідження зарубіжних учених і досвід щодо застосування інформаційних технологій в інклюзивному навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями можемо стверджувати, що сучасна освіта дітей означеної категорії в Україні вимагає організації якісної підготовки майбутніх фахівців; залучення приватного й державного капіталу задля комп'ютеризації інклюзивного освітнього середовища закладу. Відтак, у наступних дослідженнях вважаємо доцільним аналіз сучасного стану інформатизації інклюзивної освіти в Україні та готовність педагогів до створення й використання мультимедійних засобів навчання в роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями.

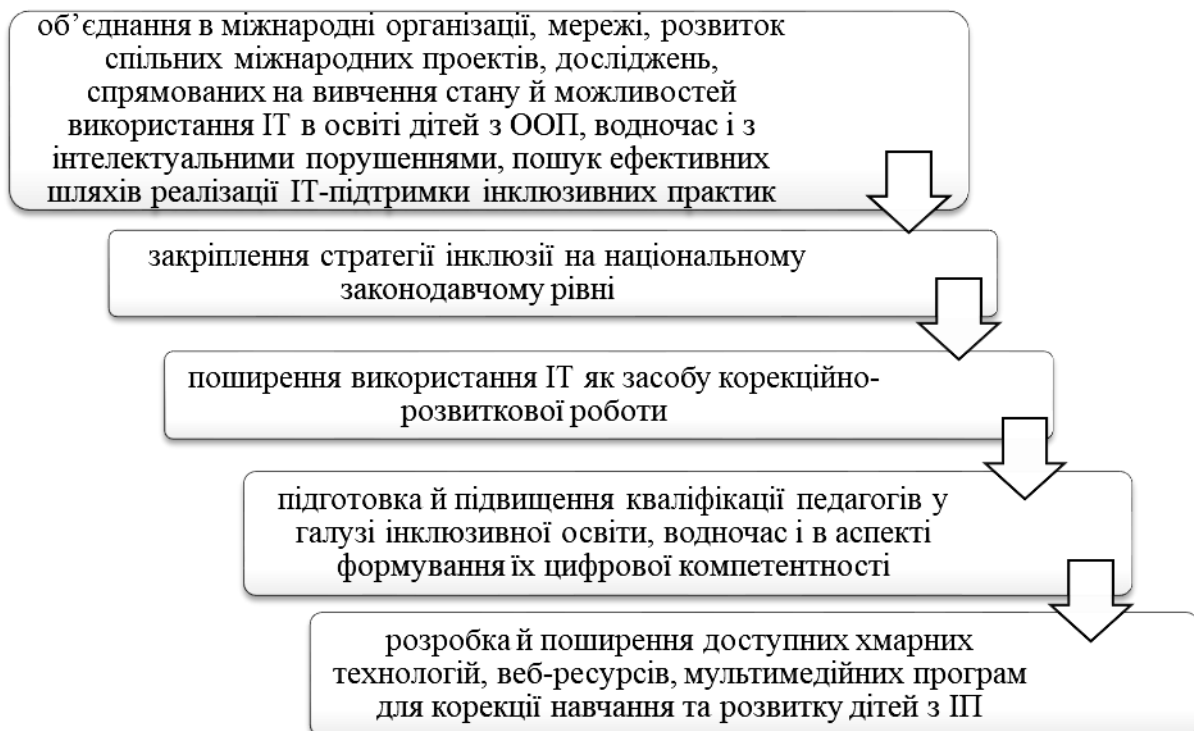


Рис. 3. Спільні тенденції різних країн щодо використання ІТ у корекційно-розвитковій роботі

ЛІТЕРАТУРА

- Запорожченко, Ю. Г. (2013). Використання засобів ІКТ для підвищення якості інклюзивної освіти. *Інформаційні технології в освіті*, 15, 138–145 (Zaporozhchenko, Yu. G. (2013). Using ICT tools to enhance the quality of inclusive education. *Information technologies in education*, 15, 138–145.)
- Захарчук, М. Є. (2014). Аналіз системи підготовки педагогів інклюзивної школи у США. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*, 1, 21-28 (Zakharchuk, M. E. (2014). An analysis of the inclusive school teacher training system in the USA. *Bulletin of the Melitopol State Pedagogical University*, 1, 21-28.)
- Олдей, В., Аллан, Р. (2009). Інклюзивна освіта в Сполучених Штатах Америки. *Шкільна бібліотека*, 4, 94 (Alday, V., Allan, R. (2009). Inclusive Education in the United States of America. *School Library*, 4, 94.)
- Bratitsis, T. (2012). Kindergarten children's motivation and collaboration being triggered via computer while creating digital stories: A case study. *International Journal of Knowledge and Learning*, 8 (3-4), 239-258.
- Овчарук, О. В. (2008). Інформатизація освіти та застосування ІКТ для покращення якості освіти зарубіжжя. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 1 (5). URL: <http://www.ime.edu-ua.net/em2/emg.html> (Ovcharuk, O.V. (2008). Informatization of education and the use of ICT to improve the quality of education abroad. *Information technology and teaching aids*, 1 (5). URL: <http://www.ime.edu-ua.net/em2/emg.html>.)
- Чупахіна, С. (2019). Використання інформаційних технологій в навчанні дітей з особливими освітніми потребами: досвід США. URL: <http://journals.pu.if.ua/index.php/esu/article/view/3862/3956> (Chupakhina, S. (2019). *The use of information technology in teaching children with special educational needs: US experience*. URL: <http://journals.pu.if.ua/index.php/esu/article/view/3862/3956>.)
- Чупріна, О. В. (2019). Аналіз зарубіжного досвіду використання мультимедійних технологій у початковій школі. URL: http://eprints.zu.edu.ua/25859/1/Chuprina_O_%20article.pdf (Chuprina, O. V. (2019). Analysis of foreign experience of using multimedia technologies in elementary school. URL: http://eprints.zu.edu.ua/25859/1/Chuprina_O_%20article.pdf.)
- The Information and Communication Technology for Inclusion: Developments and Opportunities for European Countries* (2013). Brussels: European Agency for Development in Special Needs Education. URL: <https://www.europeanagency.org/sites/default/files/ICT%20for%20InclusionEN.pdf>.
- Ontario. Ministry of Education. (2019). URL: <http://www.edu.gov.on.ca/eng/elementary.html>.
- The force is with Glow as virtual help links up schools. (2019). URL: <http://www.scotsman.com/lifestyle/the-force-is-with-glow-as-virtual-help-links-up-schools-1-828684>.
- US Department of Education. (2019). URL: <http://www.ed.gov/>.
- Wake country. Publik school system. (2019). URL: <http://www.wcpss.net/domain/17>.

РЕЗЮМЕ

Чупахіна Светлана. Применение информационных технологий в коррекционно-развивающей работе с детьми с интеллектуальными нарушениями: зарубежный опыт.

В статье проанализированы концептуальные основы зарубежного опыта отбора, разработки и применения мультимедийных программных средств для развития детей с особенными образовательными потребностями.

Цель статьи заключается в изучении возможностей применения ИТ в коррекционно-развивающей работе с детьми с интеллектуальными нарушениями в условиях инклюзивного образования разных стран.

Обстоятельный анализ зарубежного опыта использования ИТ в коррекционно-развивающей работе с младшими школьниками с интеллектуальными нарушениями позволил выявить ряд тенденций, общих для образования большинства стран и весомых для развития образования в Украине.

Ключевые слова: информационные технологии, информационно-коммуникационные технологии, инклюзивное обучение, дети с интеллектуальными нарушениями, коррекционно-развивающая работа, мультимедийные программные средства, облачные технологии, веб-сайт.

SUMMARY

Chupakhina Svitlana. Application of information technologies in correctional-developmental work with children with intellectual disabilities: foreign experience.

Introduction. The article analyzes conceptual foundations of foreign experience in the selection, development and application of multimedia software for the development of children with special educational needs.

Analysis of relevant research. It has been identified that active means of providing access to the USA educational services and their quality is legislated specifically for IT, which has been widely used in the practice of teaching children with special educational needs over the years. It is established that they help in part, and sometimes, even able to compensate for the disadvantages of the development of children, facilitate their socialization, which is of particular relevance in the conditions of inclusion of children of a certain category in the comprehensive school.

Aim of the Study. The purpose of the article is to explore the possibilities of applying IT in correctional-developmental work with children with intellectual disabilities in the conditions of inclusive education in different countries.

The stated purpose of the study led to the choice of **research methods:** structural-logical and functional analysis, which contributed to the study of methodological support and features of the use of information technology in inclusive education of children with special needs in different countries; systems-structural and comparative analysis made it possible to summarize and find out the common factors of informatization of inclusive education abroad, important for further search.

Results. An extensive system of development and implementation of computer programs for correctional-developmental classes with junior pupils with intellectual disabilities in the Western countries is considered.

Significant in the context of the initial research are the works of Certec Swedish University, which is aimed at correctional and developmental education of children with special needs, and at the same time with intellectual disabilities.

Conclusions. A thorough analysis of foreign experience in the usage of IT in correctional-developmental work with junior pupils with intellectual disabilities has revealed a number of trends common to the education of most countries and significant for the development of education in Ukraine.

Key words: information technologies, information-communication technologies, inclusive education, children with intellectual disabilities, correctional-developmental work, multimedia software, cloud technologies, Website.

РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 373.5.091.398:796.1/3]:[37.015.31:172.15]-053.6

Ганна Гученко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000–0003–2115–7675

Людмила Прокопова

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000–0002–3731–0729

Олександр Міщенко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000–0002–1157–198X
DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/050-062

РУХЛИВІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ ТА ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ Й МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ У ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС

На основі систематизації та аналізу літературних даних і передового педагогічного досвіду вивчено вплив рухливих ігор на виховання патріотизму й морально-вольових якостей дітей підліткового віку як на уроках фізичної культури, так і в позаурочний час. У результаті дослідження встановлено, що розроблена експериментальна методика, яка базується на систематичному застосуванні рухливих ігор, є ефективною та призвела до підвищення рівня фізичної підготовленості, виховання національної свідомості й удосконалення морально-вольових якостей дітей підліткового віку в позаурочний час.

***Ключові слова:** підлітки, рухливі ігри, рівень фізичної підготовленості, морально-вольові якості, патріотичне виховання, експериментальна методика.*

Постанова проблеми. Рухливі ігри – важливий засіб усебічного виховання дітей шкільного віку. Правильно підібрані ігри сприяють гармонійному розвитку організму школярів. За допомогою ігор у дітей розвиваються такі важливі фізичні якості, як швидкість, спритність, витривалість. Рухливі ігри впливають на виховання морально-вольових якостей. Свої дії учасники гри підпорядковують її правилам. Правила регулюють поведінку, сприяють вихованню свідомої дисципліни, привчають відповідати за конкретні вчинки, розвивають почуття товарищескості. У колективних іграх у дітей формується поняття про норми громадської поведінки, виробляються організаційні навички, виховується прагнення до перемоги, сильна воля, стійкість, витримка. Спільний інтерес, викликаний грою, об'єднує дітей у дружній колектив.

Аналіз актуальних досліджень. Пошук шляхів підвищення рівня фізичної підготовленості як на уроках фізичної культури, так і в позаурочний час дітей шкільного віку, завжди є актуальною темою. Про це у своїх роботах зазначають А. П. Демчишин, В. М. Артюх, В. А. Демчишин, Й. Г. Фалес, 1992; Н. П. Клусов, А. А. Цуркан, 1984 та інші. Вони вказують, що одним з основних засобів покращення фізичних якостей є рухливі ігри. Так, Ю. В. Васьков, 2010; С. С. Пальчевський, 2007 доводять, що використання рухливих ігор має велике значення для розвитку рухових здібностей, усебічного фізичного розвитку та зміцнення здоров'я дітей.

Сучасні науковці Ю. Цюпак, О. Маїло, В. Олещук, 2015; Є. Приступа, 2012 відзначають, що національна система виховання повинна ґрунтуватися на засадах родинного виховання, етнічної педагогіки, передової науково-педагогічної думки та включати в себе ті компоненти, які відповідають традиціям і звичаям українського народу, перспективам його розвитку, матеріальним і духовним цінностям та характеризуються єдністю, цілісністю, взаємозалежністю та взаємозв'язком усіх цих складників.

На необхідність використання ігор у вихованні підростаючого покоління звертали увагу О. Ващенко, 2003; Е. Вільчковський, 1997; Г. Воробей, 1986 та ін.

Про окремі аспекти використання українських народних рухливих ігор у вихованні дітей шкільного віку говориться в працях А. Цьося, 1994; О. Яницької, 1992 та ін.

Психолого-педагогічні аспекти патріотичного виховання були предметом дослідження багатьох науковців різних часів. Особливої значущості розробці теорії патріотичного виховання на основі національної ідеї надавали Г. Ващенко, 2003; С. Русова, 1996. Вони з'ясували саму природу патріотизму й позбавили це поняття метафізичного змісту. Критично використавши й переосмисливши все цінне в теорії та практиці мислителів минулого, зазначені вище автори розробили критерії формування особистості й показали залежність їх від певних суспільних умов.

Вихованню в учнів патріотизму присвятили свої дослідження О. Сухомлинська, 1996; К. Чорна, 2003 та інші. Автори сходяться на тому, що патріотизм проявляється в гордості за досягнення рідної країни, переживаннях у невдачах і бідах, повазі до її історичного минулого, бережливому ставленні до народних надбань, культури та традицій. Як соціально-психологічне почуття патріотизм знаходить прояв у прихильності до рідної землі, місцевості, своєї спільноти, звичного життя. У свою чергу К. Чорна (Чорна, 2003, с. 160) зазначає, що патріотизм, як стан любові до Батьківщини й натхненної творчості, є духовним станом. Бездуховна людина не має патріотизму зовсім. Патріотизм як любов до свого народу, нації, Батьківщини є справою внутрішньої свободи людського добровільного самовизначення. Бути патріотом – значить

духовно підняти, усвідомити в Україні безперечну цінність, яка дійсно й об'єктивно їй притаманна та приєднатись до неї волею і почуттям.

Однак, проведений аналіз науково-методичної літератури засвідчив, що проблема підвищення рівня фізичної підготовленості та виховання патріотизму й удосконалення морально-вольових якостей підлітків за допомогою рухливих ігор у позаурочний час недостатньо вивчена й потребує подальшого дослідження.

Мета статті – обґрунтування й доведення ефективності експериментальної методики підвищення рівня фізичної підготовленості та виховання патріотизму й удосконалення морально-вольових якостей підлітків за допомогою рухливих ігор у позаурочний час.

Методологія. Теоретичною та методологічною основою дослідження стали принципи теорії наукового пізнання, концептуальні положення психології та педагогіки, в яких вироблено найважливіші принципи аналізу соціально-психологічних і педагогічних явищ, основні положення програми з фізичної культури для закладів загальної середньої освіти, де визначено, що серед основних завдань школи та вчителів фізичної культури є розвиток фізичних якостей.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що застосування рухливих ігор як засобу виховання патріотизму в позаурочний час призведе до підвищення рівня фізичної підготовленості та морально-вольового вдосконалення підлітків.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилося на базі опорного закладу Садівської школи загальної середньої освіти I–III ступенів та Косівщинської школи загальної середньої освіти I–III ступенів імені Лесі Українки Сумської районної ради Сумської області. Всього в дослідженні взяли участь 32 особи віком 12–13 років. Заняття проводилися на добровільній основі в позаурочний час, за медичними показниками всі діти були здорові й допущені до експерименту.

На початковому етапі констатувального експерименту було визначено рівень фізичної підготовленості підлітків за системою експрес-оцінювання, розробленою І. Боднар, Л. Кожух (І. Боднар, Л. Кожух, 2015, с. 9-17), яка передбачає складання тестових вправ і обчислення індексів за 12-бальною шкалою та 5-ма рівнями. Для зручності порівняння результатів дослідження бали переводили у відсотки.

Рівень фізичної підготовленості обчислювали за формулою:

$$ІФП=0,11+0,0007X_1 +0,006X_2 +0,025X_3 +0,004X_4, \quad (1)$$

де ІФП – індекс фізичної підготовленості;

X_1 – силова витривалість рук (у вправі згинання-розгинання рук в упорі ззаду на лаві, упродовж 20 с, рази);

X_2 – спритність (у вправі кидки й ловлення м'яча двома руками від стіни впродовж 30 с, рази);

X_3 – індекс рухливості хребта (IPX) – нахили вправо-вліво, мм;

X_4 – силова витривалість м'язів живота (у вправі піднімання тулуба в сід упродовж 30 с, рази).

Індекс рухливості хребта визначали за допомогою нахилів вправо (вліво). У положенні стоячи з притиснутими до стегон долонями, крейдою позначити точку кінця дистальної фаланги середнього пальця руки на стегні. Учень виконував нахил вправо і затримувався на 2–3 секунди в такому положенні. Ставив другу мітку. Вимірювали відстань між двома мітками (з точністю до 1 мм). Для того, щоб уникнути нахилу уперед, вправу проводили біля стіни. Індекс рухливості хребта (IPX) визначали за формулою:

$$IPX = \frac{(L_1 - L_2) \times 0.5 - (L_1 - L_2)}{L_3}, \quad (2)$$

де IPX – індекс рухливості хребта;

L_1 – (нижчий) результат нахилу в один бік, мм;

L_2 – (вищий) результат нахилу в другий бік, мм;

L_3 – довжина тіла, см.

Згинання та розгинання рук в упорі ззаду на лаві проводилось впродовж 20 с.

Кидки й ловлення волейбольного м'яча виконували двома руками від стіни впродовж 30 с з відстані 2 м. Виконували дві спроби через 2 хв. відпочинку, фіксували кращий результат.

Піднімання тулуба в сід виконували впродовж 30 с до вертикального положення тулуба з вихідного положення лежачи на спині, ноги зігнуті в колінах під кутом 90° , ступні закріплені, руки – схресно на грудях.

Для подальшого експерименту всіх досліджуваних було розподілено на контрольну (КГ – Косівщинська ШЗСО) та експериментальну (ЕГ – Садівська ШЗСО) групи, по шістнадцять осіб у кожній, і встановлено, що між показниками статистично значимих відмінностей ($p > 0,05$) немає.

Упродовж експерименту досліджувані контрольної групи займалися у позаурочний час, використовуючи вправи та ігри, які рекомендовані програмою з фізичної культури 3 рази на тиждень по 60–90 хв. Досліджувані ЕГ займалися за експериментальною методикою 3 заняття на тиждень по 1,0–1,5 години протягом шести місяців. Кожне заняття складалося з трьох частин: підготовчої – (15-20 хв.), основної – (30-50 хв.) та заключної (15-20 хв). На заняттях виховували фізичні якості комплексно. Тому рухливі ігри ми застосовували для розвитку одразу декілька фізичних якостей. У підготовчій частині заняття використовували ігри малої та середньої інтенсивності, які були спрямовані на підготовку організму підлітків до основних навантажень: «Клас – струнко!», «Світлофор», «Швидко по місцях», «Квач парами», «Вище землі», «Панас», «Подоряночка». В основній частині заняття використовували ігри

середньої та великої інтенсивності: «Діти і вовк», «Гопак», «Квочка», «Кіт і миші», «Фарби». В заключній частині – ігри малої та середньої інтенсивності, які були спрямовані на приведення організму в до робочий стан: «Вітер і флюгер», «Стоп, стоп музика», «Слухай сигнал».

Разом із тим виконання різних ігрових завдань сприяє формуванню рішучості та сміливості й інших вольових якостей учнів. У зв'язку з цим ми застосували методику Г. П. Грибан (Грибан, 2008, с. 39), адаптували її до нашого експерименту. Методика передбачає поступове ускладнення завдань ігрового характеру, забезпечуючи наростання ступеня труднощів виконуваних завдань з урахуванням індивідуальних особливостей і рівня підготовленості учнів. Для цього кожна гра повинна була включати вправи, пов'язані зі стрибками, бігом, руховою реакцією, точністю рухів тощо. Ускладнення вправ забезпечує подолання страху, недовіри до себе, сприяє виявленню учнями власних прихованих можливостей, виховує в дітей повагу до товаришів по грі. Саме такі завдання ми ставили щодо рухливих ігор, які використали для створення експериментальної методики.

Результати визначення рівня морально-вольових якостей підлітків представлені на рис. 1.

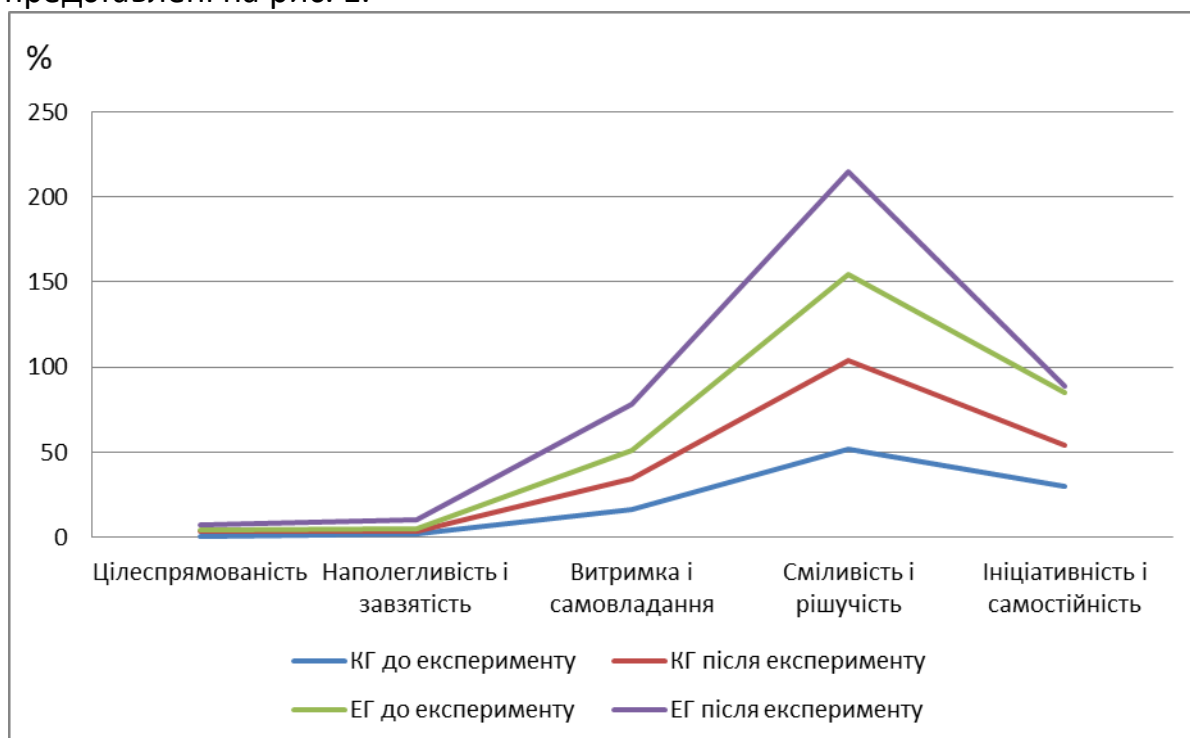


Рис. 1. Середні показники оцінки рівня морально-вольових якостей КГ і ЕГ до і після експерименту (% від загальної кількості досліджуваних)

Як видно, на рисунку, на початковому етапі експерименту, вихідні дані в КГ та ЕГ були ідентичними. В ході експерименту ми отримали результати, яких не очікували. Так, було визначено, що серед усіх досліджуваних низький рівень цілеспрямованості в КГ показали 0,3 % та 0,4 % в ЕГ. На кінець експерименту їх кількість зростає в КГ до 3,4 %, а в ЕГ до 3,1 %. Наполегливість

і завзятість (вище за середній рівень) мали 1,8 % і 1,7 % осіб на початковому етапі дослідження та 1,9 % та 5,2 % – в кінці експерименту в КГ та ЕГ відповідно. Середній рівень – витримка й самовладання, 16,2 % – це кількість досліджуваних КГ на початковому етапі дослідження і 18,3 % в кінці експерименту. В ЕГ кількість досліджуваних зросла з 16,4 % до 27,5 %. На низькому рівні виявилися сміливість і рішучість. Її показали найбільша кількість досліджуваних. У КГ на початку експерименту було 51,7 % досліджуваних, у кінці – 52 %. В ЕГ відповідно – 50,9 % та 60,1 %. Отже, у дітей ЕГ сформувалися навички виконання рухових дій, що надало їм можливість бути більш рішучими та сміливішими. Ініціативність і самостійність (нижче за середній рівень) до і після експерименту в КГ знизилася з 30 % до 24,4 %, а в ЕГ з 30,6 % до 4,1 %. Такі результати свідчать, що необхідно менше тиснути на дітей, менше контролювати їх дії та давати більше можливості проявляти самостійність і творчість.

Експериментальну методику було розподілено на п'ять блоків. Кожен блок – це методика розвитку окремої фізичної якості, яка складалась із засобів і методів навчання й методів організації учнів.

Перший блок спрямований на розвиток витривалості. Він включав такі рухливі ігри: «Міні-футбол», «Міні-баскетбол», «Міні-волейбол», «Потяг», «Рибалки і рибки», «Хто швидше», «Перехоплення м'яча», «Регбі», «Футбол на спині», «Стрибки», «Зумій наздогнати», «Роксолана у полоні». Також використовували рівномірний біг із поступовим збільшенням часу й нарощуванням інтенсивності на рівні 70 % від МПК до 30 хв. та перемінний біг при ЧСС 120-130 уд/хв. з використанням методів строго регламентованої вправи. Також використовували ігровий метод. При цьому навантаження в рухливих іграх, естафетах, елементах спортивних ігор регулювали шляхом зміни тривалості ігрових завдань і перерв для відпочинку. Силу витривалість розвивали шляхом повторного виконання згинання й розгинання рук в упорі ззаду на лаві та піднімання тулуба в сід, поступово збільшуючи кількість разів до «відмови» в кожному підході. Таких підходів планувалося 4–6, вони об'єднувалися в серії – 3–4 на одному занятті. Між повтореннями й серіями використовували активний відпочинок – 2-3 хв. і 4-8 хв. відповідно.

Для розвитку швидкості розроблено другий блок методики, яка включала рухливі ігри: «Біг із м'ячем», «Біг спиною вперед – прискорення», «Заволодій м'ячем», «Заволодій предметом», «Швидко по місцях», «Виклик номерів», «Чорні та білі», «Вовки та вівці», «Прості квачі», «Лови м'яч», «Гонка м'ячів по колу», «Полювання на качок», «М'яч середньому», «Запорожець на Січі», «Гопак». Для розвитку швидкості також застосовували вправи з бігу на короткі дистанції з прикладанням максимальних зусиль: відрізки 20-30 м, які виконували серіями по 4-6 повторень у кожній. Між серіями застосовували пасивний відпочинок тривалістю 1-3 хвилин. Також

використовували спортивні ігри за спрощеними правилами, циклічні вправи зі зміною темпу й напрямку руху за сигналом та ациклічні вправи в різних варіаціях і умовах. Вправи максимальної та субмаксимальної інтенсивності тривали від 2-3 до 6-7 с. Час роботи поступово збільшували, але він не повинен був перевищувати 20 с.

Третій блок був розроблений для розвитку силових якостей. До нього ввійшли такі рухливі ігри: «Перетягування пар», «Перетягни за лінію», «Бій півнів», «Утримайся в колі», «Утримайся навпочіпки», «Ходіння в упорі на руках у трійках», «Перенесення в шерензі», «Змагання трійок», «Футбольні пенальті», «Перетягування», «Хто сильніший», «Втримаєш у колі», «На прорив», «Міцніше коло», «Іван-покиван», «Біг на руках», «Перетягни палицю». Засобами силової підготовки підлітків були вправи з власною масою тіла та із зовнішнім навантаженням (60–80 % від маси тіла). Використовували присідання, підтягування, згинання й розгинання рук в упорі лежачи, штангу малого розміру. Після кожної вправи давався відпочинок у діапазоні від 20-30 с до 2-3 хв. з урахуванням індивідуальних особливостей дітей. Вправи були включені до змісту основної частини заняття. Застосовували метод повторних зусиль.

Для розвитку гнучкості був розроблений четвертий блок, який включав рухливі ігри: «Краб», «Каракатиця», «Перекопи поле», «Павук», «Жабка», «Качалка». До методики ввійшли вправи із самозахопами, пружні рухи, махові рухи та вправи з партнерами. Рухи виконували повільно, поступово збільшуючи амплітуду й силу натиску партнера, добирали пари приблизно однакові за зростом та масою. Кількість повторень у серії для розвитку рухливості в плечових, кульшових, колінних суглобах та хребті становила 20–40 разів. Темп роботи при активних вправах – у середньому становив одне повторення за 1-2 с; при пасивних – одне повторення за 2-3 с; затримка у статичних положеннях – 4-8 с. Вправи виконували серіями по 3–5 повторень у кожному підході. Між серіями використовували вправи на розслаблення та розтягнення м'язів і зв'язок.

П'ятий блок – це розвиток спритності. Слід зазначити, що ми використовували всі вищезазначені вправи й рухливі ігри, але за умови, що вони мали елементи новизни. Тому розвиток спритності мав комплексний характер. Використовували кидки й ловлення м'яча двома руками від стіни, кидки м'яча в ціль, комбіновані вправи, естафети, рухливі ігри. Вправи виконували по 6–12 разів в одному підході, які поєднували в серії з активним або пасивним відпочинком між ними впродовж 1-2 хв. Також для розвитку спритності були використані рухливі ігри: «Змагання в колі», «Стрибуча колона», «Стоніжка», «Квач», «Ланцюжок», «Птахи», «Біг крізь обруч», «Пень», «Снайпери», «Квачі маршем», «Пильне око», «Падаюча палиця», «М'яч над мотузкою», «Передачі волейболістів», «Тільки знизу», «Бомбардири», «За наземної мішені», «Точна подача»,

«Зміна кіл», «Хто швидше передасть», «Хто швидше», «Лавка над головою», «Місток і кішка».

Результати впровадження експериментальної методики представлені в табл. 1-2.

Таблиця 1

Результати фізичної підготовленості підлітків КГ та ЕГ за системою експрес-оцінювання до експерименту

Оцінка, бали	Стать	Індекс рухливості хребта (нахил вліво-вправо), мм		Згинання та розгинання рук в упорі ззаду на лаві за 20 с, раз.		Кидки й ловлення м'яча двома руками від стіни впродовж 30 с, раз.		Піднімання тулуба в сід упродовж 30 с, раз.	
		КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
12	хл.	-	-	29	-	-	-	24	24
	дів.	5.0	5.0	-	-	-	-	-	-
11.	хл.	-	-	-	-	-	-	23	-
	дів.	4.8	4.8	-	-	-	-	23	23
10.	хл.	-	-	27	27	-	-	22	22
	дів.	4.6	4.6	-	-	-	-	-	22
9.	хл.	3.9	3.9	26	26	27	27	21	-
	дів.	4.4	4.4	-	-	27	27	21	-
8.	хл.	3.7	3.7	25	25	26	26	-	20
	дів.	4.2	4.2	23	23	26	26	20	20
7.	хл.	3.5	3.5	24	24	25	25	19	19
	дів.	4.0	4.0	22	22	25	25	19	19
6.	хл.	3.3	3.3	23	23	24	24	18	18
	дів.	-	3.8	21	21	24	24	-	18
5.	хл.	3.1	3.1	22	22	23	23	17	17
	дів.	3.6	3.6	20	20	23	23	17	17
4.	хл.	2.9	2.9	-	21	22	22	16	16
	дів.	3.4	-	19	19	22	22	16	16
3.	хл.	2.7	-	20	20	21	21	15	15
	дів.	-	-	18	18	21	21	15	15
2.	хл.	2.5	-	-	-	19	19	-	-
	дів.	-	-	17	17	19	19	-	-
1.	хл.	-	2.3	-	-	-	-	-	-
	дів.	-	-	16	16	18	18	13	-

Таблиця 2

**Результати фізичної підготовленості підлітків КГ та ЕГ за системою
експрес-оцінювання після експерименту**

Оцінка, бали	Стать	Індекс рухливості хребта (нахил вліво-вправо), мм		Згинання та розгинання рук в упорі ззаду на лаві за 20 с, кількість		Кидки й ловлення м'яча двома руками від стіни впродовж 30 с, кількість		Піднімання тулуба в сід упродовж 30 с, кількість	
		КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
12	хл.	-	4.5	29	-	-	-	24	24
	дів.	5.0	5.0	-	-	-	-	-	-
11.	хл.	-	4.3	-	-	-	-	23	-
	дів.	4.8	4.8	-	-	-	-	23	23
10.	хл.	-	4.1	27	27	-	-	22	22
	дів.	4.6	4.6	-	-	-	-	-	22
9.	хл.	3.9	4.2	26	26	27	27	21	-
	дів.	4.4	4.4	-	-	27	27	21	-
8	хл.	3.7	3.7	25	25	26	26	-	20
	дів.	4.2	4.2	23	23	26	26	20	20
7	хл.	3.5	-	24	24	25	25	19	19
	дів.	4.0	4.0	22	22	25	25	19	19
6.	хл.	3.3	3.3	23	23	24	24	18	18
	дів.	-	3.8	21	21	24	24	-	18
5.	хл.	3.1	3.1	22	22	23	23	17	17
	дів.	3.6	3.6	20	20	23	23	17	17
4.	хл.	2.9	2.9	-	21	22	22	16	16
	дів.	3.4	-	19	19	22	22	16	16
3.	хл.	2.7	-	20	20	21	21	15	15
	дів.	-	-	18	18	21	21	15	15
2.	хл.	2.5	-	-	-	19	19	-	-
	дів.	-	-	17	17	19	19	-	-
1.	хл.	-	-	-	-	-	-	-	-
	дів.	-	-	16	16	18	18	13	-

Отже, в результаті експерименту нами визначено, що кількість осіб у КГ із високим рівнем фізичної підготовленості зросла на 6,25 %, тоді, як у ЕГ цей показник збільшився на 18,75 %. Рівень вище за середній у КГ залишився на попередньому рівні, а в ЕГ зріс на 25 %. Досліджуваних із середнім рівнем фізичної підготовленості КГ зменшилося з 75 % до 68,75 % – завдяки збільшенню кількості досліджуваних із високим рівнем фізичної підготовленості. В ЕГ кількість досліджуваних із середнім рівнем також знизилася з 75,0 % до 43,75 % – завдяки збільшенню кількості осіб із високим і вищим за середній рівні. Кількість досліджуваних із нижчим за середній рівень у КГ групі залишилася без змін, тоді, як у ЕГ цей показник зріс майже вдвічі – на 12,5 %. Низький рівень фізичної підготовленості в КГ залишився незмінним, а в ЕГ групі дорівнював нулю. Порівняльна характеристика рівня фізичної підготовленості підлітків до та після експерименту представлена на рис. 2.

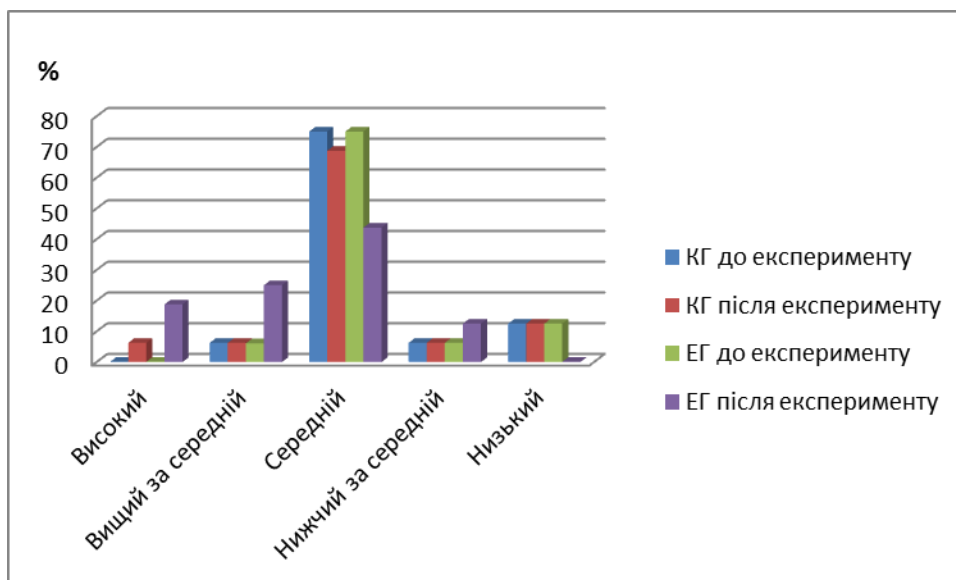


Рис. 2. Динаміка зміни оцінки рівня фізичної підготовленості досліджуваних КГ та ЕГ до та після експерименту (% від загальної кількості досліджуваних)

Таким чином, можна констатувати, що розроблена нами методика виявилась ефективною та сприяє не лише розвитку й удосконаленню рухових якостей дітей підліткового віку в позаурочний час, але й вихованню патріотичних почуттів, моральних якостей, формує свідомого громадянина України.

Висновки. У результаті аналізу літературних джерел було встановлено, що рухливі ігри є одним з основних засобів не лише розвитку й удосконалення фізичних, але й морально-вольових якостей дітей підліткового віку як на уроках фізичної культури, так і в позаурочний час. У результаті дослідження встановлено, що розроблена нами експериментальна методика, що базується на систематичному застосуванні рухливих ігор, які є її складниками, є ефективною та призвела

до підвищення рівня фізичної підготовленості, виховання національної свідомості й удосконалення морально-вольових якостей дітей підліткового віку в позаурочний час.

Перспективи подальших досліджень цієї проблеми вбачаються у визначенні кореляційних зв'язків морально-вольових якостей із показниками тестів із фізичної підготовленості підлітків.

ЛІТЕРАТУРА

- Боднар, І., Кожух, Л. (2015). Тести й нормативи для визначення рівня фізичної підготовленості і здоров'я школярів середнього шкільного віку. *Спортивна наука України*, 4 (68), 9-17. (Bodnar, I., Kozukh, L. (2015). Tests and standards to determine the level of fitness and health of middle school students. *Sport Science of Ukraine*, 4 (68), 9-17.
- Васьков, Ю. В. (2010). *Нетрадиційні рухливі ігри в системі фізичного виховання учнів*. Х.: Вид-во «Ранок». (Vaskov, Yu. V. (2010). *Non-traditional mobile games in the physical education system of students*. Х.: "Morning").
- Ващенко, О. М., Ермолаєва, В. М., Іванова, Л. І., Операйло, С. І., Романенко, Л. В. (2003). Фізкультурно-оздоровчі заходи в режимі навчального дня молодшого школяра. Кам'янець-Подільський: Абетка. (Vashchenko, O. M., Ermolaeva, V. M., Ivanova, L. I., Operaylo, S. I., Romanenko, L. V. (2003). *Physical and health activities in the mode of the school day of the younger student*. Kamianets-Podilskyi: Alphabet).
- Вільчковський, Е. С., Курок, О. І. (1997). Народна рухлива гра – основний засіб фізичного виховання дітей. *Традиції фізичної культури*. К.: ІЗМН. (с. 147-153). (Vilchkovsky, E. S., Kurok, O. I. (1997). People's mobile game – the main means of physical education of children. *Traditions of physical culture*. К.: AMENDMENT, (pp. 147-153).
- Воробей, Г. В. (1986). *Фізкультурно-оздоровчі заходи в режимі навчального дня школярів початкових класів*. Івано-Франківськ. (Vorobey, G. V. (1986). *Physical and health activities in the mode of educational day of elementary school students*. Ivano-Frankivsk).
- Грибан, Г. П. (2008). *Фізичне виховання і воля*. Житомир: Вид-во «Рута». (Griban, G. P. (2008). *Physical Education and Will*. Zhytomyr: View of "Ruta").
- Пальчевський, С. С. (2007). *Педагогіка*. К.: Каравела. (Palchevsky, S. S. (2007). *Pedagogy*. К.: Caravel).
- Русова, С. Ф. (1996). *Вибрані педагогічні твори*. К.: Освіта. (Rusova, S. F. (1996). *Selected pedagogical works*. К.: Education).
- Сухомлинська, О. В. (1996). Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи. *Шлях освіти*, 5, 17. (Suhomlinska, O. V. (1996). Modern values in education: problems, prospects. *Way of education*, 5, 17).
- Цюпак, Ю., Маїло, О., Олещук, В. (2015). Стан упровадження українських народних ігор у фізичне виховання дітей молодшого шкільного віку. *Молодіжний науковий вісник*. Луцьк, 121-124. (Cypak, U., Mailo, O., Oleschuk, V. (2015). There is the state of introduction of the Ukrainian folk playing physical education of children of midchildhood. *Youth scientific announcer*. Lutsk, 121-124.
- Чорна, К. І. (2003). Виховання патріотизму школярів як нагальна потреба державотворення в Україні. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 1, 160-167. (Chorna, K. I. (2003). Education of patriotism of schoolchildren as urgent necessity of creation of the state is in Ukraine. *Teoretiko-metodichni problems of education of children and student's young people*, 1, 160-167).

- Цьось, А. В. (1994). *Українські народні ігри та забави*. Луцьк. (Cycos, A. V. (1994). *Ukrainian folk games and funs*. Lutsk.
- Яницька, О. Ю. (1992). *Українські народні рухливі ігри для дітей старшого дошкільного віку*. Рівне. (Inicka, O. U. (1992). *The Ukrainian folk movable games are for the children of senior preschool age*. Rivne).

РЕЗЮМЕ

Гученко Ганна, Прокопова Людмила, Мищенко Александр. Подвижные игры как средство повышения физической подготовленности, воспитания патриотизма и морально-волевых качеств подростков во внеурочное время.

На основе систематизации и анализа литературных данных и передового педагогического опыта изучено влияние подвижных игр на воспитание патриотизма и морально-волевых качеств детей подросткового возраста как на уроках физической культуры так и во внеурочное время. В результате исследования установлено, что разработанная экспериментальная методика, основанная на систематическом применении подвижных игр, является эффективной и привела к повышению уровня физической подготовленности, воспитание национального сознания и совершенствования морально-волевых качеств детей подросткового возраста во внеурочное время.

Ключевые слова: подростки, подвижные игры, уровень физической подготовленности, морально-волевые качества, патриотическое воспитание, экспериментальная методика.

SUMMARY

Guchenko Anna, Prokopova Lyudmila, Mishchenko Alexander. Outdoor games as a means of improving physical condition, upbringing of patriotism and moral-volitional qualities of adolescents in extracurricular activities.

On the basis of systematization and analysis of literary data and advanced pedagogical experience, the influence of outdoor games on the moral-volitional qualities of adolescents has been studied. The technique of increasing the level of physical condition of schoolchildren with the help of outdoor games with patriotic education in extracurricular activities has been developed and experimentally tested.

Aim: substantiation and demonstration of the effectiveness of the experimental method of increasing the level of physical condition and improving the moral-volitional qualities of adolescents through outdoor games directed at patriotic upbringing in extracurricular activities.

Methodology. The theoretical and methodological basis of the investigation were the principles of the scientific theory, conceptual principles of psychology and pedagogy, which shows the most important issues of analysis of socio-psychological and pedagogical phenomena, the basic principles of the program of physical education for institutions of secondary education, which determined that among the main tasks of schools and teachers of Physical education there is development of physical qualities.

Scientific novelty. The hypothesis of the study is that the experimental method developed by us will lead to an increase of level of physical condition and improvement of the moral-volitional qualities of adolescents through outdoor games directed at patriotic upbringing in extracurricular activities.

Conclusions. As a result of the analysis of literary sources it has been found out that outdoor games are one of the main means not only of development and improvement of physical but also moral-volitional qualities of teenage children, both at the lessons of

physical education and extracurricular activities. During the study it has been found out that the use of outdoor games directed at patriotic upbringing, which are components of the experimental methodology, will lead to an increase in the level of physical condition and improve moral-volitional qualities of adolescents.

Key words: *teenagers, outdoor games, level of physical condition, moral-volitional qualities, patriotic education, experimental technique.*

УДК 37.014.55

Олена Жадько

Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

ORCID ID 0000-0002-1985-1572

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/062-072

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ Й ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ОСВІТІ ТА ВИХОВАННІ ДІТЕЙ

У статті на основі аналізу наукової літератури й періодичних видань визначено сутність поняття взаємодії органів місцевого самоврядування й закладу загальної середньої освіти (співпраця органів місцевого самоврядування та закладу освіти, школярів і педагогів шляхом координації діяльності, спрямованої на розв'язання спільних проблем, успішну реалізацію їхніх функцій і виконання поставлених завдань) та роль місцевого самоврядування у взаємодії із закладами освіти. На основі спостережень, узагальнення досвіду взаємодії органів місцевого самоврядування й закладів освіти розкрито напрями їхньої спільної діяльності.

Ключові слова: *взаємодія, органи місцевого самоврядування, заклад загальної середньої освіти, виховання, освіта, діти, організація, напрями.*

Постановка проблеми. Для багатьох країн звичною є консолідація зусиль соціуму, громади в питаннях розвитку освіти, що сприяє їх глибинному вивченню та ефективному колективному розв'язанню. Сучасна система освіти передбачає управління з урахуванням громадської думки з метою оптимального поєднання громадських і державних засад в інтересах особистості, влади й суспільства (Волкова, 2014), глибинної інтеграції закладів освіти в навколишнє соціально-економічне середовище, надання їхній діяльності більшої адаптованості й динамічності. Ефективна співпраця закладів освіти й органів місцевого самоврядування сприяє успішному впровадженню суспільних ініціатив, поліпшенню іміджу школи, прискоренню процесу децентралізації та формуванню громадянського суспільства, де громадяни активно долучаються до управління на місцевому, регіональному й загальнодержавному рівнях, залученню додаткових людських і матеріальних ресурсів із метою задоволення потреб та інтересів громади, формування атмосфери взаєморозуміння й довіри між її представниками (Компонент, 2019; Співпраця, 2017).

Як свідчить аналіз наукових праць (І. Бех, О. Безпалько, Г. Єльнікова, Л. Даниленко, Н. Клокар, О. Марчак, Н. Софій, О. Фоміна) і вивчення масової освітньої практики, успішність виховання громадянина залежить від різних факторів і, зокрема, від того, наскільки ефективно заклад освіти співпрацює з органами місцевого самоврядування й, у цілому, соціальним середовищем.

З огляду на це актуальним є вивчення теоретичних і практичних питань взаємодії закладів загальної середньої освіти з органами місцевого самоврядування.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема взаємодії школи й органів місцевого самоврядування певною мірою представлена в дослідженнях сучасних науковців. Так, аналіз проблем виховання молоді та принципи взаємодії соціальних інститутів в освіті розкрито в дослідженнях таких учених, як І. Бех, А. Бойко, О. Вишневський, Л. Гордін, В. Гуров, І. Зверева, І. Зязюн, Л. Коваль, І. Кон, І. Левшина, В. Москаленко, О. Сухомлинська, С. Хлєбїк. Теоретичні та практичні питання взаємодії всіх виховних структур суспільства розглядаються в працях В. Бочарової, П. Вербицької, Б. Вульфова, О. Кривонос, В. Кузя, Л. Новикової, В. Семенова, С. Харченко. Управлінські аспекти взаємодії органів місцевого самоврядування й закладів освіти аналізуються в роботах О. Антонюк, Н. Волкової, В. Грабовського, В. Гурковського, Л. Полішкевич, Н. Рашитової, О. Ярмак. Утім, проблема організації взаємодії закладів загальної середньої освіти й органів місцевого самоврядування в освіті та вихованні дітей не стала предметом цілісного дослідження, що й зумовило цей науковий пошук.

Метою статті є розкриття сутності взаємодії органів місцевого самоврядування й закладу загальної середньої освіти, ролі місцевого самоврядування у взаємодії із закладами освіти та напрямів їхньої спільної діяльності.

Методи дослідження. У статті використано такі методи дослідження: аналіз філософської, соціологічної, політологічної та психолого-педагогічної літератури, періодичних видань для порівняння поглядів науковців на питання взаємодії, розкриття категоріального апарату дослідження; педагогічне спостереження, експертні оцінки для визначення переваг і труднощів взаємодії закладів освіти й органів місцевого самоврядування; вивчення й узагальнення педагогічного досвіду взаємодії закладів загальної середньої освіти та органів місцевого самоврядування для визначення напрямів цієї взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Слід зауважити, що в науковій літературі відсутній єдиний погляд на визначення поняття «взаємодія». Воно охоплює всі види діяльності людини (спілкування, пізнання, працю, виховання, навчання тощо) і соціальних процесів і передбачає взаємозв'язок соціальних явищ на рівні соціуму й на рівні функціонування окремих соціальних груп та індивідів (Андрощук, 2013, с. 16). Водночас кожна наука розглядає термін «взаємодія» відповідно до своєї специфіки.

Так, у філософії взаємодія охоплює процеси впливу різних суб'єктів чи об'єктів один на одного, їхню взаємозміну та взаємозумовленість. Вона виявляється в організації спільних дій, спрямованих на досягнення спільної цілі й реалізацію спільної діяльності (Кожушко, 2013).

Як управлінське поняття «взаємодія» позначає форму зв'язку елементів єдиної системи, за допомогою якої вони доповнюють один одного та створюють умови для функціонування всієї системи (Теорія, 2007). Завдяки їй стає можливим контроль діяльності влади з боку громадськості, пошук консенсусу у відносинах, використовуючи для цього різні механізми й форми (Полішкевич, 2016, с. 283).

В економічній науці взаємодія є способом, за допомогою якого партнери узгоджують свою мету, завдання й засоби їх досягнення. Взаємодії не може бути там, де немає спільного інтересу та взаємовигідних відносин (Компонент, 2019).

Соціологія вивчає соціальну взаємодію людини та соціуму, їхній вплив і залежність (Ярмак, 2006). Вона включає інтегрованість дій, функціональну координацію наслідків взаємодії та постає системою дій, яка обумовлює засоби реалізації спільної діяльності (Ярмак, 2006, с. 47–48). Соціальна взаємодія – форма соціальних зв'язків, що реалізуються в обміні досвідом, інформацією, уміннями, а також у взаємному впливові людей та соціальних спільнот (Дворецька, 2002).

Розрізняють декілька форм взаємодії: конкуренцію, кооперацію, суперництво. Конкуренція позначає нормативно регульований соціальний процес, у якому групи або особи прямують до спільної мети, а її досягнення одними вилучає інших. Конкуренція – це особливий тип боротьби, морально та юридично визнаної соціумом, а її завданням є отримання певного зиску, прибутку, доступу до дефіцитних цінностей (престижу, грошей, популярності, влади). Кооперація означає взаємодію осіб або груп, що об'єднані розв'язанням спільних завдань. Вона передбачає поділ праці й виникає там і тоді, коли явною є перевага об'єднаних зусиль над індивідуальними. Суперництво передбачає боротьбу за суспільне визнання особистих якостей і досягнень (Дворецька, 2002).

У психології взаємодія розглядається як процес опосередкованого або безпосереднього впливу суб'єктів чи об'єктів один на одного, що спричиняє їх взаємозв'язок і взаємообумовленість (Психологія, 1990, с. 51). Якщо у процесі взаємодії з'являється протиріччя, воно стає джерелом саморозвитку й саморуху структур (Психологія, 1990, с. 51–52). Психологи часто пов'язують взаємодію зі спілкуванням, ототожнюючи їх (А. Бодаєв, Н. Дежнікова), або розглядаючи взаємодію як характеристику спілкування (С. Кудрявцев, М. Лісіна), або визначаючи спілкування як форму взаємодії суб'єктів (Г. Андреева, Н. Богомоллова, Л. Петровська, О. Леонтьєв, Б. Ломов).

У педагогічній психології під взаємодією розуміються взаємозбагачення та взаємообмін її суб'єктів досвідом, установками, змістом діяльності, емоціями (Зимняя, 1997).

Сучасна педагогічна наука часто використовує поняття «педагогічна взаємодія» та розглядає її крізь призму спільної діяльності та спілкування між педагогом і учнем (Грішко, 2015). У свою чергу, Л. Ковальчук визначає педагогічну взаємодію як систему синергетичної взаємодії всіх суб'єктів педагогічного процесу, що розгортається на рівні діяльнісних підсистем і орієнтується на виховання, навчання й розвиток особистості (Ковальчук, 2005, с. 21). Педагогічна взаємодія передбачає організацію спілкування, взаємодопомогу, спільну працю, обмін інформацією між суб'єктами взаємодії, співпереживання та співучасть у розв'язанні проблем і завдань (Коротаева, 2007).

Поняття «взаємодія» тісно пов'язане з терміном «співробітництво», яке означає командну співпрацю над спільною справою. Водночас, взаємодія передбачає реалізацію прийнятого рішення, коли наявні спільні або довгострокові інтереси (Муркович, 2011).

У вузькому розумінні поняття «взаємодія» схоже з поняттям «координація» та розглядається як взаємозалежна, погоджена, діяльність різних суб'єктів. Утім, між цими термінами все ж є відмінність. Координація – функція одного із суб'єктів системи й містить елемент підкорення координуючому органу системи, який спрямовує діяльність на виконання поставлених завдань (Ярмак, 2006). У свою чергу, взаємодія розглядається як засіб вільних контактів між суб'єктами однієї чи декількох систем.

О. Садова ототожнює поняття «взаємодія» та «партнерство» (Садова, 2016), позначаючи ними об'єднання зусиль окремих осіб або організацій із метою розв'язання нагальних проблем або досягнення значущої мети. Таке партнерство сприяє самоорганізації закладу загальної середньої освіти, обміну ресурсами, суспільним досвідом учасників освітнього процесу, формуванню успішного освітнього середовища для інтелектуального, фізичного, духовного й соціального розвитку особистості, забезпеченню використання освітнього середовища в інтересах громади, соціально-культурному розвитку регіону, залученню громадян до місцевого самоврядування (Садова, 2016, с. 61).

Водночас слід підкреслити важливість співпраці місцевої влади, місцевих відомств і закладів освіти над розв'язанням спільних освітніх завдань, створенням і реалізацією програм і проектів, спрямованих на покращення освітніх послуг та якості освіти, створенням сприятливих умов для фізичного, психічного й духовного розвитку кожного члена громади.

Існує багато різних способів організації взаємодії закладу освіти з місцевою громадою. Важко знайти громаду, у якій тією чи іншою мірою не перетиналися б інтереси школи, представників місцевої влади,

громадськості. Уміння поставити спільні цілі й визначити ступінь участі кожного суб'єкта в спільній діяльності є визначальними на початковому етапі взаємодії. Правильний розвиток таких взаємин сприятиме результативній і довгостроковій співпраці в майбутньому. Для цього суб'єкти взаємодії повинні володіти інформацією про специфіку, правові засади та проблеми кожного із суб'єктів, уміти здобувати та працювати з такою інформацією. Створення детального плану спільної діяльності – обов'язкова умова співпраці.

Необхідно зазначити, що місцеве самоврядування є формою залучення громадян до участі в управлінні своїми справами, а отже, воно є засобом реалізації демократії на місцевому рівні, підвищення добробуту громадян. Первинним джерелом системи місцевого самоврядування визнається територіальна громада, яка здійснює самоврядування в порядку, установленому законом безпосередньо й через представників і виконавчі органи місцевого самоврядування. Тому застосування різних засобів залучення учнівської молоді й учителів до розв'язання питань місцевого значення є надзвичайно важливим для розвитку самоврядування.

Соціальна інфраструктура місцевої громади й закладу освіти має функціонально взаємодіяти з органами місцевого самоврядування. Головна мета цієї взаємодії – надання учнівській молоді й педагогам більших можливостей шляхом їх активної участі в громадському, економічному й соціально-побутовому житті громади. Така взаємодія передбачає створення взаємовигідних стосунків між закладом освіти, учнями, педагогами, членами громади та спонсорами для спільного розв'язання проблем. Вона включає розвиток у закладах освіти та громаді традицій і практики громадянської активності, спрямованість ресурсів закладу освіти на розвиток громади, громадянської самоорганізації та самоврядування.

Взаємодія місцевого самоврядування із закладами освіти повинна мати системний, плановий і довгостроковий характер і будуватися на принципах (Компонент, 2019; Полішкевич, 2016): партнерської рівності (переговорний спосіб урегулювання суперечок між сторонами), громадської участі (урахування інтересів усіх учасників і сторін у процесі прийняття рішень), прозорості (надання інформації про всі напрями й результати взаємодії), відкритості (збільшення доступності влади), варіативності (багатогранність і допустимість змін соціальних взаємодій між учнями й місцевим самоврядуванням), поєднаності (наявність ірраціональних соціальних взаємодій при об'єднанні розрізнених автономних властивостей і мотивів у єдину цілісність), різноспрямованої активності (можливість багатоваріантності засобів, форм, методів і шляхів взаємодії органів місцевого самоврядування і закладів загальної середньої освіти), гуманістичної та біоекоетичної спрямованості

(ставлення до людини як частини природи, безумовної цінності, єдність людських моральних і духовних цінностей із глибоко поважним ставленням до навколишнього природного середовища), сфокусованості на проблемах місцевого розвитку, системності й постійності, чесності, взаємної вигоди, волонтерства, двостороннього спілкування.

Одним із механізмів взаємодії закладів освіти, органів місцевого самоврядування та громадськості, загалом, є соціальне проектування, яке передбачає їх участь у прийнятті управлінських рішень завдяки створенню й функціонуванню консультативно-дорадчих органів при органах місцевого самоврядування (Кривонос, 2019; Левчук, 2008, с. 5). Учнівська молодь і педагоги мають право користуватися всіма джерелами та інструментами, які впливають на прийняття рішень щодо їхнього статусу й повсякденного життя на місцевому й регіональному рівнях. На рівні місцевої громади учні беруть участь у суспільно-корисній діяльності, що базується на соціальному партнерстві з органами місцевого самоврядування та громадськістю (Вербицька, 2010, с. 23).

Роль органів місцевого самоврядування у взаємодії із закладами загальної середньої освіти полягає в реалізації таких напрямів діяльності, як (Антонюк, 2006; Волкова, 2014; Гурковський, 2010; Рашитова, 2010):

- сприяння реалізації державної освітньої політики; налагодження спільної діяльності із центральними органами державної влади та співпраці на міжнародному рівні; сприяння інтеграції української системи освіти у світову;

- формування регіональної наукової політики; сприяння розвитку інтелектуального, освітнього, науково-технічного потенціалу громадян, ураховуючи місцеві національно-культурні та соціально-економічні чинники;

- здійснення моніторингу наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності закладу освіти;

- контроль за виконанням закладами освіти державних вимог щодо рівня, змісту й обсягу надання освітніх послуг і дотриманням освітніх нормативно-правових документів, а також подальше вдосконалення місцевих нормативно-правових актів з метою визначення завдань, правил, форм і механізмів взаємодії закладів освіти та органів місцевого самоврядування;

- забезпечення розвитку мережі закладів загальної середньої освіти, установлення обсягів їх фінансування, координація діяльності закладів освіти, їх науково-методичне забезпечення, зміцнення матеріальної бази, господарське обслуговування, соціальний захист дітей і педагогічних працівників, створення сприятливих умов для навчання й виховання;

- створення умов для реалізації рівних прав усіх дітей на освіту;

- забезпечення участі учнів у розробці стратегії регіонального й місцевого розвитку, діяльності інститутів громадянського суспільства на місцевому рівні (громадських організацій, місцевих осередків партій), у

місцевих виборах і місцевих ініціативах; налагодження системи узгодження важливих рішень органів місцевого самоврядування у сфері молодіжної політики з учнівською молоддю;

- закладання в місцевому бюджеті статей витрат, спрямованих на фінансування суспільно-корисної діяльності школярів;

- розширення й удосконалення можливостей користування інформацією, інфраструктурою, що є в розпорядженні органів місцевого самоврядування, їхніми інформаційними каналами, досвідом експертів органів самоврядування;

- реалізація спільних для шкіл і органів місцевого самоврядування програм і проєктів, джерелом фінансування яких є зовнішні ресурси;

- профілактика правопорушень і соціально небезпечних хвороб у дитячому й молодіжному середовищі, формування навичок здорового способу життя.

Видами громадянської участі школярів у взаємодії з органами місцевого самоврядування є: участь у демократичних інституціях (засіданнях комісій міської, селищної, сільської рад, висунення школярами ідей і пропозицій); участь у повсякденному житті (створення ради класу, добровільне виконання різних доручень, завдань та зобов'язань у класі, школі, сім'ї); участь у соціальних проєктах (за потребами місцевої громади); ситуативна участь (участь у одноразових, конкретних подіях, як-то: зустріч із політиками, консультації з представниками органів місцевого самоврядування, акції та демонстрації з питань молодіжної політики); відкриті форми участі (регулярні збори учнів закладу освіти, мікрорайону або міста, що спрямовані на обговорення нагальних питань і прийняття рішень за ними); репрезентативні форми участі (діяльність молодіжних парламентів, молодіжних рад при органах місцевого самоврядування, учнівських рад у закладах загальної середньої освіти) (Citizenship, 2005, с. 29-30).

Загалом, взаємодія закладу освіти й органів місцевого самоврядування може здійснюватися через такі форми та методи співпраці (Кривонос, 2019; Перелік, 2017; Citizenship, 2005, с. 35-36): відкриті дні, свята та ярмарки; відвідування дітьми органів місцевої влади; проведення шкільних виборів за зразком реальних виборів та ігор, які імітують роботу міських рад; збір коштів для підтримки соціальних проєктів; волонтерська робота (прибирання дитячих майданчиків, надання допомоги сиротам, безпритульним дітям, літнім людям); улаштування учнів на короткий термін на роботу з метою ознайомлення з реальним трудовим життям; акції, соціальні флеш-моби, військово-патріотичні заходи, охорона пам'ятників, екологічні та трудові патрулі. Кожен із цих заходів – певна суспільно корисна справа, яку виконують разом учні, педагоги, працівники органів місцевого самоврядування. Окрім того, для педагогічних працівників закладів освіти можуть влаштовуватися заходи теоретичної та науково-практичної

спрямованості (семінари, конференції, симпозіуми, круглі столи тощо), здійснюватися розробка та видання методичної, соціально-психологічної, юридичної літератури.

Показниками якості взаємодії школи й органів місцевого самоврядування є наявність зв'язків і міцних взаємин між закладом освіти та сім'ями учнів; усвідомлення шкільною спільнотою та місцевою громадою актуальності освітніх проблем; активна участь учнів, учителів, батьків і членів органів місцевого самоврядування в спільних заходах; залучення до справ громади всіх суб'єктів освітнього процесу; розширення партнерських зв'язків; публічна презентація перед громадськістю звіту про діяльність школи; відкрита суспільна оцінка професійних досягнень педагогічного колективу закладу освіти й адміністрації, прозорість і відкритість у оцінюванні громадськістю якості надання освітніх послуг закладами освіти; наявність дієвих механізмів суспільного контролю за діяльністю школи; задоволення випускників закладу освіти рівнем соціалізації та самореалізації.

Водночас, труднощами у взаємодії органів місцевого самоврядування й закладів загальної середньої освіти є: недостатня правова база в галузі освіти; низька мотивація окремих суб'єктів взаємодії щодо вкладення власних ресурсів у розвиток освітньої галузі (Садова, 2016) і формальне ставлення до співпраці; недостатнє фінансування для реалізації різноманітних форм і методів взаємодії; потреба в удосконаленні механізмів і практики безпосередньої демократії з метою збільшення участі громадян у роботі органів місцевого самоврядування та освітній діяльності тощо.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, взаємодія органів місцевого самоврядування та закладу загальної середньої освіти – це співпраця органів місцевого самоврядування й закладу освіти, школярів і педагогів шляхом координації діяльності, спрямованої на розв'язання спільних проблем, успішну реалізацію їхніх функцій і виконання поставлених завдань. Вона дозволяє легше досягати освітні цілі, регулювати та розв'язувати соціальні проблеми, формувати соціальну злагоду в громаді. Взаємодія органів місцевого самоврядування зі школою є одним із важливих векторів у процесі виховання, що здійснюється в різних напрямках (організаційна, навчально-виховна, наукова, видавнича діяльність, матеріально-технічне забезпечення закладу освіти тощо).

Дана робота не вичерпує всіх аспектів дослідження. Перспективним є аналіз досвіду запровадження механізмів участі учнівської молоді в житті громади.

ЛІТЕРАТУРА

- Андрощук, І. В. (2013). Взаємодія як педагогічна категорія. *Педагогічний дискурс*, 14, 15-19 (Androshchuk, I. V. (2013). Interaction as a pedagogical category. *Pedagogical discourse*, 14, 15-19).

- Антонюк, О. (2006). Менеджмент в освітянській сфері: концептуальні засади. *Персонал*, 10, 58-67. (Antoniuk, O. (2006). Management in educational sphere: conceptual foundations. *Personnel*, 10, 58-67). Retrieved from: <http://personal.in.ua/article.php?id=381>.
- Вербицька, П. В. (2010). *Теоретико-методичні основи громадянського виховання учнівської молоді у загальноосвітніх навчальних закладах* (автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.07). Київ (Verbytska, P. V. (2010). *Theoretical and methodological fundamentals of school youth civic upbringing in the secondary schools* (PhD thesis abstract: 13.00.07). Kyiv).
- Волкова, Н. В. (2014). *Місцеве самоврядування як суб'єкт управління освітою: кластерний підхід*. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. фін. акад. (Volkova, N. V. (2014). *Local self-government as a subject of management of education: cluster approach*. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovsk State Financial Academy).
- Гришко-Дунаєвська, В. А. (2015). Основні підходи до вивчення проблеми взаємодії в науково-психологічній літературі. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки*, 1, 56-69 (Grishko-Dunaievskaya, V. A. (2015). Principal approaches for cooperation problem studying in scientific-psychological literature. *Collection of scientific works of National Academy of State Border Guard Service. Series: Psychological sciences*, 1, 56-69).
- Гурковський, В. І. (2010). Актуальні проблеми державного управління наукою та освітою в контексті глобальної інтелектуалізації. *Наукові записки Інституту законодавства ВРУ*, 3, 167-171 (Gurkovskiy, V. I. Actual problems of governance science and education in the context of the Global Intellectual. *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 3, 167-171).
- Дворецька, Г. В. (2002). *Соціологія*. Київ: КНЕУ (Dvoretzka, G. V. (2002). *Sociology*. Kyiv: KNEU).
- Зимняя, И. А. (1997). *Педагогическая психология*. Ростов-на-Дону: Феникс (Zimniaya, I. A. (1997). *Pedagogical psychology*. Rostov-on-Don: Phoenix).
- Ковальчук, Л. (2005). Педагогічна взаємодія викладача і студентів під час використання нових інформаційних технологій навчання у процесі вивчення педагогічних дисциплін. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*, 19 (2), 17-25 (Kovalchuk, L. (2005). Higher school instructor and students interaction during the information technologies usage in learning Pedagogy. *Bulletin of Lviv University. Series pedagogical*, 19 (2), 17-25).
- Кожушко, С. (2013). Взаємодія як філософське й психологічне поняття. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*, 3, 261-267 (Kozhushko, S. (2013). Interaction as a philosophic and psychological concept. *Education of the Region: Political Science, Psychology, Communications*, 3, 261-267).
- Компонент «Партнерство школи і місцевої громади». (2019). (Component "Partnership between school and local community"). Retrieved from: <http://gash.ussf.kiev.ua/ru/content/компонент-«партнерство-школи-і-місцевої-громади»>.
- Коротаева, Е. В. (2007). *Педагогические взаимодействия и технологии*. Москва: Академия (Korotaieva, Ye. V. (2007). *Pedagogical interaction and technologies*. Moscow: Academia).
- Кривонос, О. (2019). Виховання громадянських якостей школярів у Новій українській школі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 7(91), 61-71 (Krivonos, O. (2019). Upbringing of schoolchildren's civic qualities in New Ukrainian school. *Pedagogical Science: Theory, History, Innovative Technologies*, 7(91), 61-71).

- Левчук, М. Г. (2008) Взаємодія органів місцевого самоврядування та громадських об'єднань в умовах децентралізації державно-управлінських послуг. *Державне управління: теорія і практика*, 1(7). (Levchuk, M. G. (2008). The local government and non-government organizations' interaction at the conditions of the governmental services' decentralization. *Public Administration: Theory and Practise*, 1(7). Retrieved from: http://academy.gov.ua/ej/ej7/doc_pdf/levchuk.pdf).
- Муркович, Л. (2011). Особливості взаємодії органів місцевого самоврядування і територіальної громади. *Державне управління та місцеве самоврядування*, 3(10). (Murcovich, L. (2011). The peculiarities of co-operation of local self-government organs and territorial commune. *Public administration and local self-government*, 3(10). Retrieved from: [http://dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_03\(10\)/11m1listg.pdf](http://dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_03(10)/11m1listg.pdf)).
- Перелік заходів і завдань Комплексної програми розвитку освіти в місті Марганці на 2018-2020 роки (2017). Марганець (List of activities and tasks of the Complex program of education development in Marganets for 2018-2020 (2017)).
- Полішкевич, Л. (2016). Теоретичні засади взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськістю. *Ефективність державного управління*, 4(49), 282-289 (Polishkevych, L. (2016). Theoretical principles of interaction between local government bodies and the public. *Efficiency of Public Administration*, 4(49), 282-289).
- Психологія. Словарь* (1990). А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский (ред.). Москва : Политиздат (*Psychology. Dictionary* (1990). A. V. Petrovskiy, M. G. Yaroshevskiy (Ed.). Moscow : Politizdat).
- Рашитова, Н. К. (2010). Проблеми впровадження державно-громадського управління освітою та шляхи їх розв'язання в Україні. *Публічне адміністрування: теорія та практика*, 1(3). (Rashitova, N. K. (2010). Problems of plantation education administration system and the ways how to solve it. *Public Administration: Theory and Practise*, 1(2)). Retrieved from: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2010-01/10rnksru.pdf>.
- Садова, О. Г. (2016). Особливості застосування технології "партнерство у громаді" у практиці освітньої діяльності сільської школи. *Таврійський вісник освіти*, 1(53), 60-65 (Sadova, O. G. (2016). The peculiarities of usage of the technology "community partnership" in the practice of educational activity of a rural school. *Taurian Herald of Education*, 1(53), 60-65).
- Співпраця школи, влади та громади – шлях до розбудови громадянського суспільства (2017 р.): (не)конференція (Івано-Франківськ, 5 грудня 2017 р.). (Interaction of school, government and community is a way to development of civil society (2017): (non)conference (Ivano-Frankivsk, December 5, 2017)). Retrieved from: <https://doccu.in.ua/rozbudovuiemo-hromadianske-suspilst/>.
- Теорія управління в органах внутрішніх справ* (2007). В. А. Ліпкан (ред.). Київ: КНТ (*Theory of management in internal affairs bodies* (2007). V. A. Lipkan (Ed.). Kyiv: KNT).
- Ярмак, О. М. (2006). Поняття, сутність взаємодії та її роль у розвитку соціальної системи. *Право і безпека*, 5, 46-49 (Yarmak, O. M. (2006). Concept, essence of interaction and its role in development of social system. *Law and security*, 5, 46-49).
- Citizenship education at school in Europe* (2005). Brussels : Eurydice. Retrieved from: http://www.indire.it/lucabas/lkmw_file/eurydice/Citizenship_schools_Europe_2005_EN.pdf.

РЕЗЮМЕ

Жадько Елена. Организация взаимодействия учреждений общего среднего образования и органов местного самоуправления в образовании и воспитании детей.

В статье на основе анализа научной литературы и периодических изданий определена сущность понятия взаимодействия органов местного самоуправления и учреждения общего среднего образования (сотрудничество органов местного самоуправления и образовательного учреждения, школьников и педагогов путем координации деятельности, направленной на решение общих проблем, успешную реализацию их функций и выполнение задач) и роль местного самоуправления во взаимодействии с образовательными учреждениями. На основе наблюдений, обобщения опыта взаимодействия органов местного самоуправления и образовательных заведений раскрыты направления их общей деятельности.

Ключевые слова: взаимодействие, органы местного самоуправления, учреждение общего среднего образования, воспитание, образование, дети, организация, направления.

SUMMARY

Zhadko Olena. Organization of interaction of general secondary education institutions and local self-government bodies in children's upbringing and education.

Based on the analysis of scientific literature and periodicals, the author has defined the essence of the concept of interaction of local self-government bodies and general secondary education institutions. It means cooperation of local self-government bodies and general secondary education institutions, schoolchildren and teachers due to coordination of activities aimed at solving common problems, successful implementation of their functions and performance of tasks. The role of local self-government in interaction with education institutions has been determined. Based on the observations and generalization of experience of interaction of local self-government bodies and education institutions, the directions of their common activities have been determined. They include: control over compliance with regulatory documents by education institutions; promoting implementation of state education policy; monitoring of scientific-technical and innovative activities of education institutions; their scientific-methodological and financial-technical support; formation of regional scientific policy; promoting development of intellectual, educational, scientific and technical potential of people; creating conditions for realization of all children's equal rights to education; financing of schoolchildren's socially useful activities; ensuring schoolchildren's involvement in development of strategies of regional and local development; ensuring development of a network of general secondary education institutions, social protection of schoolchildren and pedagogical staff, creation of favorable conditions for children's education and up-bringing; implementation of programs and projects common to schools and local governments; prevention of crimes and socially dangerous diseases in children and youth, formation of their healthy lifestyle skills; ensuring children's participation in various activities of social institutions at the local level, in local elections and different local initiatives; providing joint activities with central public authorities and cooperation at the international level; expansion and improvement of opportunities to use the infrastructure, information and experience of the experts of local self-government by education institutions, etc. The analysis of implementation of the mechanism of schoolchildren's participation in life of their community is considered to be a perspective for further research.

Key words: interaction, local self-government bodies, general secondary education institutions, upbringing, education, children, organization, directions.

Наталія Лісневська

Глухівській національній педагогічній
університет імені Олександра Довженка

ORCID ID 0000-0001-7910-7932

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/073-082

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КОЛЬОРОТЕРАПІЇ В РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ЗАСОБУ ВПЛИВУ НА ЇХ ЗДОРОВ'Я

У статті подається історичний огляд досліджень минулого й сьогодення щодо впливу кольору на організм людини з лікувальною метою. Розкривається значення кольоротерапії як нетрадиційного засобу збереження та зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку. Дається характеристика кожного кольору з точки зору впливу його на організм людини. Називаються методи застосування кольоротерапії в роботі з дітьми дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти та описуються шляхи їх реалізації. Подаються приклади діагностичних, графічних і реабілітаційних вправ. Визначається вплив кольоротерапії на збереження здоров'я дітей-дошкільників і перспективи подальших досліджень особливостей застосування кольоротерапії в дидактичних іграх і в арт-терапії.

Ключові слова: колір, кольоротерапія, оздоровчі технології, нетрадиційні засоби оздоровлення, кольорова вода, кольорові ванни, діагностична вправа, реабілітаційна вправа.

Постановка проблеми. Здоров'я – це найцінніше, що є в людини. Тому від народження дітей варто вчити зберігати та зміцнювати здоров'я, виховувати в них ціннісне ставлення до нього. Відомо, що ефективними засобами покращення здоров'я є традиційні, однак педагогами велике значення також надається й нетрадиційним засобам оздоровлення – оздоровчим технологіям. Серед розмаїття оздоровчих технологій (аромотерапія, фітотерапія, музикотерапія тощо), що широко застосовуються в оздоровчій роботі з дошкільниками, на жаль, мало уваги преділяється такій технології як кольоротерапія.

Аналіз актуальних досліджень. Історичні дані свідчать про те, що вплив кольору на організм людини вивчається вже понад 5 тис. років, починаючи зі Стародавнього Єгипту та Давнього Риму, Китаю, Індії, а пізніше Середньовіччя. Ще Авіценна радив для покращення здоров'я використовувати ванни забарвлюючи воду різним кольором. Пізніше відомий німецький письменник і філософ Й. Гете вивчав особливості впливу різних кольорів на фізіологічний і психічний стан людини, що відображено в книзі «Вчення про колір» (Goethe, 2012; Izotova, Sarafanova, Mithyo, Ionova, 2007).

Одним із перших учених, який розкрив роль сонячного та блакитного світла був А. Плезантон. Свої думки він виклав у книзі «Блакитне та сонячне світло» (AugustusJ. Pleasanton, «Blue and Sun-Lights»).

Саме він уперше почав лікувати хронічні захворювання людей за допомогою блакитного світла. У 1877 р. лікар С. Пенкост, автор книги «Блакитне та червоне світло» (Seth Pancoast, «Blue and Red Lights»), помітив, що фіолетове світло вбиває більшість небезпечних бактерій і заспокоює нервову систему. В Англії в цьому самому році вченими Дж. Дауном і Р. Блунтом були відкриті лікувальні властивості ультрафіолетових променів у лікуванні шкіряних захворювань і рахіту (Изотова, Сарафанова, Мицьо, Ионова, 2007, с. 192).

Проте справжньою сенсацією стала книга лікаря Е. Беббіта «Принципи світла та кольору» (Edwin Babbitt, «The Principles of Light and Color»). Учений почав застосовувати лікування світлом, пропущеним через кольорові фільтри, причому промені направляли на різні частини тіла хворої людини. Датський фізіотерапевт Н. Фінсен досліджував вплив концентрованого сонячного світла на захворювання шкіри, за що в 1903 році отримав Нобелівську премію. Пізніше російський учений і лікар В. Бехтерев також почав займатися вивченням питання про взаємодію органів людського тіла й колірних променів, що було відображено в праці «Світлотерапія в лікуванні нервових хвороб». У 90-х рр. XIX ст. було з'ясовано, що ультрафіолетові промені здатні знищувати багато хвороботворчих бактерій. Після цього ультрафіолет почали застосовувати в лікарнях для дезінфекції приміщень і лікування хворих із ранами, опіками та застудними захворюваннями, що продовжується й донині (Izotova, Sarafanova, Mithyo, Ionova, 2007; Skrypnyk, 2014).

Наразі проблема впливу кольоротерапії на здоров'я досить актуальна, яку можна використовувати по-різному: як засіб корекції різних форм порушення зору (Герасименко, 2014, с. 20); у вигляді зосередження зору на предметах різного кольору, спостереження за квітами в куточку природи (Денисенко, 2006, с. 17); в оформленні інтер'єру групових кімнат, віталень, фізкультурної зали та кабінету ЛФК закладів дошкільної освіти (Denysenko, 2006; Yefimenko, 1998).

Мета дослідження – розкрити значення кольоротерапії та визначити методи її застосування для збереження та зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку, дати їм характеристику.

Виклад основного матеріалу. Колір оточує нас протягом усього життя та впливає на організм людини, її психіку й нервову систему. Людина здатна розрізняти близько 6 млн відтінків кольорів (Скрипник, 2014, с. 15).

Кольоротерапія – це лікування організму людини за допомогою кольору. Доведено, що в бідному на кольори середовищі виникають симптоми асенізації та навіть затримка інтелектуального розвитку в дітей. Варто відмітити, що кольоротерапія, сприяє не тільки зміцненню та покращенню здоров'я дошкільників, а також, у загальних рисах, їх ефективному руховому розвитку, формуванню особистості, покращенню

психічних функцій, настрою, самопочуття, зняттю стресу, створенню позитивного мікроклімату в групі. Однак, для успішного використання кольоротерапії в закладах дошкільної освіти все ж таки необхідно знати, як діє той чи інший колір на організм людини.

Загальновідомо, що всі кольори поділяються на дві групи: - *хроматичні*, які, у свою чергу, поділяються на кольори теплі (спектральні) – жовтий, помаранчевий, червоний, рожевий, світлі відтінки зеленого й коричневого та холодні (спектральні) – зелений, блакитний, синій, фіолетовий; - *ахроматичні* – сірий, білий, чорний. Неспектральним є коричневий колір – суміш теплих і холодних відтінків. Так (Izotova, Sarafanova, Mithyo, Ionova, 2007; Kiseleva, 2006; Skrypnyk, 2014), **жовтий** – допомагає уникнути депресії, покращує настрій, самопочуття, зір, пам'ять, розумові здібності, підвищує концентрацію уваги, активність рухових центрів, має послаблюючий і жовчогінний ефект, сприяє очищенню шкіри, печінки та кишківника, знімає нервову напругу, розвиває комунікабельність і товариськість, дає натхнення, оновлює цілющі сили організму. Не варто застосовувати при підвищеній температурі тіла, невралгії, перезбудженні нервової системи. **Помаранчевий** – покращує настрій, апетит, роботу селезінки, шлунково-кишкового тракту та нирок, зміцнює імунітет, сприяє пізнавальній активності, розвитку інтелектуальних можливостей, мобілізує сили організму й тонізує його, дає відчуття тепла й затишку, стимулює комунікабельність і товариськість. У надлишку призводить до підвищеного збудження, подразнення нервової системи. **Червоний** – стимулює роботу головного мозку, підвищує енергійність, кров'яний тиск, прискорює серцебиття, обмін речовин, покращує імунітет, збільшує частоту дихання, допомагає при втомі, стресі та виснаженні, сприяє появі віри в себе й високій самооцінці. У великій кількості призводить до перезбудження, втоми, розрадувань, агресії, появи головного болю, погіршення психологічного клімату. **Рожевий** – сприяє розслабленню, зняттю зовнішніх і внутрішніх психологічних затисків, знижує агресивність і збудливість нервової системи.

Зелений – заспокоює нерви, відновлює нервову систему, запобігає втомі та роздратуванню, знімає головний біль, напругу та втому очей, знижує кров'яний тиск, розширює судини, підвищує їх тонус, сприяє регенерації та зрощенню зламаних кісток, допомагає розслабитись і при безсонні. **Блакитний** – має незначний заспокійливий, снодійний і антисептичний ефект, допомагає зібратися з думками, зосередитися, гасить емоції, усуває страхи, тривогу, стимулює творчу енергію, знімає стрес, м'язову напругу, заспокоює пульс і дихання, зменшує хвилювання. У великій кількості не варто застосовувати при зниженому тиску, може призвести до засмученості та плаксивості. **Синій** – знижує тиск, температуру, частоту серцевих скорочень і дихання, робочу активність, покращує мислення, має снодійний і знеболюючий ефект, заспокійливо діє на психіку, знімає спазми та головний

біль, зменшує апетит, сприяє розвитку уваги й посилює інтелектуальну діяльність. У надлишку може призвести до емоційної сухості, депресії, викликати відчуття втоми. **Фіолетовий** – знімає напругу, неприємні відчуття в очах, допомагає знайти вихід із творчої кризи, зняти нервові перезбудження, покращує роботу серця, нирок, легень, підвищує тиск, нормалізує стан лімфатичної системи, допомагає при різних запальних захворюваннях, мігрені, сприяє підвищенню самооцінки, у творчих людей підвищує працездатність. У надмірній кількості сприяє появі відчуття втоми, депресії, надмірної мрійливості.

Коричневий – допомагає відчувати себе захищеним, знімає тривогу, напругу, дарує спокій, сприяє прояву наполегливості та стабільності. У надмірній кількості викликає депресію, пригнічує фантазію, ініціативу й самостійність.

Сірий – колір стабільності, контролю емоцій (вказує на відсутність емоцій або їх пригнічення), а також пасивності й невпевненості. У надлишку заважає людині проявити себе, викликає депресію. **Чорний** – зміцнює та підвищує енергетичний потенціал людини, допомагає зосередитись. У великій кількості викликає депресію. **Білий** – надихає, дає силу, енергію, допомагає долати труднощі, вирівнює настрій, має лікувальну дію на ЦНС. У надлишку викликає відчуття розчарування, відчуженості та спустошеності.

Аналізуючи дію кольору на організм людини, ми дійшли висновку, що теплі кольори покращують фізіологічні процеси в організмі та м'язову працездатність, збуджують і піднімають настрій, а холодні – навпаки, уповільнюють фізіологічні процеси, заспокоюють і можуть пригнічувати психіку та викликати депресію.

У процесі добору кольорів слід пам'ятати про те, що вони безпосередньо діють через оточуюче середовище та не впливають на підсвідомість. Вплив кольору на організм людини залежить від таких показників: склад розуму; спосіб мислення; характер; тип темперамента (сангвінікам і холерикам підходять білий колір, сині та зелені відтінки, оскільки діють заспокійливо; а флегматикам і меланхолікам – червоні, помаранчеві та жовті кольори, оскільки діють збуджуюче).

Можна виділити такі методи застосування кольоротерапії в роботі з дітьми дошкільного віку: - малювання; - вживання їжі різного кольору; - оздоблення кімнат; - предмети побуту та вжитку; - кольорові ванни; - кольорова вода; - лампа з кольоровими фільтрами; - кольоропунктура.

Дошкільники досить рано починають відчувати колір і за допомогою нього передають свій настрій, емоції, ставлення до людей і оточуючого світу. Зазвичай діти під час малювання обирають до шести кольорів, якщо більше, то це свідчить про чуттєвість, емоційність дитячої натури, якщо ж обирають один або два кольори (синій – тривога, червоний – агресія, чорний – депресія), то це вказує на негативність стану в даний момент. Якщо ж дитина

обирає простий олівець, це свідчить про відсутність або нестачу в її житті яскравих фарб і гарних емоцій, тож дорослим слід про це замислитися. Найбільш значимі для дитини фігури вона розмальовує більшою кількістю кольорів, а тих, хто їй не дуже подобається, вона малює чорним або темно-коричневим кольором. Також колір у малюванні може передавати риси характеру та стан дитини залежно від кількості його використання в малюнку: темно-синій – концентрація на внутрішніх проблемах, потреба у спокої, зелений – прагнення до безпеки, рівновага; червоний – активність, підвищена збудливість, сила волі, агресія (якщо його забагато); жовтий – цікавість, оптимізм, добрі емоції; фіолетовий – фантазія, емоційна та інтелектуальна зрілість; коричневий – фізичний дискомфорт, незручність, неприємні емоції; сірий – апатія, смуток, уникання тривожності; чорний – пригніченість, протест, потреба у змінах (Скрипник, 2014, с. 20).

Малювати можна олівцями, фломастерами та фарбами за допомогою пензлика, ватної палочки, пальцями, долонею тощо. Якщо під час малювання дошкільники найчастіше обирають червоний, зелений, жовтий кольори – це свідчить про те, що дитина розвивається добре, її цікавить усе нове, яскраве, незвичайне, а якщо обирає чорний і білий, це свідчить про її замкнутість.

Уживання їжі різного кольору впливає на організм по-різному. Так, продукти червоного кольору (буряк, помідори, полуниця, малина, вишня тощо) покращують м'язовий тонус, кровообіг, стимулюють нервову систему, лікують депресію, зміцнюють імунітет, знімають утому, підвищують тиск, гемоглобін, очищають від токсинів. Продукти жовтого кольору (лимон, банани, жовток яйця, олія, жовті яблука та перець, кукуруза тощо) активізують мозок, сприяють розвитку творчих здібностей, збуджують апетит, очищують організм, зміцнюють стінки судин, позитивно впливають на роботу шлунково-кишкового тракту. Продукти помаранчевого кольору (абрикоси, хурма, лосось, апельсини, гарбуз, морква тощо) виводять токсини, допомагають при депресії, покращують зір, роботу шлунково-кишкового тракту, ендокринних залоз, дихальної системи. Продукти зеленого кольору (горох, капуста, огірки, кабачки, шпінат, авокадо, зелень тощо) позитивно впливають на роботу серця, легень, кишківника, знижують тиск, холестерин, заспокоюють нервову систему, знімають головний біль, утому очей. Продукти синього кольору (сливи, виноград, чорниця, ожина тощо) покращують концентрацію уваги, діють заспокійливо, знижують апетит, знімають спазми, покращують роботу щитоподібної залози, легень, очей. Продукти фіолетового кольору (баклажани, інжир, базилік, червонокочанна капуста, смородина тощо) знімають утому, покращують постачання кисню, стан шкіри, пам'ять, роботу головного мозку, нирок, жовчного та сечового міхура, зменшують біль у горлі, головний біль, запалення, очищують кров. Продукти коричневого кольору (шоколад, фініки, какао, кава, гречка, деякі

сорта меду, печена картопля тощо) позитивно впливають на роботу очей, вух, носа, легень, щитоподібної залози, покращують настрій. Продукти білого кольору (молочні продукти, м'ясо курки, біла риба, рис, цукор, сіль, цибуля, часник тощо) діють заспокійливо, покращують роботу залоз внутрішньої секреції, зміцнюють кістки, запобігають застуді (Як впливають на організм людини продукти різного кольору?).

Велике значення в покращенні настрою дітей, створенні позитивного мікроклімату відіграє естетичне оформлення групової кімнати, ігрових куточків, роздягальні, спортивної та музичної зали, коридорів, території ЗДО; також позитивно на організм дітей впливає й милування природою; зосередженість зору на кімнатних рослинах; на певному кольорі протягом 10-15 хвилин. Так, у процесі вибору меблів і обладнання для дітей краще обирати світлі кольори натурального дерева або світло-зелені кольори, що підвищує їхню працездатність, дошка бажано, щоб теж була зеленого кольору, оскільки він не втомлює очі. Щоб зберегти спокій і позитивний психологічний мікроклімат, у групі необхідно оздоблювати предмети та стіни у спокійних, пастельних тонах. Зняття нервового напруження в дітей і дорослих у закладах дошкільної освіти допомагають зелені, жовто-зелені та блакитно-зелені кольори; сині та блакитні – рекомендується застосовувати у фарбуванні приміщень та обладнання, де дуже тепло (влітку жарко через південно-західне розташування вікон, а взимку гарне опалення) й галасливо; а червоні кольори можна застосовувати в приміщеннях, де діти знаходяться нетривалий час або там, де збудження необхідно (наприклад, у спортзалі, на ігровому або спортивному майданчику тощо) (Нестандартні методи психологічної допомоги: кольоротерапія).

Крім оформлення інтер'єру, також слід застосовувати відповідного кольору предмети побуту та вжитку: миски, чашки, серветки, рушники; іграшки; звертати увагу дітей на одяг різного кольору тощо. Так, посуд і предмети сервірування столу важливо використовувати визначеного кольору для покращення функцій травлення та нормалізації апетиту: блакитний, синій, бузковий, сіро-рожевий кольори знижують апетит; жовтогарячий – посилює. Також добираючи та зосереджуючи зір на одязі певного кольору, іграшках, предметах можна впливати на організм дітей.

Загальновідомо, що наша шкіра через воду сприймає найменші коливання кожного кольору. Кольорові ванни можна отримати шляхом додавання у воду кольорової морської солі або підсвічуючи воду кольоровими лампами. Також можна використовувати колірний наповнювач для ванни. В умовах ЗДО можна застосовувати кольорові ванни для ніг.

Слід зазначити, що найкращими цілющими властивостями володіє кольорова вода, оскільки вода зберігає інформацію, а потім передає її організму. Отримати таку воду можна двома способами. Перший спосіб:

налити воду в ємність із кольорового скла (так, зелений – гармонізує та стабілізує, блакитний, синій або фіолетовий – заспокоює, жовтогарячий – освіжає, червоний – дає заряд енергії та зігріває). Другий спосіб – взяти прозору склянку, налити в неї води та поставити на серветки різного кольору (із тканини, паперу чи картону) на 5-10 хвилин. Пити таку воду за півгодини до прийому їжі.

Лампи з кольоровими фільтрами або електричні лампочки різних кольорів можна використовувати в роботі з дітьми як для впливу на все тіло, так і на частину тіла чи орган. А на заняттях із фізичної культури за допомогою кольорових ламп можна впливати на фізіологічний стан дитини: для приведення частоти дихання та серцевих скорочень у відносно спокійний стан застосовують лампи блакитного кольору, для підвищення рухової активності, моторної діяльності – жовтогарячі, червоні. Мінняючи колір фільтрів або різнокольорові лампочки в патроні люстри можна отримати різні ефекти: блакитний, синій, зелений – заспокійливі, жовтий – зігріваючий, червоний – активізуючий, рожевий – розслаблюючий. Також можна використовувати запалену свічку, яку поміщаємо в склянки різного кольору (Изотова, Сарафанова, Мицьо, Іонова, 2007, с. 199).

Кольоропунктура – вплив забарвлених променів на меридіани тіла, на точки акупунктури людського тіла. Також можна на шкіру накладати кольорову плівку та направляти на неї промінь ліхтарика (Изотова, Сарафанова, Митио, Іонова, 2007, с. 199; Skrypnuk, 2014, с. 28). Застосовують при болях у кистках і суглобах, опіках, шкіряних захворюваннях, головних болях, мігрені.

У психодіагностиці з метою визначення в досліджуваного функціонального та емоційного стану, найбільш стійких рис особистості використовують тест М. Люшера. Для визначення в дітей настрою, емоційного та психічного стану можна проводити різні діагностичні, графічні та реабілітаційні вправи.

Діагностична вправа «Квітка-семибарвка»

Мета: визначення емоційного стану дитини відповідно до кольорової гами: жовтий – радість; червоний – щастя; синій – образа; зелений – спокій; сірий – сум; помаранчевий – здивування; коричневий – втома.

Обладнання: кольорові картки у формі пелюсток квітки, розкладені в довільному порядку.

Завдання. Взяти в руки пелюстку того кольору, який вам сьогодні найбільше до вподоби, з яким хочеться потоваришувати, побути довше (Нестандартні методи психологічної допомоги: кольоротерапія).

Графічна вправа «Хвилинка-кольоринка»

Мета: діагностування емоційного стану дитини, розширення емоційної сфери; емоційний відпочинок дитини.

Обладнання: кольорові олівці, фломастери, папір.

Завдання: намалюйте те, що побажаєте (просто лінії, кульки, сніжинки, квіти тощо), використовуючи кольорові олівці або фломастери.

Час на виконання вправи: 4-5 хв. (Нестандартні методи психологічної допомоги: кольоротерапія).

Реабіліційна вправа «Зоряне дихання»

Мета: протидія болю будь-якого походження, тривозі, страху, поганому настрою.

Завдання: педагог пропонує дітям виконувати його вказівки: сісти зручніше, а краще – прилягти. Уявити небо, засіяне зорями. Оберіть одну зірочку. Виберіть колір і засвітіть зірочку цим кольором. Кольоровий промінь широкий, він усе довкола заповнює своїм сяйвом. Вдихніть (порахувавши до трьох), уявляючи, що ви вдихаєте кольорове повітря. Повітря, проникає через ніс і заповнює усе ваше тіло. Спробуйте побачити та відчути це. Вдихайте носом. Затримайте дихання, порахувавши до трьох. Видихніть (порахувавши до трьох). Повторити 3 рази (Скрипник, 2014, с. 32).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, колір оточує дитину та безпосередньо через оточення здійснює на її організм психофізіологічний вплив. Застосування кольоротерапії шляхом поєднання різних її методів у роботі з дітьми дошкільного віку позитивно впливає на їх настрій, самопочуття, комунікабельність, роботу внутрішніх органів і систем організму, активізує рухову активність, роботу мозку, розвиває психічні процеси, тобто сприяє збереженню та зміцненню фізичного, психічного, духовного й соціального здоров'я. Перспективою подальших розвідок ми вбачаємо в дослідженні особливостей застосування кольоротерапії з дітьми дошкільного віку в дидактичних іграх і в арт-терапії.

ЛІТЕРАТУРА

- Герасименко, К. В. (2014). Кольоротерапія як засіб корекції різних форм порушення. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія*, 5, 20-28. (Gerasimenko, K. V. (2014). Color therapy as a means of correction of various forms of disorders. *Kamyanets-Podilsky National University. I. Ogienko Bulletin*, 5, 20-28).
- Ґете, І. В. (2012). *Учення о цветі. Теорія познання*. М.: Либроком. (Goethe J. W. (2012). *The doctrine of color. Knowledge theory*. М.: Libroком).
- Денисенко, Н. (2006). Колір у нашому житті. *Дошкільне виховання*, 11, 16–19. (Denysenko, N. (2006). *Color in our lives. Preschool education*, 11, 16–19).
- Изотова, М. А., Сарафанова, Н. А., Мицьо, В. П., Іонова, А. А. (2007). *Большая энциклопедия народной медицины*. М.: ОЛМА Медиа Групп (Izotova, M. A., Sarafanova, N. A., Mithyo, V. P., Ionova, A. A. (2007). *The Big Encyclopedia of Folk Medicine*. М.: OLMA Media Group).
- Єфименко, М. (1998). Колір у фізичному вихованні дошкільнят. *Дошкільне виховання*, 11-12, 18-19. (Yefimenko, M. (1998). *Color in physical education of preschool children. Preschool education*, 11-12, 18-19).
- Киселёва, М. В. (2006). *Арт-терапия в работе с детьми*. СПб.: Речь. (Kiseleva, M. V. (2006). *Art therapy in work with children*. St. Petersburg.: Speech).

Кольоротерапія. Лікування мистецтвом (2014). І. М. Скрипник (укладач). Рівне. (*Color therapy. Treatment with art* (2014). I. M. Skrypnyk (Compiled by). Rivne.

Нестандартні методи психологічної допомоги: кольоротерапія. Режим доступу: http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/psychology/38702/ (*Non-standard methods of psychological help: color therapy*. Retrieved from: http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/psychology/38702/).

Як впливають на організм людини продукти різного кольору? Режим доступу: <https://www.epochtimes.com.ua/health/traditions/produkty-riznogo-koloru-72745.html> (*How do products of different colors affect the human body?*) Retrieved from: <https://www.epochtimes.com.ua/health/traditions/produkty-riznogo-koloru-72745.html>

РЕЗЮМЕ

Лисневская Наталия. Особенности использования цветотерапии с детьми дошкольного возраста как средство влияния на их здоровье.

В статье подаётся исторический очерк исследований прошлого и настоящего относительно влияния цвета на организм человека с лечебной целью. Раскрывается значение цветотерапии как нетрадиционного средства сохранения и укрепления здоровья детей дошкольного возраста. Дается характеристика каждого цвета с точки зрения влияния его на организм человека. Называются методы использования цветотерапии в работе с детьми дошкольного возраста в дошкольных образовательных учреждениях и описываются пути их реализации. Подаются примеры диагностических, графических и реабилитационных упражнений. Определяется влияние цветотерапии на сохранение здоровья детей-дошкольников и перспективы последующих исследований особенностей использования цветотерапии в дидактических играх и в арт-терапии.

Ключевые слова: цвет, цветотерапия, оздоровительные технологии, нетрадиционные средства оздоровления, цветная вода, цветные ванны, диагностическое упражнение, реабилитационное упражнение.

SUMMARY

Lisnevskia Natalia. Features of color therapy application in working with preschool children as a means of the influence on their health.

The article emphasizes that health is a value that must be preserved and strengthened from birth and taught to preschool children. Traditional health remedies are said to be the most effective, but the importance of using non-traditional remedies is also noted – wellness technologies, which include color therapy. It is emphasized that influence of color on the human body has been studied for a long time. An analysis is made of the scientific works of philosophers, physicians, scientists on the effects of color on the body and the health of man and child. The importance of color therapy for the health of preschool children and the effect of a certain color on the human body are revealed. Methods of using color therapy to preserve and promote the health of preschool children are identified, and their detailed description is provided. Prescribes the peculiarities of the use of colors by children of preschool age in drawing in order to diagnose their character traits and mental state. Examples of food products of different colors are given and their effects on the human body are revealed. The role of aesthetic design of a group room, play areas, dressing room, sports and music hall, corridors, PEI territory in improving the mood of children, creating a positive microclimate is analyzed. The influence of the color of everyday objects, consumption and clothing on the organism of children is revealed and the ways of their use

in the educational process of the institution of preschool education are characterized. It is emphasized that colored baths for feet can be used in the conditions of the PEI. The description of the methods of obtaining colored water in the PEI is given. The ways of using colored filters or light bulbs of different colors when working with children are described. The features of color puncture with preschool children and its impact on the human body are highlighted. Examples of diagnostic, graphic and rehabilitation exercises are given to diagnose emotional and mental state of children, improve mood and well-being, remove anxiety and stress. It is stated that color through the environment has a psychophysiological influence on the organism of children and the prospects for further studies of the features of the use of color therapy in didactic games and art therapy are determined.

Key words: *color, color therapy, wellness technologies, non-traditional means of healing, colored water, colored baths, diagnostic exercise, rehabilitation exercise.*

УДК 37.013.42:077.5-042.72]-053.67:791](045)

Нанулі Потьомкіна

Харківська державна академія культури

ORCID ID0000-0002-4269-3824

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/082-094

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ЗАЛЕЖНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ВІД СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЗАСОБАМИ КІНОПРОДУКЦІЇ

У статті проаналізовано й узагальнено особливості соціального розвитку старшокласників в умовах інформаційного суспільства. Відзначено, що актуальні соціальні потреби старшокласників (спілкування, самопрезентація, кохання, дружба, визнання, популярність та ін.) знаходять свою реалізацію саме в кібер-стосунках у соціальних мережах, які, на додачу, технологічно побудовані таким чином, аби максимально заволодити увагою й часом молоді, що, зрештою, призводить до нав'язливого потягу й залежності. Виходячи з основ соціально-виховної парадигми пропонується розробка технологій соціально-педагогічної профілактики залежності старшокласників від соціальних мереж, використовуючи обговорення й аналіз кінопродукції ігрового кіно.

Ключові слова: *старшокласники; кіберпростір; кібер-залежність; залежність старшокласників від соціальних мереж; соціально-педагогічна профілактика; кінопродукція як засіб соціально-педагогічної профілактики.*

Постановка проблеми. В епоху інформатизації, у XXI столітті, інформація стала головною цінністю; відбувається формування й затвердження «інформаційної свідомості»; традиційні соціальні конфлікти перемістилися з реального матеріального простору в принципово новий – кіберпростір або віртуальний простір, у якому шахрайсько-маніпулятивні технології набувають більш широкого застосування; розвиваються нові інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) та засоби масової комунікації (ЗМК). Завдяки останнім здійснюється вплив на масову свідомість, ведуться інформаційні мережеві протистояння й кібервійни, знищуються окремі

суб'єкти й цілі країни. Проте, саме ЗМК (кіно, телебачення, Інтернет) займають найбільшу кількість життєвого простору молодій генерації. Кожна людина, зокрема юнаки та дівчата старшого шкільного віку, зважаючи на притаманні їм особливості соціального розвитку (підвищена потреба в комунікації, інтерес до створення романтичних стосунків, самопрезентація, самоактуалізація та ін.), мають потребу в щоденному спілкуванні й обміні інформацією. Сучасні віртуальні соціальні мережі дають небачені для цього можливості: спілкування з людьми різного віку, статі, етносу, релігії тощо; участь у масових обговореннях актуальних проблем на форумах і в чатах; можливість швидкого доступу до новин всесвітнього масштабу; самопрезентація відповідно до уявлень юні про своє «внутрішнє Я»; самореалізація творчих ідей тощо. Проте, як і в кожному явищі соціальної дійсності, у віртуальних соціальних мережах є і свої недоліки, зокрема – зміни в соціальному розвитку молодого покоління через трансформацію (обумовлену появою та розвитком кібер-соціальності) реальної соціальності, що мають прояв не лише традиційних деформацій (наркоманія, алкоголізм, протиправна поведінка тощо), але й нових видів залежностей. Зауважимо, що кіберпростір є важливим фактором формування особистості в сучасній культурі, оскільки багато аспектів культури нині набувають форми віртуальності, однак надмірне захоплення ним призводить до кіберзалежності (у даному випадку – залежність від соціальних мереж). Базуючись на засадах соціально-виховної парадигми соціальної педагогіки, прагнемо підвищити ефективність соціально-педагогічної профілактики залежності старшокласників від соціальних мереж шляхом використання засобів кінопродукції ігрового кіно, з метою зменшення, чи навіть подолання, негативного стихійного впливу соціальних мереж (поширення деструктивних угруповань у соціальних мережах; екстремальні селфі, що призводять до нещасних випадків; кібербулінг; секстинг; кібер-домагання тощо) і збільшення частки позитивного прояву їх використання (оперативність комунікації; розширення кола знайомих; створення активних просоціальних груп за інтересами; долучення до соціальних проєктів у спільнотах та ін.), з метою взаємообумовленого розвитку кібер- та реальної соціальностей старшокласників і гармонізації соціального розвитку молодій генерації в цілому.

Аналіз актуальних досліджень. Психологічні особливості соціального розвитку старшокласників представлені в працях І. Беха, Е. Гуцало, О. Запорожця, І. Кона, О. Леонтєєва, О. Менських, Ю. Петренка та ін. Питання кіберзалежності досліджується зарубіжними (К. Аймедов, Т. Больбот, Є. Войскунський, О. Катков, Л. Юр'єва, Р. Арджан (R. Arjan), М. Гріффітс (M. Griffiths), М. Орзак (M. Orzack), К. Янг (K. Young) та ін.), а також вітчизняними (О. Бартків, Т. Веретенко, О. Камінська, Т. Мартинюк, Н. Сергєєва, К. Ярмоленко та ін.) авторами. Місце та вплив соціальних мереж

у розвитку молодого покоління представлені в дослідженнях науковців різних галузей, а саме: філософський аспект (Ю. Данько, А. Назарчук, О. Шапіро та ін.); психологічний аспект (О. Бондарчук, Т. Галіч, О. Зінченко, Я. Чаплан, Г. Чуйко та ін.); соціокультурний аспект (К. Батаєва, О. Івушкіна, Н. Ізотова, П. Латі, І. Сілютіна, Г. Солдатова та ін.); комунікативний аспект (А. Берко, Л. Городенко, І. Кушнірецька, Н. Малєєва та ін.); соціально-педагогічний аспект (І. Парфенюк, І. Титаренко, Є. Шилова та ін.). Місце засобів масової комунікації в процесі соціального розвитку молодії генерації, зокрема вплив мультфільмів і кіно, висвітлено в наукових тезах Г. Акутіної та С. Акутіної, М. Вдовіної, Є. Вейцмана, Д. Георгієвської, Л. Казачкової та ін. Прихильниками соціально-виховної парадигми соціальної педагогіки виступають вітчизняні науковці О. Білик, Н. Заверико, Н. Максимовська, О. Рассказова, А. Рижанова, С. Харченко та ін. Соціально-педагогічну профілактику кібер-залежності молодого покоління досліджують Т. Веретенко, С. Дембіцька, О. Лісова, В. Махновець та ін. Однак, слід зазначити, що соціально-педагогічні можливості комерційних фільмів ігрового кіномистецтва відповідного сюжету в контексті соціально-педагогічної профілактики залежності старшокласників від соціальних мереж досі не були розглянуті.

Метою даної статті є уточнення поняття кібер-залежність та її різновидів, із метою визначення особливостей соціально-педагогічної профілактики залежності старшокласників від соціальних мереж засобами кінопродукції.

Методи дослідження. Аналіз наукової літератури з проблеми, систематизація й узагальнення досвіду науковців із питання кібер-залежності, диференціація та систематизація кінопродуктів відповідно до соціальних якостей особистості старшокласників.

Виклад основного матеріалу. Юність – це не просто етап дорослішання, це етап формування цілісного образу «Я». Віковий період із 15 до 18 років є дуже важливим в онтогенезі людини: навчання в старшій школі й подальший професійний вибір; розширення діапазону соціальних ролей у суспільстві (отримання паспорту з 14 років (Закон України, 2016, № 1474-VIII); право на шлюб при досягненні шлюбного віку, який становить 17 років – для жінки та 18 років – для чоловіка, а також зниження шлюбного віку за заявою особи та за рішенням суду в окремих випадках навіть з 14 років відповідно до Сімейного Кодексу України (Сімейний Кодекс України, ст.22-23) та ін.); формування здатності до інтимної юнацької дружби й романтичного кохання (Гуцало, н.д.); загострення потреби в приналежності та прийнятті, яка реалізується, передусім, у спілкуванні та ін. Як зазначає Е. Гуцало, «...спілкування в юнацькому віці будується на суперечливому переплетінні двох потреб: уособлення й потреби в приналежності, а також входженні до певної групи...» **Ошибка! Источник ссылки не найден.**(Гуцало, н.д.). Науковець вважає, що спілкуванню юні притаманні дві протилежні

тенденції: поглиблення обсягу спілкування (зростання часу, який витрачають на нього, розширення його соціальної сфери, постійне прагнення до контактів) та індивідуалізація, яка проявляється у вимогливості та вибірковості до контактів спілкування (Гуцало, н.д.). Зважаючи на зазначені психовікові особливості юні та притаманні віртуальним соціальним мережам (Інстаграм («Instagram»), Лінкедін («LinkedIn»), Майспейс («MySpace»), Твіттер («Twitter»), Фейсбук («Facebook») та ін.) технологічні властивості (зручний і компактний інтерфейс, швидкість доступу, оперативність зміни налаштувань, систематизація контенту тощо), не дивно, що спілкування у віртуальному просторі стало домінуючим засобом комунікації старшокласників інформаційної доби.

Кожна віртуальна соціальна мережа представляє собою певну інноваційну кіберкультуру, тому погоджуємося з Т. Галіч, яка стверджує, що «наповнення соціальної мережі – це індикатор розвитку суспільства» (Галіч, 2014). Віртуальні соціальні мережі переповнені інформацією, що представляє інтерес для юнацтва: новини про міста/країни/світ; знаменитостей (їх творчі чи спортивні успіхи, сімейні стосунки, події з життя та ін.); актуальні кінопрем'єри; випуски нових музичних альбомів; фотогалереї різної тематики та багато іншого. Акаунт користувача (обліковий запис) є своєрідним деталізованим соціально-психологічним дос'є на людину – він має певний структурований контент (наповнення) з інформацією про власника (нік у вигляді реального ім'я чи псевдоніму; фото; стаття; дата народження й подібне, що складають картину самопрезентації суб'єкта); факти про улюблені місця для відпочинку й хобі (прояв соціальної активності); приналежність до соціальних угруповань і спільнот (ідентифікація себе з тою чи іншою групою); цікаві світлини, кіно, музичні смаки, літературні вподобання (коло інтересів, яке складає картину цінностей суб'єкта) та ін. Проте, не слід забувати, що спілкування в Мережі відбувається опосередковано через комп'ютер/смартфон/планшет із доступом до Інтернету та воно не може передати всю «палітру відчуттів», які є в реальному спілкуванні. Співрозмовники не можуть відчуті миттєві емоції під час розмови, розпізнати жести й пози опонента, побачити міміку один одного, а, як відомо, основну частину інформації людина отримує через зір, однак за відсутності цього каналу вона може хибно інтерпретувати отримане повідомлення. Зауважимо, що навіть під час відео-чату за допомогою відео-камери в режимі онлайн трансляції користувач позбавлений можливості відчувати запахи, температуру навколишнього середовища свого співрозмовника та ін. Н. Малєєва робить акцент на такому негативному прояві використання соціальних мереж, як спрощення комунікативної культури (Малєєва, 2016). Автор вважає, що під час листування зазвичай скорочуються речення, щоб максимально стисло

передати інформацію; допускаються орфографічні та пунктуаційні помилки аби швидше набрати й надіслати повідомлення (Малеєва, 2016); деякі слова замінюються спеціальними символами чи специфічним сленгом/аббревіатурою (наприклад, «сміюся дуже голосно» – «LOL»/laughing out loud) та ін. Таким чином спрощуючи комунікативний акт, юнаки та дівчата, які не мають альтернативи реального спілкування, втрачають не тільки комунікативні навички, а й навички реальної безпосередньої соціальної взаємодії. Тривале перебування старшокласників у віртуальних соціальних мережах має й інші негативні соціальні наслідки: безцільний серфінг акаунтами друзів/знайомих/знаменитостей (перегляд подій із життя, історій, коментарів, фотоальбомів та ін.); зменшення різногалузевих потоків інформації як наслідок утворення «інформаційного пузиря»; занурення в кіберпростір із відходом від реального соціального життя (старшокласник намагається кожен вільну хвилину перебувати в соціальних мережах: під час поїздки в громадському транспорті й очікуючи в черзі; замовляючи страви в кафе; відпочиваючи з друзями; під час перегляду телевізора в сімейному колі; під час уроків у школі та ін.); розвиток кібер-залежності.

Серед зростаючого обсягу зарубіжних досліджень (Катков, 2012; Young, 2000; Arjan, 2008), поняття кібер-залежність поширилося здебільшого в психіатричній лексиці, однак вважаємо доцільним відзначити трактування психолога К. Янг (K. Young), оскільки саме її наукові положення дали основу для подальших зарубіжних і вітчизняних науковців різних галузей. Автор оцінює кібер-залежність як стан проблемного використання Інтернету, пов'язаного зі значними соціальними, психологічними та професійними порушеннями. Основними симптомами, які характеризують цей стан, виступають: безцільна зайнятість Інтернетом протягом тривалого часу; посилення тривоги в періоди, коли немає доступу до Мережі; уникнення розмов про реальний час проведення в кіберпросторі; розлади в реальному соціальному житті (соціальна ізоляція, посилення депресії, сімейні чвари, академічні невдачі, фінансові заборгованості тощо) (Young, 2000; Arjan, 2008). Також науковець вважає, що залежність від Інтернету може набувати вигляду: залежності від кібер-стосунків (надмірне захоплення Інтернет-стосунками), нав'язливих станів в Інтернеті (шопінг, торгівля, азартні ігри), кіберсексуальна залежність (відвідування порно-сайтів, кіберсекс), інформаційного серфінгу (безцільне блукання інформаційними сайтами), ігрової залежності (нав'язливий потяг до комп'ютерних ігор) (Young, 2000). Так, Н. Сергеева розглядає кібер-залежність з позиції саме ігрової залежності та визначає її як «...різновид девіації особистості, якій характерна штучна зміна психологічного стану й ціннісних пріоритетів у результаті зосередження уваги на ігровій комп'ютерній діяльності, що заміщує реальне життя або сприяє уникненню відповідальності, складних проблем, пошуку шляхів їх

розв'язання, задовольняє потребу щодо вияву емоцій у змодельованих ігрових ситуаціях і компенсує дефіцит соціальних контактів, соціальних домагань і безпосереднього спілкування з однолітками і в сімейному середовищі» (Сергєєва, 2010). Ураховуючи ці наукові тези додамо, що Т. Мартинюк вважає «одним із основних механізмів формування залежності – перенесення емоційного ставлення з живого об'єкта на неживий, або навпаки – ставлення до живого як до неживого» (Мартинюк, 2014). Ця думка підтверджує дослідження зарубіжних науковців стосовно того, що кібер-залежність виникає як наслідок проблем, які є в людини в реальному соціальному просторі (проблеми в навчанні, непорозуміння з батьками, суперечки з друзями, самотність, залежність від азартних ігор, сексуальні девіації та ін.), а віртуальна реальність у такому випадку виступає засобом для задоволення потреб, які людина не може реалізувати в реалі. Погоджуючись із дослідниками (Катков, 2012; Бондарчук, 2013; Young, 2000), вважаємо, що для формування в старшокласників залежного від кіберпростору стану слугують різні соціальні фактори й умови, в яких вони проживають. Так, наприклад, у старшокласників це, насамперед, – невдоволення власним зовнішнім виглядом, дефіцит реального соціального спілкування, відсутність уваги з боку протилежної статі, замкнутість і соціальна пасивність можуть знайти відображення в надмірному захопленні сайтами знайомств (реалізуючи таким чином потреби в спілкуванні та створенні романтичних стосунків) і активною діяльністю в соціальних мережах, шляхом публікації постів і фото аби звернути на себе увагу, а також велика кількість підписок і віртуальних друзів-підписників, аби компенсувати дефіцит у реальному соціумі та подібне.

Зважаючи на відсутність єдиної думки науковців різних галузей щодо причин, особливостей виникнення та проявів кібер-залежності, досі немає достатніх підстав для внесення її до Міжнародного класифікатора хвороб, як інші патологічні стани (алкогольна та наркотична залежності, сексуальні девіації, obsesивно-компульсивні розлади та ін.) і не існує й єдиного профілактичного комплексу для попередження її появи. Проте, враховуючи підвищений інтерес і занепокоєння щодо проблеми та зростаючої кількості залежного контингенту по всьому світу (Катков, 2012; Мартинюк, 2014; Young, 2000; Arjan, 2008), поширюється практика розробки й упровадження різноманітних стратегій профілактики кібер-залежності. Так, наприклад, у Китайській народній республіці та в Північній Кореї донедавна школярів із діагностованою кібер-залежністю направляли до спеціалізованих навчально-виправних таборів, а також застосовували електрошок для лікування (<https://vc.ru/offline/63797-ot-elektroshoka-do-lagerey-dlya-vzroslyh-kak-lechat-internet-zavisimost-vo-vsem-mire>). У США основні стратегії лікування кібер-залежності включають когнітивно-поведінкові підходи, терапію сексуальних девіацій і злочинних дій сексуального характеру, сімейну терапію, навчання

соціальних навичок і фармакологічні втручання (Young, 2000). Російський досвід, апробований у Казахстані, пропонує низку технологій профілактики серед дітей старшого шкільного віку: психофармакотерапевтичне лікування; індивідуальне й сімейне адиктологічне консультування; експрес-психотерапія початкових проявів Інтернет-залежності; програма «FAST» – сім'я та школа разом (Катков, 2012). На наш погляд, саме остання може бути ефективною для реалізації в українському суспільстві, оскільки скоординована цілеспрямована взаємодія фахівців (шкільних психологів, соціальних педагогів та ін.) з батьками та дітьми, які навчаються в даному закладі освіти з метою підвищення їх рівнів адаптації, соціалізації та успішності в побуті, школі й товариствах – притаманна демократичному підходу усунення чи попередження залежності молодшої генерації. Українські науковці Т. Веретенко й К. Ярмоленко (Веретенко & Ярмоленко, 2018) з метою соціально-педагогічної профілактики кібер-залежності, пропонують підвищувати поінформованість стосовно безпечного використання Мережі, використовувати тренінги, створювати й підтримувати сприятливу атмосферу в сім'ї, задовольняючи основні потреби старшокласників у любові, довірі, увазі, прийнятті.

Відзначимо, що на сьогодні саме соціально-педагогічна профілактика, як комплекс різноманітних засобів (психологічні, педагогічні, медичні, соціальні, художні тощо) попередження виникнення негативних тенденцій у молодого покоління, вважається найбільш результативною, оскільки реалізується шляхом підвищення ефективності педагогічного процесу, зокрема зменшенням впливу негативних факторів об'єктивної дійсності й підсиленням позитивних. Зауважимо, що останнім часом актуалізувалося використання засобів мистецтва як профілактичного інструменту, а саме кінематографу, який зазнав значних трансформацій у зв'язку з розвитком технологічних інновацій. Так, наприклад, Л. Казачкова вважає, що використання кіно (як у відеоформаті, так і в ефірному часі телетрансляції) буде доцільним у сфері дозвілля сучасних школярів. Також науковець наголошує, що подібний засіб покращить виховний процес, за умови посилення педагогічного керування та його спрямування (Казачкова, 2014). Погоджуючись з автором. Відзначимо, що у вітчизняній соціально-педагогічній практиці можливість впливу кіномистецтва на молоде покоління здебільшого розглядається з позиції соціального кіно й соціальної реклами, які створюють на некомерційній основі з метою: попередження негативних явищ у суспільстві; за мотиватора просоціальної поведінки; пропагування соціально-схвалюваних дій; як стимул до власного соціального розвитку й гармонізації суспільства в цілому. Так, наприклад, у межах реалізації конкурсу соціальної реклами, був представлений міні-проект «Профілактика Інтернет-залежності школярів» студента Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки В. Махновця (Махновець,

н.д.). І, звичайно ж, не варто недооцінювати роль даного продукту, однак відзначимо, що подібних відеопроєктів і реклами, а також плакатів/постів/брошур недостатньо як у телевізійному ефірі, так і в Інтернеті. В останньому, зокрема, перед користувачем стоїть завдання знайти саме цей актуальний контент і саме цього відповідного змісту й не потрапити в «смітник з інформаційним брудом». Однак, варто зазначити, що, зважаючи на соціокультурні перетворення інформаційної доби, інноваційну технологізацію створення кінопродукту, зміну соціальної ситуації розвитку та трансформацію потреб сучасного юнацтва, – можливе використання популярного комерційного кінопродукту, який буде не тільки актуальним і цікавим для юнаків та дівчат, але й відповідатиме соціально-виховній меті на шляху соціально-педагогічної профілактики залежності старшокласників від соціальних мереж. Так, наприклад, можна використовувати перегляд і обговорення кінофільмів:

1) для виховання соціальної суб'єктності: «Диво», «Стражі Галактики», «Люди Х», «Хроніки Ріддіка», «Люсі», «47 ронінів», «Месники» та ін.;

2) для розвитку гуманності й соціальної толерантності: «Хлопчик у смугастій піжамі», «Життя Пі», «Інопланетянин», «1+1», «Трансформери», «Черепашки ніндзя» та ін.;

3) з метою формування та збереження сімейних цінностей: «Сім'янин», «Капітан Фантастик», «Сімейка Адамс» та ін.;

4) турбота про природу й навколишній світ: «Чарівниця», «Маліфісента», «Фантастичні звірі і де їх шукати» та ін.;

5) відповідальність: «Брюс Всемогутній», «Еван Всемогутній», «Клік з пультом по життю», «12», «Персі Джексон та викрадач блискавок» та ін.

Зауважимо, що саме соціально-педагогічна діяльність у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) сприяє взаємодії закладу, сім'ї та суспільства у вихованні покоління, що підростає. Зважаючи на актуальність поставленої проблеми кібер-залежності серед старшокласників вважаємо за необхідне підвищити ефективність цілеспрямованої соціально-педагогічної діяльності, зокрема її превентивний напрям – соціально-педагогічну профілактику, яка полягає в роботі на середовищному внутрішньо-шкільному рівні, де можуть бути організовані: круглі столи з батьками з приводу безпечної поведінки в Інтернеті та профілактики кібербулінгу; інформаційні вебінари для вчителів з основ медіаграмотності; кіноклуб для обговорення кінопродуктів, направлених на розвиток соціальної суб'єктності учнів старшої школи; створення груп у соціальних мережах для обміну інформацією (корисний контент), проведення акцій (просоціальні виклики), створення кінотеки та ін.; на середовищному зовнішньо-шкільному рівні соціальний педагог може: організувати похід до кінотеатру для перегляду фільму відповідного змісту

з його подальшим обговоренням; залучити лідерів думок і популярних блогерів для спілкування зі старшокласниками; відвідати відділ кіберполіції з метою ознайомлення зі структурою даного підрозділу та просвіти щодо його основної діяльності та ін.; на особистісному внутрішньо-шкільному рівні – інформування й консультування старшокласників про кібер-злочинців і шахрайські технології маніпулювання, використання персональних даних через соціальні мережі зі злочинною метою; попередження про небезпеки екстремальних селфі та ін.; на особистісному зовнішньо-шкільному – залучення спеціалістів ІТ-сфери й комп'ютерних технологій для інформування про шляхи захисту від кібер-злочинців і захисту персональних даних.

Висновки. Таким чином, узагальнюючи аналіз, поданий у статті, відзначимо, що:

1) старшокласники – особи юнацького віку (від 15 до 18 років), які прагнуть здобути повну загальну середню освіту в ЗЗСО, яка в умовах інформаційного суспільства покликана забезпечити не лише всебічний інтелектуальний розвиток молоді генерації, але й сприяти вихованню й соціалізації особистості здобувача освіти шляхом удосконалення характерних особливостей соціального розвитку старшокласників: збільшення соціальних ролей у суспільстві; громадянська активність; потреба в приналежності; готовність до свідомого професійного самовизначення; прагнення до спілкування; індивідуалізація та ін.;

2) стихійне перебування в Мережі може призвести до виникнення в старшокласників нав'язливих станів і залежностей, які можуть мати прояв нереалізованих у реальному житті потреб: захоплення азартними іграми й шопінгом; безцільний серфінг в Інтернеті; ігрова залежність; тягіння до кіберсексу; залежність від соціальних мереж;

3) залежність від соціальних мереж (Інстаграм («Instagram»), Фейсбук («Facebook»), Твітер («Twitter») та ін.), як один із видів кібер-залежності, все більше набуває поширення серед старшокласників, як найбільш активної та прогресивної категорії населення, має прояв заміщення реального спілкування віртуальною комунікацією та стосунками, що в результаті призводить до деформації реальної соціальності молоді особистості;

4) «профілактика», як міжгалузевий науковий термін позначає комплекс запобіжних засобів (психологічні, педагогічні, медичні, соціальні, правові, художні тощо) з метою попередження й усунення негативних факторів, що зумовлюють виникнення й поширення відхилень і залежностей; специфікою соціально-педагогічної діяльності є: зміцнення позитивних об'єднаних зусиль із боку школи, батьків, закладів культури, самої людини й однолітків, а також нейтралізацію негативних факторів соціального середовища (у даному випадку неконтрольоване й

незахищене перебування у віртуальних соціальних мережах) на особистість, з метою попередження кібер-залежності; у даному випадку її ефективність обумовлена використанням різноманітних засобів мистецтва, зокрема кіномистецтва;

5) кінопродукція як засіб соціально-педагогічної профілактики активно використовується для: урізноманітнення сфери дозвілля, формування громадянської позиції, виховання моральних почуттів та ін. Однак, з метою виховання відповідальності слід використовувати перегляд і обговорення фільмів – «12», «Персі Джексон та викрадач блискавок»; виховання соціальної суб'єктності – «Стражі Галактики», «Люди Х»; збереження сімейних цінностей «Капітан Фантастик» та ін.;

6) соціально-педагогічну профілактику залежності старшокласників від соціальних мереж слід структурувати за такими рівнями: середовищний внутрішньо-шкільний (кіноклуби, круглі столи з батьками стосовно кібербулінгу тощо) і зовнішньо-шкільний (похід до кінотеатру, екскурсія до відділу кіберполіції); особистісний внутрішньо-шкільний (бесіди та просвіта щодо небезпеки екстремальних селфі, захисту персональних даних у Мережі та ін.) і зовнішньо-шкільний (спеціалісти ІТ-сфери для консультування щодо заходів захисту від кібер-злочинців). Подібні заходи на різних рівнях реалізації соціально-педагогічної діяльності уможливають запобігання виникнення залежності старшокласників від соціальних мереж і сприятимуть недопущенню негативних проявів (залежність від віртуальних стосунків, відсутність соціальних і комунікативних навичок реального спілкування та ін.) соціального розвитку молодого покоління.

Перспективи подальших наукових розвідок. У подальших дослідженнях означеної проблеми доцільною є систематизація зарубіжного досвіду профілактики залежності старшокласників від соціальних мереж.

ЛІТЕРАТУРА

- Бондарчук, О. І. (2013). Психологічні особливості взаємодії у віртуальних соціальних мережах. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету, Психологічні науки*, 114, 7-11. (Bondarchuk, O. I. (2013). Psychological features of interaction in virtual social networks. *Bulletin of the T. H. Shevchenko National University, Psychological Sciences*, 114, 7-11).
- Веретенко, Т., Ярмоленко, К. (2018). Соціально-педагогічна профілактика інтернет-залежності. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 19, Т. 1, 145-149. (Veretenko, T., Yarmolenko, K. (2018). Socio-pedagogical prevention of Internet addiction. *Humanities science current issues: Interuniversity collection of young scientists' research papers of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 19, V. 1, 145-149).
- Галіч, Т. О. (2014). Соціальні мережі Інтернет як агент соціалізації молоді. *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: збірник наукових праць ДонДУУ*, Т. 15,

281, 250-256. (Halich, T. O. (2014). Social networking Internet as an agent of youth socialization. *Contemporary social problems in measuring the sociology of management: a collection of DonSUU scientific works*, V. 15, 281, 250-256).

Гуцало, Е. У. (н. д.). Соціальна ситуація розвитку старшокласника. Режим доступу: https://wiki.cuspu.edu.ua/index.php/Гуцало_8.2._Соціальна_ситуація_розвитку_старшокласника._Провідна_діяльність. (Hutsalo, E. U. The social situation of high school students' development. Retrieved from: https://wiki.cuspu.edu.ua/index.php/Гуцало_8.2._Соціальна_ситуація_розвитку_старшокласника._Провідна_діяльність).

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, спрямованих на лібералізацію Європейським Союзом візового режиму для України» (2016). (Law of Ukraine «Amendments' to certain legislative acts of Ukraine concerning documents certifying the citizenship of Ukraine certify a person or his special status aimed at liberalization by the European Union of the visa regime for Ukraine»). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1474-19>.

Казачкова, Л. М. (2014). Кіномистецтво як ефективний засіб виховання учнів. *Таврійський вісник освіти*, 2(46), 228-236. (Kazachkova, L. M. (2014). Cinema as an effective way of students' educating. *The Taurian Bulletin of Education*, 2(46), 228-236).

Катков, А. Л. (2012). *О психологических и медицинских аспектах негативного влияния компьютерной зависимости на несовершеннолетних: методические рекомендации*. Павлодар. (Katkov, A. L. (2012). *About psychological and medical aspects of the computer addiction negative impact on minors: guidelines*. Pavlograd).

Малеєва, Н. С. (2016). Комунікативна поведінка залежних від соціальних мереж користувачів. *Педагогічний процес: теорія і практика*, 1(52), 74-78. (Malieieva, N. S. (2016). Communicative behavior of the users addicted to social networks. *Pedagogical Process: Theory and Practice*, 1(52), 74-78).

Мартинюк, Т. А. (2014). Теоретичні засади проблеми формування комп'ютерної залежності серед дітей та підлітків. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*, 122, 155-159. (Martyniuk, T. A. (2014). The theoretical basis of computer addiction formation problems' among children and adolescents. *Cherkasy University Bulletin: Pedagogical Sciences*, 122, 155-159).

Махновець, В. *Профілактика інтернет-залежності школярів*. Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/16603/1/Махновець.pdf>. (Makhnovets, V. *Schoolchildrens' Internet Addiction Prevention*. Retrieved from: <http://eprints.zu.edu.ua/16603/1/Махновець.pdf>.)

От электрошока до лагерей для взрослых: как лечат интернет-зависимость во всём мире. Режим доступа: <https://vc.ru/offline/63797-ot-elektroshoka-do-lagerey-dlya-vzroslyh-kak-lechat-internet-zavisimost-vo-vsem-mire>. (From electroshock to adult camps: how Internet addiction is treated around the world. Retrieved from: <https://vc.ru/offline/63797-ot-elektroshoka-do-lagerey-dlya-vzroslyh-kak-lechat-internet-zavisimost-vo-vsem-mire>.)

Сергеева, Н. В. (2010). *Соціально-педагогічні умови профілактики комп'ютерної адикції підлітків* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05). Київ. (Serhieieva, N. V. (2010). *Socially-pedagogical conditions prevention of computer addiction of teenager* (PhD thesis). Kyiv).

- Сімейний Кодекс України. Стаття 22-23. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. *The Family Code of Ukraine, Article 22-23*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
- Arjan, R., Pfeil, U., Zaphiri, P. (2008). Age Differences in Online Social Networking. *CHI Proceedings Works In Progress (Florence, Italy), April 5–10*, 2739-2744.
- Young, K. (2000). Cyber-Disorders: The Mental Health Concern for the New Millennium. *Cyber Psychology & Behavior*, 3(5), 475-479.

РЕЗЮМЕ

Потёмкина Нанули. Социально-педагогическая профилактика зависимости старшеклассников от социальных сетей средствами кинопродукции.

В статье проанализированы и обобщены особенности социального развития старшеклассников в условиях информационного общества. Отмечено, что актуальные социальные потребности старшеклассников (общение, самопрезентация, любовь, дружба, признание, популярность и др.) находят свою реализацию в кибер-отношениях в социальных сетях, которые технологически построены таким образом, чтобы максимально овладевать вниманием и временем молодежи, что в конце концов приводит к навязчивому влечению и зависимости. Исходя из основ социально-воспитательной парадигмы предлагается разработка технологий социально-педагогической профилактики зависимости старшеклассников от социальных сетей, используя обсуждение и анализ кинопродукции игрового кино.

Ключевые слова: старшеклассники; киберпространство; кибер-зависимость; зависимость старшеклассников от социальных сетей; социально-педагогическая профилактика; кинопродукция как средство социально-педагогической профилактики.

SUMMARY

Potomkina Nanuli. Social and pedagogical prevention of high school students' dependence on social networks by means of film production.

Transformation of socio-cultural space as a result of transition to the information society and change of basic communication technologies are manifestations of innovative information age that is carrying new challenges (mastering cyberspace, adapting to new channels communication, social features interaction development through innovative hardware, etc.) and threats (manipulation, cyberattacks, cyber fraud, cyberbullying, Internet addiction, etc.) especially for the young generation, cause that they unconsciously integrate the internet throughout their lives as active consumers. The Internet, as a relatively new form of media is different from other mass media because of its interactive ability, that is, the possibility of users interacting with a machine, virtual communities and individuals, globally. There are increasing numbers of papers on the topic of excessive Internet use which are so diverse and of such differing methodological quality. In this article it has been mentioned that in the studies of sociologists, psychologists, or psychiatrists from different countries around the globe the Internet addiction still has not been formally identified as a problematic behavior or illness. Despite this, researches distinguish five common subtypes of Internet (cyber) addiction: passion for cyber relationships, addiction to cybersex, online obsessions (shopping, sale, gambling), information surfing and gambling – computer game addiction) according to the capabilities offered by the Network (accessibility, information flow limitless, platforms for communication and dating, etc.) and social issues (social isolation, loneliness, family problems and etc.) that person has in real life. Actual needs of older boys and girls (communication, self-presentation, love, friendship, recognition,

popularity, etc.) can be implemented in cyber relationships on social networks, which, in addition, technologically designed to capture attention of young people, which eventually leads to an obsessive drive and dependencies. Based on the social and educational paradigm of socio-pedagogical activity construction we have proposed high school students' dependence on social networks social and pedagogical prevention technology development, using discussion and game cinema film analysis as an effective means of developing personality social traits of high school students, based on the psycho-age features of young people. These suggestions are also informative for future research direction and hold important implications for social workers' socio-pedagogical activities at school.

Key words: high school students, cyberspace, cyber dependency, high school students' dependence on social networks, socio-pedagogical prevention, film as a means of social and pedagogical prevention.

УДК 378.1:004.77

Наталія Приходькіна

Державний заклад вищої освіти

«Університет менеджменту освіти»

ORCID ID 0000-0002-6211-5546

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/094-103

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА З МЕДІА- ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ ЮНЕСКО: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ

У статті авторкою окреслено концептуальні основи навчальної програми з медіа- та інформаційної грамотності, розробленої ЮНЕСКО. Пропоновані в Програмі ідеї та підходи дозволяють вивчати теорію та практику впровадження медіа- та інформаційної грамотності в педагогічну освіту. Метою Програми є підтримка педагогів у засвоєнні компетентностей медіа- та інформаційної грамотності для розробки й реалізації відповідної навчальної програми для середньої школи. Концептуальною основою Програми є три широкі складові медіа- та інформаційної грамотності: створення тексту, власне текст, аудиторія. У Програмі виділено одинадцять модулів, що висвітлюють ключові теми та проблеми сучасних медіа. Модулі, включені в Навчальну програму, можуть бути інтегровані в уже існуючі курси або об'єднані для створення окремого курсу з медіа й інформаційної грамотності.

Ключові слова: інформаційна грамотність, медіаграмотність, інформаційна компетентність, медіакомпетентність, компетентність, навчальна програма, навчальна програма з медіа- та інформаційної грамотності, ЮНЕСКО, вчителі.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство, перебуваючи на новому історичному етапі розвитку цивілізації, так зване «інформаційне суспільство», в якому головні продукти виробництва – інформація та знання.

Сучасна молодь, народжена в цифрову епоху, звикла використовувати медіа більш різноманітно й активно, ніж представники попередніх поколінь, незважаючи на можливість необмеженого доступу до цифрових медіа всіх поколінь без винятку. Народжене на початку ХХІ століття, так зване «покоління Z» – «цифрові аборигени», діти

медіатехнологій, які вже не можуть уявити світ без медіа. Вони будують свої стосунки з однолітками за допомогою соціальних мереж і мобільних телефонів та пізнають навколишній світ за допомогою медіа.

Педагогічна наука та практика покликана спрогнозувати можливості й наслідки інформатизації суспільства та його впливу на освітнє середовище. Критерієм якості освітнього процесу, як відомо, є підвищення його ефективності, що, у свою чергу, пов'язано з вивченням феномена інформаційного освітнього середовища, освітніх інформаційних технологій і готовності вчителя до професійної діяльності в умовах, коли медіаграмотність стає визначальною у вирішенні професійних завдань.

Декларацією ООН про права дитини затверджено право дітей та молоді на отримання й пошук інформації по різних каналах, а також на висловлення власних поглядів. Однак, тут необхідно розуміти значення та значимість медіаосвіти дітей і підлітків, яке, як відомо, триває протягом усього життя людини. Медіаосвіта – це процес, націлений на формування медіаграмотності.

Сьогодні медіа виконують не тільки комунікативну функцію, але й дають новий імпульс до розвитку й упровадження в систему освіти нових медіатехнологій, відкриваючи перед учасниками освітнього процесу великий діапазон можливостей, що створює потребу у формуванні медійної та інформаційної грамотності.

Аналіз актуальних досліджень. Медіа- та інформаційна грамотність уже протягом багатьох років є предметом наукового інтересу багатьох вітчизняних учених, які досліджували різні аспекти окресленої проблеми як в Україні (Л. Баженова, О. Баранов, О. Бондаренко, Г. Боришполець, О. Волошенюк, Н. Габор, В. Іванов, Т. Іванова, С. Іць, С. Квіт, Л. Кульчицька, Л. Найдьонова, Б. Потятиник, Г. Почепцов, В. Різун, Г. Онкович та ін.), так і за кордоном, зокрема, у США (П. Аудерхайд, Д. Консідайн, М. Керрі-Таш, Г. Феррінгтон, Д. Хілі, В. Кілпатрик, Д. Робінсон, К. Тайнер та ін.), Канаді (Н. Андерсен, К. Ворсноп, Б. Дункан, Г. Маклюен, О. Меллі, А. Карон, Д. Пандженте, Л. Розер та ін.), Великобританії (К. Базалгет, Д. Букінгем, Р. Волтінг, Д. Грехем, А. Керр, Р. Колінз, Л. Мастерман, Б. Мур, С. Лівінгстон, Е. Харт, А. Хокінгсон та ін.).

Мета статті: розкрити концептуальні основи навчальної програми з медіа- та інформаційної грамотності ЮНЕСКО.

Методи дослідження. Для реалізації мети авторкою використано такі методи дослідження: теоретичні – загальнонаукові (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація) та конкретно наукові (метод термінологічного аналізу, за допомогою якого розкрито сутність ключових понять даної наукової розвідки; метод структурно-логічного аналізу, спрямований на виявлення концептуальних основ навчальної програми з медіа- та інформаційної грамотності ЮНЕСКО).

Виклад основного матеріалу. У сучасному трактуванні термін «грамотність» є ширшим за традиційне трактування «володіння людиною читанням і письмом», і часто доповнюється такими визначеннями, як «медійна», «інформаційна».

Засоби комунікації, а також технології вираження медіа постійно розвиваються, тому медіа- та інформаційна грамотність людини також повинні безперервно вдосконалюватися.

Медіа- та інформаційна грамотність включають доступ до інформації, повідомлень зі ЗМІ та інших джерел, що є частиною нашого сучасного світу, а також аналіз і оцінку цих повідомлень та інформації. За визначенням П. Фрейре та Д. Мачеда (Freire & Donald, 1987, с. 7), медіа- та інформаційна грамотність – це критичне прочитання світу та його відтворення, адже учні й учителі взаємодіють із засобами масової інформації та технологіями, які є частиною їх особистого, професійного та громадянського життя.

Навчальна програма з медіа- та інформаційної грамотності для педагогів, розроблена у 2011 році, знаменує собою важливу віху в галузі педагогічної освіти. ЮНЕСКО вдалося привернути увагу міжнародної спільноти до концепції медіа та інформаційної грамотності, що поєднує в собі переваги традиційних дисциплін, що вивчають медіаграмотність та інформаційну грамотність окремо. І тепер на перший план виходить потреба в більш широкому розумінні грамотності.

Багато педагогів у всьому світі вже давно є прихильниками розширення визначення грамотності й розробки спеціальних програм з медіа- та інформаційної грамотності для вчителів і учнів. На нашу думку, в Україні в останні роки, особливо після Революції Гідності, все більш очевидно є необхідність критичного та збалансованого вивчення медіа та інформаційних текстів, оскільки вони займають центральне місце в культурному та політичному житті країни. Практично все, що ми знаємо (або думаємо, що знаємо) про світ (не зі свого безпосереднього досвіду), доносять до нас засоби масової інформації. «Той факт, що ЗМІ, які впливають на багато аспектів суспільного життя і, зрозуміло, на індивідуальну свідомість, залишаються за межами шкільної програми, – це показник того, що медіа здатні впливати на нас на таких рівнях, про які ми не знаємо. Відтак, не дивно, що ми прийшли до вивчення ЗМІ; дивуватися потрібно тому, що нам знадобилося стільки часу, щоб почати вивчати їх» (Duncan, 1989, с. 6-7).

На засіданні експертної групи ЮНЕСКО в червні 2008 року були визначені такі загальні цілі навчальної програми з медіа- та інформаційної грамотності:

- сприяння розумінню функцій ЗМІ, а також їх можливостей і обмежень;
- розвиток необхідної самостійності у використанні медіа;

- зміцнення потенціалу, розвиток прав і обов'язків громадян у процесі взаємодії із засобами масової інформації;
- сприяння доступу до ЗМІ та ІКТ, їх творчого та продуктивного використання.

Ця навчальна програма не фіксується на порівнянні понять інформаційна та медійна грамотність, а об'єднується терміном «МІГ». Програма передбачає підготовку педагогів для роботи зі складним комплексом різноманітних інформаційних каналів і ресурсів: з різними засобами масової інформації, бібліотеками, архівами, а також з Інтернетом. Це важливий ресурс компетентності в процесі підвищення якості методики викладання традиційних навчальних дисциплін.

У Концепції інформаційної та медійної грамотності підкреслюється, що компетентність у цій галузі дозволяє людям ширше використовувати свої фундаментальні права, зокрема право, передбачене статтею 19 «Загальної декларації прав людини», в якій зазначено: «Кожна людина має право на свободу переконань і вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами та незалежно від державних кордонів» (Загальна декларація прав людини, 1948). Відповідна стаття є і в Конституції України, згідно з якою «кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» (стаття 34) (Конституція України, 1996).

Інформаційну та медіакомпетентність – види цифрової компетентності – можна визначити як здатність і готовність:

- усвідомити особисті інформаційні потреби;
- проводити ефективний пошук інформації в Інтернеті та працювати з інформаційними потоками;
- об'єктивно оцінювати точність і надійність інформації, представленої в Інтернеті;
- інтерпретувати й аналізувати знайдену в Інтернеті інформацію;
- відповідально й безпечно використовувати інформацію в Інтернеті для досягнення необхідного результату;
- використовувати інформацію в Інтернеті етично, відповідно до прав її авторів, а також усвідомлювати власні права, пов'язані зі створенням і поширенням контенту в Мережі.

Інформаційна компетентність – це частина інформаційної культури. У межах цього поняття особлива увага привертає творчий і критичний підхід до використання інформації особистістю з метою вирішення завдань, що виникають у навчальній, професійній чи іншій діяльності (Harris & Hodges, 1995, с. 18). Сутність нової інформаційної культури чітко

висловив американський письменник, соціолог і футуролог, один з авторів концепції «Інформаційної цивілізації» Е. Тофлер. «У XXI столітті безграмотним вважається вже не той, хто не вміє читати й писати, а той, хто не вміє вчитися, доучуватися й перенавчатися» (Навички XXI століття, 2018). Подібні зміни поглядів викликають необхідність радикальних змін у системі освіти, що дозволяють використовувати весь арсенал сучасних технологій для базового навчання, професійного зростання, набуття нових знань і компетенцій протягом усього життя.

Навчальна програма може використовуватися для розвитку медіа- та інформаційної грамотності в межах будь-якого предмета й бути частиною як окремої, так і інтегрованої програми. В цілому навчальна програма з медіа- та інформаційної грамотності покликана допомогти вчителям вивчити й усвідомити для себе:

- ключові поняття медіа- та інформаційної грамотності;
- відповідні теоретичні основи, методика й концептуальні засоби;
- стратегії аналізу різних медійних та інформаційних текстів, визначення того, хто, як і з якими цілями їх створює;
- основи аналізу повідомлень ЗМІ та їх впливу на аудиторію;
- стратегії пошуку, отримання та зберігання інформації;
- методи створення медійних та інформаційних текстів;
- підходи до планування навчальної діяльності;
- процеси дослідження й вирішення проблем;
- стратегії включення методів метапізнання, проблемно-орієнтованого й дослідницького навчання;
- можливі стратегії аналізу й оцінки, які відповідають потребам учнів.

Крім того, в навчальній програмі розглядаються:

- можливості, права та обов'язки громадян у процесі взаємодії із засобами масової інформації;
- міжнародні стандарти (Загальна декларація прав людини, конституційні гарантії свободи висловлення думок, а також їх обмеження, такі як неприпустимість розпалювання ненависті й клепу, недоторканність приватного життя) в контексті окремих країн;
- етична відповідальність медіа (плюралізм і різноманітність як прийнята норма, сувора перевірка фактів як основа журналістики, роль етичних принципів у рекламних і мовних ЗМІ) (European Parliament resolution of 16 December 2008 on media literacy in a digital world, 2008).

Навчальна програма забезпечує викладачам можливість не тільки самим ставати медіа- та інформаційно грамотними, але й вивчати й розробляти педагогічні стратегії та підходи до навчання. Педагоги дізнаються про відмінності між вивченням медіа та навчанням за допомогою медіа; між стратегіями використання медійних та інформаційних текстів для викладання різних тем і дисциплін та

стратегіями, які можуть бути використані для вивчення власне медійних та інформаційних текстів, способів їх створення, закладених у них ідей і змісту, а також можливостей їх використання аудиторією (Wilson, 2011).

Пропоновані в Програмі ідеї та підходи дозволяють вивчати теорію та практику впровадження медіа- та інформаційної грамотності в педагогічну освіту. Мета Програми – підтримати педагогів у засвоєнні компетентностей медіа- та інформаційної грамотності для розробки й реалізації відповідної навчальної програми для середньої школи (хоча, безумовно, її застосування не обмежується цим рівнем).

Модулі Навчальної програми. Навчальна програма заснована не тільки на розширеному визначенні грамотності. Визначення текстів або джерел інформації в ній теж стало ширшим. Навчати учнів потрібно не тільки роботі з медіа та джерелами інформації, але й використовувати будь-які способи комунікації.

Це означає, що в початкових і середніх класах учителі й учні можуть розглядати в якості джерел інформації рекламні оголошення, веб-сайти, відеоігри, фільми, футболки й рекламні щити.

Концептуальною основою Програми є три широкі складові медіа- та інформаційної грамотності: створення тексту, власне текст, аудиторія (The Media and Information Literacy Curriculum for teachers, 2012).

Створення тексту. Ця складова досліджує, як створюється й будується медійний або інформаційний текст з урахуванням таких аспектів, як право власності й управління, політичний і економічний контекст, а також індивідуальне використання технологій. Ключовими для учнів є такі питання: як створений медійний або інформаційний текст? Які ключові елементи дизайну або технічні складові використовувалися в процесі його створення? Яку роль відіграють такі чинники, як нормативне регулювання, право власності й поширення? Як ці чинники впливають на одержану нами інформацію? Чи можуть люди створити за аналогією власний, унікальний текст?

Текст. У межах цієї складової відбувається вивчення інформації, повідомлень і переданих у них значень, а також того, як формується сенс шляхом інформування про конкретних людей, групи або аспекти. Ключові питання: яке повідомлення або який сюжет передається? Звідки ми це знаємо? Яку інформацію ми отримуємо про конкретних людей або проблеми? Як ця інформація нам подається та для чого?

Аудиторія. Дана складова включає способи визначення аудиторії, на яку розрахований медіатекст, можливі реакції цієї аудиторії та стратегії, що використовуються нею для інтерпретації тексту. Ключові питання: на кого розрахований текст? Як ми можемо це визначити? Як аудиторія реагує на текст? Чим зумовлена така реакція?

У Програмі виділено одинадцять модулів, що висвітлюють ключові теми та проблеми сучасних медіа. За необхідності модулі можуть бути

адаптовані й розширені. Для кожного модуля розроблено стратегії та види діяльності, що залучають учня до аналізу й виробництва (або створення) контенту. Курсові модулі представляють і розглядають такі педагогічні прийоми, як текстовий аналіз, моделювання, тематичні дослідження, створення медіа. Вони також включають стратегії дослідницького та проблемно-орієнтованого навчання.

В основі кожного модуля – певна тема і / або вид ЗМІ. Тематичний підхід до навчання медіа- та інформаційної грамотності передбачає розгляд способів подання інформації на одну й ту саму тему в різних ЗМІ та включає в себе вивчення переваг і недоліків кожного з них у якості джерел інформації. Підхід, орієнтований на певний вид ЗМІ, передбачає ретельний аналіз цього виду й того, як цей засіб масової інформації підносить інформацію та трансформує її (Wilson & Duncan, 2009). У Програмі визнається важливість аналізу як тексту (джерела інформації), так і більш широкого контексту існування цього джерела.

Модулі, включені до Навчальної програми, можуть бути інтегровані в уже існуючі курси або об'єднані для створення окремого курсу з медіа та інформаційної грамотності. Перерахуємо ключові аспекти чотирьох модулів:

- громадянство, свобода слова й інформації, доступ до інформації та навчання протягом усього життя;
- розуміючи новини: медіа- та інформаційна етика;
- інформація та подання до ЗМІ (включаючи телебачення, кіно, популярну музику і друковані ЗМІ);
- мови – коди й умовні позначення – медіа- та інформаційної грамотності;
- реклама;
- нові та традиційні ЗМІ;
- Інтернет: можливості та виклики;
- навички інформаційної грамотності та бібліотечної роботи;
- аудиторія;
- медіа, технології та Глобальне село;
- комунікація та навчання (основний модуль).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Медіа й інформаційна грамотність має велике значення для створення демократичного та трансформаційного середовища навчання. Використання медійних та інформаційних текстів у процесі занять забезпечує зв'язок із реальним життям і, відповідно, розширює освітні можливості. Учні отримують доступ до навичок і знань, які необхідні для того, щоб стати громадянами, здатними успішно жити та працювати у ХХІ столітті. Медіа та інформаційна грамотність відображає можливість передати в руки учнів частину тієї влади, що традиційно перебувала в

руках сил, які контролюють медійні та інформаційні джерела, адже молодь використовує нові технології, щоб ділитися з місцевими та глобальними спільнотами історіями з власного життя та життя своїх друзів.

Навчальна програма з медіа- та інформаційної грамотності – цінний ресурс для будь-якого педагога, який цікавиться медіа та інформаційною грамотністю. Вона окреслює загальні межі й задає термінологію для подальшого вивчення даної галузі. Крім того, Програма відкриває розробникам навчальних планів, учителям, які працюють у класі, і медіафахівцям можливості для співпраці у сфері створення й упровадження програм із медіа- та інформаційної грамотності. Зберігається потреба у створенні професійних асоціацій або мереж, а також у подальшому професійному розвитку й підготовці педагогів, з тим щоб вони відчували себе впевнено й були готові до розвитку та впровадження медіа- та інформаційної грамотності. На нашу думку, навчальна програма також є джерелом натхнення та творчості, а українські педагоги можуть адаптувати її та використовувати на свій розсуд з урахуванням культурних і освітніх особливостей та менталітету.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в дослідженні навчальних програм з медіаграмотності розвинених англomовних країн з метою визначення інноваційного потенціалу позитивного зарубіжного досвіду задля його імплементації в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

- Загальна декларація прав людини. Режим доступу: https://old.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=82:1&catid=47:un&Itemid=74&lang=uk (*General Declaration of Human Rights*). Retrieved from: https://old.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=82:1&catid=47:un&Itemid=74&lang=uk
- Конституція України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (Constitution of Ukraine/ Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>).
- Навички XXI століття. Режим доступу: https://novoshkola.com.ua/21st_century_skills1. (21st Century Skills. Retrieved from: https://novoshkola.com.ua/21st_century_skills1)
- Duncan, B. (1989). *Media Literacy – Resource Guide*. Toronto: Ministry of Education, P. 6–7.
- European Parliament resolution of 16 December 2008 on media literacy in a digital world. Retrieved from: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0598+0+DOC+XML+V0//EN>.
- Freire, P., Donald, P. (1987). *Literacy: Reading the Word & the World*. Mass.: Bergin & Garvey Publishers.
- Harris, T., Hodges, R. (1995). *The literacy dictionary : the vocabulary of reading and writing*. Newark, Del.: International Reading Association. 318 p.
- The Media and Information Literacy Curriculum for teachers. Режим доступу: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000192971>. Retrieved from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000192971>

Wilson, C. (2011). *Media and Information Literacy: Pedagogy and Possibilities*. Retrieved from: <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001929/192971e.pdf>

Wilson, C., & Duncan, B. (2009). *Implementing Mandates in Media Education: The Ontario Experience*. Retrieved from: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:43C7Ask-id4J:https://www.revistacomunicar.com/verpdf.php%3Fnumero%3D32%26articulo%3D32-2009-13%26idioma%3Den+&cd=2&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>

РЕЗЮМЕ

Приходькина Наталья. Программа медиа- и информационной грамотности ЮНЕСКО: концептуальные основы.

В статье автором обозначены концептуальные основы учебной программы по медиа- и информационной грамотности, разработанной ЮНЕСКО. Предлагаемые в программе идеи и подходы позволяют изучать теорию и практику внедрения медиа- и информационной грамотности в педагогическое образование. Целью Программы является поддержка педагогов в усвоении компетенций медиа- и информационной грамотности для разработки и реализации учебной программы для средней школы. Концептуальной основой Программы являются три широкие составляющие медиа- и информационной грамотности: создание текста, собственно текст, аудитория. В Программе выделены одиннадцать модулей, которые освещают ключевые темы и проблемы современных медиа. Модули, включенные в учебную программу, могут быть интегрированы в уже существующие курсы или объединены для создания отдельного курса медиа- и информационной грамотности.

Ключевые слова: информационная грамотность, медиаграмотность, информационная компетентность, медиакомпетентность, компетентность, учебная программа, обучающая программа по медиа- и информационной грамотности, ЮНЕСКО, учителя.

SUMMARY

Prykhodkina Nataliia. The media and information literacy curriculum of UNESCO: conceptual bases.

In the article the author outlines the conceptual foundations of the Media and Information Literacy Curriculum, developed by UNESCO. The author defines information and media competence as ability and willingness: to realize personal information needs; conduct an effective search for information in the Internet and work with information flows; objectively evaluate the accuracy and reliability of information, presented on the Internet; interpret and analyze information which is founded on the Internet; responsibly and safely using of information in the Internet to achieve the desired result; ethic using of information in the Internet. The Media and Information Literacy Curriculum is a valuable resource for any educator who is interested in media and information literacy. It defines general framework and sets the terminology for further studying of this industry. In addition, the program provides opportunities for Curriculum's developers, classroom teachers and media professionals to collaborate in creating and implementing media and information literacy programs. The Media and Information Literacy Curriculum provides the teachers training to work with a complex set of various information channels and resources: with various media, libraries, archives, as well as the Internet. It is an important resource of competence in the process of improving the quality of teaching methods of traditional academic disciplines. The Curriculum can be used to develop media and information literacy in any subject and to be part of a separated and integrated program. The ideas and approaches, proposed in the program, allow you to study the theory

and practice of introducing media and information literacy into teacher education. The aim of the program is to support teachers in mastering of the competences of media and information literacy for the development and implementation of curriculum for school. The conceptual basis of the Media and Information Literacy Curriculum has three broad components of media and information literacy: text creation, text and audience. The Media and Information Literacy Curriculum contains eleven modules that cover key topics and issues of modern media. The modules of Curriculum can be integrated into courses or can be used in separate course on media and information literacy.

Key words: *information literacy, media literacy, information competence, media competence, competence, curriculum, media and information literacy curriculum, UNESCO, teachers.*

УДК 371.1.07:371.5:373.1

Валентина Сокаль

Національний університет водного
господарства та природокористування
ORCID ID 0000-0003-0243-4542

Лариса Гурінчук

Городищенська загальноосвітня школа
I-III ступенів Березнівського р-ну Рівненської обл.
ORCID ID 0000-0001-6472-8701
DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/103-115

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ КРЕАТИВНОГО ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Метою дослідження є узагальнення досвіду управлінської та освітньої діяльності креативного закладу загальної середньої освіти відповідно до нововведень у системі освіти. **Матеріали й методи дослідження:** *теоретичні* (аналіз філософської, педагогічної, психологічної літератури) з метою обґрунтування вихідних положень дослідження; вивчення законодавчої бази стосовно діяльності закладу загальної середньої освіти, аналіз, систематизації та узагальнення досвіду роботи освітнього закладу; **емпіричні:** спостереження за освітнім процесом, моделювання діяльності закладу загальної середньої освіти, прогнозування перспектив розвитку закладу освіти. **Результати дослідження.** Визначено особливості педагогічних стратегій управління інформаційним розвитку освітнього закладу, науково обґрунтовано шляхи розвитку креативного закладу загальної середньої освіти відповідно до нового Закону України «Про освіту», достовірність дослідження забезпечено експертизою отриманих результатів. **Наголошено на практичній необхідності залучення до дослідницької діяльності широкого кола педагогічних працівників та узагальнення досвіду щодо використання інноваційних технологій у розвитку творчого потенціалу учнів.**

Ключові слова: *заклад загальної середньої освіти, школа, педагогічні стратегії, креативність, інформаційний простір, управління, педагогічний вплив, досвід роботи.*

Постановка проблеми. Поступове перетворення України на європейську, соціально орієнтовану, демократичну країну визначили

значні зміни в шкільній освіті, її мету, завдання, креативні методи діяльності й управління закладом загальної середньої освіти.

Створення нової української школи, у якій учень має спроектувати власний майбутній життєвий шлях відповідно до своїх потенційних можливостей і творчих здібностей спонукає учнів займатися самовихованням, саморозвитком і самоосвітою. У цих умовах особливого значення набуває здатність особистості до нестандартного творчого мислення, вміння найефективніше вирішувати складні життєві ситуації та ухвалювати адекватні рішення, тобто формування креативної учнівської молоді.

Вважаємо, що такі якості в учнів можуть сформуватись у процесі діяльності закладу загальної середньої освіти, який і сам є креативним, у якому управлінська діяльність здійснюється на основі принципів демократизму, толерантності й поваги до всіх учасників освітнього процесу, у якому адміністрація школи постійно творчо працює з учнівським, педагогічним, батьківським колективами та громадськістю через використання сучасних інноваційних та інформаційних технологій.

Аналіз актуальних досліджень. Концепція сучасної креативної освіти підкріплена основними документами, що забезпечують діяльність освітньої галузі це: Закони України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту», Національна доктрина розвитку освіти України, Загальна декларація прав людини, Декларація прав дитини та інші документи, в яких розглядаються питання реформування сучасної освіти тощо.

Дослідженнями різних аспектів проблеми креативності, творчості, креативної освіти займалися багато науковців. Філософські витoki креативності досліджували такі вчені, як М. Бердяєв, Г. Гегель, І. Кант, П. Лезін, В. Соловйов, Л. Фейєрбах, Ф. Шеллінг. У психології – це обґрунтування понять «креативність», «творчість», «творча діяльність», «творча активність», «творчий потенціал» (Д. Богоявленська, Л. Бурлачук, Л. Виготський, І. Волков, В. Козленко, О. Леонтьєв, А. Маслоу, С. Сисоєва та ін.). Значний вклад у розуміння філософських засад креативності внесли представники української філософської школи (Г. Сковорода, І.Я. Франко та ін.).

Метою нашого дослідження є узагальнення досвіду управлінської та освітньої діяльності креативного закладу загальної середньої освіти відповідно до нововведень у системі освіти. Для реалізації мети в роботі поставлено такі **завдання**: проаналізувати управлінські рішення керівника закладу загальної середньої освіти, виявити найбільш ефективні методи та прийоми впровадження інноваційних технологій в управління освітнім закладом, описати модель креативного закладу загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасні вимоги до шкільної освіти потребують високої професійної компетентності всіх учасників освітнього процесу й керівників закладів загальної середньої освіти зокрема. Нововведення в системі сучасної освіти України, створення нової

української школи потребують використання ефективних, інноваційних підходів до управління закладами освіти, зокрема закладами загальної середньої освіти. У закладі загальної середньої освіти мають бути розвинені та педагогічно скориговані творчі можливості, закладені в кожній людині природою. Школа повинна сприяти розвитку творчого потенціалу особистості кожного учня, допомогти школярам визначитись у майбутній професійній діяльності. Вдалий вибір професії випускниками та їх життєва самореалізація є показником ефективної діяльності закладу загальної середньої освіти.

Відомий науковець Л. Ващенко визначає креативну освіту як:

- спрямовану на розвиток загальної креативності учасників педагогічного процесу;
- освіту з гнучкою системою форм організації освітнього процесу відповідно до здібностей, нахилів, потреб учнів;
- зорієнтовану на використання інноваційних педагогічних технологій, що забезпечують особистісне зростання та розвиток творчого потенціалу учнів (Ващенко, 2005, с. 34).

Дослідження проведені науковцями свідчать про те, що креативність є найважливішою навичкою, що допомагає підготувати особистість до викликів сучасного суспільства.

Креативну освіту О. Артемова визначає як освіту, спрямовану на розвиток загальної креативності учасників педагогічного процесу, освіту з гнучкою системою форм організації навчально-виховного процесу відповідно до здібностей, нахилів, потреб особистості (Артемова, 2017, с. 149).

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури та власного досвіду ми вважаємо, що креативна освіта спрямована на розвиток творчого інтелектуального потенціалу всіх учасників освітнього процесу. Окрім того, креативна освіта зорієнтована на використання інноваційних педагогічних технологій, системно використовує соціальний, науковий, і педагогічний потенціал регіону.

Підготовка соціально адаптованого випускника вимагає від сучасної школи докорінного переосмислення й пошуку шляхів удосконалення освітнього процесу. У такому ракурсі для досягнення мети та якості надання освітніх послуг необхідно, насамперед, модернізувати управлінську діяльність у закладі освіти.

Педагогічний колектив Городищенської загальноосвітньої школи I-III ступенів Березнівської районної ради шукає відповіді на ключові питання: як зробити заклад загальної середньої освіти комфортним для кожного учня, привабливим для батьків, творчим майданчиком для вчителя. Так з'явилась ідея побудови креативного закладу загальної середньої освіти, що орієнтується на неоднорідність контингенту («школа для всіх», «школа рівних можливостей»), на поліпрофільність освіти з урахуванням творчих здібностей

учнів і потреб суспільства. Відповідно, виникла необхідність у створенні моделі управління, яка б адекватно реагувала на інноваційні зміни.

З цією метою розроблено модель креативної Городищенської загальноосвітньої школи I-III ступенів, у якій визначено основну місію школи: навчити дитину жити, перетворити знання на життєву компетенцію учнів, на розширення їх індивідуальних ресурсів, підготувати конкурентоспроможного випускника школи.

У нашому закладі загальної середньої освіти панує тверде переконання, що кожен учень – це унікальна й неповторна особистість. Тому пріоритет вільного розвитку дитини є базовим принципом побудови управлінської діяльності. Створена й діє цільова програма адаптивного управління, яка передбачає перехід в управлінській діяльності від традиційного до креативного управління, що ґрунтується на заснуванні стратегії розвитку, сприяє розкриттю та реалізації особистісного потенціалу всіх учасників освітнього процесу. З цією метою використовуються інноваційні технології управління: - громадсько-державне; - особистісно зорієнтоване; - управління інноваційними проектами (Паращенко, 2011, с. 236).

Особлива увага приділяється принципу особистісно зорієнтованого управління школою: персоналізація внеску кожного в спільну діяльність, особистість підлеглого розглядається як рівноправний суб'єкт управлінського процесу, усвідомлення індивідуальних внесків у спільну справу, створення ситуації успіху.

Щорічно в школі проводяться: конкурси методичних проєктів «Є ідея», «Від атестації до атестації», «Учитель року», «Конкурс-ярмарок педагогічної творчості», «А я роблю це так» тощо; презентації роботи вчителів; конкурси: «Кращий клас року», «Учень року», «Галерея визнання», «Олімпійська надія».

Педагогічний колектив школи працює над реалізацією проблемного питання «Реалізація сучасних підходів до навчання та виховання компетентної особистості в умовах інтеграції до європейського освітнього простору», метою якого визначено розробку, теоретичне обґрунтування та експериментальну перевірку динамічної моделі зростання компетентності особистості й вироблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення змісту, форм і методів методичної роботи.

Розроблено й апробуються освітні проєкти, у яких віддзеркалюються пріоритетні напрями розвитку закладу загальної середньої освіти: «Впровадження ІКТ в освітній процес», «Програма профільного навчання та до профільної підготовки», експериментальна програма «Здоров'ятко», шкільна програма «Обдарованість», «Цільова творча програма превентивного виховання».

Ефективно працює консалтинг-центр. Метою діяльності центру є створення бази даних щодо впровадження освітніх педагогічних

технологій, збір і трансформація інформації, підготовка й експертиза проєктів, висвітлення роботи шкільного колективу.

Внутрішнє шкільне управління базується на використанні системи моніторингу освітнього процесу закладу освіти, що забезпечує включення в процес підготовки та прийняття управлінських рішень усіх суб'єктів освітнього процесу, а також удосконалення технології управління школою.

Програма розвитку школи розроблена на підставі сучасних нормативно-правових актів та законодавства України (Закон України «Про освіту»; Навчальні програми для 10-11 класів; Паращенко, 2011; Стандарти освіти; Нова українська школа). Схвалена радою школи й затверджена зборами трудового колективу, вона містить далекі та близькі прогнози діяльності закладу освіти, що орієнтовані на модель випускника, характерними рисами якого є: життєве самоствердження й самореалізація, забезпечення життєвого успіху завдяки наполегливій праці, володіння мистецтвом спілкування.

Провідні ідеї відображають пріоритети розвитку школи: упровадження компетентісно орієнтованого підходу в освіті як основи формування життєспроможної самодостатньої особистості; організація профільного навчання; запровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у освітній процес; упровадження моніторингу якості освіти учнів у контексті зовнішнього незалежного оцінювання, створення освітнього округу. Усе це знайшло конкретне втілення в перспективних заходах щодо реалізації програми розвитку закладу освіти, в інноваційних проєктах, цільових програмах, програмах педагогічних досліджень, річних планах роботи школи.

Конкретні заходи розроблено щодо реалізації Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2011), Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (2011), Концепції «Нова українська школа» (2017), які адаптовані до учнів школи, а також передбачені в перспективних заходах розвитку школи.

Усі перспективи розвитку закладу сплановані реально, конкретно, на підставі глибокого аналізу стану освітнього процесу, а головне – управлінської діяльності школи. Особливістю Програми є прогнозування очікуваних результатів за всіма напрямками освітньої діяльності: створення в школі цілісного освітнього середовища, яке надасть широкі можливості кожному учневі реалізувати власні освітні потреби й забезпечить безперервність освіти; становлення компетентісно спрямованого освітнього процесу; формування в молоді національної свідомості; формування життєвої компетентності учнів; створення умов для використання новітніх освітніх технологій і підвищення педагогічної майстерності вчителів; упровадження високих освітніх стандартів із метою інтеграції випускників школи в освітні простори; проведення зовнішнього

незалежного оцінювання й удосконалення управлінської діяльності на основі інноваційних педагогічних технологій.

Планування роботи закладу загальної середньої освіти вимагає серйозного опрацювання нормативних і концептуальних документів розвитку системи освіти в Україні (Закон України «Про освіту», 2017; Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, 2013; Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, 2011; Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня, 2018; Концепції «Нова українська школа», 2017), порівняльного аналізу перспективного вітчизняного досвіду управління в нових соціально-економічних і політичних умовах (Ващенко, 2005; Паращенко, 2011; Мартинець, 2018).

Усі плани утілюють конкретні дії педагогічного колективу, спрямовані на реалізацію концепції закладу освіти, провідною ідеєю якої є забезпечення рівного доступу до якісної освіти кожному учневі як основи формування особистості, орієнтованої на досягнення успіху в різних сферах діяльності.

Перспективний план роботи уточнює й конкретизує розвиток школи з усіх напрямів: упровадження моделі навчання й виховання, реалізація цільових програм «Цільова творча програма превентивного виховання учнівської молоді», «Цільова творча програма формування здорового способу життя» розроблені й упроваджені педагогічним колективом Городищенської ЗОШ I-III ступенів.

Поетапно вдосконалюється система роботи з реалізації особистісно орієнтованого підходу до розвитку дитини на основі інноваційних технологій, моніторингових досліджень: створюються умови для виховання творчо розвиненої особистості, виховання громадянської та національної свідомості учнів.

Таким чином, перспективний план внутрішнього шкільного контролю передбачає основні об'єкти й напрями контрольно-аналітичної діяльності на п'ять років, у тому числі атестацію педагогічних кадрів, курсову перепідготовку, вивчення стану викладання основ наук, мета яких – удосконалення якості навчання.

Річний план роботи закладу загальної середньої освіти протягом останніх років має декілька модифікацій, метою створення яких є пошук оптимальної структури та змісту. У річному плані чітко визначено проблему й головні завдання, над якими працює школа. Річний план передбачає конкретні управлінські дії, спрямовані на реалізацію концептуальних прогнозів розвитку школи. Головними завданнями педагогічного колективу є: удосконалення його роботи зі збереження шкільного контингенту й виконання закону України «Про освіту» (2017), забезпечення безперервності освітнього процесу, орієнтованого на

індивідуальний розвиток особистості школяра; реалізація компетентісно орієнтованого підходу до навчання й виховання через відновлення змісту освіти, упровадження інтерактивних технологій на всіх ступенях навчання; підвищення мотивацій учительського й учнівського колективів до творчого розвитку й самоосвітньої діяльності; удосконалення системи контролю за навчальними досягненнями учнів через моніторингову систему; удосконалення інформаційно-аналітичної системи керування на новій концептуальній основі; створення належних умов для охорони праці.

Усі проблемні рішення, прийняті педагогічною радою, допомагають скорегувати роботу педагогічного колективу школи, направити її на рішення проблем, які диктує сьогодення, на вдосконалення освітнього процесу.

Робота над проблематикою закладу загальної середньої освіти реалізується через інноваційні та традиційні форми роботи: методичні об'єднання, проблемні семінари, відкриті уроки, предметні тижні, семінари-практикуми, ділові й рольові ігри, тренінги, тижні майстерності, «круглі столи», творчі звіти вчителів, тижні молодих учителів тощо.

Робочий навчальний план, складений на підставі типового плану Міністерства освіти і науки України, має пояснювальну записку. Години інваріантної складової відповідають програмам із навчальних предметів; варіативна складова використовується з урахуванням освітніх запитів школярів і їхніх батьків (на підставі заяв). Особлива увага приділяється плануванню профільного навчання, в основі якого – бажання та здібності учнів, кадрове, програмно-методичне забезпечення та навчально-матеріальна база.

Значна увага приділяється оптимізації шкільного контингенту 1-х та 10-х класів: зарахування учнів проводиться на підставі заяв, копій свідоцтв про народження.

Планування роботи структурних підрозділів (виховної, календарно-тематичне планування вихователів групи продовженого дня, публічно-шкільної бібліотеки, гуртків, секції) узгоджено із загальношкільним планом. Календарне планування з навчальних предметів відповідає вимогам навчальних програм, теми доцільно розбито за тематичним оцінюванням. Плани розглянуто на шкільних методичних об'єднаннях, затверджено директором. Стан поурочного планування постійно контролюється адміністрацією школи. Система планування в закладі загальної середньої освіти, спрямована на вирішення та реалізацію кінцевого результату – підвищення якості освіти, формування творчого педагогічного колективу, здатного ефективно навчати, виховувати учнів і сприяти їхньому розвитку.

Отже, у школі розроблено дієву технологію планування освітнього процесу на підставі аналітичної діяльності й моніторингової системи досліджень навчальних досягнень учнів з усіх предметів.

Вироблення й ухвалення управлінських рішень – основна процедура в діяльності адміністрації школи, яка визначає весь подальший хід процесу управління, суттєво впливає на результати діяльності школи. У своїй практиці директор школи та його заступники застосовують такі технології прийняття рішень, які включають: діагностування проблеми, накопичення інформації, розробку альтернативних варіантів, їх оцінку й ухвалення управлінського рішення.

Працюючи над реалізацією педагогічної проблеми, директор та його заступники разом із керівниками методичних об'єднань розробили стратегію впровадження основних ідей досліджуваного питання, спрогнозували результати, причому з урахуванням демократичних принципів управління ці процеси делегувалися знизу (учитель – окружні та шкільні методоб'єднання – нарада при директорові – педрада).

Такий підхід до управління закладом загальної середньої освіти робить його системним, ефективним, дієвим, а рішення, що ухвалюються в ході реалізації поставлених завдань стають життєвими й доступними для сприймання й реалізації педагогічним колективом.

Стратегічне управління школою передбачає як визначення довгострокових цілей управлінського й педагогічного процесів, так і поступове здійснення суб'єктами управління управлінських рішень (Мартинець, 2018).

У школі створена інформаційна база з актуальних питань управління, яка постійно оновлюється. З цією метою адміністрація школи переглянула систему інформаційного забезпечення управління. Найбільш поширеними й ефективними формами управлінських рішень є рішення педагогічної ради (обов'язково визначаються терміни й виконавці, розробляється система заходів; повідомлення про хід виконання їх рішень заслуховується на наступній педраді).

Наприклад, активізована робота щодо впровадження державно-громадської моделі управління закладом загальної середньої освіти; у якій пріоритет у прийнятті стратегічних і тактичних рішень розвитку закладу освіти надається органів громадського самоврядування – загальношкільним зборам і раді школи, в складі якої є представники учнівського, батьківського й педагогічного колективів. Саме за рішенням загальних зборів було схвалено Програму розвитку закладу загальної середньої освіти.

Рада школи є активним учасником підготовки щорічного звіту адміністрації школи перед батьківським комітетом і громадськістю, тобто реалізується принцип відкритості в діяльності закладу освіти. Під час звітування директор закладу загальної середньої освіти аналізує процес управлінської діяльності, ефективність ухвалення управлінських рішень, оприлюднює найважливіші результати діяльності школи: результати учнівських конкурсів, олімпіад, методичних доробок педагогічного колективу, рейтинг школи за результатами освітнього процесу, результати

атестації, звіт про стан матеріально-технічної бази, фінансовий звіт тощо. Таким чином, принцип відкритості сприяє залученню до ухвалення управлінських рішень громадськості, що дає можливість удосконалити систему управлінської діяльності закладу загальної середньої освіти, допомагає ухвалювати управлінські рішення, які є прозорими й відкритими для всіх учасників освітнього процесу.

Підвищення ефективності функціонування закладу загальної середньої освіти адміністрація й педагогічний колектив досягли завдяки впровадженню політики управління змінами (стратегічного управління освітнім закладом).

Адміністрація закладу загальної середньої освіти поступово впроваджує методiku та способи адаптивного управління, що дає змогу активізувати самоаналіз і саморегуляцію діяльності вчителів завдяки використанню аналітичної, педагогічної та професійної діяльності.

Учителі проводять самоаналіз своєї діяльності двічі: за рік до планової атестації та безпосередньо через атестацію (жовтень або березень). Адміністрація проводить експертизу їхнього професійного зростання, порівнюючи діаграми, побудовані комп'ютерною програмою.

У закладі загальної середньої освіти активно впроваджуються інтерактивні технології, у тому числі в управлінській діяльності. Інтерактивні технології застосовуються в різних формах організації управлінського процесу (нарадах, зборах, засіданнях). Стало традиційним проведення засідань педагогічних рад із використанням таких технологій, як: робота в малих групах, мозковий штурм, «ажурна пилка», групове інтерв'ю, групові дискусії, метод-прес, а також технології «навчаючи, вчуся» та елементів тренінгу тощо.

В арсеналі інноваційних управлінських технологій, які ми впроваджуємо, є й проєктні технології. Проєктні технології також використано під час розробки шкільної «Програми формування здорового способу життя», екологічного проєкту «Екологія і ми» та ін.

Оновлення школи неминуче потребує внесення інноваційних змін і в організаційну структуру. Адміністрація закладу загальної середньої освіти вбачає організаційний розвиток насамперед через покращення комунікації між членами педагогічного колективу й духовний професійний розвиток педагогів. Максимальна кількість управлінських функцій має передаватися тим співробітникам, які найбільш здатні до самоосвіти й саморозвитку. Тому в школі ефективно працює рада школи, методична рада. До управлінської діяльності залучені керівники методичних об'єднань, творчих груп, тимчасових груп тощо. Створюються тимчасові групи, що виконують певні завдання з реалізації шкільних проєктів. Керівник закладу надає таким групам повноваження щодо ухвалення

оперативних рішень у межах виконуваних завдань і водночас покладає на них відповідальність за досягнення очікуваних результатів.

У практику роботи закладу загальної середньої освіти впроваджено технологію колективного ухвалення управлінських рішень, яка суттєво впливає на результати діяльності школи та її імідж.

Інновацією в управлінні також є впровадження інформаційних технологій – комп'ютерна програма, що включає директивні й нормативні документи державних органів, у тому числі Міністерства освіти і науки України Кабінету Міністрів тощо. У кабінеті директора є також і картотека директивних і нормативних документів органів управління освіти, а самі документи знаходяться в методичному кабінеті школи. Педагогічні працівники постійно ознайомлюються з директивними документами на інструктивно-методичних нарадах.

У методичному кабінеті та кабінеті виховної роботи зібрані матеріали, що надають інформацію про роботу педагогічних працівників, рівень навчальних досягнень учнів, роботу з батьками та громадськістю, про стан відвідування учнями навчальних занять, методичну роботу тощо. Методичний кабінет Городищенської ЗОШ I-III ступенів є переможцем конкурсу методичних кабінетів Березнівського району.

Серед пріоритетних завдань розвитку освіти в Україні, визначених Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), яка схвалена Всеукраїнським з'їздом працівників освіти України, є охоплення навчанням і вихованням усіх дітей, забезпечення кожному школяреві доступу до якісної освіти, економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації педагогічних працівників та розвитку матеріально-технічної бази освіти.

Одним із засобів вирішення цих завдань є запровадження освітніх округів. Це прояв нового підходу до розвитку й управління середньою освітою на місцевому рівні, тому що будуть створені оптимальні умови для функціонування й розвитку закладів освіти, у яких буде врахований регіональний і територіальний фактори.

Головною метою створення таких округів є формування єдиного освітнього простору в межах адміністративно-територіальної одиниці та належних умов для забезпечення освітнього процесу, реалізації програми до профільного та профільного навчання, розвитку обдарованості, творчих здібностей і нахилів учнів та впровадження в освітній процес сучасних інтерактивних і креативних технологій. Успішна діяльність освітніх округів допоможе сформувати високий інтелектуальний людський потенціал, що, у свою чергу, сприятиме соціально-економічному розвитку територіальної одиниці.

У школі розроблено й утілено в життя проєкт «Соціально активна школа», що призвело до створення сприятливих соціально-психологічних,

психолого-педагогічних і професійно-особистісних умов для підвищення рівня соціалізації учнівської молоді на засадах активізації креативного й інтелектуального потенціалів. Ефективними в межах проєкту були тренінги: «Виборча кампанія», «Інтерактивні методи в роботі з молоддю», «ВІЛ/СНІД: стигма та дискримінація», «Зроби Європу своїми руками», у яких учні набували навичок здорового способу життя, толерантного ставлення до людей, дізнавалися про права людини та про особливості виборчого законодавства.

При школі діє центр інтерактивних оцінювань для вивчення громадської думки. З метою вивчення стану адаптації учнів до освітнього процесу постійно проводиться анкетування «Школа очима учнів» і «Школа очима батьків», а також тестування учнів 1-х і 5-х класів психологом школи.

З метою виявлення рівня задоволеності батьків роботою освітнього закладу з батьками учнів школи було проведено анкетування (за методикою Є. М. Степанова). Результати анкетування підтвердили, що педагогічний колектив працює добросовісно, креативно, інтерактивно застосовує нові освітні технології, діяльність закладу загальної середньої освіти є відкритою – 87,6 % батьків задоволені якістю надання освітніх послуг і роботою педагогічного колективу школи.

Висновки. Таким чином, зазначимо, що завдяки ефективному управлінню закладом загальної середньої освіти, активізувалася творча діяльність і педагогічного, і учнівського колективів. Також підвищився рівень педагогічної майстерності та психолого-педагогічної культури всіх педагогів школи. У практику діяльності закладу загальної середньої освіти впроваджено інноваційні технології, які відповідають сучасним змінам у освіті, зокрема реалізації завдань нової української школи та спрямовані на розвиток креативності учасників освітнього процесу. Значно підвищилася якість надання освітніх послуг, про що свідчать результати анкетування батьків. Удосконалено систему психолого-педагогічного супроводу розвитку особистості учня, що забезпечує максимально сприятливі умови для розвитку свідомості й самосвідомості школярів, самореалізації кожного учня у творчому середовищі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в дослідженні розвитку закладів загальної середньої освіти в територіальних громадах.

ЛІТЕРАТУРА

- Артемова, О. І. (2017). Психологічні та педагогічні креативні технології у професійній підготовці вчителя початкових класів. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*, 15 (58), 148-151. (Artemova, O. I. (2017). Psychological and pedagogical creative technologies in vocational training of elementary school teachers. *Updating the content, forms and methods of education and upbringing in educational institutions*, 15 (58), 148-151).

- Ващенко, Л. М. (2005). *Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону*. К.: ВПЦ «Тираж». (Vashchenko, L. M. (2005). *Management of innovation processes in general secondary education in the region*. K.: TPC "Circulation").
- Закон України «Про освіту» МОН України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2145-19> (Law of Ukraine "On Education" Ministry of Education and Science of Ukraine dated 05.09.2017 № 2145-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2145-19>).
- Мартинець, Л. А. (2018). *Управлінська діяльність керівника навчального закладу*. Вінниця. (Martynets, L. A. (2018). *Management activity of the head of the educational institution*. Vinnitsa).
- Навчальні програми для 10-11 класів. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (Curricula for grades 10-11. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>).
- Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, схвалена Указом Президента України від 25.6.2013 № 344/2013. Режим доступу: [www.president.gov.ua /documents/ 15828.html](http://www.president.gov.ua/documents/15828.html). (National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the Period up to 2021, approved by the Decree of the President of Ukraine of 25.6.2013 № 344/2013. Retrieved from: [www.president.gov.ua /documents/ 15828.html](http://www.president.gov.ua/documents/15828.html).)
- Парашенко, Л. І. (2011). *Державне управління розвитком загальної середньої освіти в Україні: методології, стратегії, механізми*. К.: Майстер книг. (Paraschenko, L. I., (2011). *Public administration of general secondary education in Ukraine: methodologies, strategies, mechanisms*. K.: Book Master).
- Стандарти освіти. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita>; <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/zakon-ukrajiny/stattya-standarti-osviti-325772.html> (Education standards. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/osvita>; <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/zakon-ukrajiny/stattya-standarti-osviti-325772.html>).
- Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (New Ukrainian School. Conceptual principles of secondary school reform. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>).
- Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти III ступеня. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0406729-18> (Typical educational program of general secondary education institutions of III degree. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0406729-18>).

РЕЗЮМЕ

Сокаль В. А., Гуринчук Л. Е. Управление развитием креативного учреждения общего среднего образования.

Целью исследования является обобщение опыта управленческой и образовательной деятельности креативного учреждения в соответствии с нововведениями в системе общего среднего образования. **Материалы и методы исследования:** теоретические – анализ, систематизация и обобщение опыта работы учебного заведения; эмпирические: наблюдение за образовательным

процессом, моделирование образовательной деятельности учреждения общего среднего образования, прогнозирования перспектив развития учебного заведения. Результаты исследования. Определены особенности педагогических стратегий управления информационным развитием учреждения, научно обоснованы пути развития креативного учреждения общего среднего образования в соответствии с новым Законом Украины «Об образовании», достоверность исследования обеспечена экспертизой полученных результатов. Отмечена практическая необходимость привлечения к исследовательской деятельности широкого круга педагогов и обобщение опыта использования инновационных технологий в развитии творческого потенциала учащихся.

Ключевые слова: общеобразовательная школа, педагогические стратегии, креативность, информационное пространство, управление, педагогическое воздействие, опыт работы.

SUMMARY

Sokal Valentyna, Gurinchuk Larysa. Managing development of a creative institution of general secondary education.

*The purpose of the study is to summarize the experience of management and educational activities of a creative institution of general secondary education in accordance with innovations in the education system. **Materials and methods** of research: theoretical (analysis of philosophical, pedagogical, psychological literature) in order to substantiate the initial provisions of the study; study of the legislative base regarding the activity of the general secondary education institution, analysis, systematization and generalization of the education institution's work experience; empirical: observing the educational process, modeling the activity of a general secondary education institution, forecasting the prospects for the development of an education institution. **The results of the study:** the features of pedagogical strategies for managing the institution's information development are identified, the ways of developing a creative education institution in accordance with the new Law of Ukraine "On Education" are scientifically substantiated, the reliability of the study is ensured by the examination of the results. The practical necessity of attracting a wide circle of teachers to research activities and generalization of the experience of using innovative technologies in the development of students' creative potential is noted. Of particular importance in the current context of educational development is the issue of forming a creative personality capable of creative thinking, able to solve effectively complex problems of their own lives and make appropriate decisions.*

Creation of a new Ukrainian school in which a student should design his or her future life path in accordance with his potential and creative abilities encourages students to engage in self-development and self-education. In these conditions, the ability of the individual to non-standard creative thinking, the ability to most effectively solve difficult life situations and make adequate decisions, that is, formation of creative youth, becomes particularly important.

We believe that such qualities of students can be formed in the process of activity of the institution of general secondary education, which itself is creative, in which the management activity is carried out on the principles of democracy, tolerance and respect for all participants of the educational process, in which school administration constantly works creatively with students, pedagogical, parental teams and the public through the use of modern innovative and information technologies.

Key words: institution of general secondary education, pedagogical strategies, creativity, information space, management, pedagogical impact, work experience.

МОТИВАЦІЙНІ ДОМІНАНТИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ В ІМПЕРАТИВАХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ

У статті обґрунтовується актуальність дослідження інноваційного розвитку освіти як стратегічного ресурсу суспільно-економічного розвитку країни. Наразі за мету нашого дослідження обираємо висвітлення ціннісно-мотиваційної компоненти особистісної компетентності, розширення уявлень про об'єктивні та суб'єктивні чинники впливу на інноваційні процеси, визначення методологічних засад парадигмальних трансформацій освіти. Наскрізною ідеєю статті є визначальна роль мотиваційної сфери у формуванні компетентності. Простежується обумовленість внутрішніх мотивів зовнішніми чинниками. Досягнуті результати орієнтовані на практичне втілення в царину педагогічної інноватики.

Ключові слова: *освіта, менеджмент, інновація, компетентність, компетенція, мотивація, методологічний плюралізм.*

Постановка проблеми. Про потребу в інноваційному розвитку освіти мовиться на різних владних щаблях протягом усього часу незалежності України. Проте реальні кроки по шляху реалізації інноваційного розвитку освіти Україна робить лише з позиціонуванням себе європейською країною, усвідомленням, що освіта становить стратегічний потенціал економічного розвитку. Не є новиною, що в розвинених країнах «кожна інвестована в освіту одиниця витрат, як правило, дає не менше чотирьох одиниць прибутку, вираженого в грошовій формі» (*Освітологія, 2013, с. 557*). Проте інвестування в неререформовану освіту, за неефективного менеджменту було б марнотратством. Українська університетська освіта наразі потребує не імітації оновлення, а ефективного менеджменту, глибоких змін, передусім у свідомості державної еліти.

Ринкова економіка піднесла на рівень імперативності такі вимоги до сучасного випускника університету як ініціативність, професіоналізм, прагматизм мислення. Саме на ідеології результативності реалізації знань має ґрунтуватися компетентнісна модель вищої освіти. Проте самі кращі проекти можуть залишитися на рівні намірів, якщо не буде врахована мотиваційна складова компетентності, фактор зацікавленості особистості в професійному становленні, в індивідуальному успіху. Як зазначає С. Бондар, «...компетентність – це здатність особистості діяти. Але жодна людина не діятиме, якщо вона особисто не зацікавлена в цьому. Природа компетентності така, що вона може проявлятися лише в органічній єдності з цінностями людини, тобто в умовах глибокої особистісної зацікавленості в даному виді

діяльності...» (Бондар, 2003, с. 9). Зазначене й актуалізує дослідження, як на нас, обділеного увагою психолого-педагогічного аспекту компетентнісної моделі та методологічних засад інноваційного розвитку освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Вивчення наукової літератури свідчить, що проблема інноваційного розвитку освіти в теоретичному, психолого-педагогічному, організаційному та управлінському аспектах знаходиться в полі зору видатних вітчизняних учених. Відзначаються фундаментальні дослідження з філософії освіти, стратегії її інноваційного розвитку, новітніх технологій таких фундаторів освітології як В. Андрущенко, В. Кремень, В. Огнев'юк. Втілення світового досвіду, ідей Болонського процесу маємо в роботах теоретиків вищої освіти М. Степка, В. Лугового, С. Ніколаєнка, С. Сисоєвої, які плідно розробляють інтерактивні технології навчання, теоретичне та методологічне забезпечення компетентнісного навчання. Ідея поєднання освітнього процесу з вихованням, проблема духовного становлення особистості знайшли своє відображення в публікаціях О. Сухомлинської. Чільне місце в дослідженнях компетентнісної моделі вищої освіти посідають здобутки В. Лугового, О. Савченко, Л. Хоружої, О. Часнікової. Окрім зазначених дослідників, у різних зрізах проблемою інноваційного розвитку освіти опікуються такі вчені, як О. Ареф'єва, С. Беляков, Т. Білобровко, О. Висоцька, І. Грищенко, О. Іншаков, І. Каленюк, Г. Клімова, В. Олійник, О. Падалка, М. Скиба та інші. В цілому вивчення наукової літератури з проблеми інноваційного розвитку освіти та компетентнісної моделі зокрема дало нам розуміння всієї глибини та всебічності завдань, які стоять перед педагогічною наукою.

Назагал, маємо констатувати, що наразі доволі докладно висвітлені проблеми організаційно-управлінських інновацій, економіки освіти, проте, як на наш погляд, бракує робіт із вивчення такого важливого аспекту інноваційного розвитку освіти як мотиваційне забезпечення особистісної компетентності. Незавершеними бачаться й концептуалізація педагогічної інноватики та осучаснення методології її дослідження. Окрім того, як супутні основному напрямку дослідження потребують свого контекстуального уточнення в заломленні на університетську освіту такі поняття, як «компетентність» та «компетенція».

Відтак за **мету** нашого дослідження обираємо висвітлення ціннісно-мотиваційної компоненти особистісної компетентності, розширення уявлень про об'єктивні та суб'єктивні чинники впливу на інноваційні процеси, визначення методологічних засад парадигмальних трансформацій освіти.

Об'єктом дослідження маємо компетентнісну модель інноваційного розвитку освіти.

Основними **методами** дослідження є зіставний аналіз, методи аналогії та сходження від абстрактного до конкретного. При цьому ми спиралися на емпіричний матеріал, наведений у працях відомих педагогів, психологів.

За **методологічну основу** маємо синергетичне бачення освіти як складної дисипативної системи, розвиток якої відзначається як об'єктивною закономірністю, так і суб'єктивною непередбачуваністю, визнання багатовимірності інноваційного запровадження якісно нової парадигми освіти.

Виклад основного матеріалу. Постіндустріальний уклад обернувся інформаційним виміром суспільного буття, новою формою інтелектуалізму, новими критеріями елітарності, за яких особистісною цінністю постає компетентність. Наразі загострилася потреба в переорієнтації освітніх технологій з накопичення абстрактних знань на результативну їх реалізацію, на ринковий прагматизм. Утім не всі однаково оцінили постмодерністську інтерпретацію раціональності як репрезентета прагматизації у ставленні до дійсності. Тому за окремими оцінками наразі маємо невтішний стан освітнього рівня суспільства, обумовлений цивілізаційними процесами. За твердженням І. Гобозова, «глобалізація й постмодернізм призвели до різкого зниження інтелектуального рівня сучасного соціального світу» (Гобозов, 2015, с. 41). О. Висоцька звертає увагу на негативні тенденції в освіті, пов'язуючи їх із комп'ютеризацією, запровадженням електронних носіїв інформації. «Комп'ютеризація суспільства, – пише вона, – призвела до трансформації характеру збереження та передання інформації, що, безумовно, спричинило низку криз в освіті – від кризи читання й письма, виникнення проблем запам'ятовування, розсіювання уваги та зниження порогу сприйняття текстового навчального матеріалу ...» (Висоцька, 2018, с. 3), що можна тлумачити як натяк на комп'ютерний стиль мислення. Невтішно оцінює сучасний стан освіти і А. Запесоцький, кажучи, що її руйнація є закономірним процесом. На його думку, негативні явища в освіті є спільними для багатьох країн і пов'язані вони з феноменом постмодернізму, зокрема, з проявами деконструктивізму, деінтелектуалізації суспільства, втратою мотивації на знання та будь-які інновації в освіті. Не останню роль у цьому відіграє насадження засобами масової інформації ідеології всесилля грошей, цінностей «людини-споживача» (Запесоцький, 2013, с. 27). Звісно, важко йому заперечити щодо втрати мотивації на знання за умов капіталізації суспільства. Проте й убачати в споживацьких настроях лише нестачу інтелекту не варто. Досвід розвинених країн дає нам зразки спрямування орієнтації особистості на споживання як цінність у русло мотивації до здобуття професійної компетентності, прагматизації знань, а українська деінтелектуалізація, як впливає зі слів А. Запесоцького, стоїть в одному ряду зі світовою. Погодьмося з думкою І. Гобозова: «Знання в постіндустріальну епоху виробляються не для того, щоб їх відправити в архів, а для того, щоб продавати. Знання – це гроші. Причому цими знаннями розпоряджається не держава, а приватні особи» (Гобозов, 2015, с. 48). Отже, якщо «знання – це гроші», то орієнтація людини на споживання, за певних умов, цілком може стати заохоченням до оволодіння знаннями, до професійного становлення.

Назагал важко заперечити негативні моменти в освіті, проте вони не становлять нездоланну перепону інноваційному розвитку, не є визначальними. Важелі впливу на рівень сукупного національного інтелекту зосереджені в менеджменті. Ключовим елементом результативності освіти наразі є мотиваційна компонента на інноваційність, компетентність, яка є прерогативою освітянського менеджменту всіх рівнів, з одного боку, а з іншого - створення суспільного попиту на знання, забезпечення умов задля професійної самореалізації випускника університету, що має бути в пріоритеті державного менеджменту. При цьому тримаймо в полі зору, що зовнішні мотиватори обумовлюють суб'єктивну мотивацію, а їх узгодженість з установками суб'єкта на самореалізацію забезпечує ефект синергії. У такому разі з усією очевидністю виявиться неправомірність тверджень щодо деінтелектуалізації сучасного випускника університету..

Менеджмент мав би вчасно та продуктивно відреагувати на комп'ютеризацію навчальних технологій, за якої на зміну запам'ятовуванню великих масивів інформації цілком закономірно, як ми уже зазначали, «...прийшов інтелектуалізм більш високого ґатунку – створення штучного інтелекту, комп'ютерних систем, здатних не лише вивільнити мислення людини від запам'ятовування рутинної інформації, але й до продукування інформації на рівні людської творчості. Сучасний студент цілком виправдано не буде витратити час і зусилля на усне обрахування, запам'ятовування інформації, а радше створить відповідну програму, що є свідченням на порядок вищого рівня інтелекту, ніж умінь до усного обчислення чи сприйняття тексту» (Стежко, 2019, с. 18). Аналітики від освіти, а за ними й освітянський менеджмент не змогли вчасно розпізнати новий інтелектуалізм, прийнявши його за деінтелектуалізм, тож згаяли час на корегування самої методології оцінки освітніх інновацій. Ще й досі неважко зустріти в науково-педагогічних колах хибне уявлення про компетентність - як сукупне володіння абстрактними знаннями, вважаючи, що чим їх більше, тим компетентнішою є особа. Втішає те, що за новими регламентуючими освіту документами МОН визнання рейтингу закладу освіти став критерій успішності випускників у реалізації своєї фаховості в українському секторі економіки, показник просування соціальним ліфтом.

Надалі ми маємо намір розглянути умови, за яких формується компетентна, орієнтована на економічний прагматизм особистість випускника університету. З прикрістю маємо констатувати, що наразі профільні відомства, відповідальні за освіту, не призвичаїлися до умов ринку в царині освітніх установ, за якого домінуючим чинником на оволодіння фаховою компетентністю є мотивація. Відтак нехтування державним менеджментом таким потужним важелем впливу на

оволодіння компетентністю як мотивація спричинило стан, що вітчизняна економіка залишилася без уваги з боку найбільш обдарованих випускників університетів. Наразі чи не єдиним чинником особистісної зацікавленості в компетентності для успішного випускника університету є можливість гідно самореалізуватися за кордоном. Про орієнтацію на європейські перспективи професійної реалізації свідчать як результати опитування, так і підвищений інтерес до вивчення іноземних мов. А чи є перспективи гідної професійної самореалізації на теренах України? Як на нас, далеко не такі, як хотілося б. Проте, гадаємо, що створити такі умови не становить особливих труднощів та й витрат. І мотивація студентства на професійну самореалізацію в структурах вітчизняної економіки має формуватися ще з університетської лави аукціоном вакансій, державними та приватними замовленнями, стипендіальним стимулюванням тощо.

Наразі університетське студентство має залучатися до перенесення наукових ідей з навчальних лабораторій до реального сектору економіки. Держава має забезпечити доступність до участі в реальних проєктах економічного розвитку (на кшталт програми ЄС «Horizon 2020»), які розкривають можливості втілення інноваційних ініціатив. Задля цього варто подолати консерватизм мислення освітянського топ-менеджменту, бачення університету лише як інституту продукування знань, не завжди орієнтованих на забезпечення сьогочасних поточних потреб економіки в технологіях тощо. Щоб Україна не опинилася в ролі європейського економічного аутсайдера, університет має чинити не навздогін економічним запитам, а на випередження – він має стати інститутом стратегічного проєктування виходу країни на рівень провідних економік світу й політичного дороговказу - в широкому розумінні поняття «політика». А ресурсом дороговказу має бути перспективне забезпечення відповідними фахівцями. Зазначене розв'язує і питання мотивації на навчання. Бачення реальних, а не уявних перспектив професійної реалізації - чи не найпотужніший мотив на компетентність. Скажімо, задекларований перехід економіки України на рейки високотехнологічного виробництва вже мав би віднайти відображення в університетських програмах. Зволікання з підготовкою фахівців відповідної компетентності може обернутися непоправними втратами. На заваді такого випереджаючого відображення дійсності, перспективного проєктування постала інерційність освітянської системи та знову ж таки брак мотивації на втілення інновацій як у професорсько-викладацького складу, так і в освітянського менеджменту.

Зрушення в бік активності може дати міжуніверситетська конкуренція, але не в гонитві за абітурієнтом, як це ми маємо зараз, а у змаганні за якість знань випускника, – яка має оцінюватися за результативністю його післядипломної діяльності, кар'єрним ростом тощо. Задля цього університети стануть конкурувати між собою в залученні до

своїх лав ефективних педагогів, продуктивних науковців. Сподівання на конкуренцію між університетами в підвищенні якості освіти шляхом збільшення кількості університетів та урізноманітнення форм власності, на жаль, не виправдалися, як не виправдала себе й комерціалізація освіти. Надія, що студент, який платить за навчання, буде вмотивований на отримання високого рівня знань, так і залишилася лише надією.

Наразі університетська освіта має відмовитися від масовості, стати елітарною, а відбір студентства має відбуватися протягом усього терміну навчання – за якістю знань, здатністю до науково-дослідної роботи, ініціативністю, а головно, орієнтованістю на результативність діяльності. Пам'ятаймо, масовість – контрроверза компетентності.

Що наразі стало на заваді успішній реалізації інновацій в освіті? Передусім, неоднозначність у розумінні термінів «інновація» та «компетентність», а відтак і маємо, що задекларований інноваційний розвиток освіти на практиці зводиться до дріб'язкових змін у освітньому процесі та й то не завжди прогресивної результативності, що лише дискредитує саму ідею інноваційного розвитку. А дійсно парадигмальні трансформації не мисляться без відповідного методологічного переосмислення інноваційного процесу. Отже, надалі ми й звернемося до дослідження зазначених двох, як на нас, визначальних чинників.

Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема концептуалізації термінів «інновація» та «компетентність» не полишає поле філософського та педагогічного дискурсу. Скажімо, словник С. Ожегова визначає інновацію як щось уперше створене, маловідоме, те, що щойно виникло замість традиційного. Соціолого-педагогічний словник укладачів С. Гончаренка, В. Радула та інших тлумачить інновацію як «запровадження нових форм організації праці й управління, що охоплює не тільки окреме підприємство, але й їхню сукупність» (*Соціолого-педагогічний словник*, 2004, с. 91). Як бачимо, сам термін «інновація» має широке поле вжитку в різноманітних сферах буття, проте в наведених визначеннях ані словом не згадується ефективність «вперше створеного». Нововведення ще не означає а-priori прогресивності щодо традиційного. Тож, нам більш імponує характеристика інновацій, наведена в Енциклопедії професійної освіти за ред. С. Батіщева: «Інновації – це такі актуально значущі та здатні до системної самоорганізації новоутворення, що виникають на основі різноманітності ініціатив і нововведень, котрі стають перспективними для еволюції освіти та позитивно впливають на її розвиток, а також на розвиток більш широкого мультикультурного простору освіти» (*Енциклопедія професійного образования*, 1998, с. 370). Тобто мовиться про неодмінність якісних перетворень. Загальноприйнято вживати термін «інновація» для позначення фундаментальних перетворень зі зміною самої методології розбудови освіти. Намагання вибудувувати нову парадигму освіти на

застарілих методологічних засадах приречені на неуспіх. Кожна якісно нова освітня парадигма виникає на тлі пануючої педагогічної моделі завдяки оновленню теорії, методів, організаційно-управлінських заходів і передусім методологічних засад. Інноваційна компетентнісна модель освіти також потребує осучаснення теоретико-методологічного забезпечення, такої методології, яка б розкривала суб'єктивному фактору спектр можливостей у виборі форм і засобів впливу.

Наразі в постмодерністському педагогічному дискурсі визрів новий підхід до освітніх трансформацій, заснований на синергетичній концептуалізації розвитку, за якої розвиток визначається не догматами раціональних закономірностей, не принципами однозначності та об'єктивної обумовленості, а ірраціоналізмом, необмеженим плюралізмом, сутнісним релятивізмом і суб'єктивністю, що межує із суб'єктивізмом. На практиці це означає, що не може панувати лише одна теорія чи один підхід до втілення інновації – створюється спектр можливостей, сценаріїв, (аттракторів), які обумовлюють парадигмальні зміни освіти. Тобто йдеться про методологію на кшталт - «дозволено все» - сполучення об'єктивних чинників детермінації із суб'єктивним вибором, закономірного й випадкового тощо. Ось як мисляться методологічні засади С. Гончаренком та В. Кушніром: «Педагогічному процесу властивий поліцентризм... Це означає, що не може бути панівною в ньому одна теорія, парадигма, один метод чи підхід... Вибір методології визначається тим, яким чином у нашій ментальності постає світ... Розв'язанням «системної кризи» повинно стати визнання багатовимірності (педагогічного процесу - авт.) і права дослідника на різні логіки і різні парадигми» (Гончаренко, Кушнір, 2005, с. 3). У заломленні на інноваційний розвиток освіти зазначене розкриває весь багатогранний потенціал суб'єктивного фактору, необмежені можливості для дієвих ініціатив широких верств теоретиків і практиків. Інноваційна ефективність обумовлена тим, що кожна методологічна настанова, кожен учасник втілення інновацій мають паритет щодо впливу на перебіг освітнянського процесу, і на одному етапі один суб'єкт чи засіб впливу може стати провідним чи навіть панівним, а на іншому - поступитися впливом на користь іншого чинника чи суб'єкта. Педагог може використовувати чи поєднувати різні конструкції компетентнісного підходу в освіті - як раціональні, так і ірраціональні алгоритми освітнього процесу. Показником узгодженості різних векторів впливів на кожному кроці парадигмальних змін є загальна результативність, у нашому контексті – це рівень компетентності особистості. Логічно виникає питання, чим вимірювати ефективність інновації, за якими критеріями оцінювати компетентність особистості. Шукаючи відповідь на це питання, ми неминуче натикаємося на проблему визначення самої компетентності та її структури. Говорити про мотивацію на компетентність без чіткого уявлення, що то є компетентність, недоречно. А власний досвід дає нам право

говорити, що не лише в колі практиків, але й серед теоретиків доволі часто доводиться стикатися з нерозумінням відмінностей між компетентністю та компетенцією. Тож спробуємо пролити світло.

Задля уточнення нашого контекстуального вжитку поняття «компетенція» наведемо лише два із широкого спектру визначень. Зокрема, Ф. Шаріпов наводить визначення, яке імпонує нам тим, що розкриває не лише зміст компетентності, але і її структуру, її зв'язок із компетенціями. «Компетентність, - пише він, - це сукупність рис (характеристик) особистості, що дозволяють їй якісно виконувати визначену діяльність, що направлена на розв'язання проблем (завдань) у певній галузі. Компетентність - це те, чого досяг конкретний спеціаліст, вона характеризує міру освоєння компетенції ...» (Шаріпов, 2010, с. 73). Більш докладно структурну будову, а точніше взаємозв'язок компетентності та компетенції розкривають слова Дж. Равена: «Ми переконалися, що компетентність складається з великої кількості компонентів, багато з яких відносно незалежні один від одного..., і що ці компоненти компетентності можуть значною мірою заміщувати один одного в якості складових ефективної поведінки. Чим більше таких компонентів залучає людина в процес досягнення значимих для себе цілей, тим вища ймовірність, що вона цих цілей доб'ється» (Равен, Дж., 2002, с. 253). Цими «компонентами компетентності» є компетенції, сукупність яких як засобів практичної реалізації знань визначає рівень професійності. І що більше компетенцій, то вищою є продуктивність практичної діяльності. Компетентність є похідною від компетенцій, тож є системою - що означає певну взаємообумовленість і підпорядкованість компетенцій, завдяки чому компетентність набуває якостей, не притаманних жодній з окремих компонентів - компетенцій. Тобто ефективність системності визначається не принципом редукції, а радше феноменом синергії, коли загальна ефективність системи компетенцій перевищує простий сумарний ефект кожної з них. Останнє положення підводить нас до питання - а які ж компетенції є ймовірно найбільш впливовими щодо мотивації на компетентність? Відповідь варто шукати в ціннісних орієнтаціях самої особистості. У зв'язці мотивації та компетенції визначальною є мотивація. У більшості випадків мотивацію становить суспільне визнання, самоутвердження особистості щодо оточення. Це обумовлено самою сутністю людини – її соціальністю.

Особистість самореалізується не ізольовано від соціального середовища, а в колективі, тож якою б самодостатньою людина не видавалася, вона не може залишатися байдужою до суспільної оцінки її компетентності, результативності діяльності. А це спонукає особистість до оволодіння поряд із професійною компетенцією такими якостями як громадянськість, моральність, комунікативність, толерантність, командна

робота. В цьому контексті повчальним видається досвід європейських країн, зокрема, імплантації в програму освіти інтегративного курсу «соціальні технології»; він охоплює широке коло компетенцій: громадянських, комунікативних, економічних, фінансових, public relations тощо, кожна з яких становить підґрунтя для продуктивної реалізації професійної компетентності.

Проте особистісна зацікавленість як внутрішня мотивація може виникати лише на ґрунті бачення реальних можливостей самореалізації в обраному виді діяльності. Внутрішня мотивація обумовлена зовнішніми чинниками. Тож вмотивованість особистості залежить від узгодженості власної та суспільної системи цінностей. Іншими словами, важливо, наскільки особистість усвідомлює суспільний попит на власну компетентність та засоби її реалізації. Відтак, мотивація має постійно підживлюватися запитами на професійність, створенням системи заохочень на нарощування компетентності. І чим більше мотиваторів, тим глибша та стійкіша мотивація. Задля цього влада, громадянське суспільство мають здійснювати моніторинг запитів, потреб, ціннісних орієнтацій студентства та створювати відповідні умови заохочення до самореалізації в царині вітчизняної, а не закордонної економіки.

Звісно, мотивація не підпадає під якесь узагальнення, підвладне адмініструванню, проте певну ієрархію ціннісних орієнтацій молодих фахівців можна та й варто вибудувати як керівництво для дії. За декотрими дослідженнями наразі в особистісних ціннісних орієнтаціях ринкового суспільства панує культ матеріальних статків, а отже домінуючого положення набули кар'єрний ріст, провладні устремління тощо, які обумовлюють матеріальне забезпечення.

І наостанок. Маємо бути свідомими того, що навіть за найкращого збігу обставин багатофакторність інноваційного розвитку освіти, відсутність чіткого суспільного замовлення на компетентну особистість, а також бюджетна архітектоніка держави не залишають сподівань на швидкий результат. Проте ефективний менеджмент тим і ефективний, що приймає вірні рішення в складних умовах. Такими кроками могли би бути оптимізація зовнішнього адміністрування та університетського самоврядування, організація фандрайзингу задля реалізації найбільш перспективних проєктів розвитку університетів тощо.

Результати дослідження полягають, по-перше, у контекстуальному уточненні таких понять як інновації в освіті, компетентність, компетенція; по-друге, в обґрунтуванні визначальної ролі мотивації щодо компетентності, обумовленості внутрішніх мотивів зовнішніми спонуками до оволодіння компетентністю; по-третє, у визначенні методологічного плюралізму, кореляції об'єктивних закономірностей та суб'єктивних чинників у новій парадигмі освіти як імперативів освітянських інновацій.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Назагал із зазначеного можна зробити висновки: що стратегія інноваційного розвитку освіти розв'язує чи не винятково значиме завдання: посісти Україні гідне місце у співдружності європейських країн; що університет є інститутом не лише задоволення поточних запитів економіки, але й перспективного проектування її розвитку; що альтернативи інноваційному розвитку освіти наразі немає; що в цьому процесі домінуючим є суб'єктивний фактор; що на заваді втілення компетентнісної моделі освіти (а не її імітації) є латентний консерватизм мислення, відсутність міжуніверситетської конкуренції за ефективного науковця, викладача та продуктивного випускника; і головне – що прискорене реформування освіти залежить, передусім, від створення системи мотивації, заохочень освітянського менеджменту.

І насамкінець. Постіндустріальна доба добігає кінця, невдовзі прийде нова епоха, яка постане перед освітою новими викликами. Тож тема інновацій в освіті є невичерпною і щоразу вимагатиме розв'язання нових завдань. І не треба бути великим провидцем, щоб не углядіти, як потребу в поточній корекції вже напрацьованих рекомендацій, так і пролонгацію проблеми освітніх інновацій уже за нових цивілізаційних умов.

ЛІТЕРАТУРА

- Бондар, С. (2003). Компетентність особистості - інтегрований компонент навчальних досягнень учнів. *Біологія і хімія в школі, 2*, 8-9. (Bondar, S. (2003). Personality Competence - an Integrated Component of the Studying Achievements of Pupils. *Biology and Chemie at School, 2*, 8-9).
- Висоцька, О. (2018). Педагогічні інновації в контексті викликів XXI століття. *Філософія, теорія та практика випереджаючої освіти для сталого розвитку*. Ч. 1. Дніпро: СПД «Охотник», 3-5. (Vysotska, O. (2018). Pedagogical Innovations in the Context of the Challenges of the 21st Century. *The Philosophy, a Theory and a Practice of the Education with the Advance for Sustainable Development*, part 1. Dnipro: SPD «Okhotnik», 3-5).
- Гобозов, І. (2015). Постмодернізм – епоха медиократів. *Вопросы философии, 12*, 41-53. (Gobozov, I. (2015). Postmodernism is the Epoch of the Mediocracts. *Question of Philosophy, 12*, 41-53).
- Гончаренко, С., Кушнір, В. (2005). Педагогічний процес з погляду «філософії XXI ст.» *Шлях освіти, 1*, 2-7. (Honcharenko, S., Kushnir, V. (2005). The Process Pedagogical from a «XXI Century Philosophy» Sight. *The Way of Education, 1*, 2-7).
- Запесоцкий, А. (2013). Философия образования и проблемы современных реформ. *Вопросы философии, 1*, 24-33. (Zapesockij, A. (2013). Philosophy of Education and Problems of the Reforms of Today. *Question of Philosophy, 1*, 24-33).
- Огнев'юк, В., Сисоєва, С. (ред.) (2013). *Освітологія: хрестоматія*. Київ: ВП «Едельвейс». (Ohnev'iuk, V., Sysoieva, S. (Ed.) (2013). *The Educology: Chrestomathie*. Kiev: Edelweis).
- Равен, Дж. (2002). *Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация*. Москва: Когито-Центр. (Raven, Dzh. (2002) *The Competence in the Modern Society: a Define, a Development, a Realization*. Moscow: Kogito-Center).

- Радул, В. (ред.) (2004). *Соціолого-педагогічний словник*. Київ: «ЕксОб». (Radul, V. (Ed.) (2004). *The Sociology and Pedagogical Dictionary*. Kyiv: «ExOb»).
- Стежко, Ю. (2019). Подання інформації в комп'ютерно-орієнтованих освітніх технологіях та її експлікація в імперативах постмодернізму. *Information Technologies and Learning Tools*, 3-71, 12-22. (Stezhko, Yu. (2019). Vision of Information in the Computer Oriented Educational Technologies and its Explication in the Imperatives of Postmodernism. *Information Technologies and Learning Tools*, 3-71, 12-22). Retrieved from: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/issue/view/100/>
- Шарипов, Ф. (2010). Профессиональная компетентность преподавателя вуза. *Высшее образование сегодня*, 1, 72-77. (Sharipov, F. (2010). A Professional Competence of a Lecturer. *Higher Education Today*, 1, 72-77).
- Батышев, С. (ред.) (1998). *Энциклопедия профессионального образования*: В 3-х т. Т. 1. Москва: АПО. (Batyshchiev, S. (Ed.) (1998). *The Vocational Education Encyclopedia*: In 3 vol. Vol. 1. Moscow: APO).

РЕЗЮМЕ

Стежко Юрий. Мотивационные доминанты и методологические основания образовательных инноваций в императивах украинских реалий.

В статье обосновывается актуальность исследования инновационного развития образования как стратегического ресурса общественно-экономического развития страны. Целью исследования является освещение ценностно-мотивационной компоненты личностной компетентности, расширение представлений об объективных и субъективных факторах влияний на инновационный процесс, определение методологических основ парадигмальных трансформаций образования. Сквозной идеей статьи является определяющая роль мотивационной сферы в формировании компетентности. Прослеживается обусловленность внутренних мотивов внешними факторами. Достигнутые результаты ориентированы на практическое воплощение в область педагогической инноватики.

Ключевые слова: образование, менеджмент, инновация, компетентность, компетенция, мотивация, методологический плюрализм.

SUMMARY

Stezhko Yurii. Motivation dominants and methodological basis of the educational innovations in the imperatives of Ukrainian realities.

*The article substantiates the relevance of research on the innovative development of education as a strategic resource for socio-economic development of the country. **The aim** of the study is to highlight the value-motivational component of personal competence, to expand the perceptions of objective and subjective factors of paradigmatic changes and to determine methodological foundations of innovative development of education. **Methods** of research: comparative analysis, methods of analogy and ascent from abstract to concrete. According to **the methodology** we have: the vision of education as a complex dissipative system the development of which is determined by objective laws and subjective unpredictability; recognition of the multidimensionality of innovative introduction of a qualitatively new paradigm of education. Throughout the idea of the article is the determining role of the motivational sphere in the formation of competence. By its nature competence is a derivative of goals, meanings, values orientations, personal interest in the chosen type of activity. It is possible to observe the condition of internal motives by external*

*factors. The depth and stability of motivation are determined by the correlation of value orientations, aspirations of the individual with the external conditions of the implementation of competence. It is noted that the new methodological foundations of postmodernism significantly influenced the innovative development of education. Instead of dogmatism, we have relativism: the principle of objectivity, unambiguity of determination, logic has changed to unlimited pluralism, essential relativism, subjectivism, irrationalism, etc. Based on the analysis of key factors determining the innovative development of education, the main **results** of work are formulated: firstly, clarification (in accordance with the context) of such concepts as innovations (in education), competence, competency and their interconnection; secondly, the scientific substantiation of the determining role of motivation in the formation of competence, the definition of the reasons for internal motives for mastering competence in external requests; thirdly, in defining methodological pluralism, correlation of objective laws and subjective factors in the imperatives of a competence model of education. The achieved results are aimed at practical realization in the field of pedagogical innovation.*

Key words: education, management, innovation, competence, competency, motivation, methodological pluralism.

УДК 378.1

Ольга Цибулько

Маріупольський державний університет

ORCID ID 0000-0003-1297-5465

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/127-137

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІКИ ДУХОВНОСТІ У СВІТЛІ СУЧАСНОГО СВІТСЬКОГО ТА РЕЛІГІЙНОГО ВИХОВАННЯ

У статті окреслено відмінності між світським і релігійним, а саме християнським, підходом до виховання духовності. Обидві педагогічні моделі орієнтуються в справі виховання на найвищі стандарти духовного виховання. Однак, розуміння самої духовності в секулярній та релігійній педагогіці різняться.

Установлено, що духовне виховання й духовний досвід православної педагогіки сприймається у світській педагогіці, звичайно, як високий ідеал, проте, лише тією мірою, в якій розуміння християнської духовності відповідає власному розумінню духовності взагалі.

Розкрито специфіку православної педагогіки, яка, визнаючи необхідність всебічного розвитку людини, постулює швидше ієрархічне виховання учнів, під яким розуміється така «модель людини», яка має на увазі, що на першому місці з необхідністю повинні стояти духовні цінності (що розуміються, природно, в релігійному сенсі), потім тільки душевні й матеріально-фізичні.

Ключові слова: світська педагогіка, релігійне виховання, духовна педагогіка, духовність, духовні цінності.

Постановка проблеми. Перш ніж окреслити відмінності між світським і релігійним, а саме християнським, підходом до виховання духовності, слід зазначити очевидну подібність, яка полягає в тому, що обидві педагогічні моделі орієнтуються в справі виховання на найвищі стандарти духовного виховання. Однак розуміння самої духовності в секулярній та релігійній педагогіці різняться.

У межах понять секулярної педагогіки «духовність» розуміється насамперед як морально-етичні якості людини, а також як орієнтація людини на служіння власній самореалізації. Ця тенденція проявляється не тільки в педагогіці та психології, але й у культурно-історичній сфері освіти. Духовне виховання й духовний досвід православної педагогіки сприймається у світській педагогіці, звичайно, як високий ідеал, проте, лише тією мірою, в якій розуміння християнської духовності відповідає власному розумінню духовності взагалі. Для практичної діяльності такий підхід може вважатися виправданим, коли для підтвердження необхідності виховання високогуманістичної особистості відбувається посилення на авторитетну релігійну традицію з глибоко гуманістичними цінностями, заснованими на любові людині до свого ближнього. Але разом із тим, суттєвою тенденцією в педагогіці є імпліцитне сприйняття духовності як універсального явища, властивого всім, незалежно від народностей і релігійних систем. Виходячи з даних релігієзнавства, антропології, психології та філософії з цим погодитися важко. Така точка зору виникає якраз, виходячи з розуміння духовності як високого рівня морально-етичних якостей, які, згідно із загальнолюдськими принципами, повинні бути однакові для всіх.

Аналіз актуальних досліджень. У сучасній Україні значна кількість педагогічних досліджень присвячена дослідженню проблем, пов'язаних із суспільною кризою духовності й духовними викликами сьогоденної освіти. Значущим викликом морального виховання особистості є розвиток духовності особистості як найціннішого явища у світлі сучасної педагогіки. До сфери зацікавленості вчених усе частіше потрапляє феномен світської та православної педагогіки духовності, адже високий рівень духовної культури особистості формує її здатність до вільного вибору власного шляху, власного способу життя, заснованих на загальнолюдських морально-духовних цінностях.

У межах традиційної православної педагогічної думки тотожним поняттям «духовності» є поняття «релігійність», а, отже, вчені розуміють поняття «духовність» як зв'язок особистості з Богом, поняття духовного виховання ототожнюються з релігійним вихованням. Разом із тим, спадщиною світської педагогіки стає особистість як найвища цінність у світі, як центр світобудови.

Проблеми духовності у вихованні особистості досліджували Д. О. Богданова, І. Д. Бех, А. М. Богуш, Т. В. Борисова, М. В. Даниленко, А. В. Зуєв, Л. С. Кальницька, Н. Лавриченко, Л. В. Нечаєва, Г. П. Шевченко. Разом із тим, окремого дослідження, присвяченого аналізу духовної педагогіки у світлі сучасного світського та релігійного виховання, немає.

Метою статті є визначити особливості педагогіки духовності у світлі сучасного світського та релігійного виховання.

Методи дослідження. У статті використані такі методи дослідження, як: власне теоретичні – аналіз філософської, педагогічної та психологічної літератури, задля доведення основних положень дослідження та інтерпретаційно-аналітичний метод, на основі якого досліджується наявна література із застосуванням синтезу, аналізу, систематизації та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система освіти передбачає певні цілі, які стосуються всебічного гармонійного виховання особистості, проте з точки зору православної педагогіки духовності вищезазначена мета не відповідає духовним законам розвитку людини. Православна педагогіка, визнаючи необхідність всебічного розвитку людини, постулює швидше ієрархічне виховання учнів, під яким розуміється така «модель людини», яка має на увазі, що на першому місці з необхідністю повинні стояти духовні цінності (що розуміються, природно, в релігійному сенсі), потім тільки душевні і матеріально-фізичні. Так, ми бачимо, що розуміння людини в православній педагогічній антропології тонше, ніж у світській педагогічній антропології – крім фізичної та духовної складової, виділяється ще й душевна складова.

Основною рисою світської педагогіки є те, що в якості основи й відправної точки виховання духовності в особистості, вона пропонує, в першу чергу, знання й мораль у перспективі очевидного успішного й морального функціонування людини в навколишньому фізичному світі. Православна ж педагогіка будується на визнанні абсолютної значущості категорій Добра та Зла, з визнанням існування реальності духовного світу (Борисова, 2009, с. 18). За такого підходу основним принципом стає не добродесне життя й побудова справедливого суспільства, а орієнтація на божественну реальність, на особистого Бога – це, власне, те, що називається духовністю, тоді як самореалізація людини й допомога близьким лише впливає з першого принципу.

Іншими словами, християнська педагогіка в погляді на людину має на увазі наявність сфери моральності, включаючи сюди прагнення до самореалізації, але вважає це областю душевного, і в той самий час виділяє в людині духовну сферу, яка розуміється тісно пов'язаною зі сферою божественного, і реальність якої позначається абсолютною та не підлягає сумніву.

У світській системі моралі категорії добра та зла носять певною мірою відносний і лабільний характер, який пояснюється обґрунтуванням появи морально-етичних цінностей через культурно-історичні причини. У той час як у релігійній системі взагалі й у православному християнстві зокрема, морально-етичні цінності знаходять свою основу посиленнями на Бога й божественний закон, який, у свою чергу, є незмінним незалежно від особливостей культурно-історичних трендів (Зуєва, 2007, с. 32). Вирішення питань духовного виховання, розуміння світу й навколишніх явищ, з цієї точки зору, є першочерговими завданнями православної педагогіки.

Оцінюючи ідеологічний базис світської педагогічної моделі з точки зору православного педагогічного досвіду, можна стверджувати, що для секуляризованої системи освіти духовне виховання стає бездуховним, тобто в ньому більше переважає матеріальна, фізична, психологічно-моральна сторона, у той час як релігійна освіта оперує розумінням духовного в його власному філософсько-теологічному значенні.

Питання щодо дослідження єдиної педагогічної моделі навчання залишається актуальним і на сьогодні, адже це пов'язано зі стрімким розвитком науки, що вивчає створений Богом світ. Наука стала розвиватись окремо, незалежно від богослов'я, що вивчає шляхи пізнання Бога. З тих пір світська наука обмежилася питанням «як влаштований світ?». У той час як церква та її інститути дають відповідь на питання «навіщо цей світ влаштований?» і «яке в ньому місце і роль людини?». Ті та інші пізнають закони Божі, але одні – фізичні, хімічні, біологічні, соціальні, а церква – духовні й моральні закони (Нечаєва, 2000, с. 11).

У сучасній системі освіти відображається й економічна криза, яка стала наслідком нестримного прагнення багатьох людей до матеріального збагачення на шкоду духовним основам життя. У навчальних програмах помітний винятковий прагматизм, орієнтація на успіх, гроші, славу. У ході наукових досліджень учені помітили тенденцію до збільшення закладах вищої освіти кількості студентів зі зниженим рівнем загальної, моральної та поведінкової культури. Однією з провідних причин цієї проблеми є зміна життєвих уподобань молоді. Задля вирішення цього питання деякі школи й університети впроваджують певні заходи з метою підвищення духовності в процесі навчання, адже вважається, що саме ліквідація духовної безграмотності буде сприяти набуттю сенсу життя молодими людьми, вирішенню їх внутрішніх протиріч, що призведе до лікування соціальних недуг. Науковці наголошують на тому, що сьогодні дуже важливо зберігати той духовний стрижень, який завжди був присутній в освіті.

Незважаючи на важливість вищезазначеного питання, процеси модернізації та глобалізації можуть призводити до відчуження індивіда від традиційних історико-культурних цінностей. Орієнтація на рівень споживання розвинених країн і культурна привабливість західного способу життя призводять до кризи власної ідентичності й неприйняття дійсності. З іншого боку, високий ступінь соціальної нерівності й відсутність загально визнаних громадських ідеалів часто позбавляють підлітка позитивних світоглядних орієнтирів. Дані протиріччя вкрай негативно впливають на морально-етичне виховання школярів і студентів, сприяють формуванню деструктивної поведінки, і серйозно ускладнюють педагогічну роботу колективів шкіл та університетів (Бех, 2003). Культ «красивого життя» й розкоші, який нав'язується масовою культурою в

суспільстві, веде до серйозної деформації світогляду, до ціннісного розколу між поколіннями, між учнями й педагогами.

Станом на сьогодні, сучасна педагогіка поки не має надійних методів виховного впливу, які здатні сприяти розвитку духовних якостей. Наприклад, усе частіше зустрічаються ситуації, коли школярі починають використовувати знання правових норм, насамперед, для чинення тиску на вчителів і знущання над ними. Вони можуть дозволити собі будь-яку хуліганську витівку, але при цьому вимагають поваги до себе й дотримання своїх прав. Про такий важливий чинник виховання, як авторитет учителя, в даній ситуації можна взагалі забути. Також слід зауважити, що останні десятиліття зросла кількість криміналізації в підлітковому віці. Усі ці фактори вкрай негативно впливають на духовно-моральне виховання школярів і вимагають системи комплексних заходів із реформування системи освіти, які, на жаль, тільки знаходяться на стадії розвитку.

Незважаючи на відсутність чіткого алгоритму щодо вирішення питання духовності в навчанні, загальне визначення сутності духовності залежить від прийнятого за основу джерела духовності, який різниться у видах конфесійної парадигми. Наприклад, атеїзм пропонує приймати в якості такого джерела силу матерії, але не може визначити критерії оцінки духу. Пантеїстичне розуміння духу зводиться до розгляду його як самостійної безособистісної суті, з якої формуються два божества, одне з них творить духовні сутності, а друге – матеріальний світ. Кожному з них приписуються діаметрально протилежні якості, і оскільки вони сутність породження єдиного початку, то тут, як і в атеїзмі, представляється неможливим виділення абсолютних критеріїв добра та зла. Однозначне розуміння критеріїв добра та зла можливо тільки в монотеїстичній парадигмі, де єдиним справжнім духом визнаний Бог, і тому все, що співвідноситься з Богом, розцінюється як благо (Даниленко, 2007, с. 26). Рішення проблеми духовності в педагогічних цілях зводиться до захисту учнів від деструктивних впливів у духовній сфері (наприклад, сектантства) і до створення умов для вироблення духовного імунітету за допомогою залучення до національної та світової класичних культур.

Питання духовності є об'єктом дослідження багатьох учених, тому згідно з емпіричними даними наукових праць, «духовність» розуміється студентами як «віра в Бога» (27,12 %), «моральність» (20,85 %), «душа» (17,48 %), «взаємини» (16,19 %), також вельми високий відсоток опитаних пов'язує духовність із вірою в Бога. З точки зору більшості студентів (97,26 %), духовність має місце в житті людини, тому вона і є людиною, а не «роботом» або «твариною», здатною розвиватися й самовдосконалюватися (Кальницька, 2004, с. 85). Таким чином, без малого 100 % сучасного студентства знайомі з терміном «духовність», що говорить про міцне укорінення даного терміну в масовій суспільній

свідомості. В розумінні деяких студентів у духовності переважають її екзистенційна й комунікативна складові, що свідчить про «приземлене», «поверхнєве» сприйняття сфери духовності (релігійний компонент духовності виражений максимум у 5,2 %).

З приводу цього питання науковець К. Юнг зазначив у ході свого дослідження про те, що сучасна людина не розуміє, наскільки раціоналізм віддав її під владу психічного «пекла». Філософ вважає, що людина звільнилася від «забобонів», розгубивши при цьому свої духовні цінності. Через це моральні й духовні традиції виявилися перервані, розплатою за це стали загальні дезорієнтація та розпад, що представляють реальну загрозу миру. Це дозволяє більш конкретно говорити про найважливіші поняття: Дух, Людський дух і Духовність, які слід розкривати, згідно з Юнгом, не боячись «забобонів» і прагнучи відновити «здатність до сприйняття символів та ідей божественного» (Zohar, 2001). Проте вищезазначені поняття, що виступають у якості фундаментальних категорій, не можуть бути визначені в повному сенсі цього слова – їх можна характеризувати тільки в контексті, як результат розкриття цілісного вчення. Розглянемо більш детально кожен із них.

Першим, як правило, виступає поняття «Дух», який розуміється як об'єкт, який не може бути зафіксований природно-науковими методами. Це визначення потребує позитивного доповнення, тому в більшості своєму науковці висувують на передній план не сутність позначуваного предмета, а його зовнішні прояви.

Другим компонентом вважається все, що має Духовне ядро, наприклад дар вибору, переваги й самовизначення. Науковці конкретизують одного з носіїв духу – людину. Дух людини сприймається в науковому світі як особиста енергія, і до того ж розумна енергія; розумна не в сенсі «свідомості» або «розумового мислення», а в сенсі предметного споглядання, «зрячого» вибору й дії в силу духовно-достатніх підстав.

Третім елементом вважається Духовність, як форма людської самосвідомості, самоідентифікації, основа конституювання людини в ролі суб'єкта відносин, сфера сутності людини. Загальним як для релігійної, так і для світської свідомості є розуміння духовності, яке зв'язується з виходом за межі егоїстичних інтересів, особистої користі, корисливості. Духовне передбачає, що цілі й життєві орієнтири особистості вкорінені в системі надіндивідуальних цінностей.

Як ми бачимо, проблема духовності досить актуальна, особливо в останній третині минулого століття, коли тема духовності стала підніматися серед філософів, які шукають примирення з новими віяннями суспільної свідомості. В основному філософи-атеїсти прагнули визначити духовність, не зв'язуючи її з традиційною релігійністю, з будь-якої метафізикою, тобто намагаючись залишатися виключно на матеріалістичних позиціях.

З точки зору атеїстичної філософії та соціології явище духовності розглядається досить неоднозначно. Оскільки дух розуміється як абстрактне, нематеріальне явище, то під духовністю розуміється спрямованість до високої моралі, етики й естетики, інтерес до всього піднесеного та прекрасного, особливо в поезії, музиці, літературі та інших видах мистецтва. Чим вище духовність людини, тим більшою мірою вона повинна володіти позитивними, кращими властивостями, бути прикладом для наслідування.

Згідно з культурологічним поняттям, духовна культура, або духовність, складається з багатьох галузей. Крім релігії, сюди входять усі галузі наук про природу й суспільство, література й поезія, всі види мистецтв – живопис, музичне мистецтво, скульптура, кіно, сценічне мистецтво, а також право, мораль, правила, зразки й норми поведінки, традиції, мову, церемонії, символи, звичаї, обряди, етикет тощо. Проте окремі представники церкви досить часто спотворюють поняття духовності та зводять її тільки до релігійності.

Відображаючи позитивний зміст у секулярному підході до духовності, дослідники наголошують на тому, що для загального розуміння духовності значимі формулювання, що зв'язують її з ціннісним виміром свідомості. Автори наукових праць чітко виділяють і те, що відсутнє в секулярному визначенні духовності, але є істотним компонентом практично в усіх релігіях, – наявність особливого духовного світу, розділеного на два полюси. У релігії духовність розуміється на тій самій основі, але зі сполученням її з духовним світом у цілому, який тут не вичерпується тільки людиною як істотою духовною, що володіє духовністю. Крім того, в релігії духовність – різноякісність, найчастіше полярна (світла й темна, божественна й диявольська).

Цілком певну релігійну позицію у визначенні духовності та проєкції цієї категорії на педагогіку висловлював Ш. Амонашвілі, який писав, що духовний аспект гуманної педагогіки становлять фундаментальні допущення. Вони є умовою розширення педагогічного свідомості. Такими допущеннями є: ідея творця, ідея безсмертя духу й ідея спрямованості до вічного вдосконалення та сходження.

Описання категорій, що належать до духовної сфери буття людства, має досить поширений підхід на основі історичного аналізу термінології досліджуваної галузі. Але в історичному аналізі сам термін починає розпливатися, він втрачає свої логічні контури, потопає в різних історичних фактах, отримує різне тлумачення й застосування в різні історичні епохи. Проте якщо визнати такий історико-феноменологічний аналіз духовності недостатнім, то як спосіб подолання цієї недостатності необхідно доповнити його дослідженням логіки розвитку вихідних понять, починаючи від простих, елементарних, іманентних аналізованому предмету (Лавриченко, 2003).

Оскільки базовим елементом релігії є «релігійне підґрунтя», що визначає тип духовності, її першооснову, з якого впливає релігійне вірування, як культово-обрядовий компонент релігії, отже, релігійна система на релігійно-філософському рівні осмислює й розкриває зміст релігії. Оскільки вищі сили релігії можуть бути лише трьох типів: сили самої матерії в атеїзмі; сили божества, який породив із себе світ шляхом еманациї в пантеїзмі; в монотеїзмі найвища сила – це Бог, що створив світ; то і духовність може бути зрозуміла як духовність атеїзму, пантеїзму або монотеїзму.

Представники християнської церкви, як і представники інших конфесій, говорять про зв'язок духовності й релігійності, і це цілком відповідає визначенню релігії, яка вказує першоджерело духовності, фіксує носіїв духовності та їх взаємини в духовній сфері буття. Крім того, саме релігія задає можливість виникнення полярності в духовному просторі. І якщо природничі науки не так очевидно просякнуті конкретним релігійним духом, то гуманітарні науки, мистецтво всіх видів, а також право, мораль, правила, зразки й норми поведінки, традиції, мова, церемонії, символи, звичаї, обряди, етикет тощо, чітко несуть в собі релігійний дух відповідної релігії.

Науковці, які підтримують секулярну точку зору з приводу даного питання розуміють дух, душу, духовність як усього лише метафізичні аналоги точних понять: свідомість, розум, моральність, психіка тощо, адже вони зручні для додання ідеальним діяльним силам, здібностям і прагненням людини відтінку особливої височини. Часто Дух визнають головним терміном духовності та релігії, тому відносно цього поняття підійти до конкретизації представляється можливим тільки після того, як буде виявлено джерело духу й дана характеристика джерела. Тільки після цього можна говорити про те, де і якою мірою має місце наповненість духом, тобто духовність, яка до того ж тісно пов'язана з культурним життям (Шевченко, 2004).

Культура ж сама по собі має неоднозначний вплив на людину, на що вказують дослідження сучасних учених, які пояснюють, що приписування культурі, ідеальній формі, середовищу, функцій рушійної сили розвитку змушує культуру, всупереч її змісту, бути агресивною та залишає неясною роль її в процесі розвитку самого індивіда, який зрештою, сам стає джерелом і рушійною силою розвитку культури, цивілізації, стає змістом породження нових ідеальних форм, переосмисленням старих.

Проте, слід зазначити, що відносини людини й культури визнаються взаємно активними, комунікативними, діалогічними, адже стосунки можуть бути дружніми, напруженими, конфліктними й навіть переходити в агресію. Таке бачення цього питання стає ясным, якщо побачити, що культура формується сприйнятим культом, який цілком може виявитися культом «злого» язичницького божества, або культом Сатани, або демонізацією тощо (Богущ, 2000, с. 22). Саме з цієї причини відносини «людина-культура» вимагають критеріїв для самої культури, тобто

зовнішніх по відношенню до культури, що, очевидно, і призводить до необхідності розглядати релігію як джерело духовності, що визначає культурні доміанти життя народу. Тому в процесі виявлення сутності духовності слід рухатися від абстрактного визначення духовності як єдності душі з об'єктивно-загальним духом, до конкретних її визначень, що відображає характер духовного досвіду суб'єкта та його ставлення до духовної реальності – онтологізацію, психологізацію, імперсоналізацію або, навпаки, персоналізацію духовної реальності (Bohdanova, 2017).

Якщо розглядати питання духовності суто з педагогічної точки зору, в галузі виховання етичних уявлень, основною проблемою атеїстичного розуміння духовності є нездатність до формування критеріїв оцінки духу, відповідно й духовності. Історично такими оцінками виступали прогрес: науково-технічний або громадський, класова свідомість, зростання матеріального добробуту. Дуже часто в якості критерію виступали особисті світоглядні уявлення певних авторів. Критерії, позначені історичним досвідом, досить відносні, ненадійні й, більше того, можуть бути досить небезпечні для особистості, суспільства й держави, адже з їх допомогою може бути сформований і виправданий режим тоталітаризму, беззаконня та свавілля, що наочно демонструє досвід усіх революцій, історія нацизму й фашизму.

Частіше за все ці проблеми духовності пов'язані із забезпеченням духовної безпеки, зокрема, в педагогіці. Наприклад, проблема сектантства, а точніше сектантської свідомості зараз є дуже актуальною й викликає інтерес як у педагогів, так і у психологів. Нестійкість щодо традиційних ідеалів і цінностей, незнання історії та культури свого народу, а також ідеології, що породжує почуття егоцентризму та власної винятковості, формують бажання молодій людині до пошуку організації, де, поряд із дифірамами на її адресу, будуть запропоновані замітники всього іншого: псевдокультура, помилкові ідеали й цінності тощо.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, задля рішення проблеми духовності, зокрема в системі освіти, розглядаються два шляхи: по-перше, необхідно захистити учнів від деструктивних впливів у духовній сфері, а по-друге, створити умови для вироблення у свідомості духовного імунітету, що значною мірою досягається за допомогою залучення до традиційної культури свого народу та світової класичної культури.

ЛІТЕРАТУРА

- Bohdanova, D. O. (2017). Spiritual and intellectual essence of pedagogical activity. *Problems of Modern Psychology: Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G. S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine*, 38, 53–67.
- Zohar, D. (2001). *Spiritual Intelligence: The Ultimate Intelligence*.
- Бех, І. Д. (2003). Виховання особистості. К.: Либідь (Beh, I. I. (2003). *Personal education*. К.: Libid).

- Богущ, А. М. (2000). Дефініції «духовність» і «моральність» в аспекті національного виховання в Україні. *Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах*, 18-23 (Bogush, A. M. (2000). Definition of «spirituality» and «morality» in the aspect of national whirling in Ukraine. *Moral and spiritual development of special features in ordinary minds*, 18-23.)
- Борисова, Т. В. (2009). Онтологія духовності крізь призму православної антропології. *Інтелект. Особистість. Цивілізація*, 7, 17-19 (Borisova, T. V. (2009). Ontology of spirituality through the prism of Orthodox anthropology. *Intellect. Specialty. Civilization*, 7, 17-19).
- Даниленко, М. В. (2007). Іманентні особливості духовно-етичного виховання майбутніх вчителів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти: Педагогіка і психологія*, 13-29 (Danilenko, M. V. (2007). Immanent features of the spiritual and ethical whirlwind maybutnite readers. *Problems of presently pedagogical education: Pedagogy and psychology*, 13-29).
- Зуєв, А. В. (2007). Ілюзія духовності в світі інформаційної завершеності. *Актуальні проблеми духовності*, 29-38 (Zuev, A. V. (2007). Spiritual spirituality in the completion of information. *Actual problems of spirituality*, 29-38).
- Кальницька, Л. С. (2004). Духовність як важлива категорія перехідної доби. *Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти: матеріали других Ірпінських міжнародних науково-педагогічних читань*, 83-88 (Kalnitska, L. S. (2004). Spirituality is important category of cross-product. *Problems of humanization and whirlwind at the other mortgage mortgage: materials of other international educational and scientific readings*, 83-88).
- Лавриченко, Н. (2003). Категорії «соціальність», «духовність» і «моральність» в сучасній педагогічній науці. *Шлях освіти*, 1, 7-11 (Lavrichenko, N. (2003). The categories of «social», «spirituality» and «morality» are in the current pedagogical nature. *Way of life*, 1, 7-11).
- Нечаєва, Л. В. (2000). Духовно-релігійна культура – основа морального виховання учнів. *Наука і освіта*, 5, 5-16 (Nechaeva, L.V. (2000). Spiritual Religion Culture – The Basis of Moral Vision. *Science and education*, 5, 5-16).
- Шевченко, Г. П. (2004). Педагогіка духовності. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 1, 3-9 (Shevchenko, G. P. (2004). The pedagogy of spirituality. *Spirituality of special features: methodology, theory and practice*, 1, 3-9).

РЕЗЮМЕ

Цыбулько Ольга. Особенности духовной педагогики в свете современного светского и религиозного воспитания.

В статье обозначены различия между светским и религиозным, а именно христианским, подходом к воспитанию духовности. Обе педагогические модели ориентируются в деле воспитания на самые высокие стандарты духовного воспитания. Однако понимание самой духовности в секулярной и религиозной педагогике различаются.

Установлено, что духовное воспитание и духовный опыт православной педагогики воспринимается в светской педагогике, конечно, как высокий идеал, однако, лишь в той мере, в которой понимание христианской духовности соответствует пониманию духовности вообще.

Раскрыта специфика православной педагогики, которая, признавая необходимость всестороннего развития человека, постулирует скорее иерархическое воспитания учащихся, под которым понимается такая «модель

человека», которая подразумевает, что на первом месте с необходимостью должны стоять духовные ценности (понимаемых, естественно, в религиозном смысле), затем только душевные, и материально-физические.

Ключевые слова: светская педагогика, религиозное воспитание, духовная педагогика, духовность, духовные ценности.

SUMMARY

Tsybulko Olga. Peculiarities of spiritual pedagogy in the light of modern secular and religious education.

The article outlines the differences between the secular and the religious, namely the Christian, approach to the education of spirituality. Both pedagogical models focus on the upbringing of the highest standards of spiritual upbringing. However, the understanding of spirituality in secular and religious pedagogy differs.

It is established that the spiritual education and spiritual experience of Orthodox pedagogy is perceived in secular pedagogy, of course, as a high ideal, however, only to the extent that understanding of Christian spirituality corresponds to one's own understanding of spirituality in general.

The specificity of Orthodox pedagogy is revealed, which, recognizing the need for comprehensive human development, posits rather a hierarchical upbringing of students, which is understood as such a "human model", which implies that spiritual values should be placed in the first place (understood, of course, in religious sense), then only the spiritual and material-physical.

If we consider the issue of spirituality purely from a pedagogical point of view, in the field of education of ethical ideas, the main problem of atheistic understanding of spirituality is inability to form criteria for the assessment of spirit, respectively, and spirituality. Historically, such progress has been made: scientific and technological or public, class consciousness, and the growth of material well-being. Very often, the criterion was the personal outlook of certain authors. Criteria marked by historical experience are relatively relative, unreliable and, moreover, may be dangerous enough for the individual, society, and the state, because they can form and justify a regime of totalitarianism, lawlessness, and arbitrariness, demonstrating the experience of all revolutions, history of nazism and fascism.

Thus, in order to solve the problem of spirituality, in particular in the education system, two ways are considered: first, it is necessary to protect students from destructive influences in the spiritual sphere, and secondly, to create conditions for the development in the consciousness of spiritual immunity, which is largely achieved through involvement in the traditional culture of its people and the world classical culture.

Key words: secular pedagogy, religious education, spiritual pedagogy, spirituality, spiritual values.

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 376.091.09(470+571)«1970/1991»

Жанна Ковальчук

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ORCID ID 0000-0002-5378-2099

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/138-148

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДПОВІДНОСТІ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ УЧЕНИХ У ГАЛУЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДИРЕКТИВАМ КЕРІВНИХ ОРГАНІВ УРСР У 1970-1991-У РР.

У статті виділено основні напрями організації наукової діяльності в галузі логопедії та спеціальної освіти загалом на території України в 1970-1991-х рр. та їх відповідність директивам вищих органів влади.

Автором визначено вектори наукової діяльності колективів наукових установ та ЗВО в галузі спеціальної освіти та логопедії зокрема під впливом державної політики Української РСР протягом означеного періоду. Також наголошується, що актуальним може бути подальше вивчення й узагальнення історичного досвіду розвитку теорії спеціальної освіти в наступні періоди.

Ключові слова: спеціальна освіта, розвиток науки, наукова діяльність, Науково-дослідні інститути, КДПІ імені О. М. Горького, діти з порушеннями.

Постановка проблеми. Якісний розвиток і вдосконалення кожної галузі знань можливі лише за умови опори на фундаментальні попередні здобутки, враховуючи і помилки, і досягнення минулих поколінь дослідників. Саме тому вивчення виникнення й розвитку логопедії як окремої наукової галузі надзвичайно важливе для подальшого вдосконалення української спеціальної освіти в цілому, та частково сприятиме визначенню її перспектив розвитку. Тому цілісний, науково обґрунтований підхід у вивченні історії української логопедичної теорії та практики на різних вікових етапах має особливе значення для вдосконалення й подальшого поступального розвитку цієї галузі наукових знань.

Аналіз актуальних досліджень дозволяє стверджувати, що вітчизняні науковці приділяли увагу вивченню різноманітних питань історії спеціальної освіти: в працях Барка В. В. (2015), Бондаря В. І. (2017), Козинця О. В. (2015), Климко Н. О. (2014), Корнєв С. І. (2009), Линдіної Є. Ю. (2016), Синьова В. М. (2017) та ін. розглянуто внесок окремих персоналій у розвиток спеціальної освіти; у наукових доробках Бондаря В. І. (1992, 2007), Золотоверх В. В. (2000), Супруна М. О. (2005, 2008), Таранченко О. М. (2006), Федоренко С. В. (2012), Шевченка В. М. (2006) та ін. представлена історія становлення й розвитку навчання й виховання дітей і дорослих з різними нозологіями; Берник Т. Л. (2006), Гладуш В. А. (2012),

Одинченко Л. К. (1996), Потапенко О. М. (2010), Шевченко О. Е. (2004) та ін. – професійна корекційна допомога й підготовка професійних кадрів. Проте, слід зазначити, що ґрунтовних всеохоплюючих досліджень історії процесу формування й розвитку наукової думки в галузі спеціальної освіти та логопедії зокрема на сьогоднішній день надзвичайно мало.

Метою статті є аналіз і узагальнення основних напрямів організації наукової діяльності в галузі логопедії та спеціальної освіти загалом на території України в 1970-1991-х рр. та їх відповідність політиці вищих органів влади Української РСР.

Методи дослідження. Для вирішення поставленої мети були використані теоретичні методи наукового пошуку – аналіз і синтез отриманих даних із наукових джерел, архівних документів тощо; використовуючи історико-генетичний метод вдалося послідовно розкрити поступальні зміни та причинно-наслідкові зв'язки в розвитку наукової діяльності в галузі спеціальної освіти, в тому числі логопедії, в зазначений науковий період; опис досліджуваного процесу в хронології та здійснення його якісного аналізу й узагальнення, що представлені у висновках, було можливим за допомогою використання діахронічного методу дослідження.

Виклад основного матеріалу. На різних історичних етапах розвиток системи спеціальної освіти обумовлювався впливом цілої низки факторів, серед яких: соціально-економічні умови в країні; діяльність держави стосовно осіб із різними порушеннями психофізичного розвитку; законодавство у сфері освіти і прав людини. Ці процеси породжують на кожному етапі відповідні погляди науковців і практиків щодо можливості та особливостей навчання, виховання й корекційної роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення та іншими нозологіями. Спираючись на вищеозначені фактори, є можливим виділити певні віхи в теорії та практиці логопедії, які відігравали важливу роль у формуванні системи навчання, виховання й корекції порушень у дітей із тяжкими порушеннями мовлення (далі ТПМ), яка нині існує в Україні, та відслідкувати вплив певних історичних подій на розвиток цієї галузі знань, зокрема особливості відповідності наукової діяльності вітчизняних учених у галузі спеціальної освіти директивам керівних органів Української РСР.

Нижня хронологічна межа нашого дослідження, описаного в статті, обумовлена реорганізаційними змінами в складі закладів вищої освіти Української РСР, що здійснювали наукову діяльність у галузі спеціальної освіти, які відбувалися наприкінці 1960-х років і характеризувалися виокремленням окремих структурних одиниць, що надало змогу деталізувати наукові дослідження відповідно до різних галузей спеціальної освіти й розпочати перехід від традиційного описування педагогічного досвіду до наукового пояснення специфіки роботи в спеціальній школі. Верхня межа обумовлена здобуттям Україною незалежності 24 серпня

1991 року, що призвело до змін в політичному, соціальному становищі та, як наслідок, всієї освітньої парадигми.

Як свідчать попередні дослідження, на початку періоду, про який ідеться в статті, стан науково-дослідної та методичної роботи державних установ, колективи яких здійснювали наукову діяльність у галузі спеціальної освіти, у тому числі логопедії, характеризувався переходом від традиційного опису педагогічного досвіду до наукового пояснення методик навчання в різних типах спеціальних шкіл; продуктивно розроблялися питання спеціальної дидактики. Науково-дослідна робота проводилася силами колективів учених Науково-дослідного інституту педагогіки і психології Міністерства освіти України, де функціонували структурні одиниці, діяльність яких була направлена на вирішення проблем спеціальної освіти, та на дефектологічному факультеті Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького. Результати наукових пошуків висвітлювалися на сторінках республіканського науково-методичного збірника «Питання дефектології» (початок виходу – 1965 р.), на республіканських науково-практичних конференціях, міжобласних та обласних семінарах-практикумах тощо. Прийом студентів на навчання на базі дефектологічного факультету КДПІ імені О. М. Горького було збільшено вдвічі; активно проводилася підготовка та перепідготовка педагогічних працівників спеціальних шкіл (Таранченко, 2004, с. 238).

У зв'язку з висуненням низки завдань перед загальноосвітніми та спеціальними школами України протягом досліджуваного історичного періоду (кінець 1960-х – початок 1970-х рр. – перехід шкіл на нові програми та навчальні плани; 1984 р. – початок шкільного навчання з 6-ти річного віку та запровадження 11-річного навчання в загальноосвітніх школах тощо) та суворого керівництва з боку держави щодо їх виконання, перед педагогічними інститутами та науковими установами, що здійснювали свою діяльність у галузі спеціальної освіти, стояли задачі науково-методичного забезпечення реалізації зазначених реформ та, у зв'язку з цим, підвищення професійної кваліфікації педагогічних кадрів закладів освіти, в тому числі і спеціалістів, які працюють з дітьми з ТПМ. (Ковальчук, 2019, с. 88). Тому Міністерство освіти Української РСР щорічно видавало накази про організацію курсів підвищення кваліфікації для спеціальних педагогів та логопедів, та, у зв'язку з необхідністю професійного науково-методичного їх обґрунтування, поклало ці завдання на Київський державний педагогічний інститут імені О. М. Горького, Науково-дослідні інститути педагогіки і психології, Слов'янський педагогічний інститут та Республіканський навчально-методичний кабінет спеціальних шкіл Міністерства освіти Української РСР (ЦДАВОВ, Спр.907, с. 166-167), що відображалось в напрямках науково-дослідної та методичної роботи зазначених установ (Ковальчук, 2019, с. 89).

З метою реалізації заходів Міністерства освіти Української РСР «Про поліпшення виховання дітей з порушеннями розумового і фізичного розвитку в Українській РСР», підбиття підсумків дослідницької діяльності, що проводилася протягом попередніх років, висвітлення результатів наукової та методичної роботи в галузі спеціальної освіти Науково-дослідними інститутами педагогіки та психології та КДПІ імені О. М. Горького проходило у форматі міжреспубліканських, республіканських, міських науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів тощо, з усталеною періодичністю. На заходах схожого типу також визначалися та обговорювалися завдання, що поставали перед вченими зазначених наукових інституцій, відповідно до освітніх і корекційних потреб контингенту осіб із порушеннями психофізичного розвитку, змін соціально-економічного устрою країни, законодавства у сфері освіти та прав людини тощо. Так, наприклад, згідно з наказом Міністерства освіти Української РСР від 23 лютого 1972 року № 35 «Про проведення республіканської науково-практичної конференції з питань дефектології» з 6 по 8 червня 1972 року в м. Запоріжжі відбулася республіканська науково-практична конференція з питань спеціальної освіти, де з доповідями про результати власних наукових досліджень виступили провідні вітчизняні науковці (ЦДАВОВ, Спр. 8144, с. 124).

На виконання завдань Міністерства освіти Української РСР, що були висунуті перед лабораторією логопедії НДІ педагогіки, протягом 1972–1973 рр. проводилося вивчення рівня знань учнів із мови в початкових класах першого відділення школи для дітей із ТПМ, за результатами якого колективом лабораторії Міністерству освіти Української РСР було підготовлено й надано доповідну записку щодо наявних рівня та якості знань зазначеної категорії учнів (Гладуш, 2014, с. 243)

Важливий вплив на розвиток усієї педагогічної науки України мала республіканська наукова конференція, що відбулась у квітні 1977. Вона була присвячена проблемам подальшого розвитку педагогічної та психологічної наук у світлі рішень XXV з'їзду КПРС. На конференції працювало вісім секцій (у тому числі секція дефектології), де було чітко визначено найважливіші завдання в галузі педагогічної науки та актуальні проблеми розвитку педагогіки в Українській РСР (ЦДАВОВ, Спр.8993, с. 33-35), що мало безпосередній вплив на подальший розвиток наукової думки в галузі спеціальної освіти, в тому числі логопедії.

З метою поліпшення навчально-виховної та лікувально-корекційної роботи в школах для дітей із ТПМ, наказом від 8 липня 1977 року № 131 «Про проведення виїзного засідання лабораторії логопедії Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР з питань удосконалення корекційної та навчально-виховної роботи в школах для дітей з важкими порушеннями мовлення», Науково-дослідному інституту педагогіки Української РСР було

дозволено провести з 20 по 22 жовтня 1977 року на базі Харківської республіканської школи-інтернату для дітей із ТПМ виїзне засідання лабораторії логопедії. У засіданні взяли участь 34 учасники – директори або їх заступники, доповідачі, якими були представлені результати наукової та практичної діяльності в області порушень мовлення в дітей (ЦДАВОВ, Спр. 8908, с. 166).

Згідно з наказом Міністерства освіти Української РСР № 162 від 31 серпня 1977 року «Про експериментальні школи Науково-дослідного інституту педагогіки», з метою кращої організації експериментальних досліджень у школах, створення сприятливих умов для впровадження в практику досягнень педагогічної науки й узагальнення передового досвіду, широкого залучення до педагогічних досліджень кращих учителів, було виділено експериментальні школи, на базах яких Науково-дослідний інститут педагогіки в 1977-80 роках досліджував проблеми вдосконалення змісту шкільної освіти, методів і прийомів навчання й комуністичного виховання учнівської молоді. Згідно з цим наказом, лабораторія логопедії займалася розробкою проблем порушення мовлення в дітей шкільного віку та шляхами їх подолання в умовах школи-інтернату для дітей із ТПМ. Сектор олігофренопедагогіки займався такими проблемами, як диференційоване навчання в допоміжній школі, інтелектуалізація практичної діяльності учнів допоміжної школи, розумове виховання учнів допоміжної школи, вивчення другої (російської) мови в допоміжній школі з українською мовою навчання, формування позитивних міжособових відносин в учнів допоміжної школи, динаміка психопатоподібних ускладнень поведінки в розумово відсталих учнів. Сектор сурдопедагогіки розробляв такі проблеми: методика навчання географії в школі для глухих, використання екранних засобів навчання та звукопідсилюючої апаратури в навчанні глухих, сполучення оптичного та слухового сприймання усного мовлення в навчанні осіб із недоліками слуху, оптимізація мовленнєвого розвитку глухих учнів у процесі вивчення фізики, розумовий розвиток глухих дітей дошкільного віку в процесі ігрової діяльності, інтенсифікація мовленнєвого розвитку глухих дошкільників у групах із дворічним терміном навчання. Сектор тифлопедагогіки займався проблемами навчання дітей із порушеннями зору. (ЦДАВОВ, Спр. 8908, с. 166).

На виконання наказу № 11 від 25 січня 1979 року «Про стан і заходи по дальшому поліпшенню логопедичної допомоги дітям в Українській РСР» НДІ педагогіки мав розглянути питання про введення в штат лабораторії логопедії посади наукового працівника для організації наукової роботи з проблеми дошкільної логопедії. Згідно цього самого наказу, протягом 1980-1985 рр. колективом лабораторії логопедії здійснювалася розробка актуальних питань корекційно-виховної роботи в спеціальних школах-інтернатах і дошкільних закладах для дітей із ТПМ. (Про стан і заходи...,

1979, с. 10-13). Відповідно до цього самого наказу, працівники кафедр дефектологічного факультету КДПІ імені О. М. Горького протягом 1980-1985 років забезпечували розробку актуальних питань логопедичної роботи в допоміжних школах і шкільних логопедичних пунктах (ЦДАВОВ, Спр. 8993, с. 33-35).

З огляду на те, що Київським державним педагогічним інститутом імені О. М. Горького та Науково-дослідним інститутом педагогіки Української РСР усе ж таки недостатньо розроблялись актуальні проблеми корекції порушень мовлення в дітей шкільного та, особливо, дошкільного віку, та з метою поліпшення логопедичної допомоги дітям, протягом 1979-1980 рр. обласним, Київському і Севастопольському міським відділам народної освіти Міністерство освіти наказало організувати дошкільні заклади для дітей із ТПМ, домогтися об'єднання дошкільних груп у багатокomплекcні заклади, створити необхідну кількість логопедичних пунктів при загальноосвітніх школах (Потапенко, 2012, с. 399-406).

Загалом, десята п'ятирічка (1976-1980 рр.) ознаменувалася для спеціальної освіти значним зростанням кількості логопедичних пунктів, дошкільних груп і закладів освіти для дітей із порушеннями мовлення, що, відповідно, покладало на педагогічні ЗВО завдання з ґрунтовної професійної та наукової підготовки потрібної кількості спеціалістів згаданого профілю, та розробки питань організації та надання кваліфікованої корекційної допомоги дітям, і організаційної та науково-методичної допомоги цим закладам освіти. Тож, протягом 1981-1985 років, як зазначають Шеремет М. К., Потапенко О. М., дефектологічна наука досягла успіхів не тільки в розробці важливих теоретичних питань спеціальної педагогіки, але й у підготовці висококваліфікованих спеціалістів (Шеремет, Потапенко, 2009, с. 362-367).

Згідно з наказом Міністерства освіти Української РСР № 195 від 27 травня 1983 року «Про педагогічну практику студентів дефектологічного факультету Київського педагогічного інституту», Управління народної освіти м. Києва затвердило до 1 вересня 1983 року базовими дошкільними закладами дефектологічного факультету КДПІ імені О. М. Горького дошкільні заклади спеціального призначення: для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату – № 591, для дітей із порушеннями інтелекту – № 561, 569, із порушеннями слуху – № 485, дошкільне відділення спецшколи-інтернату для глухих – № 6, з порушеннями мовлення – № 323, 395, 576, 611 (ЦДАВОВ, Спр.9161, с. 157), що також мало вплив на розиток і якість наукових досліджень, адже відтоді експериментальні бази для досліджень та апробації отриманих даних були закріплені законодавчо.

Наказом № 261 від 6 липня 1983 року було затверджено оновлену структуру Науково-дослідного інституту психології, що віднині працював у складі дванадцяти лабораторій, включаючи лабораторію спеціальної

психології (керівник Стадненко Н. М.) (ЦДАВОВ, Спр. 9163, с. 35-36). Силами колективу лабораторії спеціальної психології велася науково-дослідна робота з питань діагностики й корекції пізнавальних процесів, пропедевтика порушень особистісного розвитку дітей із порушеннями різних нозологій.

Відповідно до наказу Міністерства освіти УРСР від 24 січня 1985 року № 27 «Про удосконалення структури Науково-дослідного інституту педагогіки», структуру Науково-дослідного інституту педагогіки Української РСР було затверджено в складі 6 відділів та 26 лабораторій. Відділ дефектології, що також увійшов до складу зазначеного НДІ, складався з лабораторії «Олігофренопедагогіки» (завідувач Єременко І. Г.), лабораторії «Сурдопедагогіки і логопедії» (завідувач Коберник Г. М.) та лабораторії «Тифлопедагогіки» (завідувач Моргуліс І. С.) (ЦДАВОВ, Спр. 9236, с. 63-65). Вищезгадані структурно-організаційні зміни, яких зазнав НДІ педагогіки, були викликані, в тому числі, потребами основних напрямів реформи загальноосвітньої та професійної школи.

8 квітня 1985 року вийшов наказ Міністерства охорони здоров'я Української РСР № 465 року «Про заходи покращення логопедичної допомоги хворим з порушеннями мовлення», де було визначено пріоритетні напрями розвитку спеціалізованої корекційної допомоги, серед яких: розширення мережі логопедичних кабінетів, відділень відновлювального лікування в дитячих поліклініках, психоневрологічних диспансерах, де надавалася допомога особам з органічними та функціональними порушеннями мовлення на всіх вікових етапах розвитку. Науково-теоретичне обґрунтування корекційних методик лягало на НДІ педагогіки, НДІ психології та ЗВО, де проводилася наукова робота в галузі логопедії та спеціальної освіти загалом, що знайшло відображення в перспективних планах наукової роботи колективів зазначених установ.

Відповідно до наказу Міністерства освіти УРСР від 22 квітня 1987 року № 118 «Про проведення педагогічних читань з дефектології на тему: «Підвищення ефективності уроку, як основної форми організації навчально-виховного процесу», 25-26 вересня в м. Луцьку пройшли республіканські педагогічні читання із зазначеної теми. Науково-дослідний інститут педагогіки, Науково-дослідний інститут психології, Київський державний інститут імені О. М. Горького, Слов'янський педагогічний інститут, Республіканський навчально-методичний кабінет Міністерства освіти УРСР виконували завдання із забезпечення підготовки та проведенням педагогічних читань та науково-методичного керівництва доповідями, які прозвучали (ЦДАВОВ, Спр. 9314, с. 108-110).

Згідно з наказом Міністерства освіти Української РСР від 16 жовтня 1987 року № 306 «Про проведення республіканського семінару з питань удосконалення корекційної та навчально-виховної роботи в логопедичних

групах дошкільних закладів», що був внесений до річного плану роботи Міністерства освіти Української РСР та мав на меті подальше вдосконалення корекційної логопедичної роботи з дітьми з ТПМ, 23-25 листопада 1987 року в м. Києві було проведено республіканський семінар працівників дитячих будинків і дошкільних закладів для дітей із порушеннями мовлення. Директори НДІ педагогіки та НДІ психології Української РСР, ректор Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького забезпечили підготовку доповідей і виступів учасників семінару, в яких були представлені результати індивідуальної та колективної наукової роботи працівників вищезазначених інституцій, та проведена їх апробація (ЦДАВОВ, Спр. 9319, с. 29-30).

Наукові пошуки вітчизняних учених у галузі логопедії та спеціальної освіти загалом наприкінці 1980-тих років характеризувалися спрямованістю на вивчення проблем спеціальної дидактики й методик навчання дітей із порушеннями психофізичного розвитку. А саме інтенсифікація наукових досліджень була обумовлена збільшенням контингенту дітей та значним розширенням мережі закладів спеціальної освіти, як шкільного, так і дошкільного рівнів, які слугували експериментальними базами, що значно сприяло поглибленню науково-теоретичного аналізу, обґрунтуванню змісту освіти, форм і методів навчальної, виховної та корекційної роботи з дітьми з ТПМ та іншими нозологіями на різних вікових етапах.

24 серпня 1991 року на політичній карті світу, вже як самостійна та незалежна, з'явилася нова держава – Україна. Період переходу до новго державного устрою характеризувався, як звичайно, соціально-політичною нестабільністю, що призводило до погіршення економічного становища в країні. Усе це, разом із нещодавною масштабною екологічною катастрофою, на пряму або дотично призвело до збільшення кількості дітей із порушеннями психофізичного розвитку, що, у свою чергу, вимагало підготовки достатньої кількості спеціальних педагогічних кадрів і, зокрема, спеціалістів, які працюють із дітьми з порушеннями мовлення; науково-теоретичного та методичного обґрунтування навчального, виховного й корекційного процесів. Однак, незважаючи на кризове економічне та соціокультурне становище, наукові пошуки вчених не припиняються, а продовжують реформуватись, углиблюватися, розширюватися та підпорядковуються вимогам сучасності.

Висновки. Наукова діяльність вітчизняних учених у галузі спеціальної освіти та логопедії зокрема в зазначений історичний період тісно перепліталася з тогочасними політичними та ідеологічними течіями. Вектори наукової діяльності в галузі логопедії, та в цілому спеціальної освіти, реалізовувалися керуючись суспільно обумовленими та актуальними на той час законотворчими процесами, що відбувалися в державі.

Для періоду 1970-1980-х рр. характерними були суттєві зміни у структурі спеціальної школи, змісті навчання й виховання учнів, навчально-методичному та нормативному забезпеченні цих процесів та установ. На початку описуваного періоду спеціальні школи перейшли на нові навчальні плани та програми, що забезпечувало тісніший зв'язок школи з життям. З метою створення кращих можливостей для підготовки учнів для самостійного життя було збільшено обсяг загальноосвітніх і загальнотрудових знань, практичних умінь і навичок.

У 1980-1991 рр. характерним було розширення кола наукової проблематики вітчизняних учених у бік діагностики та корекції порушень мовлення в дітей дошкільного віку, що було обумовлено упорядкуванням існуючих та відкриттям нових дошкільних груп і закладів дошкільної освіти в цілому для дітей із ТПМ, що, безумовно, позначилося на якості надання логопедичної допомоги зазначеному контингенту дітей та її науково-теоретичному обґрунтуванні.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми керівництва науковою діяльністю в галузі спеціальної освіти та логопедії зокрема державними органами влади Української РСР. **Перспективи подальших наукових розвідок** вбачаємо в подальшому вивченні й узагальненні історичного досвіду та загальних тенденцій наукових пошуків на ниві спеціальної освіти, в тому числі логопедії, в наступні вікові періоди, що, вважаємо, дасть змогу прогнозувати шляхи розвитку цього процесу та сприятиме запобіганню помилок в організації та реалізації наукової діяльності вітчизняних учених у зазначеній галузі науки. Темою окремого історико-педагогічного дослідження може стати ретельне вивчення історії розвитку теоретичних засад окремих галузей спеціальної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

- Гладуш, В. А. (2014). Розвиток теорії логопедії в Україні: історичний аспект. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 3 (37), 442–450. (Hladush, V. A. (2014). Development of the theory of speech therapy in Ukraine: historical aspect. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 3 (37), 442–450).
- Ковальчук, Ж. М. (2019). Визначальність наукової діяльності закладів вищої освіти та наукових установ України у другій половині ХХ століття. *Педагогічний часопис Волині*, 1 (12), 86-94. (Kovalchuk, Zh. M. (2019). Significance of scientific activity of Ukrainian higher education and scientific institutions in the second half of the 20th century. *Volyn Pedagogical Journal*, 1 (12), 86-94).
- Потапенко, О. М. (2012). Курсова підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації логопедичних кадрів в Україні у 80-ті роки ХХ століття. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна*, 19 (1), 399-406. (Potapenko, O. M. (2012). Course preparation, retraining and advanced training of speech therapists in Ukraine in the 80s of the XX century. *Collection of scientific works of Kamianets-Podilskyi National Ogienko University. Series: Socio-pedagogical*, 19 (1), 399-406.)

- Про стан і заходи по дальшому поліпшенню логопедичної допомоги дітям в Українській РСР. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР*, 6, 10-13 (1979). (On the state and measures for further improvement of speech therapy for children in the Ukrainian SSR. *Collection of orders and instructions of the Ministry of Education of the Ukrainian SSR*, 6, 10-13 (1979)).
- Таранченко, О. М. (2004). Сурдопедагогічна теорія та практика другої половини ХХ століття в Україні. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*, 1 (3), 283-291. (Taranchenko, O. M. (2004). The theory and practice of pedagogy of the deaf of the second half of the twentieth century in Ukraine. *Actual problems of education and education of people with special needs: Collection of scientific works*, 1 (3), 283-291).
- ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.8144. Арк.124. (TsDAVOV Ukrainy. F.166. Op.15. Spr.8144. Ark.124.)
- ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.8908. Арк.166. (TsDAVOV Ukrainy. F.166. Op.15. Spr.8908. Ark.166.)
- ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.8993. Арк.33-35. (TsDAVOV Ukrainy. F.166. Op.15. Spr.8993. Ark.33-35.)
- ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.9079. Арк.166-167. (TsDAVOV Ukrainy. F.166. Op.15. Spr.9079. Ark.166-167.)
- ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.9161. Арк.157. (TsDAVOV Ukrainy. F.166. Op.15. Spr.9161. Ark.157.)
- ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.9163. Арк.35-36. (TsDAVOV Ukrainy. F.166. Op.15. Spr.9163. Ark.35-36.)
- ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.9236. Арк.63-65. (TsDAVOV Ukrainy. F.166. Op.15. Spr.9236. Ark.63-65.)
- ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.9314. Арк.108-110. (TsDAVOV Ukrainy. F.166. Op.15. Spr.9314. Ark.108-110.)
- ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.9319. Арк.29-30. (TsDAVOV Ukrainy. F.166. Op.15. Spr.9319. Ark.29-30.)
- Шеремет, М. К., Потапенко, О. М. (2009) Стан системи підготовки логопедів у вищих навчальних закладах України (80-ті роки ХХ століття). *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна*, 12, 362 – 367. (Sheremet, M. K., Potapenko, O. M. (2009). Condition of the Speech Therapists Training System in Higher Educational Institutions of Ukraine (80s of XX Century). *Collection of scientific works of Kamianets-Podilskyi National Ogienko University. Series: Socio-pedagogical*, 12, 362-367.)

РЕЗЮМЕ

Ковальчук Жанна. Обеспечение соответствия научной деятельности отечественных ученых в области специального образования директивам руководящих органов УССР в 1970-1991-м годах.

Целью статьи является анализ и обобщение основных направлений организации научной деятельности в области логопедии и специального образования в целом на территории Украины в 1970-1991-х гг. и их соответствие политике высших органов власти.

В статье определены векторы научной деятельности коллективов научных заведений и высших учебных заведений в области специального образования и логопедии в частности под влиянием государственной политики Украинской ССР в течение определенного периода. Также отмечается, что актуальным может быть

дальнейшее изучение и обобщение исторического опыта развития теории специального образования в последующие исторические периоды.

Ключевые слова: специальное образование, развитие науки, научная деятельность, Научно-исследовательские институты, КДПИ имени О. М. Горького, дети с нарушениями.

SUMMARY

Kovalchuk Zhanna. Ensurance of correspondence of scientific activity of national scientists in the field of special education to the orders of leading organizations of the USSR in 1970-1991's.

The purpose of the article is to analyze and summarize the main directions of organization of scientific activity in the field of speech therapy and special education in general in the territory of Ukraine in the 1970-1991's and their compliance with the policy of the higher authorities of the Ukrainian SSR.

In order to solve this goal, theoretical methods of scientific search – analysis and synthesis of the pedagogical, historical literature and archival sources on the studied problem were used in the process of work. Using the historical-genetic method, we were able to consistently reveal changes and cause and effect in the development of scientific activities in the field of special education, including speech therapy in the specified scientific period; description of the process under study in chronology and its qualitative analysis and generalization, which were presented in the conclusions was possible using the diachronic method of research.

The author analyzes archival documents that reflect important governmental decisions on the provision of professional corrective assistance to children with disabilities of psychophysical development and organization of scientific and methodological activities of scientists in the relevant field. The vectors of scientific activity, conducted by the collectives of scientific institutions and institutions of higher education in the field of special education and speech therapy, in particular under the influence of state policy in the field of education and science of the Ukrainian SSR during the defined historical period, are determined.

The article emphasizes that further study and generalization of the historical experience and general tendencies of scientific searches in the field of special education in the next periods may be relevant, which will allow to predict the ways of development of this process and will help to prevent mistakes in the organization and realization of scientific activity of national scientists in the specified field of science.

Key words: special education, development of science, scientific activity, research institutes, Kyiv State Pedagogical Gorky Institute, children with disabilities.

РОЗДІЛ IV. ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 37.011.3:372.461

Вікторія Будянська

Харківський національний економічний університет

Імені Семена Кузнеця

ORCID ID 0000-0003-0621-4571

Галина Мариківська

Харківський національний університет внутрішніх справ

ORCID ID 0000-0001-9561-9292

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/149-159

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КУЛЬТУРИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті доводиться актуальність проблеми формування мовленнєвої культури студентів. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні педагогічних умов формування мовленнєвої культури студентів у ЗВО. У процесі роботи над статтею було використано теоретичні методи дослідження: порівняльно-зіставний та поняттєво-термінологічний аналіз; систематизації та узагальнення. Узагальнення вивченої літератури з проблеми формування мовленнєвої культури особистості, самостійна робота в цьому напрямку дозволили визначити шляхи формування мовленнєвої культури майбутніх фахівців: створення культурного мовленнєвого середовища; організації системної роботи з оволодіння студентами упорядкованою сукупністю нормативних мовленнєвих засобів; забезпечення постійного вправлення студентів у красномовстві.

Ключові слова: мовленнєва культура, педагогічні умови, культурне мовленнєве середовище, нормативні мовленнєві засоби, красномовство.

Постановка проблеми. Нестабільна політична та економічна ситуація в Україні зумовили загострення наявних проблем і сприяла виникненню нових. Однією з таких проблем є економічна криза та шляхи виходу з неї. Розв'язати її можуть тільки добре підготовлені професіонали. Тому серед завдань закладів вищої освіти важливим є формування особистості майбутнього фахівця, який буде ефективно діяти в професійній сфері. У цьому контексті актуалізується питання формування особистості, яка є конкурентоспроможною на ринку праці, може самореалізовуватися в соціальному середовищі, ефективно діяти в динамічному світі, успішно вирішувати професійні проблеми. Усе це неможливо без уміння майстерно спілкуватися та здійснювати співробітництво з різними професійними категоріями. Спілкування в професійній сфері вимагає розвинених мовленнєвих умінь і навичок, зокрема вільного володіння усною та писемною мовою, уміння здійснювати різні види мовленнєвої діяльності, зрозуміло й адекватно висловлювати власні думки. Тому проблема формування мовленнєвої культури особистості є актуальною й потребує подальшого вивчення.

Аналіз актуальних досліджень. На актуальність порушеної проблеми вказує значна кількість проведених досліджень. Зокрема вченими висвітлено такі аспекти суголосної проблематики: загальнотеоретичні основи здійснення мовленнєвого процесу (С. Вербещук, О. Гойхман, І. Зимня та інші), диференційні ознаки мови й мовлення (М. Вашуленко, О. Крсек, Л. Федоренко, Р. Чечет та інші); одиниці, види мовленнєвої діяльності, етапи її здійснення (В. Глухов, О. Леонт'єв, В. Ковшиков, Л. Щерба та інші); структура, зміст, якісні ознаки мовленнєвої культури (Н. Дика, В. Пасинок, Т. Плещенко, Н. Федотова та інші), сутність мовленнєвого середовища та його роль у формуванні мовленнєвої культури особистості (А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, А. Левчук та інші).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні педагогічних умов формування мовленнєвої культури студентів у закладах вищої освіти.

Для досягнення зазначеної мети визначено такі **завдання дослідження**:

- 1) схарактеризувати поняття «мовленнєва культура»;
- 2) визначити педагогічні умови формування мовленнєвої культури в закладах вищої освіти;
- 3) обґрунтувати доцільність створення цих умов для ефективності формування мовленнєвої культури студентів.

Методи дослідження. Розв'язання визначених у статті завдань проводилося шляхом використання теоретичних методів дослідження: порівняльно-зіставного аналізу – для з'ясування стану розробленості порушеної проблеми, визначення теоретичних засад дослідження; поняттєво-термінологічного – для конкретизації поняттєво-категорійного поля дослідження; систематизації та узагальнення – для визначення результатів дослідження та формулювання висновків.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, ефективність формування мовленнєвої культури студентів у закладах вищої освіти значно підвищиться за таких умов: створення культурного мовленнєвого середовища; організації системної роботи з оволодіння студентами упорядкованою сукупністю нормативних мовленнєвих засобів; забезпечення постійного вправлення студентів у красномовстві.

Мовленнєва культура є важливою складовою культури особистості. Як стверджують учені (Є. Адамов, А. Багмут, В. Бадер, І. Блинов, І. Борисюк, Л. Введенська, Г. Лабковська, О. Михайличенко, Г. Олійник, Л. Павлова, Л. Скворцов, І. Стіліану, С. Христові та інші), культура мовлення не тільки є ознакою високої культури особистості, а й обумовлена останньою. Як наслідок, чим більш культурною є людина, тим більш культурним є її мовлення.

Відзначаючи важливу роль мовленнєвої культури в житті кожної людини, Л. Введенська та Л. Павлова підкреслюють, що «оволодіння мистецтвом спілкування, мистецтвом слова, культурою усного й

письмового мовлення» сьогодні необхідно для кожної людини незалежно від того, «яким видом діяльності вона займається чи буде займатися» (Введенская, 2003).

Слід також зауважити, що в науковій літературі використовують два близьких поняття: «культура мовлення» й «мовленнева культура». Деякі автори у визначенні цих понять вказують на певні відмінності. Так, С. Вербещук вважає, що значення поняття «мовленнева культура» є ширшим, ніж поняття «культура мовлення». Адже, на її думку, культура мовлення проявляється в уміннях людини правильно говорити (і писати), добирати мовно-виражальні засоби відповідно до мети та ситуації спілкування. Отже, це система вимог до використання мови в мовленнєвій діяльності. А мовленнева культура охоплює не тільки нормативні мовленнєві аспекти, але й особистісні, індивідуальні, загальнокультурні властивості людини, а також відбиває її душевний стан та емоційні переживання (Вербещук, 2016).

Водночас у процесі проведення дослідження з'ясовано, що більшість учених (А. Богуш, С. Вербещук, Т. Плещенко, Н. Федотова, Р. Четет та інші) поняття «культура мовлення» й «мовленнева культура» сприймають як еквіваленти. Стосовно зіставлення вказаних понять у статті поділяється точка зору саме цих науковців.

Ми погоджуємося з А. Растегаєвою, на думку якої, мовленнева культура – це «уміння адекватно й доречно практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення» (Растегаєва, 2010, с. 178).

Для ефективного формування мовленнєвої культури студентів у закладах вищої освіти важливо визначити й обґрунтувати відповідні педагогічні умови. Як встановлено, під педагогічними умовами науковці розуміють зовнішні обставини, що забезпечують істотний вплив на перебіг педагогічного процесу, тією чи іншою мірою свідомо сконструйованого педагогом, та передбачають досягнення певного результату (М. Боритко); певна обставина чи обстановка, яка впливає (прискорює чи гальмує) на формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості (Л. Карпенко); особливості організації навчально-виховного процесу, що детермінують результати виховання, освіти та розвитку особистості (Г. Голубова); обставини, які обумовлюють певний напрям розвитку педагогічного процесу; сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, прийомів, засобів педагогічної діяльності (Є. Хриков); те, на тлі чого здійснюється діяльність особистості (О. Аматыєва).

З урахуванням різних точок зору можна дійти висновку, що під педагогічними умовами розуміють деякі обставини, суб'єктивні й

об'єктивні вимоги, передумови, реалізація яких сприяє досягненню поставлених цілей, зокрема ефективному формуванню мовленнєвої культури студентів (Мариківська, 2016).

Як з'ясовано в процесі проведення дослідження, багато вчених процес виховання особистості, у тому числі процес формування мовленнєвої культури особистості, пов'язують зі створенням культурного мовленнєвого середовища, що оточує людину, у якому відбувається спілкування. Уточнимо, що кожний студент, з одного боку, взаємодіє з природним мовним середовищем, вплив якого на особистість має стихійний, а тому неоднозначний характер. З іншого боку, студенти певну частину часу перебувають у штучному (освітньому) мовленнєвому середовищі як сукупності різних модельованих педагогом ситуацій спілкування. Ці ситуації мають мотивувати студентів до активної комунікативної діяльності та спонукати їх до правильного, оптимального використання різних вербальних та невербальних засобів спілкування. А тому саме таке штучне мовленнєве середовище виступає необхідною передумовою успішного формування в учнівської молоді мовленнєвої культури.

Отже, для успішного формування в студентів цієї культури в закладі вищої освіти необхідно створити відповідне мовленнєве середовище. Спілкуючись у межах такого середовища з іншими людьми, студенти зможуть усвідомлено сприймати гідні наслідування зразки мовлення викладачів та інших студентів, оптимально використовувати різні вербальні та невербальні засоби.

Як уважає К. Крутій, для позначення такого сприятливого для формування мовленнєвої культури особистості середовища правомірно вживати термін «культурне мовленнєве середовище», під яким авторка розуміє «сукупність корисного особистого й колективного спільного мовленнєвого досвіду, що зберігається й передається з покоління в покоління, а також речових структур і залежностей, шляхом яких реалізується діяльність і мовленнєва поведінка індивіда» (Крутій, 2009, с. 112).

Як наголошується в науковій літературі, однією з аксіом теорії спілкування є нормативність мовлення, що пов'язана з необхідністю дотримання в комунікативному процесі правил мовної поведінки, тобто конкретних приписів, які визначають, як треба поводитися в тій чи іншій ситуації. Ці правила можна також сприймати як інтеріоризовані засоби соціального контролю спілкування, що мають певну культурну визначеність та відрізняються етнокультурною варіативністю поведінки. Отже, нормативність мовлення пов'язана з необхідністю дотримання встановлених правил цієї поведінки та виражається насамперед у факті обов'язкового соціального контролю за перебігом та результатами комунікативного акту.

Важливу роль у забезпеченні нормативності мовлення відіграють також норми спілкування, тобто принципи, які вважають правильними

(допустимими) в межах тієї чи іншої культури, що мають поділятися всіма її представниками. Ці норми містять колективну оцінку того, яким має бути поведінка носія певної культури; колективну інтерпретацію того, що значить той чи інший варіант поведінки; індивідуальні реакції конкретної людини на поведінку, у тому числі й заборони на небажані (чи недопустимі) її варіанти (Білецький, 1998, с. 83).

Науковці Е. Гофман, Т. А. ван Дейк та інші також відзначають, що комунікативні ситуації регламентуються значною кількістю різних правил спілкування, яких важливо дотримуватися для забезпечення успішності взаємодії. Учені відзначають, що деякі правила можуть бути достатньо жорсткими для виконання, інші – мати форму рекомендацій, які визначають тільки найбільш бажаний варіант дій. Очевидно, що в другому випадку формальні соціолінгвістичні правила позбавлені характеру чіткого алгоритму, а замість цього набувають характеру варіативності чи навіть зручних (доцільних) поведінкових стратегій, що мають когнітивну природу. Урахування цих правил та стратегій допомагає кожному промовцю значною мірою підвищити якість і неформального, і ділового спілкування (Дейк, 1989; Goffman, 1971).

Ураховуючи роль мовленнєвих правил та поведінкових стратегій, М. Кіскіна підсумовує, що правила мовної поведінки становлять значну частину комунікативного досвіду кожної людини. А тому їх слід сприймати як дієвий фактор, який визначає зміст та структуру мовної комунікації (Кіскіна, 2009, с. 18).

Науковці Н. Лебедева, М. Кіскіна та інші також наголошують, що сферою реалізації сучасних мовленнєвих норм і правил є конкретні ситуації спілкування між людьми. Ці ситуації автори сприймають як особливий тип, зразок соціальної взаємодії, що є звичним для членів певної культурної спільноти. У свою чергу, зазначені норми та правила класифікуються дослідницями як фактори успішності ситуації спілкування. А тому вони пропонують обов'язково враховувати їх людині поряд із такими важливими аспектами комунікації, як: визначені цілі взаємодії, ролі, репертуари учасників комунікативного процесу, наслідки обраних варіантів поведінки чи концепцій (уявлення про себе та інших), характеристика мовленнєвого середовища, особливості мови й мовлення промовця, існуючі бар'єри спілкування та можливості їх подолання (Кіскіна, 2009; Лебедева, 1999).

Отже, основними теоретичними засадами процесу формування мовленнєвої культури студентів виступає необхідність осмислення ними основних мовних норм та мовленнєвих правил, засвоєння знань про функціональні стилі літературного мовлення, усвідомлення взаємозв'язків усіх складових системи мови, структури мовлення та невербальних структур. Очевидно, що результативність зазначеного процесу значною мірою залежить від активності самих студентів, які мають прикладати

інтенсивні зусилля для засвоєння впорядкованої сукупності нормативних мовленнєвих засобів (Мариківська, 2016).

Викладачам важливо забезпечити максимально ефективний вплив на процес засвоєння теоретичних основ мовленнєвої культури студентів. Одним з ефективних шляхів вирішення цієї проблеми є забезпечення опанування ними нормативних мовленнєвих засобів, вироблених практикою людського спілкування.

М. Пентиліук вважає, що для розвитку й удосконалення мовленнєвої культури учнів слід підбирати сукупність вправ і завдань різних видів: фонетичних, лексичних, граматичних, стилістичних. Так, вправи та завдання з першої визначеної групи містять вправи, що передбачають виразне читання та аудіювання текстів різних стилів, типів і жанрів мовлення, вправи на правильне наголошення слів, інтонування висловлювань, дотримання норм милозвучності мови, добір фонетичних варіантів та складання з ними речень, редагування текстів відповідно до евфонічності їх звучання, аналіз чергування голосних і приголосних звуків. Прикладом подібного завдання може бути: прочитати текст, проаналізувати інтонаційну особливість речень; охарактеризувати стилістичні особливості мовних одиниць; визначити стиль, тип і жанр мовлення.

Як нагадує авторка, для красивого, доречного та правильного формулювання думок і висловлювань людина має постійно збагачувати свій активний словниковий запас, що є однією з важливих передумов результативного опанування мовленнєвої культури. Багатий словниковий запас є також важливим фактором успішної мовленнєвої комунікації. А тому М. Пентиліук чільне місце в системі мовленнєвих вправ відводить лексичним вправам і завданням. До цієї групи належать завдання та вправи, спрямовані на з'ясування семантики слова, його основних ознак, ознайомлення зі словниковим складом української мови, сферою вживання різних лексичних шарів (наприклад, такого типу: користуючись тлумачним словником рідної мови, з'ясуйте, які значення мають запропоновані слова...).

Третя визначена група містить граматичні вправи та завдання. До них належать, наприклад, такі завдання: аналіз стилістичних особливостей словотвору; доцільне використання в тексті різних словотворчих засобів, частин мови, граматичних синонімів; виправлення стилістичних помилок граматичного характеру; конструювання речень і текстів різних стилів, типів і жанрів; визначення функцій спілкування, мовленнєвої ситуації перед створенням висловлювань; відповідний вибір синтаксичної конструкції, синонімічні заміни різних синтаксичних одиниць, редагування речень щодо стилістичного оформлення, взаємозаміна синтаксичних конструкцій і встановлення їх стилістичної специфіки, зіставлення текстів різних стилів у зв'язку із синтаксичною стилістикою.

Стилістичні вправи насамперед передбачають аналіз текстів різних стилів, типів і жанрів мовлення та конструювання текстів відповідної стилістичної спрямованості залежно від ситуації спілкування; аналіз стилістичних значень, відтінків і функцій слів; редагування текстів з боку їх стилістичного оформлення; стилістичний експеримент; стилістичні завдання творчого характеру тощо. За словами М. Пентилюк, таку роботу слід проводити на базі стилістично диференційованих текстів, порівнюючи стилістичне значення мовних категорій у різних стилях та засвоюючи значення стилістичних понять через зіставлення лінгвістичного тлумачення їх сутності зі стилістичним тлумаченням.

На думку дослідниці, існують також різні види інтегрованих вправ. Так, лексико-граматичні вправи використовують для засвоєння та закріплення знань із граматики й повторення теоретичних відомостей з лексики, збагачення словника, розвитку мовлення учнів. Лексико-стилістичні вправи передбачають вироблення в учнів навичок правильно користуватися словом у певному стилі мовлення, аналіз і усунення лексико-стилістичних помилок. Доречним також є поєднання вивчення лексико-семантичної структури мови з аналізом стилістичних можливостей цих мовних одиниць і з подальшим введенням їх у власні висловлювання. Прикладом таких вправ може бути аналіз у тексті синонімів та антонімів, складання речень із такими мовними одиницями (Пентилюк, 2005).

Як зазначено в науковій літературі, позааудиторна робота з учнями порівняно з аудиторною має більш нерегламентований характер, оскільки вона жорстко не обмежена часовими, організаційними та змістовими вимогами. А тому в процесі її здійснення викладач може керуватися насамперед суспільною потребою у формуванні мовленнєвої культури студентів та індивідуальними потребами, інтересами самих студентів. Крім того, важливо відзначити, що в позааудиторній діяльності провідну роль виконують самі студенти, що створює позитивні передумови для найбільш повного виявлення ними засвоєних мовленнєвих знань та вмінь, самостійності, ініціативності, а також творчого мислення (Мариківська, 2016).

Л. Кондрашова також звертає увагу на те, що в позааудиторній діяльності можна застосовувати більш широкий арсенал методів, форм, технологій навчання й виховання учнівської молоді, створюючи сприятливі передумови для активізації самостійної роботи учнів, залучати їх до розв'язання різних проблемних ситуацій, що сприяють вирішенню поставлених педагогічних завдань, активізують розвиток в особистості соціально значущих умінь, особистісних якостей шляхом залучення до різних видів практичної діяльності (Кондрашова, 1988, с. 13).

На важливу роль позааудиторної діяльності в процесі формування мовної особистості вказують різні автори. Така діяльність сприяє розвитку мовленнєвих умінь та творчого мислення.

Слід також зазначити, що система позааудиторної діяльності містить різні її види. Зокрема найбільший педагогічний ефект щодо формування мовленнєвої культури особистості спостерігають у разі, коли простежується тісний взаємозв'язок між «суто» виховною позааудиторною діяльністю творчого характеру та іншими її видами: навчальною, навчально-дослідницькою й науково-дослідницькою (Петриченко, 2007, с. 74).

Отже, формування мовленнєвої культури студентів має передбачати залучення їх до різних видів діяльності з метою забезпечення осмислення ними основних мовних норм та мовленнєвих правил, засвоєння знань про функціональні стилі літературного мовлення, усвідомлення взаємозв'язків усіх складових системи мови, структури мовлення та невербальних структур.

Досконале володіння людиною словом, практичну здатність говорити красиво, логічно, переконливо, уміння однаково добре вимовляти підготовлений текст та імпровізувати з давніх часів пов'язують з такою властивістю людини, як красномовність (походить від слів «червоний» і «мова»). Як відомо, деякі люди мають природний ораторський талант та харизму. Однак у більшості випадків особистість має цілеспрямовано оволодівати мистецтвом мовлення.

Одним зі шляхів формування красномовності студентів є використання мовленнєвих ситуацій. Під мовленнєвими ситуаціями розуміється сукупність спеціально створених зовнішніх обставин, що спонукають студентів до спілкування та створюють певні відносини між ними. Такі ситуації дають студентам можливість на практиці відпрацювати дотримання загальноприйнятих норм комунікативної поведінки та побудови мовленнєвого процесу.

При цьому важливими вимогами до використання таких ситуацій у педагогічній взаємодії є врахування психологічних особливостей студентів та їхніх зацікавлень, окреслення складових мовленнєвих дій і операцій, застосування елементів інтерактивних методів та інноваційних засобів навчання, що забезпечують активне засвоєння матеріалу й розвиток мовленнєвої культури кожної особистості (Бабич, 1990). Слід також відзначити, що мовленнєві ситуації можна створювати різними способами: за допомогою тексту й допоміжних запитань; наочно (з використанням картин, малюнків, схем); описово (на основі аналогії) тощо (Гладіліна, 2009, с. 115).

Ефективним засобом формування красномовності студентів є виконання ними спеціальних мовленнєвих вправ та завдань.

Фахівці висловлюють різні поради щодо відбору цих вправ.

Деякі дослідники вважають, що, важливою особливістю процесу використання комунікативних вправ та завдань є застосування наукового дискурсу певного типу та жанру. Як уточнюють у науковій літературі, дискурс – це текст, у якому відбивається ставлення комуніканта до повідомлення, урахування адресата мовлення, мовного оточення, умов

спілкування тощо. Причому науковий дискурс становить словесне зображення, що спрямоване на вирішення певної проблеми.

Дослідники також підкреслюють, що для мовленнєвого розвитку студентів велике значення має система таких завдань, які б забезпечували пізнання процесів, що відбуваються в мовленні, вироблення усвідомлених мовленнєвих навичок та сприяли розвитку мовленнєвої культури загалом.

Слід зазначити, що значний вплив на розвиток красномовності студентів має також проведення різноманітних виховних заходів, які вимагають від кожного учасника демонстрації мовленнєвих знань та вмінь.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Узагальнення вивченої літератури з проблеми формування мовленнєвої культури особистості, самостійна робота в цьому напрямі дозволили визначити шляхи формування мовленнєвої культури майбутніх фахівців. Такими шляхами є створення культурного мовленнєвого середовища; організація системної роботи з оволодіння студентами упорядкованою сукупністю нормативних мовленнєвих засобів; забезпечення постійного вправлення студентів у красномовстві.

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо пошук, визначення й обґрунтування інших шляхів формування мовленнєвої культури студентів.

ЛІТЕРАТУРА

- Бабич, Н. Д. (1990). *Основи культури мовлення*. Львів: Світ (Babych, N. D. (1990). *Fundamentals of Speech Culture*. Lviv: The World).
- Білецький, В. (1998). Мова як чинник консолідації українського суспільства в націю. *Слово і час*, 12, 81–86. (Biletsky, V. (1998). Language as a factor in the consolidation of Ukrainian society into the nation. *Word and time*, 12, 81–86).
- Введенская, Л. А. (2003). *Риторика и культура речи*. Ростов-на-Дону: «Феникс» (Vvedenskaya, L. A. (2003). *Rhetoric and Speech Culture*. Rostov-on-Don: Phoenix).
- Вербещук С. В. (2016) *Формування мовленнєвої культури учнів початкової школи в процесі літературного читання* (дис. ... канд. філол. наук: 13.00.02). Івано-Франківськ (Verbeschuk S.V. (2016) *Formation of speech culture of elementary school students in the process of literary reading* (PhD dissertation: 13.00.02). Ivano-Frankivsk).
- Гладіна, Г. І. (2009). Комунікативні вправи як засіб закріплення мовного матеріалу. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*, 2, 113-117 (Hladina, H. I. (2009). Communicative exercises as a means of securing language material. *Collection of scientific works of Berdyansk State Pedagogical University. Pedagogical Sciences*, 2, 113-117).
- Дейк, Т. А. ван. (1989). *Язык. Познание. Коммуникация*. Москва: Прогресс (Dijk T. A. van. (1989). *Language. Knowledge. Communication*. Moscow: Progress).
- Кискина, М. В. (2009). Правила речевого поведіння как детерминанта диалогового дискурса. *Вестник МГОУ. Серия «Лингвистика»* (Kiskina, M. V. (2009). Rules of speech behavior as a determinant of dialogic discourse. *MSU Newsletter. The Linguistics Series*).
- Кондрашова, Л. В. (1988). *Внеаудиторная работа по педагогике в педагогическом институте*. Киев, Одесса: Высшая школа (Kondrashova, L. V. (1988). *Extra-curricular work on pedagogy at the Pedagogical Institute*. Kiev, Odessa: High School).

- Крутій, К. Л. (2009). *Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія: у 2-х ч.* Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД (Kruty, L. (2009). *Educational space of a preschool educational institution: multigraphy: at 2 am* Zaporizhzhia: LLC "LIPS" LTD).
- Лебедева, Н. М. (1999). *Введение в этническую и кросс-культурную психологию.* Москва: Ключ-С (Lebedeva, N. M. (1999). *Introduction to Ethnic and Cross-Cultural Psychology.* Moscow: Key-S).
- Мариківська, Г. А. (2016). *Формування мовленнєвої культури старшокласників у профорієнтаційних центрах вищих навчальних закладів* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07). Старобільськ (Marikovskaya, G. A. (2016). *Formation of speech culture of high school students in vocational guidance centers of higher educational institutions* (author's dissertation ... Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.07). Starobilsk).
- Пентиліук, М. (2005). *Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах.* Київ: Ленвіт (Pentyluk, M. (2005). *Methods of teaching Ukrainian in secondary schools.* Kiev: Lenwith).
- Петриченко, Л. О. (2007). *Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності в позааудиторній діяльності* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Харків (Petrichenko, L. O. (2007). *Preparation of the prospective elementary school teacher for innovative activities in extracurricular activities* (PhD diss). Kharkiv).
- Растегаєва, А. Е. (2010). *Мовленнєва культура як культурологічний феномен.* Луганськ (Rastegayeva, A. E. (2010). *Speech culture as a cultural phenomenon.* Lugansk).
- Goffman, E. (1971). *Intercultural Ritual.* N.-Y.

РЕЗЮМЕ

Будянская Виктория, Марыкивская Галина. Пути формирования речевой культуры в высших учебных заведениях.

В статье доказывається актуальность проблемы формирования речевой культуры студентов, а также проблемы определения путей формирования этой культуры в ВУЗе. Цель исследования состоит в обосновании педагогических условий формирования речевой культуры студентов в ВУЗе. В процессе работы над статьей были использованы теоретические методы исследования: сравнительно-сопоставительный и понятийно-терминологический анализ; систематизации и обобщения. Обобщение изученной литературы по проблеме формирования речевой культуры личности, самостоятельная работа в этом направлении позволили определить пути формирования речевой культуры будущих специалистов: создание культурной речевой среды; организации системной работы по овладению студентами упорядоченной совокупностью нормативных речевых средств, обеспечения постоянного упражнения в красноречии. Перспективами дальнейших научных разведок считаем поиск, определение и обоснование других путей формирования речевой культуры студентов.

Ключевые слова: речевая культура, педагогические условия, культурная речевая среда, нормативные речевые средства, красноречие.

SUMMARY

Budianska Viktoriia, Marykivska Halyna. Ways of formation of speech culture in higher education institutions.

The article deals with urgency of the problem of forming students' speech culture, as well as the problem of determining the ways of forming this culture in higher education institutions. The purpose of the study is to substantiate the pedagogical conditions for the formation of

students' speech culture in higher education institutions. The tasks defined in the article were solved by using theoretical methods of research: comparative analysis – to find out the state of elaboration of the problem, to determine the theoretical foundations of the research, to systematize and generalize the views of scientists; conceptual-terminological – for specification of conceptual-categorical field of research; systematization and generalization – to determine the results of the study and formulate conclusions.

Generalization of the studied literature on the problem of formation of speech culture of the personality, independent work in this direction allowed to determine the ways (conditions) of formation of speech culture of future specialists – some circumstances, subjective and objective requirements, prerequisites, realization of which contributes to the achievement of the set goals. They include: creating a cultural language environment in which whilst communicating with other people, students will be able to consciously perceive worthy imitations of speech patterns of teachers and other students, optimally use various verbal and non-verbal means; organization of systematic work on mastering students with an orderly set of normative speech means, which is connected with the necessity of observing the rules of linguistic behavior in the communicative process, i.e. specific prescriptions that determine how to behave in a given situation; ensuring the constant management of students in eloquence – a perfect command of a person, a practical ability to speak beautifully, logically, convincingly, able to pronounce the prepared text equally and improvise.

Prospects for further scientific exploration include search, definition and justification of other ways of forming the students' speech culture.

Key words: *speech culture, pedagogical conditions, cultural speech environment, normative speech means, eloquence.*

УДК 378.147

Юлія Глінчук

Рівненський державний гуманітарний університет

ORCID ID 0000-0003-3328-5594

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/159-169

ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНІ ІННОВАЦІЙНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРАЦЕОХОРОННОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті актуалізовано необхідність удосконалення працезахоронної підготовки майбутніх учителів у контексті сучасної освітньо-соціальної дійсності. На основі аналізу й синтезу відповідних літературних джерел проведено огляд сучасних інноваційних педагогічних технологій. Виявлено відсутність єдиної загально визнаної їх класифікації та лише фрагментарні спроби застосування в працезахоронній підготовці студентів педагогічних спеціальностей. Показано можливості та наголошено на ефективності застосування інноваційних педагогічних професійно-орієнтованих технологій під час викладання дисципліни «Охорона праці в галузі». Зазначено про подальші перспективи розробки означеної проблеми в силу існування неописаних і появи нових технологій.

Ключові слова: *студенти, заклад вищої освіти, працезахоронна підготовка, інноваційні педагогічні технології.*

Постановка проблеми. Прикрим явищем сьогодення є стрімке погіршення здоров'я підростаючого покоління за період навчання в школі (Щорічна ..., 2017). Разом із тим, стрімко погіршується і здоров'я шкільних

педагогів (Зоріна, 2013) як безпосередніх організаторів освітнього процесу, що, знову ж-таки, негативно відбивається на здоров'ї школярів.

На тлі несприятливих екологічних, соціально-економічних і політичних умов дана обставина з розряду педагогічних чи медичних переходить у розряд стратегічних, оскільки від її вирішення залежить майбутнє нації.

Не дивлячись на те, що в Конституції України життя людини та її здоров'я проголошено найбільшою суспільною цінністю, а в провідних освітянських документах (Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про охорону дитинства», Державна Національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.), програма «Діти України», Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Концепція «Здоров'я через освіту», Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя, Концепція неперервної валеологічної освіти, Національна доктрина розвитку освіти України та ін.) наголошується на необхідності збереження життя, здоров'я та працездатності учнів під час освітнього процесу, на практиці вчителі часто виявляються неготовими до реалізації даних законодавчо-правових положень, що відображають основну працезахоронну мету в галузі освіти. Це закономірним чином пов'язано з недостатньо сформованою в системі вищої педагогічної освіти (як, до речі, й потім недостатньо вдосконаленою в системі післядипломної педагогічної освіти) їх фаховою працезахоронною компетентністю.

У контексті пошуку першопричин даної проблеми попередньо нами було виявлено, що мають місце недостатня кількість відповідної літератури та недостатня якість наявної, відсутність практичного досвіду роботи в школі у викладачів, які, будучи в переважній більшості фахівцями з технічних дисциплін, і, викладаючи «Охорону праці в галузі» для студентів педагогічних спеціальностей, є необізнаними зі шкільною специфікою, недиференційований характер навчання та перевірки знань викладачів «Охорони праці в галузі» у Держгірпромнагляді (Глінчук, 2014). Однак, поряд із цим, існує й інша вагома причина – неефективність методичної системи формування працезахоронної компетентності майбутніх учителів, зумовлена, зокрема, відсутністю або неповним використанням потенціалу інноваційних технологій, ефективність яких на сьогодні є загально визнаною. Дана проблема неабияк актуалізується у зв'язку зі зменшенням аудиторного навантаження, переходом від знаннєвої до компетентнісної парадигми, орієнтацією вітчизняної системи освіти на європейський простір.

Аналіз актуальних досліджень. Провідні вітчизняні й зарубіжні вчені (В. Гузеєв, В. Журавльов, В. Завязинський, І. Лернер, П. Підкасистий, І. Підласий, Г. Селевко, М. Скаткін, R. Adam, L. Darling-Hammond, A. Lieberman, S. Lindblom-Ylance, M. Naish та ін.) обстоюють необхідність застосування у вищій школі технологій, які сприяють підвищенню мотивації студентів до оволодіння навчальним матеріалом, стимулюють їх

пізнавальну активність, дозволяють не лише накопичувати систему знань, але й виявляти власну творчість, що виступає умовою підвищення продуктивності освіти й забезпечення підготовки фахівців, здатних до постійного професійного саморозвитку, до обґрунтованого розв'язання завдань, які виникатимуть у сфері професійної діяльності. Такі технології називають інноваційними, новітніми, креативними.

М. Кляп називає інноваційну спрямованість системи вищої освіти одним зі стратегічних пріоритетів України (Кляп, 2015), а О. Гаврилюк вважає, що саме інноваційні технології дозволяють реалізувати альтернативний зв'язок між викладанням і навчанням та забезпечують результат навчання (Гаврилюк, 2015).

Проте, єдиної та однозначної класифікації даних технологій на сьогоднішній день не існує. Найбільш відомими серед них є інтерактивні (І. Підласий, Л. Піроженко, D.W. Johnson, R. Johnson та ін.), проектні (К. Баханов, В. Гузеєв, О. Пехота та ін.), ігрові (Д. Ельконін, В. Коваленко, П. Підкасистий та ін.), інтегральні (В. Гузеєв та ін.), проблемні (І. Лернер, М. Мамутов, М. Скаткін та ін.), інформаційні (Є. Машбиць) технології, технології модульно-блочного навчання (В. Гузеєв, Г. Левітас та ін.), розвивального навчання (В. Давидов, Д. Ельконін та ін.), особистісно зорієнтованого навчання (С. Подмазін, О. Савченко та ін.), групового навчання (В. Дяченко, Г. Селевко та ін.), дослідницького навчання (В. Бухвалова, М. Кларін, О. Пехота та ін.), інтенсифікації навчання на основі опорних схем і знакових елементів (В. Шаталов, Г. Селевко та ін.).

Однак, навіть розуміючи їхню сутність, багатьом викладачам «Охорони праці в галузі» педагогічних закладів вищої освіти доволі важко адаптувати їх до вивчення даної дисципліни. Хоча, перші кроки в цьому напрямі безперечно зроблено.

Так, В. Кошкін зазначає, що традиційні підходи до формування працезахоронної культури майбутніх учителів не відповідають сучасним вимогам не лише тому, що не викликають належної уваги до предмету, але й не відповідають компетентнісному підходу. Автором здійснена спроба розробки застосування інноваційних технологій формування працезахоронної культури майбутніх педагогів, однак вони, на наш погляд, мають дещо спрощений як для вищої школи характер (віршовані рядки «якщо мокрий, не бери провід електричний...»), пошук 5 відмінностей, які стосуються порушень норм охорони праці, на малюнку чи фото, імітація відірваної кінцівки чи попадання стружки до ока тощо) і за змістом стосуються промислово-технічної сфери, адже не враховують ні особливостей взаємодій у системі «людина-людина», ні специфіки охорони праці в галузі освіти, ні посадових обов'язків учителів (Кошкін).

Г. Кривошеєва наголошує на ефективності використання ігрових, проблемних і проектних технологій у процесі підготовки майбутніх педагогів до

професійного довголіття під час вивчення циклу дисциплін, куди входить і «Охорона праці в галузі». Однак дослідниця, наводячи приклади використання даних технологій, не уточнює які їх елементи на якій дисципліні використовуються, а за змістом вони мають загальний характер (Кривошеєва, 2014).

О. Тимощуком експериментально доведено ефективність використання проблемних та інформаційних технологій у навчанні охорони праці майбутніх учителів технологій (Тимощук, 2016).

В. Рацслав та С. Боровська наголошують на ефективності застосування інформаційних технологій під час організації дистанційного навчання з дисципліни «Охорона праці в галузі» (Рацслав, Боровська, 2015).

Такий стан речей підкреслює актуальність проблеми використання новітніх технологій у формуванні фахової працезахоронної компетентності майбутніх учителів, але, разом із тим, свідчить і про її недостатню теоретико-методичну розробку, оскільки виявлені наявні результати мають фрагментарний характер.

Мета статті – провести огляд основних інноваційних технологій і показати можливості їх професійно-орієнтованого застосування у формуванні фахової працезахоронної компетентності майбутніх учителів.

Методи дослідження – аналіз та синтез літератури, спостереження.

Виклад основного матеріалу. Спектр застосування інноваційних технологій є широким і багатовекторним, однак, зважаючи на кількість годин, відведених на вивчення студентами «Охорони праці в галузі», покажемо основні можливі шляхи їх застосування.

Інтерактивні технології ґрунтуються на ідеях співробітництва, взаємонавчання, колективного висловлення ідей. Їх цінність обумовлена тим, що майбутні педагоги навчаються діяти колективно, а не одноосібно – так як буде необхідно надалі в шкільному освітньому середовищі.

До найбільш відомих методів належать «Мозковий штурм», «Килимок ідей», «Карусель» та ін. Прийомами інтерактивного навчання є запитання, завдання, короткі історії, цитати тощо.

Приклад 1. Навести перелік питань, які доречно включити до інструктажу учнів перед канікулами, щоб охопити весь спектр можливих небезпек.

Приклад 2. Розробити рекомендації для вчителів щодо попередження учнівського травматизму в шкільному освітньому середовищі.

Приклад 3. Зробити висновки з висвітлених у засобах масової інформації випадків, що мали резонанс у суспільстві: звільнення жінок-учителів після участі в телепрограмах «Шанс» та «Міняю жінку»; фотографування батьками доньки дошкільного віку з листям борщівника Сосновського (викликає опіки, що проявляються через деякий час) та звинувачення вихователів дошкільного закладу в недогляді за їхньою дитиною; конфлікт учительки з донькою сільського голови, яка розпивала пиво під час уроку та звільнення через це директора школи.

Приклад 4. Представити панораму ідей щодо того, як можна зекономити на заміні дерев'яних вікон на металопластикові в освітньому закладі. Проаналізувати ці ідеї з точки зору охорони праці та сформулювати висновки.

Метою застосування *проектних технологій* є здобуття нових знань у результаті самостійної діяльності, що вже саме по собі є цінним для майбутнього педагога, оскільки сьогодення потребує здатності до фахового вдосконалення протягом усієї професійної діяльності, основою чого й виступає самостійна праця.

Виділяють такі основні види проєктів: дослідницькі, творчі, ігрові, інформаційні, практично-орієнтовані, змішані. Проєктна діяльність складається з таких основних етапів: визначення, усвідомлення й розподіл завдань, вибір раціональних способів дій, реалізація діяльності (з контролем і корекцією), перевірка (за потреби й корекція) результатів і підбиття підсумків, представлення (захист) проєкту, аналіз проєкту.

Приклад 1. На основі аналізу змісту педагогічних видань за останні 2–3 (можна більше) роки проаналізувати наявність публікацій і працезохоронну тематику та сформулювати відповідні висновки.

Приклад 2. Сформулювати наукову проблему з охорони праці в галузі освіти за темою магістерської роботи та розробити науковий апарат її дослідження.

Приклад 3. Розробити й виготовити настільну гру для учнів молодшого шкільного віку на працезохоронну тематику.

Приклад 4. Виготовити стіннівку до Дня охорони праці.

Ігрові технології використовуються для виконання певних завдань чи програвання професійних ролей в умовах штучно-імітованого середовища. За видами ігри поділяються на навчальні, тренувальні, узагальнюючі, пізнавальні, виховні, розвиваючі, репродуктивні, продуктивні, творчі. Компонентами навчальної гри є: ігрова стратегія, правила гри, дидактичні завдання, обладнання (за потреби), результат.

Приклад 1. Гра «Укладання розділу «Охорона праці» колективного договору (угоди)». Рольові особи: адміністрація, профком, експерти.

Приклад 2. Гра «Навчання та перевірка знань з охорони праці в закладі освіти». Рольові особи: екзаменатори, особи, які здають іспит, експерти.

Приклад 3. Гра «Тематичні батьківські збори з профілактики учнівського травматизму». Рольові особи: класний керівник, психолог, батьки травмованого учня, батьки учня, який заподіяв травму однокласнику, батьки інших учнів класу.

Інтегральні педагогічні технології – це моделі навчання, які базуються на виявленні в різних навчальних дисциплінах однотипних елементів (проблем, особливостей, закономірностей, методів тощо). Дані технології органічно вписуються в процес викладання охорони праці в галузі, оскільки

сама охорона праці є не самостійною наукою, а системою знань. Попередні знання, що стосуються механізмів збереження життя, здоров'я та працездатності учнів і вчителів під час освітнього процесу, студенти педагогічних спеціальностей отримують під час вивчення різноманітних дисциплін (безпека життєдіяльності, основи охорони праці, теорія та методика навчання, школознавство, основи медичних знань та ін.), проте, вони не завжди здатні позиціонувати їх із точки зору охорони праці. Тому, цю здатність, на наш погляд, логічно формувати під час вивчення охорони праці в галузі й інтегральні технології при цьому відіграють важливу роль.

Приклад 1. Вказати небезпечні чинники природного походження, впливу яких можна зазнати під час організації екскурсії школярів та навести способи надання першої невідкладної допомоги.

Приклад 2. Згідно зі статистичними даними найбільш травмонезбезпечним є вік 6–11 років. Пояснити, якими віковими особливостями це зумовлено.

Приклад 3. Вказати шляхи запобігання стресам в учнів у різних видах діяльності: пізнавальній, комунікативній, ігровій, художньо-естетичній, трудовій.

Проблемні технології передбачають здобуття нових знань і способів діяльності на основі вирішення створених проблемних ситуації. Найчастіше такими ситуаціями виступають ситуації конфлікту, несподіванки, невідповідності, невизначеності, вибору, пропозиції. Вирішення проблемної ситуації ділиться на такі етапи: усвідомлення проблеми, суперечності, формування гіпотези, доведення гіпотези, формулювання висновків.

Приклад 1. Учителю, який відмовився брати участь у переписі населення, до якого залучили педагогів, адміністрація школи погрожує звільненням. Чи правомірні дії вчителя, адміністрації? Обґрунтувати.

Приклад 2. Згідно зі статистичними даними, вчителі очолюють десятку «свідомих алкоголіків» – людей, які усвідомлюють пагубність звички і бажають від неї позбавитися. З чим це може бути пов'язано? Як уникнути такої участі в майбутній педагогічній діяльності?

Приклад 3. Після заміни в класі дерев'яних вікон на металопластикові в приміщенні з'явилася пліснява. З чим це може бути пов'язано? Чи можна там проводити заняття? Який вихід із цієї ситуації?

Інформаційні технології передбачають застосування в освітньому процесі технічних інформаційних засобів з метою оптимізації чи інтенсифікації навчання.

Власний досвід використання інформаційних технологій під час викладання «Охорони праці в галузі» доводить ефективність їх застосування в процесі ознайомлення із законодавчо-нормативними базами з охорони праці; комп'ютерного тестування студентів; використання презентацій, відео, аудіо на працезахоронну тематику;

розміщення навчальних матеріалів з охорони праці в галузі на сайті університету чи персональному сайті викладача, в тому числі, й під час організації дистанційного навчання; використання методу «веб-квест», коли навчальна проблема розв'язується за допомогою Інтернету.

Технології модульно-блочного навчання передбачають, що мінімальною одиницею є не заняття, а цикл занять – модуль. Це повністю корелює з нинішньою системою організації освітнього процесу у вищій школі. На наш погляд, доречним буде такий розподіл навчального матеріалу на змістові модулі.

Змістовий модуль 1. Міжнародні норми та законодавство України в галузі охорони праці.

Змістовий модуль 2. Система управління та контроль за охороною праці.

Змістовий модуль 3. Травматизм і професійні захворювання в галузі. Розслідування нещасних випадків.

Змістовий модуль 4. Заходи з охорони праці в галузі діяльності.

Розвивальні технології полягають у цілеспрямованості розвитку на основі комплексної розвивальної системи, системності й цілісності змісту, провідної ролі теоретичних знань, організації навчання на високому рівні складності, проблематизації змісту, інваріантності методів, полілогу, співробітництва, індивідуального підходу, залученні не лише раціональної, але й емоційної сфери.

Приклад 1. На основі статистичних даних та досвіду педагогічної практики провести моніторинг частоти різних травм у вихованців у межах освітнього закладу.

Приклад 2. Розробити рекомендації для вчителів щодо попередження травматизму в дітей під час їх перебування в школі.

Приклад 3. Навести загальні засади формування в учнів партнерської позиції у взаєминах із ціллю профілактики міжособистісного травматизму.

Мета *особистісно зорієнтованих технологій* полягає у створенні оптимальних умов для розвитку конкретної особистості за врахування її індивідуальних ознак: рівня, якості знань, соціального досвіду, мотивації, переконань тощо.

Приклад 1. На основі результатів тестів про схильність до стресу, а, відтак, і до професійних хвороб, генетичної схильності (хто з кровних родичів хворіє на такі хвороби) та набутості (чи сприяють власні перенесені захворювання підвищеній схильності до професійних захворювань) проаналізувати власну схильність до професійних хвороб.

Приклад 2. Навести приклад учнівського травматизму з власного досвіду навчання в школі та проаналізувати його причини.

Приклад 3. (варіант модульної контрольної роботи з різнорівневими завданнями).

1. У Європейському Союзі соціальний діалог став прогресивною частиною:

а) національного курсу; б) конституції; в) загальної стратегії; г) передвиборчих програм.

2. Міжнародна Організація Праці: функції та структура

3. Місця потенційної небезпеки на території школи та необхідність відповідних заходів з охорони праці.

Метою *дослідницьких технологій* є суб'єктивне відкриття студентом нових знань. Формами дослідницької роботи студентів можуть бути робота з літературою, інтернет-ресурсами, респондентами, експеримент та їх комбінації.

Приклад 1. Провести опитування студентів інших груп про співвідношення психологічних і фізіологічних травм за період навчання в школі.

Приклад 2. Під час педагогічної практики дослідити, чи впливає рівень психологічного мікроклімату в колективі школярів на стан учнівського міжособистісного травматизму.

Приклад 3. Підготувати на узгоджену з викладачем тематику тези виступу на студентську конференцію.

Технології інтенсифікації навчання на основі опорних схем і знакових елементів полягають у кількаразовому повторенні навчального матеріалу, поетапному контролі, високому рівні складності, блочному вивченні матеріалу, динаміці діяльності, використанні опор, орієнтовної системи дій.

Приклад 1 (метод «Бортовий журнал»). Напередодні лекції, де розглядаються виробничі чинники, що формують умови трудової діяльності, студентам роздається друкована основа, де прописана загальна класифікація виробничих чинників. Під час лекції вони повинні відмітити, які існують їх допустимі значення, які чинники для освітнього середовища є негативними, як вони впливають на організм школярів і педагогів, які професійні захворювання спричиняють.

Приклад 2. Скласти схему-алгоритм дій у разі пожежі в закладі освіти.

Варто зазначити, що результативність застосування інноваційних технологій під час викладання «Охорони праці в галузі» не була для нас несподіваною, оскільки попередній багаторічний досвід викладання інших дисциплін у освітніх закладах різного типу (санаторна школа, загальноосвітня школа, професійно-технічний ліцей, ЗВО) завжди засвідчував їх ефективність.

Адже, якщо при традиційному знаннєвому підході, де викладач механічно транслює навчальну інформацію, значна частина студентів залишається пасивною, то компетентне використання креативних технологій забезпечує «включення» в навчальну діяльність усієї аудиторії, особливо під час застосування інтерактивних, ігрових і проектних технологій.

Питання застосування креативних технологій під час викладання «Охорони праці в галузі» для студентів педагогічних спеціальностей

неодноразово розглядалося на методичних семінарах кафедри загальнотехнічних дисциплін, технологій та цивільної безпеки Рівненського державного гуманітарного університету та конференціях різних рівнів, де їх учасниками відзначались актуальність, затребуваність і велика практична значущість означеного питання. При неформальному спілкуванні викладачі «Охорони праці в галузі» зазначали, що наведені приклади яскраво унаочнюють можливості й перспективи застосування інноваційних педагогічних технологій у процесі формування фахової працезахоронної компетентності майбутніх учителів, активно цікавились іншими авторськими напрацюваннями з даного напрямку.

Приємним для нас стало те, що студенти факультету перекваліфікації (ті, хто здобуває другу вищу освіту) без будь-якого опитування чи анкетування традиційно висловлювали яскраву позитивну оцінку проведеним лекціям і практичним заняттям, як правило, зауважуючи, що вони не можуть сказати того самого про викладання «Охорони праці в галузі» в процесі здобуття попередньої освіти.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Застосовуючи інноваційні технології під час викладання дисципліни «Охорона праці в галузі», ми відзначали значне підвищення мотивації та пізнавальної активності студентів, що зумовило у своїй сукупності більш ефективне формування їх професійної працезахоронної компетентності.

Зважаючи на недостатню кількість науково-методичних розробок щодо застосування професійно-орієнтованих інноваційних педагогічних технологій у процесі викладання «Охорони праці в галузі» у закладах вищої педагогічної освіти, вважаємо, що дана публікація має вагому цінність.

Разом із тим, ми не претендуємо на повну вичерпність висвітлення даного питання в силу існування неописаних (метою статті було показати можливість застосування найбільш традиційних) та появи нових креативних технологій і можливості їх диференційованого застосування згідно зі спеціалізацією здобувачів вищої педагогічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

- Гаврилюк, О. Г. (2015). Інноваційні технології навчання студентів у ВНЗ. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 9 (53), 197-204. (Gavryliuk, O. G. (2015). Innovative technologies of students' education in universities. *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 9 (53), 197-204).
- Глінчук, Ю. О. (2014). Проблеми та суперечності при формуванні компетентності з охорони праці в галузі у майбутніх учителів початкових класів. *Proceedings of the International scientific-practical conference of teachers and psychologists «Science of future»*, 1, 239-246. (Hlinchuk, Yu. O. (2014). Problems and contradictions in the formation of competence in the field of labor protection in the field of future primary school teachers. *Proceedings of the International scientific-practical conference of teachers and psychologists «Science of future»*, 1, 239-246).
- Зоріна, М. О. (2013). Професійне здоров'я вчителя як важлива складова його діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній*

- школах, 33 (86), 175-179. (Zorina, M. O. (2013). A teacher's occupational health is an important component of his or her activity. *Pedagogy of Creating a Creative Personality in Higher and General Education Schools, 33 (86), 175-179.**
- Кляп, М. І. (2015). Імплементція інноваційних методів у навчальний процес ВНЗ як ознака інноваційного університету. *Педагогічні інновації у фаховій освіті: збірник наукових праць, 1 (6), 221-232. (Kliap, M. I. (2015). Implementation of innovative methods in the educational process of universities as a hallmark of an innovative university. *Pedagogical innovations in professional education: collection of scientific works, 1 (6), 221-232.**
- Кошкин, А. Г. *Педагогические приемы формирования трудовой культуры будущих педагогов. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskie-priemy-formirovaniyatrudoohrannoy-kultury>. (Koshkin, A. G. *Pedagogical methods of forming a health-care culture of future educators. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskie-priemy-formirovaniyatrudoohrannoy-kultury>**
- Кривошеева, Г. Л. (2014). Організація самостійної роботи майбутніх педагогів у процесі їх підготовки до професійного довголіття. *Наукові праці вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет». Серія «Педагогіка, психологія і соціологія», 1 (15), 114-119 (Krivosheeva, G. L. (2014). Organization of independent work of future teachers in the process of their preparation for professional longevity. *Scientific works of higher education institution "Donetsk National Technical University". Series "Pedagogy, Psychology and Sociology", 1 (15), 114-119.**
- Рацлав, В. В., Боровская, С. Н. (2015). Дистанционное обучение студентов педагогических вузов по дисциплине «охрана труда». *Молодой ученый, 10, 1268-1271. (Ratslav, V. V., Borovskaya, S. N. (2015). Distance education of students of pedagogical universities in the discipline "labor protection". *Young Scientist, 10, 1268-1271.**
- Тимошук, О. С. (2016). *Методика навчання охорони праці майбутніх вчителів технологій* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02). Київ. (Tymoschuk, O. S. (2016). *Methodology of Safety and Health teaching of prospective teachers of technologies* (DSc thesis abstract). Kiev).
- Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідеміологічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2017 рік / МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України» (2017). (Annual report on the state of health of the population, the sanitary-epidemiological situation and the results of activity of the health care system of Ukraine. 2017 / Ministry of Health of Ukraine, State Institution «WISD Ministry of Health of Ukraine» (2017)).*

РЕЗЮМЕ

Глинчук Юлія. Професійно-орієнтовані інноваційні педагогічні технології формування трудової компетентності майбутніх учителів.

В статті актуалізована необхідність удосконалення трудової підготовки майбутніх учителів в контексті сучасної освітньо-соціальної дійсності. На основі аналізу та синтезу відповідних літературних джерел проведено огляд сучасних інноваційних педагогічних технологій. Виявлено відсутність єдиної загальноприйнятої їх класифікації та лише фрагментарні спроби застосування при трудовій підготовці студентів педагогічних спеціальностей. Показано можливості та відзначено ефективність застосування інноваційних педагогічних професійно-орієнтованих технологій при викладанні дисципліни «Охорона праці в галузі». Зазначено на

дальнейшие перспективы разработки данной проблемы в силу существования неописанных и появления новых технологий.

Ключевые слова: *студенты, заведение высшего образования, трудовоохранная подготовка, инновационные педагогические технологии.*

SUMMARY

Hlinchuk Yuliia. Professionally oriented innovative pedagogical technologies for the formation of labor protection competence of future teachers.

The article actualizes the need to improve the labor protection training of students of pedagogical specialties in the context of a critical deterioration in the health of students and professional health of teachers; transition from a knowledge paradigm to competence; reduction of classroom activities, orientation of the domestic education system to the European space. The contradiction between the constitutional recognition of human life and health as the highest value and the insufficient use of innovative pedagogical technologies is emphasized. On the basis of the analysis and synthesis of literary sources an overview of modern innovative pedagogical technologies was conducted. The absence of a single universally recognized classification of them and only fragmentary attempts to apply pedagogical specialties to students in vocational training were revealed.

The possibilities and experience of applying professionally oriented interactive, design, gaming, problem-based, information technologies, modular-block learning technologies, developing learning, student-centered learning, group learning, research teaching, training intensification based on reference schemes and iconic elements in the process of teaching the discipline "Labor protection in the field". Concrete examples are given on the application of each type of the described technologies for students of pedagogical specialties. Observations confirmed that the use of professionally oriented innovative pedagogical technologies increases the level of cognitive activity of students of pedagogical specialties, ensures the activity of all students of the academic group and this increases the efficiency of the formation of their labor protection competence. Theoretical analysis of the use of copyrights by other teachers "Labor protection in the field" confirms their demand and relevance at the current stage of educational development, and practical experience of application attests to their effectiveness. The further prospects of development of the identified problem due to the existence of unspecified and the emergence of new technologies are noted.

Key words: *students, institution of higher education, vocational training, innovative pedagogical technologies.*

УДК 378.37.0134:37.036

Наталія Гречаник

Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка

ORCID ID 0000-0003-3300-3198

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/169-180

ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВІ ОСНОВИ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Мета статті містить такі позиції: здійснення аналізу споріднених понять («емоції», «воля»); обґрунтування емоційно-вольового критерію культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи; визначення ролі й місця останнього у сформованості досліджуваного феномену. Для вирішення завдання дослідження використовувалися загальнотеоретичні методи та прийоми дослідження,

a same: аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізація, узагальнення, індукція, дедукція, аналогія. Обґрунтування «емоційного фону» в структурі особистості дозволило означити роль «емоцій» у якості важливого імпульсу до окреслення діяльнійшої стратегії майбутнього фахівця та шляхів її розгортання в єдності з вольовими властивостями. Сформульоване авторське трактування «емоційно-вольового критерію сформованості культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи».

Ключові слова: *емоції, воля, емоційний фон, культурологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи, емоційно-вольовий критерій культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.*

Постановка проблеми. К. Ушинський у книзі «Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології» писав: «Ніщо – ні слова, ні думки, ні навіть вчинки наші не виражають так ясно та правильно нас самих і наше ставлення до світу, як наші почуття; у них відчувається не характер кожної думки, не окремого рішення, а всього змісту душі нашої та її ладу. У думках наших ми можемо самі себе обманювати, але почуття наші скажуть нам, що ми таке: не те, чим ми хотіли бути, але те, що ми таке насправді» (Ушинський, 1952, с. 171).

Думка класика підтверджує важливість емоцій у розкритті внутрішнього світу людини, впливу на її вчинки, регуляції людського спілкування тощо. Поряд із цим, залишається нерозв'язаною проблема щодо першості інтелектуального чи емоційного в розвитку особистості майбутнього вчителя. Хоча традиційні підходи декларують випереджувальну роль інтелектуального над емоційним, проте сучасні представники соціономічних професій відмічають значну роль емоційних процесів у формуванні вчителя та провідне місце вольових дій як похідних емоційно-чуттєвої активності особистості та як частини її фахового становлення. Попри актуальність даного питання в наукових пошуках провідних науковців відзначимо, що емоційно-вольова сфера в професійній підготовці сучасного вчителя початкової школи недостатньо розглядається як рівнозначний складник його педагогічної вправності та як мірило сформованості його професійної компетентності.

Аналіз актуальних досліджень. Більшість вітчизняних педагогів відстоювали позицію щодо взаємозв'язку навчання й виховання з емоційно-чуттєвою сферою особистості: Б. Асаф'єв, І. Бех, П. Блонський, Н. Гродзенська, Д. Зарін, І. Зязюн, Л. Коваль, О. Лобова, О. Олексюк, О. Отич, Г. Побережна, О. Рудницька, В. Сухомлинський, Б. Яворський та інші. Проблему ролі й місця емоцій у житті й діяльності людини досліджували: К. Ізард, Я. Коменський, Г. Костюк, О. Леонт'єв, С. Науменко, С. Рубінштейн, В. Сухомлинський та інші. Психологічні аспекти культури почуттів і емоцій знайшли своє відображення в працях: Б. Ананьєва, П. Анненкової, Л. Божович, В. Вілюнаса, В. Додонова, С. Костюка, І. Могилей, С. Рубінштейна, Л. Соколової, Б. Теплової, М. Телешевської, П. Якобсона та ін. Роль емоційної складової у формуванні мотивації, волі, особистісної спрямованості представлені у працях: Л. Виготського, Г. Костюка, Д. Узнадзе

та ін. Педагогічні аспекти виховання вольових якостей особистості вивчали О. Гребенюк, Т. Гребенюк, С. Карпенчук, П. Підласий, В. Шаталов.

Мета статті. На підставі аналізу понять «емоції» та «воля» обґрунтувати емоційно-вольовий критерій культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи й визначити його роль і місце у сформованості досліджуваного феномену.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для нас є актуальним питання ролі й місця емоційної сфери майбутніх учителів початкової школи в процесі формування культурологічної компетентності. Обґрунтовуючи значення почуттєвої сфери особистості у вихованні й навчанні, психологи наголошують, що емоції, почуття, воля є однією з ознак людяності, «не володіючи емоціями, тобто не вмючи переживати радість і сум, гнів і провину, ми не були б повною мірою людьми... для того, щоб зрозуміти та включити в науковий ужиток такі поняття як цінність, мужність, відданість, співпереживання, альтруїзм, жалість, гордість, співчуття і любов, ми повинні погодитися з існуванням виключно людських емоцій» (Изард, 1980, с. 27). Емоції є головною характеристикою людської особистості, а саме емоційні особливості є одними з найважливіших якостей у структурі особистості. Нині все більш поширеним є тлумачення емоцій як відносно короткочасних переживань, які носять ситуативний характер, тобто пов'язані зі ставленням людини до локальних ситуацій суб'єктом яких вона є, до конкретних власних і чужих вчинків, або ж до змодельованих ситуацій на майбутнє.

У зв'язку із цим, емоції – це конкретна форма переживання почуттів. При цьому справедливо вважається, що емоції людини є продуктом суспільно-історичного розвитку та впливу соціального середовища, в якому вона розвивається, і що вони пов'язані з усією різноманітністю явищ і сторін дійсності, а не тільки з інстинктивними потребами та їх задоволенням (Петровский, 1982; Платонов, 1982).

К. Ушинський емоційність назвав «ладом людської душі» й ототожнював її з такою складною характеристикою особистості як спрямованість. Ми розуміємо вищезазначене в контексті впливу емоцій на мотиви, потреби, вольові зусилля людини й на протікання діяльнісних процесів у напрямі реалізації природного й набутого людиною потенціалу й на сам результат таких дій. Це свідчить про те, що аналіз емоційних особливостей людини дає можливість робити висновок про перебіг головних психологічних, інтелектуальних процесів і практичної діяльності. Тобто, характер емоцій, які транслює особистість свідчить оточуючим про зміст і сутність того, що зазнає змін у контексті формування й розвитку характеристик людини. Таким чином, емоції говорять про головний зміст особистості, розкриваючи внутрішній світ людини.

У контексті нашого дослідження нам варто зосередитися на аналізі тих емоційних проявів, які сприятимуть якісним змінам здатності майбутніх

учителів початкової школи до релізації культурогічної компететності в процесі професійної підготовки. У зв'язку із цим звернемо увагу на існуючі позиції диференціації емоційних проявів собистістю. Багато вчених мали спроби класифікувати емоції з позиції універсальності, але за різними ознаками й підставами. Ось деякі з них: кількість видів задоволення розрізняють стільки скільки існує об'єктів сприйняття (Б. Спіноза); емоції як пристрасті – це подив, любов, ненависть, бажання, радість, сум (Р. Декарт); за часовою ознакою емоції поділяються на ретроспективні й проспективні (Т. Браун); за природою виникнення на сенсуальні й інтелектуальні (І. Кант); з позицій лицьової експресії виокремлює емоції гніву, страху, відрази, подиву, суму й радості (П. Екман); є чотири пари базових емоції за принципом дії «руйнування»: прийняття (схвалення) – відкидання (відрази); відтворення (радість) – позбавлення (зневіра); дослідження (очікування) – орієнтація (подив); руйнування (гнів) – захист (страх) (Р. Плутчик).

Різноманітний спектр емоційних проявів людини свідчить про її почуттєву мобільність, слугує первинним базисом ідентифікації та самореалізації особистості в соціумі. Згідно з теорією диференціальних емоцій К. Ізарда, вони існують у безпосередньому зв'язку зі свідомою пізнавальною діяльністю людини та є частиною свідомості. Об'єктом вивчення в цій теорії є приватні (суб'єктивні) емоції, кожна з яких є самостійним мотиваційним процесом, насиченим переживаннями. К. Ізард декларує п'ять основних тез щодо місця емоцій у базових процесах пізнання людиною навколишнього світу й себе самого: існує десять фундаментальних емоцій, які становлять основну мотиваційну систему людського існування (радість, сум, гнів, відрази, страх, сором, збентеження, вина, здивування, інтерес); кожна базова емоція містить унікальні мотиваційні функції, які є специфічними формами переживання; фундаментальні емоції переживаються по-різному та по-різному впливають на когнітивну сферу й на вчинки людини; емоційні процеси взаємодіють з «драйвами», з гомеостатичними, перцептивними, когнітивними й моторними процесами та впливають зворотньо; у свою чергу, «драйви», гомеостатичні, перцептивні, когнітивні й моторні процеси впливають на перебіг емоційної сфери (Изард, 1980).

На нашу думку, розроблена систематизація людських емоцій Б. Додонова уточнює й розширює межі розуміння багатofункціональності, універсальності фахової навантаженості сучасного педагога, загалом, і вчителя початкової школи, зокрема. Учений пропонує класифікацію, яка містить: альтруїстичні емоції (виникають на основі бажання давати радість і щастя людям); комунікативні емоції (виникають на основі потреби спілкування); глоричні емоції від лат. «gloria – слава» (пов'язані з потребою самостверджуватись у славі, прагненні завойовувати визнання); праксичні емоції (виникають у зв'язку з діяльністю, її успішністю чи навпаки, бажанням домогтись успіху в роботі, наявністю труднощів, за версією І. Павлова,

пов'язані з «рефлексом мети», виражаються ці емоції в почуттях захопленості роботою, задоволенні результатами своєї праці); пугнічні емоції від лат. «*pugna* – боротьба» (пов'язані з потребою долати небезпеку, з появою інтересу до боротьби); романтичні емоції (пов'язані з прагненням до незвіданого, незвичного); гностичні емоції від грецьк. «*gnosis* – знання» (інтелектуальні почуття, пов'язані з потребою одержувати не просто нові знання, інформацію, а з потребою в «когнітивній гармонії»); естетичні емоції (виявляються в насолоді красою, у відчутті витонченого, піднесеного, граціозного); гедоністичні емоції (пов'язані з потребою відчувати задоволення від тілесного й духовного комфорту); акизитивні емоції від франц. «*acquisition* – придбання» (пов'язуються з потребою до заощаджень, колекціонування, придбання речей) (Додонов, 1987).

У такому різноманітті характеристик емоцій прослідковуються їх якісні й динамічні властивості. У зв'язку з цим, важливо зазначити, що емоції поділяються за «знаком емоції»: позитивні (задоволення, прийняття), або негативні (незадоволення, неприйняття); за змістовими характеристиками у випадку, коли емоції свідчать про причини й об'єкти походження емоції (радість, задоволення, захоплення, гнів, тривога, розчарування, сором). У свою чергу, динамічна властивість емоцій характеризуються, по-перше, перебігом емоційних переживань (глибина, тривалість, частота виникнення), по-друге, особливостями зовнішнього, поведінкового вияву емоцій – це емоційна експресія (міміка, жести, інтонація) (Кириленко, 2007; Рубінштейн, 2000).

Основою концептуальної ідеї вітчизняної психології є думка, що «...емоційний стан є одним із видів відображення дійсності, а емоції – це різновид переживань, які обумовлені пов'язаністю оточуючого світу з людиною» (Горбенко, 205, с. 247). Положення про переживання як центральну одиницю психічного стану було сформульовано Л. Виготським і розвинене Л. Божович. Головною емоційною одиницею, яка специфічно забарвлена ставленням до всього й до себе, є переживання, місце та функції яких у структурі особистості змінюються в процесі психічного розвитку. Звідси, вони як явища супроводжують дії людини та процеси їх динамічного перебігу, що прямо пов'язані зі змінами якісних характеристик (розвитком) особистості. З'ясувати ставлення людини до конкретної події та визначити її зворотню дію на особистість вдасться тоді, коли стане можливим зрозуміти характер переживань. Наприклад, якщо студента «занурити» в культуроосвітнє середовище з метою актуалізації його культурологічного потенціалу, то зовнішні прояви переживань (слова, дії) ще не є доказом того, що результат – позитивний. Лише емоційна забарвленість переживань свідчатиме про те, чи студент засмучений своїми результатами, чи отримав задоволення. Таким чином, переживання є головними емоційними одиницями й характеризуються як провідні, головні.

На нашу думку, представлений вище спектр характеристик емоційних проявів відображає специфіку комунікативної, когнітивної, гностичної складових професійної компетентності майбутніх фахівців, а також дає підстави виокремити й поглибити тлумачення таких важливих елементів культурологічної спрямованості, як мотивацію до подолання препон різного характеру, інтерес до пізнання нового, здатність відчувати насолоду й задоволення від професійної діяльності, мотивація до реалізації амбітних бажань, зацікавленість у реалізації альтруїстичних потреб тощо.

Отже, можемо вказати, що емоційні прояви в чистому вигляді неможливі, а лише домінування одних над іншими є підставою для визначення пріоритетних у реалізації культурологічної компетентності вчителя початкової школи, а саме – *когнітивно-гностичні* (радість від пізнання, відкриття нових знань, інтерес до пошуку нової інформації тощо), *комунікативно-альтруїстичні* (позитивні емоції від спілкування із дітьми й іншими колегами педагогічної комунікації, готовність надавати допомогу, потреба створювати атмосферу радості й щастя), *естетично-гедоністичні* (генеруються в процесі пізнання творів мистецтв, зразків культури в широкому й вузькому сенсах, відчувати насолоду, захоплення тощо), *практично-гедоністичні* (пов'язані з успішною професійною діяльністю і в культурологічному вимірі в тому числі, які мотивують до підвищення рівня культурологічної компетентності, виникають при домінуванні бажання відчувати задоволення від культурологічної діяльності й від інтересу до публічного визнання тощо).

Як відомо, логіка освітнього процесу містить такі складові: розуміння й усвідомлення пізнавальних завдань; оволодіння знаннями; формування вмінь і навичок; застосування набутих знань на практиці; аналіз і оцінювання навчальної діяльності. Така послідовність відображає специфіку мисленневих процесів особистості у контексті послідовності й поступового підвищення складності. (Кузьмінський, 2005). Л. Виготський вказує, що «Емоційні реакції здійснюють суттєвий вплив на всі форми нашої поведінки й моменти виховного процесу.... Якщо ви хочете викликати в учня потрібні вам форми поведінки, завжди потурбуйтеся про те, щоб реакції залишили емоційний слід в учня....саме емоційні реакції повинні скласти основу виховного процесу» (Виготський, 1991, с. 140-141). Продовжує вищезазначену думку С. Рубінштейн, який зазначає, що мислити людина починає тоді, коли в неї виникає потреба щось зрозуміти, а розв'язання конкретного завдання є природним завершенням мисленневого процесу.

З позицій діалектики процес навчання у своєму розвитку (від початкового моменту через протікання процесу до результату педагогічної взаємодії) містить рушійну силу, яка пов'язана із суперечностями: між пізнавальними та практичними завданнями, з одного боку, і наявним рівнем знань, умінь і навичок у здобувача освіти – з іншого (Кузьмінський,

2005). Успішність когнітивної діяльності студентів, особливо на початковому етапі, залежить від низки умов, які зумовлені психологічними чинниками (людина мислить активно, коли відчуває потребу й інтерес до конкретних знань, оволодіння вміннями, навичками, усвідомлює їх значущість у системі професійної підготовки та їх ціннісну спрямованість у майбутній педагогічній діяльності). Тому так важливо брати до уваги забарвлення емоцій особистості (емоцій як настроїв, наявність симпатії чи антипатії до суб'єктів педагогічної взаємодії, зацікавленість у конкретній навчальній дисципліні, до теми заняття, до специфіки навчальної діяльності тощо), щоб спрогнозувати напрям і характер подальших дій. У такому випадку ми вважаємо, що емоція або ж спектр емоцій слугує «рушійною силою» до конкретних дій і вчинків. Більшою мірою йдеться про певні емоції в якості імпульсів започаткування нової дії, або ж переходу від одного психологічного стану особистості в інший.

З позиції професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи фахове становлення та специфіка педагогічної діяльності (психологічна навантаженість і багатоаспектність) ділова комунікація є довготривалою й вимагає від студентів уміння продукувати, транслювати й утримувати (стабілізувати) адекватні емоції протягом тривалого часу (стресостійкості, емоційної культури, емоційного інтелекту, емоційної зрілості тощо). Тому, вважаємо, що здатність створювати й забезпечувати стабільне протікання емоційних проявів вимагає від фахівця вмінь і навичок врегульовувати власний психологічний стан.

Як свідчать результати досліджень психологів (Л. Виготський, К. Ізард, Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Л. Фестінгер, Д. Хебб) між рівнем емоційного збудження людини й успішністю її практичної діяльності існує залежність. Зокрема, Д. Хебб довів, що крива, яка відображає цю залежність, має куполоподібну форму тільки в перевернутому вигляді й емоційне збудження діяльності до певної межі відсутнє. Це значить, що для досягнення найвищого результату в діяльності небажані як слабкі, так і занадто сильні емоційні збудження (Кириленко, 2007; Рубинштейн, 1991). Так званий «ефект маятника» полягає в тому, що чим сильніша перша емоція по відношенню до позиції рівноваги, тим більш протилежна до неї утворюється зворотня емоція-відповідь, тобто за межею позитивних емоцій, слідує емоції з протилежним знаком зарядженості. Залежно від темпераменту особистості та стану збудженості нервової системи «емоційний маятник» по-різному проявляється в різних людей (Кириленко, 2007; Рубинштейн, 1991). Очевидно, що майбутній учитель початкової школи повинен уміти керувати своїми емоціями задля власної рівноваги, адекватного емоційного забарвлення психологічного середовища тощо.

У зв'язку з цим, на нашу думку, ми повинні звернути увагу на емоційну стабільність, як «емоційний фон». Академічний тлумачний

словник України (1970-1980) містить низку трактувань поняття «фон»: як основний колір, тон на тлі якого намальована картина; як частина задуму для певного підкреслення, або для виразнішого виділення основного; загальні умови, середовище, оточення, в яких відбувається що-небудь, загальна основа, де хтось, щось виділяє і т. ін.; якийсь основний спосіб обробітку ґрунту; звукові перешкоди, шум, тріск у телефоні, гучномовці, апараті звукового кіно і т.ін.; одиниця рівня гучності звуку; природний рівень радіації; частка перед німецьким прізвищем, що вказує на дворянське походження (Словник української мови, 1979).

Також психологи пропонують поняття «емоційного тону відчуттів», як безпосередніх переживань, які супроводжують окремі життєво важливі дії та спонукають людину до їх збереження й усунення негативних ознак (Кириленко, 2007). У контексті нашого дослідження ми беремо до уваги визначення поняття «фону», як умов, що супроводжують локальні ситуації життєдіяльності людини. У зв'язку з цим, можемо запропонувати інтепретацію емоційного фону – це основне емоційно-чуттєве середовище перебування особистості, стабільний психологічний стан рівноваги в момент, коли людина знаходиться в комфортних обставинах, які не вимагають реагувати на ситуацію загостреними емоційними реакціями.

Варто відмітити, що окрім так званої «рівневості», як ознаки емоційного фону, на результативність дій людини мають вплив також якісні забарвлення емоцій. У цьому контексті варто уточнити, що позитивні емоції генеруються за умови досягнення особистістю успіху, співпадання її дій із мотиваційно-потребовими базисами (Симонов, Ершов, Вяземский, 1989) і саме такі емоції створюють комфортну атмосферу – «емоційного комфорту», а негативні емоції впливають дезорганізуюче, послаблюючи вчинки (Горбенко, 2015, с. 247).

У міру нагромадження досвіду, насамперед емоційно-чуттєвого, появи нових потреб, запитів та інтересів дії людини ускладнюються й набувають вольових ознак. У цьому розумінні психологічне відчуття утруднень і препон у розв'язанні завдань стає «рушійною силою». В її основі лежать закономірності процесів мислення, прагнення до пізнання дійсності (явища, процеси, події, об'єкти та ін.) (Кузьмінський, 2005). За твердженням психологів, зовнішні (час, простір, фізичні фактори тощо) та внутрішні (спрямованість людини, психологічний і емоційний стан тощо) перешкоди, відбиваючись у свідомості, спричиняють вольові зусилля, які стають готовністю до подолання труднощів і детермінуються у вольові дії.

І. Павлов писав, що той, хто хоче виховати свою волю, повинен навчитися долати перешкоди. Але, поряд із цим, наявність препон (інтелектуального, психологічного, фізіологічного й матеріального характеру) може викликати в людини бажання подолати їх, або ж ні. Поняття волі було використано в античній культурі для того, щоб пояснити, як породжується дія,

але не всяка, а та яка позбавлена прагнення людини до неї. Проблема волі поступово диференціювалася як дослідження свободи волі, прийняття рішення, цілепокладання, а також саморегуляції (Асмолов, 2007). Воля – це властивість людської психіки, яка проявляється в активній самодетермінації й саморегуляції людиною своєї діяльності й поведінки всупереч зовнішнім і внутрішнім перешкодам і впливам (Асмолов, 2007).

Таким чином, результат дії механізму рушійної сили може характеризуватись оптимальними умовами чи їх відсутністю. У нашому розумінні дія рушійних сил пов'язана з волею особистості, як якісною характеристикою майбутнього вчителя початкової школи та спричиняє подальші його вольові дії в процесі оволодіння культурологічною компетентністю. У цій площині розрізняють прості та складні вольові дії. Як відомо, проста вольова дія не потребує напруження сил і спеціальної організації, а складна – вимагає терплячості, наполегливості, вміння організувати себе на виконання дії (Петровский, 1982; Платонов, 1982). Вольовий акт у контексті культурологічної компетентності містить такі елементи: емоційно-почуттєвий імпульс мети, мотивацію до оволодіння культурологічною компетентністю, способи й засоби реалізації культурологічної компетентності, окреслення рішення та його реалізація.

Беручи до уваги характер навчальної діяльності й, зокрема, специфіку професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи на шляху до оволодіння культурологічною компетентністю, вважаємо, що виявлення вольових дій здобувачами вищої освіти даного фаху носить мішаний (ознаки простих і складних вольових дій) характер, але пріоритетно має ознаки складних, які потребують систематичних зусиль у подоланні навчальних завдань у процесі опанування системою знань, умінь, навичок, компетентностей. Як відомо, мета діяльності – це те, чого хоче досягти людина (сформувати вміння й навички, опанувати певний фах, відкорегувати поведінкову стратегію в колективі, вдосконалити знанняву складову професійної вправності тощо) тому, можна припустити, що по мірі вдосконалення студентом тієї чи іншої властивості (професійно-орієнтованої чи особистісної) складна вольова дія може стати простою (механізм трансформації вміння в навичку) у межах тієї чи іншої компетентності, а її місце займають нові складні вольові зусилля. Утворення останніх пов'язане з: переходом студентів із курсу на курс; вивченням нових навчальних дисциплін; виконанням завдань педагогічних практик (практика ЛОТ, навчально-методична, на робочому місці вчителя початкової школи – за бакалаврським ступенем; викладацької та науково-дослідницької – за магістерським рівнем); участю в різних позанавчальних акціях, заходах тощо. У такому контексті дія рушійної сили є обов'язковою умовою процесу пізнання в широкому розумінні.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Узагальнюючи вищезазначене, можемо виокремити *емоційно-вольовий*

критерій складником культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи й мірилом сформованості даного педагогічного явища. У зв'язку з цим, пропонуємо авторське трактування емоційно-вольового критерію культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи – це сукупність особистісних проявів суб'єкта педагогічної взаємодії під час пізнання, сприймання й відтворення культурологічного матеріалу (інформацій) через: емоційний відгук (здатність відчувати задоволення, прийняття, переживання), уміння їх активізувати в якісному, змістовному й динамічному вимірах (здатність проявляти «емоційний фон», згідно з умовами культурологічної діяльності в площині емоційної експресії: вербально, мімічно, жестикуляційно), вияв вольових дій у напрямі досягнення мети.

Ми акцентуємо увагу на тому, що сутнісна характеристика емоційно-вольового критерію культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи представляється нами: рівнем сформованості знань про емоції та методи саморегуляції; наявністю професійно- й культурологічно-спрямованих індивідуально-психологічних якостей; характеристиками вольової діяльності як форми навчальної та культурологічної активності студентів і особливості їх поведінки в процесі реалізації культурологічної компетентності в освітньому просторі.

Високий рівень сформованості даного критерію пов'язаний із: позитивною стійкою внутрішньою спрямованістю особистості до оволодіння професією вчителя початкової школи; домінуванням позитивних емоційних проявів (задоволення, радість тощо) у ситуаціях прямого суб'єктного впливу, під час сприйняття й оцінювання культурологічного матеріалу; адекватністю та стабільністю емоцій згідно з умовами культурологічної взаємодії; здатністю саморегулювання власним емоційним фоном (емпатія, оптимізм, толерантність тощо); здатністю переживати й урівноважувати довготривалі, глибокі позитивні емоції (емоційний фон) у площині культурологічної комунікації; сформованістю техніки емоційної динаміки, експресії (вербальна техніка, жести, міміка); умінням самостійно визначати мету, завдання та проявляти впевненість, наполегливість і цілеспрямованість у здоланні зовнішніх і внутрішніх препон.

Поряд із цим, потребують подальшого експериментального вивчення прояви емоційно-вольового критерію культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в контексті досліджуваного педагогічного явища з метою вдосконалення системи професійної підготовки спеціалістів даної галузі й обґрунтування методичної системи формування досліджуваного феномена.

ЛІТЕРАТУРА

- Асмолов, А. Г. (2007). *Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека*. Москва. (Asmolov, A. G. (2007). *Psychology of personality: cultural-historical understanding of human development*. Moscow).
- Выготский, Л. С. (1991). *Педагогическая психология*. Москва (Vygotsky, L. S. (1991). *Pedagogical psychology*. Moscow).
- Горбенко, С. С. (2015). *Розвиток ідей гуманістичного виховання учнів засобами музики (XX – поч. XXI ст.)*. Київ. (Gorbenko, S. S. (2015). *Development of ideas of humanistic education of students through music (XX - beginning of the XX century)*. Kyiv).
- Додонов, Б. И. (1987). *В мире эмоций*. Москва (Dodonov, B. I. (1987). *In the world of emotions*. Moscow).
- Изард, К. (2000). *Психология эмоций*. Питер. (Izard, K. (2000). *Psychology of Emotions*. St.Peter).
- Кириленко, Т. С. (2007). *Психологія: емоційна сфера особистості*. Київ. (Kirilenko, T. S. (2007). *Psychology: the emotional sphere of personality*. Kiev).
- Кузьмінський, А. І. (2005). *Педагогіка вищої школи*. Київ. (Kuzminskyi, A. I. *Pedagogy of high school*. Kyiv).
- Петровский, А. В. (1982). *Личность. Деятельность. Коллектив*. Москва. (Petrovsky, A. V. (1982). *Personality. Activity. Collective*. Moscow).
- Платонов, К. К. (1982). *Система психологии и теория отражения*. Москва (Platonov, K. K. (1982). *System of Psychology and Theory of Reflection*. Moscow).
- Психология* (1986). А. В. Петровский (ред.). Москва (*Psychology* (1986). A.V. Petrovskii (Ed.). Moscow).
- Рубинштейн, С. Л. (2000). *Основы общей психологии*. Питер. (Rubinstein, S. L. (2000). *Basics of General Psychology*. St. Peter).
- Симонов, П. В., Ершов, П. М., Вяземский, Ю. П. (1989). *Происхождение духовности*. Москва. (Simonov, P. V., Ershov, P. M., Vyazemsky, Yu. (1989). *Origin of Spirituality*. Moscow).
- Словник української мови в 11 т.* (1979). Київ. (*Dictionary of Ukrainian language in 11 p.* (1979). Kyiv).
- Ушинський, К. Д. (1952). *Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології*. Київ. (Ushynskyi, K. D. (1952). *Human as a subject of education. An attempt at pedagogical anthropology*. Kyiv).

РЕЗЮМЕ

Гречаник Наталия. Эмоционально-волевые основы культурологической компетентности будущих учителей начальной школы.

Цель статьи содержит такие позиции: осуществление анализа родственных понятий («эмоции», «воля»); обоснование эмоционально-волевого критерия культурологической компетентности будущих учителей начальной школы; определение роли и места последнего в сформированности исследуемого феномена. Обоснование «эмоционального фона» в структуре личности позволило обозначить роль «эмоций» в качестве важного импульса к разработке деятельностной стратегии будущего специалиста и путей ее развертывания в единстве с волевыми свойствами. Также проанализированы роль и место эмоциональной и волевой сфер личности в способности реализовывать культурологическую компетентность будущим учителем начальной школы в образовательной среде. Сформулирована авторская трактовка «эмоционально-волевого критерия сформированности культурологической компетентности будущих учителей начальной школы»

Ключевые слова: эмоции, воля, эмоциональный фон, культурологическая компетентность будущих учителей начальной школы, эмоционально-волевой критерий культурологической компетентности будущих учителей начальной школы.

SUMMARY

Hrechanyk Nataliia. Emotional-volitional bases of culturological competence of future primary school teachers.

The aim of the article is to analyze related notions (“emotions”, “liberty”); to substantiate the emotional-volitional criterion of culturological competence of future primary school teachers; to determine the role and place of the latter in the formation of the phenomenon under study. The relevance of the study is dictated by the search for effective mechanisms to strengthen the pedagogical impact on the personality and improve the effectiveness of educational processes in the context of subject-to-subject interaction. The analysis of the essential characteristics of the concepts: “emotions”, “liberty”, “background”, “emotional background” is conducted. Justification of the “emotional background” in the structure of the personality made it possible to designate the role of “emotions” as an important impulse for the development of the activity strategy of the future specialist and ways of its deployment in unity with the volitional properties. Also the role and place of emotional-volitional spheres of the personality in ability to realize culturological competence of the future teacher of primary school in educational space are analyzed. The author’s interpretation of “emotional-volitional criterion of cultural competence of future primary school teachers” was formulated: it is a set of personal manifestations of the subject of pedagogical interaction in the course of cognition, perception and reproduction of culturological material (information) through: emotional response (the ability to experience pleasure, acceptance, experience), the ability to activate them in qualitative, meaningful and dynamic dimensions (the ability to manifest and maintain an adequate emotional background, according to the conditions of the culturological activity in the plane of emotional expression: verbal, mimic, gestural), manifestation of the cultural competence of future teachers. The indicators of manifestation of the level of formation of this criterion as a system-forming element of cultural competence of future primary school teachers are proposed.

Key words: emotions, liberty, emotional background, culturological competence of future primary school teachers, emotional-volitional criterion of culturological competence of future primary school teachers.

УДК 378.011.3-051:373.2

Людмила Загородня

Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка

ORCID ID 0000-0002-2217-1041

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/180-191

ДИСЦИПЛІНА «ІМІДЖ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ» ЯК ІНТЕГРОВАНІЙ СКЛАДНИК ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАГІСТРІВ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено зміст і методику викладання авторської дисципліни «Імідж закладу дошкільної освіти» як інтегрованого складника підготовки магістрів до забезпечення якості освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Зазначено

використання таких методів дослідження: аналіз і узагальнення наукової літератури, практики підготовки фахівців у закладах вищої педагогічної освіти, порівняння, синтез, узагальнення отриманої інформації. З'ясовано, що викладання авторської дисципліни уможливує ефективність підготовки магістрів до забезпечення якості освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Окреслено подальші наукові розвідки, що стосуватимуться дослідження педагогічних умов формування практичного компонента іміджотвірної компетентності магістрів.

Ключові слова: *імідж закладу дошкільної освіти, інтеграція, підготовка магістрів, методика викладання дисципліни, технологія проблемного навчання, технологія позиційного навчання, технологія інтерактивного навчання, освітній ступінь «бакалавр», наступність.*

Постановка проблеми. Початок XXI ст. характеризується ґрунтовним обговоренням і широким дослідженням питань якості освіти як умови сталого розвитку суспільства та її поліпшення. Усе відчутнішою стає необхідність подолання таких побічних наслідків вузькоспеціалізованої освіти, як фрагментарність світосприйняття, незадовільний стан міжпрофесійних комунікацій, недостатній розвиток інтеграційних процесів у окремо взятій і суміжних галузях науки. Це призводить до необхідності переосмислення змісту освіти на користь зростання частки міжпредметної та міжгалузевої інтеграції знань, що є можливою лише на основі переходу від знань фактів до компетентностей. На шляху розвитку інформаційного суспільства й суспільства знань якісна освіта є одним із головних чинників успіху, а педагог є одночасно і об'єктом, і провідником позитивних змін. Особлива відповідальність покладена на педагогів галузі дошкільної освіти, оскільки саме дошкільне дитинство є сенситивним періодом становлення особистості. Імідж закладів дошкільної освіти великою мірою залежить від якості надання ними освітніх послуг та ефективності підготовки фахівців для них у закладах вищої педагогічної освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Інтеграційні процеси в сучасному світі глибоко проникають у всі сфери людського життя, виробництво, науку, освіту, зокрема у фахову підготовку. Інтеграції, як провідній тенденції розвитку національних систем освіти й багатогранному освітньому явищу, присвячено останнім часом чимало наукових праць, у значній частині яких розглядаються питання, пов'язані з міждисциплінарним аспектом (С. Барда (2019), Т. Голубенко, Л. Демчина, В. Кірвас, Т. Коженівська, А. Лісневська, В. Ляпунова (2017), В. Прошкін [10], О. Савченко, П. Ситнікова, С. Чечотіна та ін.). Проблему інтеграції в дошкільній освіті висвітлено в працях А. Богуш, Г. Беленької, Н. Гавриш (2007), О. Кононко, К. Крутій, Н. Лисенко, Т. Піроженко, С. Якименко та інших.

Н. Гавриш наголошує на актуальності, доцільності й необхідності інтеграції в сучасній дошкільній освіті та визначає два основних напрями дослідження означеної проблеми – інтеграція змісту (когнітивний аспект) та інтеграція форм і методів навчання (технологічний аспект) (Гавриш, 2007, с. 11).

С. Барда, досліджуючи інтеграцію в початковій школі, цілком справедливо констатує, що сучасна система освіти побудована за принципом дисциплінарної диференціації та застерігає, що роз'єднаність освітніх дисциплін може стати однією з причин фрагментарності, безсистемності світогляду школярів (Барда, 2019, с. 48).

Вище зазначені вчені наголошують на тому, що одним із засобів, що використовується для досягнення інтеграції в змісті та формах навчання, є міжпредметні зв'язки, які сприяють ефективному формуванню фахової компетентності чи готовності студентів до професійної діяльності.

Не зважаючи на чималу кількість досліджень, присвячених проблемі інтеграції в освіті, в педагогічній науці не достатньо вивчено питання використання інтегрованих дисциплін, зокрема у фаховій підготовці магістрів до забезпечення якості освітнього процесу в закладі дошкільної освіти.

Мета статті: представити зміст і методик викладання авторської дисципліни «Імідж закладу дошкільної освіти», яка виконує роль інтегрованого складника в підготовці магістрів до забезпечення якості освітнього процесу в закладі дошкільної освіти.

Методи дослідження. Для реалізації означеної мети використовували такі теоретичні методи та прийоми пізнання – аналіз і узагальнення наукової літератури, порівняння, синтез, систематизація й узагальнення отриманої інформації.

Виклад основного матеріалу. Наповнення фахових дисциплін відповідними темами й питаннями не забезпечить уповні формування готовності магістрів до забезпечення якості освітнього процесу, тому виникає необхідність розробки дисциплін, які б цілеспрямовано формували означену готовність, інтегрували знання з інших дисциплін, не дублюючи їх зміст.

Передусім з'ясуємо сутність поняття «інтеграція» в довідковій літературі.

Інтеграція (від лат. integration – поповнення, відновлення) – об'єднання в ціле будь-яких окремих частин (Морозов, Шкарапута, 2000, с. 232).

У тлумачному словникові української мови інтеграція визначається як об'єднання в ціле будь-яких окремих частин; об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи; процес упорядкування, узгодження та об'єднання структур і функцій у цілому організмі (Бусел, 2005, с. 507).

У психологічному словнику інтеграція – це поєднання, об'єднання, утворення з чого-небудь цілісної єдності (Немов, 2007, с. 153).

Отже, тлумачний словник української мови, словник іншомовних слів і психологічний визначають термін «інтеграція» однаково.

У філософії інтеграція розглядається як сторона процесу розвитку, пов'язана з об'єднанням у ціле різних частин і елементів (Ильичев, Федосеев, Ковалев, Панов, 1983, с. 209).

Погоджуємося із С. Барда, що інтеграція – це одночасно стан, процес, засіб, чинник і результат єдності чого-небудь (Барда, 2019, с. 53).

Ученими наголошується на тому, що в процесі реалізації єдиної стратегії професійної підготовки студентів інтеграція особистісних, соціальних і діяльнісних аспектів сприяє формуванню загальних і спеціальних компетентностей майбутнього фахівця засобами координації, уникнення дублювання змісту навчальних дисциплін, встановлення горизонтальних і вертикальних, біпредметних і мультипредметних зв'язків, забезпечення єдності теоретичної та практичної підготовки, університетської освіти й науки, завдяки чому створюються умови для усвідомлення студентами задач майбутньої діяльності та шляхів їх автономного вирішення на основі здобутих знань і навичок оперативного пошуку, обробки та плідного використання інформації у складних, не алгоритмізованих ситуаціях (Прошкін, 2014, с. 108-114).

Погоджуємося із позицією В. Ляпунової, яка зазначає, що інтегративні курси підвищують у студентів відчуття єдності й цілісності педагогічних явищ, створюють умови для перетворення знань на переконання, на особистісну та професійну готовність, сприяють формуванню в майбутніх фахівців узагальненої системи теорій, концепцій, категорій, понять, які є основою їх професійного світосприйняття, підвищують якість професійної підготовки майбутнього педагога (Ляпунова, 2017, с. 302).

У своєму дослідженні вчена використовує три форми інтеграції – повну, яка характеризується синтезуванням навчального матеріалу в одному курсі, часткову – синтезуванням частини навчального матеріалу з виділенням специфічних розділів, блокову – побудовою автономних блоків із самостійними програмами або розділами загальної програми (Ляпунова, 2017, с. 301). Нам імпонують такі підходи до застосування інтеграції у фаховій підготовці. Слідуючи їм, ми реалізували блокову й часткову інтеграцію, використовуючи потенціал фахових дисциплін у підготовці магістрів до забезпечення якості освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, та повну інтеграцію під час розробки навчальних дисциплін «Методика забезпечення якості освітнього процесу в закладі дошкільної освіти» та «Імідж закладу дошкільної освіти» і навчально-методичного забезпечення до них. Представимо коротку характеристику змісту інтегрованої дисципліни «Імідж закладу дошкільної освіти» й методик її викладання.

Розробляючи структуру та зміст дисципліни, ми брали до уваги дослідження й науково-методичні публікації низки вітчизняних і зарубіжних науковців, присвячені проблемі іміджу, іміджу школи, іміджу закладу дошкільної освіти, підготовки фахівців до побудови іміджу освітнього закладу (М. Апраксина, Н. Барна, М. Беляєва, Л. Браун, О. Голік, Н. Гонтаровська, Н. Гузій, О. Гура, Т. Гура, О. Доманова (2018), Т. Живаєва, І. Зуєвська, А. Калюжний, О. Капустюк, О. Ковальова, О. Кононко,

Н. Копилова, К. Крутій, Т. Марєєва (2017), А. Панасюк, З. Перебатова, О. Перелигіна, М. Піскунов, С. Погрібняк, Е. Семпсон, З. Тимошенко, С. Уланова, В. Шепель, К. Ярець (2018).

Зміст курсу структурують 6 логічних, послідовних, взаємопов'язаних тем. У першій темі висвітлюється імідж закладу дошкільної освіти як проблема педагогічної іміджології, в другій темі дається характеристика іміджів вихователя й колективу закладу дошкільної освіти, третя тема репрезентує імідж керівника дошкільної установи, четверта тема присвячена візуальному іміджу освітньої установи, п'ята – іміджу освітніх послуг і шоста – механізмам і технології побудови позитивного іміджу закладу дошкільної освіти.

Після вивчення дисципліни «Імідж закладу дошкільної освіти» магістри повинні знати: мету й завдання педагогічної іміджології; визначення основних дефініцій: «імідж», «педагогічний імідж», «імідж закладу дошкільної освіти», «імідж керівника закладу дошкільної освіти», «імідж вихователя закладу дошкільної освіти», «імідж освітніх послуг закладу дошкільної освіти», «візуальний імідж закладу дошкільної освіти»; види іміджу, підходи до його вивчення, функції; складники іміджу закладу дошкільної освіти; характеристику основних компонентів іміджу дошкільної установи; технологію побудови іміджу закладу дошкільної освіти.

У процесі вивчення курсу магістри мають оволодіти такими вміннями: аналізувати й оцінювати імідж конкретного закладу дошкільної освіти з огляду на сучасні вимоги суспільства й запити цільової аудиторії; самостійно розробляти програму створення, розвитку й корекції позитивного іміджу закладу дошкільної освіти; серед низки засобів побудови іміджу вихователя, директора, колективу та середовища закладу дошкільної освіти обирати оптимальні; розробляти моделі атрибутики закладу дошкільної освіти, його рекламу, створювати прес-релізи, веб-сайт закладу дошкільної освіти з метою популяризації його іміджу; проводити наукове дослідження з проблеми створення іміджу закладу дошкільної освіти й репрезентувати його результати; розробляти програму самовдосконалення в галузі дошкільної іміджології.

Після вивчення курсу магістранти повинні володіти такими фаховими компетентностями: *мотиваційно-особистісна*: усвідомлення магістрантами важливості й необхідності створення позитивного іміджу закладу дошкільної освіти, залежності позитивного іміджу від якості освітніх послуг закладу, своєї ролі на посаді вихователя, методиста чи директора закладу дошкільної освіти в складі команди зі створення позитивного іміджу дошкільної установи, необхідності постійного самовдосконалення в галузі педагогічного іміджування; наявність професійної спрямованості на цілеспрямоване створення позитивного іміджу закладу дошкільної освіти; *когнітивна*: знання: в галузі педагогічної

іміджології, зокрема структури іміджу ЗДО і засобів його побудови; технологій побудови позитивного іміджу ЗДО; основних підходів і принципів формування позитивного іміджу закладу дошкільної освіти; нормативної бази як регулятора освітніх процесів у закладі дошкільної освіти; засобів розвитку й корекції позитивного іміджу закладу дошкільної освіти; *діяльнісна*: володіння формами, методами та прийомами побудови позитивного іміджу закладу дошкільної освіти, рефлексивно-оцінними вміннями в контексті дисципліни «Імідж закладу дошкільної освіти»; здатність комплексно застосовувати в майбутній професійній діяльності набуті знання в процесі вивчення дисципліни «Імідж закладу дошкільної освіти», здатність комплексно реалізовувати набуті вміння й навички в галузі педагогічної іміджології в процесі виконання професійних функцій; спроможність виявляти особистісні та професійні якості, необхідні для створення позитивного іміджу закладу дошкільної освіти.

Навчальна програма дисципліни розрахована на 90 академічних годин (3 кредити): 12 годин лекційних занять, 10 годин практичних занять, 68 годин самостійної роботи – для студентів денної форми навчання та 4 години лекційних занять і 4 години практичних занять та 82 години самостійної роботи – для студентів заочної форми навчання.

Викладання дисципліни передбачало проведення лекційних, практичних занять із застосуванням технологій проблемного, позиційного та інтерактивного навчання й організацію самостійної роботи студентів. Самостійна робота студентів (вивчення літератури, виконання практичних завдань тощо) була спрямована на поглиблене вивчення програмового матеріалу. Поточний контроль за самостійною роботою здійснювався в усіх формах аудиторних занять і в процесі індивідуальної роботи зі студентами. Підсумковий контроль проводився у формі заліку.

Засобами навчання нами було обрано презентації до лекцій, електронний варіант лекцій, статті у фахових виданнях, наукові й методичні публікації в Інтернет-мережі, методичні вказівки до виконання самостійних робіт, тестові контрольні завдання.

У викладанні дисципліни ми використовували такі види лекцій за дидактичними завданнями: вступну, тематичну й заключну; за способом викладу навчального матеріалу – проблемну, з елементами дискусії, ретроспективного аналізу, з наперед запланованими помилками, лекцію удвох (бінарну). Усі лекції супроводжувалися демонструванням презентацій. Саме ці види лекцій, на наше переконання, сприяли перетворенню студента з об'єкта освітнього процесу на суб'єкт. На наш погляд, у процесі викладання дисципліни проблемна лекція повинна органічно поєднуватися з іншими видами – лекцією удвох, лекцією із наперед запланованими помилками, лекцією з елементами ретроспективного аналізу. При цьому обов'язковим є використання

мультимедійних засобів, які полегшують процес сприймання інформації, її систематизацію й допомагають студентам зрозуміти логіку розкриття теми.

Реалізуючи технологію проблемного навчання, під час лекцій ми використовували методи проблемного викладу та частково-пошуковий. Проблемний виклад передбачав такий алгоритм дій: створення проблемної ситуації, її аналіз і виявлення суперечностей, формулювання проблемних запитань, пошук способів розв'язання проблеми шляхом висування гіпотез, їх доведення, підбиття підсумків дискусії, висновки. Під час проблемних лекцій магістрантам пропонувались і ситуації вибору, зокрема обрати правильну відповідь із кількох можливих і відомих їм та обґрунтувати свій вибір (наприклад, із запропонованих визначень іміджу дошкільного закладу вибрати правильне, або ж здійснити аналіз низки запропонованих варіантів компонентів іміджу освітніх послуг і обрати найбільш прийнятний).

Частково-пошуковий метод передбачав поєднання пояснення нового матеріалу з постановкою викладачем проблемних запитань і пізнавальних завдань, що породжують проблемну ситуацію.

Лекція перша з теми «Імідж закладу дошкільної освіти як проблема педагогічної іміджології» – інформаційна, з елементами ретроспективного аналізу, покликана була сформулювати в магістрантів уявлення про предмет, мету, завдання та структуру дисципліни, її зв'язок з іншими науковими галузями, основні поняття. Окрім того, під час першого заняття майбутні фахівці ознайомилися з короткою характеристикою іміджології як науки про технологію створення іміджу, сутністю феномену «імідж» та структурою іміджу закладу дошкільної освіти.

У процесі заняття магістрантам пропонувалося повернутись у своє дошкільне дитинство та пригадати чи із задоволенням вони відвідували дошкільний заклад? Що приваблювало в дошкільній установі найбільше (вихователь, друзі, діяльність, якою займалися)? Чи пам'ятають, чому їхні батьки віддали їх саме до цього закладу? Чи дозволяв їм рівень сформованої в закладі дошкільної освіти компетентності легко адаптуватися до школи? Відповіді на ці запитання узагальнювались і формулювався умовивід про те, що батьки віддавали перевагу закладам, які мали позитивний імідж щодо надання освітніх послуг і підготовки дітей до школи; сам заклад приваблював добрими вихователями, які любили дітей і організовували цікаву діяльність вихованців.

Під час цієї лекції магістранти актуалізували знання з дисциплін, які вивчали, здобуваючи освітній ступінь «Бакалавр», а саме: «Вступ до спеціальності», «Основи педагогічної майстерності», «Професійний імідж вихователя закладу дошкільної освіти» та інтегрували знання з дисциплін магістрату «Методика забезпечення якості освітнього процесу в закладі дошкільної освіти», «Управління діяльністю дошкільного навчального закладу».

Оскільки імідж освітніх послуг безпосередньо створюється колективом і кожним вихователем зокрема, то друга лекція з теми «Імідж вихователя і колективу закладу дошкільної освіти» ознайомлювала магістрантів із сутністю поняття «професійний імідж вихователя закладу дошкільної освіти», властивостями іміджу вихователя закладу дошкільної освіти як різновиду професійного іміджу, його видами й компонентами та складниками іміджу колективу дошкільної установи.

Лекція третя з теми «Імідж керівника закладу дошкільної освіти» – інформаційна, лекція удвох (викладач, директор закладу дошкільної освіти). Під час неї висвітлювалися питання змісту поняття «імідж керівника закладу дошкільної освіти», характеризувалися компоненти іміджу директора ЗДО, етапи й напрями його створення. Особливе місце займав розгляд питання, яке стосувалося психологічних компонентів у загальноуправлінських функціях менеджера дошкільної освіти – директора закладу. При цьому викладач розкривав теоретичну сторону питань, а директор – практичну, наводячи конкретні приклади із власного досвіду професійної діяльності. Сприймався матеріал студентами досить органічно, про що свідчили їхні відгуки в кінці заняття.

Для активної роботи на занятті магістрантам знадобилися знання з дисциплін «Управління діяльністю дошкільного навчального закладу», «Педагогіка: менеджмент», «Актуальні проблеми досліджень у дошкільній педагогіці», «Методика забезпечення якості освітнього процесу в закладі дошкільної освіти» (ОС «Магістр»).

Під час четвертої лекції з теми «Візуальний імідж закладу дошкільної освіти» – інформаційної, з наперед запланованими помилками, розглядалися питання сутності основного поняття «візуальний імідж закладу дошкільної освіти», ролі візуального образу дошкільної установи в побудові її привабливого іміджу, компонентів візуального іміджу закладу дошкільної освіти й залучення батьків вихованців та інвесторів до створення привабливого візуального іміджу закладу дошкільної освіти. На початку заняття викладач повідомляв студентів про те, що під час викладу матеріалу він зумисно робитиме помилки, які вони мають помітити. У кінці лекції відводилося 5–7 хвилин на озвучування знайдених помилок та їх аналіз. Така лекція змушувала студентів уважно сприймати матеріал, аналізувати його й оцінювати. А після озвучених викладачем помилок кожен магістрант міг замислитися щодо слабких місць у своїх знаннях.

Основа для сприймання інформації в розрізі означеної теми склали знання магістрантів з таких дисциплін: «Професійний імідж вихователя закладу дошкільної освіти», «Дошкільна педагогіка» (ОС «Бакалавр»), «Методика забезпечення якості освітнього процесу в закладі дошкільної освіти», «Управління діяльністю дошкільного навчального закладу» (ОС «Магістр»).

Лекція п'ята з теми «Імідж освітніх послуг закладу дошкільної освіти» – інформаційна, з елементами дискусії, висвітлювала питання іміджу освітніх послуг закладу дошкільної освіти як вагомого складника загального позитивного іміджу установи, особливостей (засобів, умов, чинників) забезпечення якості освіти в дошкільній установі й на цій основі побудови позитивного іміджу освітніх послуг закладу. При цьому предметом дискусії були питання: «Як створити позитивний імідж освітніх послуг із застарілою матеріальною базою? З неприйняттям деякими батьками вимог до рівня розвитку, вихованості й навченості дитини на кінець дошкільного віку? З відсутністю спеціально підготовлених педагогів для роботи в інклюзивних групах, недостатністю методичного забезпечення цього процесу? Які умови вважати оптимальними для забезпечення якості освіти в дошкільній установі й на цій основі будувати позитивний імідж освітніх послуг закладу? Результати дискусії фіксувалися в конспектах. При цьому кожен магістр міг записати власну думку, яка не обов'язково збігалася з позиціями інших студентів чи викладача.

Знання магістрантів із дисциплін «Дошкільна педагогіка», «Основи природознавства з методикою», «Дошкільна лінгводидактика», «Основи образотворчого мистецтва з методикою керівництва», «Теорія та методика фізичного виховання», «Теорія та методика формування елементарних математичних уявлень», «Теорія і методика музичного виховання» (ОС «Бакалавр»), «Методика забезпечення якості освітнього процесу в закладі дошкільної освіти» (ОС «Магістр») уможливили проведення лекції-дискусії та активне вдумливе сприймання матеріалу в процесі заняття.

Шоста лекція з теми «Створення іміджу закладу дошкільної освіти» – підсумкова, інформаційна, ознайомлювала з етапами й напрямками створення іміджу закладу дошкільної освіти. Особливу увагу приділяли необхідності грамотного й цілеспрямованого створення позитивного іміджу дошкільної установи.

Активна участь магістрантів у обговоренні основних питань теми уможлилювалася завдяки актуалізації знань із таких дисциплін: «Професійний імідж вихователя закладу дошкільної освіти» (ОС «Бакалавр»), «Педагогіка: менеджмент освіти», «Управління діяльністю дошкільного навчального закладу» (ОС «Магістр»).

Практичні заняття з дисципліни проводили з використанням технологій проблемного, позиційного й інтерактивного навчання за такою схемою:

1. Актуалізація знань магістрів основних термінів з теми.
2. Обговорення питань теми із застосуванням доцільно обраної педагогічної технології.
3. Перевірка виконання завдань самостійної роботи.
4. Підбиття підсумків проведення практичного заняття (рефлексія, оцінка знань і вмінь студентів викладачем).

Так, підсумкове практичне заняття з дисципліни «Імідж закладу дошкільної освіти» проводили у формі гри-симуляції – засідання круглого столу з питань формування позитивного іміджу закладу дошкільної освіти. У процесі підготовки до заняття магістранти мали обрати для себе роль із запропонованого викладачем переліку, а саме: директор закладу дошкільної освіти, методист закладу дошкільної освіти, методист відділу освіти, вихователь, музичний керівник, інструктор з фізичного виховання, практичний психолог, батьки вихованців. Згідно з обраною роллю, учасники гри повинні були підготуватися до обговорення таких питань: 1. Необхідність грамотного й цілеспрямованого створення позитивного іміджу дошкільної установи. 2. Етапи й напрями створення іміджу закладу дошкільної освіти. 3. Доцільне використання засобів створення іміджу освітньої установи. 4. Умови створення, розвитку й корекції позитивного іміджу закладу дошкільної освіти.

Вів засідання круглого столу викладач. При цьому він стежив за дотриманням регламенту виступу, коректністю запитань і відповідей, повнотою висвітлення питань, активністю кожного учасника гри. На початку заняття магістранти ознайомилися з правилами участі в засіданні, метою, яку слід було досягти в процесі обговорення питань створення іміджу дошкільної установи. В кінці заняття підбивалися підсумки, а саме: результати обговорення питань учасники круглого столу оформляли у вигляді рекомендацій для директорів закладів дошкільної освіти щодо побудови позитивного іміджу сучасного освітнього закладу; здійснювали самоаналіз і самооцінку своїх знань; викладач оцінював активність кожного учасника гри.

Викладання дисципліни «Імідж закладу дошкільної освіти» з використанням у комплексі технологій проблемного, позиційного й інтерактивного навчання сприяло вихованню в магістрів стійкого інтересу до опанування матеріалом дисципліни, звички до систематичного, якісного та вдумливого освоєння навчального матеріалу в ролі суб'єкта освітнього процесу, вільного інтегрування знань із різних фахових дисциплін для вирішення професійних завдань і формуванню іміджотвірної компетентності й компонентів готовності до забезпечення якості освітнього процесу в закладі дошкільної освіти.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, вивчення магістрантами авторської дисципліни «Імідж закладу дошкільної освіти» спрямовано на інтеграцію знань із фахових дисциплін, реалізацію наступності в оволодінні спеціальністю на першому та другому рівнях вищої освіти, цілеспрямовану підготовку до забезпечення якості освітнього процесу й формування в майбутніх фахівців іміджотвірної компетентності. Подальші наукові розвідки буде спрямовано на дослідження педагогічних умов формування практичного компонента іміджотвірної компетентності магістрів.

ЛІТЕРАТУРА

- Барда, С. І. (2019). Інтеграція як засіб реалізації синергетичного підходу в початковій школі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал*, 7 (91), 48–60. (Barda, S. I. (2019). Integration as a means of implementing a synergistic approach in primary school. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies: scientific journal*, 7 (91), 48–60).
- Бусел, В. Т. (Ред.) (2005). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун». (Busel, V. T. (Ed.) (2005). *Large explanatory dictionary of modern Ukrainian*. Kyiv, Irpin: VTF "Perun").
- Гавриш, Н. В. (Ред.) (2007). *Сучасне заняття в дошкільному закладі: навчально-методичний посібник*. Луганськ: Альма-матер. (Havrysh, N. V. (Ed.) (2007). *Modern class in a preschool institution: a teaching manual*. Luhansk: Alma Mater).
- Доманова, О., Ярець, К. *Іміджеві складові сучасного дошкільного навчального закладу нового типу*. Режим доступу: http://ird.npu.edu.ua/files/domanova_yrec.pdf. (Domanova, O., Yarets, K. Image components of a modern preschool education institution of a new type. Retrieved from: http://ird.npu.edu.ua/files/domanova_yrec.pdf).
- Ильичев, Л. Ф., Федосеев, П. Н., Ковалев, С. М., Панов, В. Г. (Ред.) (1983). *Философский энциклопедический словарь*. М.: Сов. энциклопедия. (Ilyichev, L. F., Fedoseev, P. N., Kovalev, S.M., Panov, V.G. (Eds.) (1983). *Encyclopedic Dictionary of Philosophy*. Moscow: Sov. Encyclopedia).
- Ляпунова, В. А. (2017). *Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей у дошкільних навчальних закладах* (дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04, 13.00.08) Мелітополь. (Lyapunova, V. A. (2017). *Theoretical and methodical foundations of professional training of future preschool teachers for forming the tolerance of preschool institutions children* (dissertation... of Pedagogical Sciences Doctor: 13.00.04, 13.00.08) Melitopol).
- Мареева, Т. В. (2017). *Підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до створення професійного позитивного іміджу* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Глухів. (Marieyeva, T. V. (2017). Training future preschool educational institutions teachers for positive professional image creation (dissertation ... of Pedagogical Sciences Candidate: 13.00.04). Hlukhiv).
- Морозов, С. М., Шкарапута, Л. М. (Уклад.) (2000) *Словник іншомовних слів*. Київ, Наук. думка. (Morozov, S.M., Shkaraputa, L.M. (Comp.) (2000) *Dictionary of foreign words*. Kyiv, Naukova dumka).
- Немов, Р.С. (2007). *Психологический словарь*. М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС. (Nemov, P. S. (2007). *Psychological Dictionary*. Moscow: Gumanitarny izdat. tsentr VLADOS).
- Прошкін, В. В. (2014). Зміст інтеграції університетської науки та освіти. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*, 2 (8), 108–114. (Proshkin, V. V. (2014). Integration content of university science and education. *Bulletin of Alfred Nobel Dnipropetrovsk University*, 2 (8), 108–114).

РЕЗЮМЕ

Загородня Людмила. Дисципліна «Імідж урядування дошкільного образования» як інтегруюча складова формувати готовності магістрів до забезпечення якості освітнього процесу в установах дошкільного образования.

В статті представлено зміст та методику викладання авторської дисципліни «Імідж урядування дошкільного образования», як інтегруючої

составляющей подготовки магистров к обеспечению качества образовательного процесса в учреждении дошкольного образования. Указано использование методов исследования: анализ и обобщение научной литературы, практики подготовки специалистов в учреждениях высшего педагогического образования, сравнение, синтез, обобщение полученной информации. Выяснено, что преподавание авторской дисциплины делает эффективным подготовку магистров к обеспечению качества образовательного процесса в учреждении дошкольного образования. Очерчены дальнейшие научные исследования, которые будут касаться изучения педагогических условий формирования практического компонента имиджеформирующей компетентности магистров.

Ключевые слова: имидж учреждения дошкольного образования, интеграция, подготовка магистров, методика преподавания дисциплины, технология проблемного обучения, технология позиционного обучения, технология интерактивного обучения, образовательная степень «бакалавр», преемственность.

SUMMARY

Zahorodnia Liudmyla. The course “Preschool education institution image” as an integrated component of forming Masters’ readiness for educational process quality assurance in a preschool education institution.

The article deals with the methods of teaching the author’s course “Preschool education institution image”, which functionates as an integrated component in the Masters’ training to educational process quality assurance in a preschool education institution.

Realization of this aim was ensured by using the following research methods: analysis and generalization of scientific literature, the practice of training specialists in pedagogical higher education institutions, comparison, synthesis, and generalization of the obtained information.

Teaching the author’s course “Preschool education institution image” is a component of Masters’ training system to ensure the educational process quality assurance in the preschool education institutions and improves the effectiveness of the abovementioned process.

The practical significance of the research is in the development of educational and methodological support of the course “Preschool education institution image”, which can be used in the process of Masters’ training of specialty 012 “Preschool education”.

Studying the author’s course “Preschool education institution image” by Masters’ undergraduates is aimed at integrating the knowledge in professional courses, realization of continuity in mastering the specialty at the first and second levels of higher education, purposeful training for educational process quality assurance and developing future specialists’ image-forming competence. Further scientific research will be directed at studying the pedagogical conditions of forming practical component of Masters undergraduates’ image-forming competence.

Key words: preschool education institution image, integration, Masters’ training, methods of teaching the course, problem learning technology, positional learning technology, interactive learning technology, Bachelor’s degree, continuity.

УДК 811.161.2.34

Людмила Калініченко

Льотна академія Національного авіаційного університету

ORCID ID 0000-0002-5214-5303

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/192-198

РИТОРИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ

У статті досліджено сутність і зміст поняття «риторична культура» через порівняльний аналіз із найближчим суміжним поняттям «мовленнєва культура». Визначено місце риторичної культури в мовній підготовці правників як основи становлення професійної мовнокомунікативної компетентності, окреслено шляхи її формування. Обстоюється принцип риторичного підходу до викладання дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» як інтегрованого курсу. Способи та форми співпраці філологів і фахівців із правознавчих дисциплін ще потребують свого уточнення.

Ключові слова: *риторична культура правників, риторика, мовнокомунікативна компетентність правника, мовленнєва культура правника, мова правничого спрямування, риторичні вміння, риторична діяльність.*

Постановка проблеми. Мова права все більше привертає увагу діячів із різних галузей знань як надзвичайно важлива й соціально значуща сфера мовної комунікації, що забезпечує нормативно-правове регулювання діяльності суспільства.

Мова для юриста виступає як носій інформації та як засіб впливу. Правильне володіння мовою, зокрема прийомами юридичної мови, є невід'ємною складовою фахової компетенції юриста, гарантія успіху в професії.

Мова – це головний інструмент, за допомогою якого здійснюється робота правника, причому всі її аспекти: законотворчий, правозастосовний, правоохоронний тощо. Юристу доводиться опрацьовувати й укладати безліч документів; виступати публічно в ролі доповідача, експерта, судді, правозахисника; вести діалог у якості консультанта, представника закону й певного юридичного органу; дискутувати в правовому полі, демонструючи при цьому не тільки блискучі знання науково-теоретичної бази юриспруденції, але й знання літературної форми мови, вміння й навички ефективного застосування всього арсеналу мовних засобів її правничого різновиду.

Мова правничого спрямування є одним із різновидів сучасної літературної мови, специфіка якого зумовлена особливостями спілкування й діяльності в правоохоронній і правозастосовній сферах (Артикуца, 2005, с. 3). Тобто різновид літературної мови, який використовує юрист у своїй професійній діяльності з метою оптимального вирішення низки типових і специфічних завдань професійного характеру.

Сучасна мовна підготовка студентів-правників має бути максимально спрямована на їх майбутні фахово-практичні потреби. У професіограмі правника спектр необхідних мовних знань, навичок і вмінь доволі широкий і в кінцевому підсумку зводиться до оволодіння риторично-професійним мовленням, що має задані мовностилістичні ознаки й характеризується високим рівнем впливу та визначає формування риторичної культури як основи становлення професійної мовнокомунікативної компетентності майбутнього юриста.

Аналіз актуальних досліджень. Риторику як науку і мистецтво слова вивчали А. Михальська, Л. Мацько, Н. Голуб, Т. Анісімова, Г. Сагач та інші. Важливим доробком є концепція риторичної підготовки майбутніх учителів, обґрунтування необхідності «риторизації» навчання української мови в загальноосвітніх закладах (Н. Голуб, Голуб, 2011, с. 59). У працях Н. Артикуци, О. Залюбківської, В. Нищети, Л. Шиянюк, О. Ранюк висвітлено основні риторичні поняття та категорії, проаналізовано лінгвістичні основи риторики, досліджено певні аспекти використання риторичного потенціалу в процесі професійної підготовки. Чимало вітчизняних дослідників погоджуються з думкою, що риторика як наука повинна посідати чільне місце в навчальному плані студентів-правників, але методи та прийоми формування риторичної культури на заняттях із мовних дисциплін, зокрема «Української мови (за професійним спрямуванням)» поки що не достатньо окреслені.

Мета статті – уточнення змісту поняття «риторична культура», визначення його місця в системі мовної підготовки майбутніх правників, окреслення шляхів його формування.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано комплекс взаємопов'язаних наукових методів: аналіз, синтез, порівняння. Зокрема аналіз періодичних видань, навчальних планів і програм, дисертаційних досліджень – для визначення стану дослідженості проблеми, окреслення методичних підходів до формування риторичної культури правників у процесі вивчення мовних дисциплін.

Шляхом використання методу порівняльного аналізу зроблена спроба уточнити зміст поняття «риторична культура», відокремивши його від суміжного поняття «мовленнєва культура».

Виклад основного матеріалу. Риторичну освіту сьогодні вважають одним із найбільш перспективних і важливих лінгводидактичних напрямів. Процес демократії суспільства, що йде рука об руку з розширенням прав і свобод особистості, у тому числі свободи слова, зумовив відродження інтересу до риторики науковців різних галузей, і насамперед, фахівців гуманітарної сфери комунікативно наповнених спеціальностей, до яких, безперечно, належить і юриспруденція.

Сьогодні неможливо здійснювати жодний вид юридичної діяльності без знання й розуміння особливостей спілкування, механізмів впливу

однієї людини на іншу. Юрист упродовж дня спілкується з десятками осіб, різними за віком, інтелектуальним рівнем, соціальним станом, інтересами, потребами й намірами. Така діяльність потребує використання знань ораторського мистецтва задля впливу як на осіб, які тимчасово потрапили у сферу судочинства (потерпілий, свідок, користувач юридичних послуг), на осіб, які безпосередньо здійснюють цей вид діяльності (прокурор, суддя, правозахисних, нотаріус), так і для здійснення більш загальних цілей: утвердження прав і свобод людини і громадянина, які визначають зміст і спосіб застосування законів, діяльність органів законодавчої, судової влади, місцевого самоврядування.

Ефективність діяльності юриста залежить від багатьох чинників. Окрім якісної правової освіти, знань норм права, процесуальних норм, він повинен мати необхідні ділові й моральні якості, вирізнятися загальною культурою, вмінням працювати з людьми, володіти розвиненим почуттям обов'язку та відповідальності. Водночас дуже важливою є словесна (на усному й писемному рівні) репрезентація професійної діяльності. Тому риторика як наука про теоретичне та практичне красномовство відіграє неабияку роль у фаховій самореалізації правника.

Осмислення людством сутності риторики як мистецтва й науки охоплює не одне тисячоліття. Аристотель визначав риторику як «здатність знаходити можливі засоби переконання відносно певного предмета» (Сагач, 2006, с. 199). Цицерон зауважував, що варто розглядати риторику як «практичну систематизацію корисного досвіду» (Сагач, 2006, с. 202).

У трактуванні сучасних мовознавців риторика здебільшого постає як прикладна наука, теоретичні та практичні основи якої є важливими чинниками формування й застосування знань, умінь і навичок інших наукових галузей. Н. Голуб розглядає риторику як «прикладну науку, що, базуючись на засадах філософії, етики, лінгвістики, логіки, психології та культури, навчає мистецтва переконання, аргументації, мислення, мовлення, прикрашання й керування суспільними процесами» (Голуб, 2008, с. 36). «Риторика – це наука успіху, однак він може залишитися тільки вербальним, словесним, перетворитися на віртуальний, < - > коли в ньому не буде фахових професійних складників», – наголошує Л. Мацько (Мацько, 2003, с. 7).

Глибокі зв'язки риторики з іншими дисциплінами, що вивчаються в бакалавратурі за спеціальністю 081 «Право», – з філософією, логікою, психологією, етикою та правознавчими дисциплінами, – сприяє формуванню навичок логічного мислення, ефективного вираженню думок, успішному впливу на слухача, виробленню й удосконаленню навичок мовно-фахової майстерності.

Курс дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» повинен забезпечити оволодіння студентами професійним мовленням, науково-виробничими жанрами його реалізації на риторичних засадах,

сприяючи формуванню активної мовної особистості, її комунікативної та риторичної компетентностей, риторичної культури, що виявляє себе у формуванні риторичних знань, умінь і навичок.

Вбачається актуальним уточнити зміст терміну «риторична культура». Розуміння цього поняття в сучасному мовознавстві є доволі розбіжним. Чимало дослідників намагаються встановити співвідношення, співмірність понять мовленнєвої культури та риторичної культури, часто замінюючи поняття мовленнєвої культури визначенням риторичної культури або ототожнюючи їх. В аспекті розрізнення цих понять і уточнення значення кожного слушною є думка О. Волкова: «Якщо красномовство – уміння захопити аудиторію промовою, сказати чи написати красиво, привабливо, витончено, то риторичні здібності складаються в основному з уміння знайти найкраще рішення в даних обставинах, належним чином його обґрунтувати й виразити в слові. < - > Риторичні здібності виробляються освітою, досвідом, моральною підготовкою, тому риторична освіта дає суспільству єдиний засіб позбутися від некомпетентності і демагогії» (Волков).

У дисертаційній роботі Я. Білоусової знаходимо таке визначення: «Риторична культура особистості – це рівень оволодіння нею знаннями науки риторики та спосіб їх вияву в процесі риторичної діяльності». А риторичну діяльність дослідниця ототожнює із мисленнєво-мовленнєвою та комунікативною (Білоусова, 2004, с. 7-8).

Н. Голуб базовим компонентом риторичної культури називає риторичні вміння, що є, за її визначенням, «набутою здатністю мовця здійснювати планомірну підготовку до міжособистісного групового чи масового спілкування й досягати усвідомленого ефективного впливу на слухача чи читача» (Голуб, 2011, с. 57).

Підсумовуючи всі наукові розвідки щодо змісту поняття «риторична культура», можемо визначити її як складне, багатоаспектне поняття, що співвідноситься з поняттями мовленнєвої культури та мовнокомунікативної компетентності, але не вичерпується ними, оскільки завдання риторичної культури – не просто формувати вміння довершено висловлювати думки, а висловлювання їх з умінням впливати на розум, почуття й волю слухача.

Риторична культура є складним утворенням, що включає сукупність засвоєних особистістю риторичних компетенцій, норм риторичної діяльності та професійно значущих знань.

Усе це дає змогу зробити висновок, що формування риторичної компетентності та риторичної культури студентів-правників є важливою складовою становлення професійної мовнокомунікативної компетенції. В освітньому процесі мовна підготовка майбутніх правників передбачає поєднання лінгвістичних знань з аналізом нормативно-правових засад у контексті їх відповідності актуальним і потенційним суспільним процесам. Тобто до суто лінгвістичних знань необхідно долучити науково-теоретичну

базу юриспруденції, беручи за основу базові правничі поняття. Це має бути інтегрований курс, навчальні посібники, методичні рекомендації щодо вивчення якого повинні створюватись у співпраці філолога та фахівців із правознавчих дисциплін.

Актуальним науково-методичним завданням є пошук нових ефективних форм і методів вищої правової освіти. Особливої уваги заслуговують інноваційні форми викладання, що сприяють розвитку творчої активності, закладають основи для подальшого осмислення й розвитку правових знань, успішного їх застосування в майбутній правничій діяльності.

Найбільш ефективними в аспекті формування риторичної культури студентів-правників у процесі вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є активні та інтерактивні методики навчання, що активізують роль усіх учасників освітнього процесу, під час яких студент вступає в діалог професійно орієнтованого змісту з викладачем, іншим студентом або студентами, виконує творчі завдання, розвиває аналітичне та критичне мислення.

Надзвичайно високу ефективність освітнього процесу забезпечує застосування таких методів, форм і прийомів:

- виступи проблемного чи дискусійного характеру, які потребують опрацювання відповідної нормативно-правової бази;
- моделювання типових для професійної сфери комунікації діалогів і полілогів;
- риторичний тренінг у ході рольових ігор на професійно орієнтованому матеріалі;
- навчання дискусії, бесіди, консультації.

Н. Артикуца у своєму дослідженні інноваційних методик виокремлює метод конкретних ситуацій, або кейс-метод, який уже понад 100 років застосовується у вивченні юриспруденції в закладах освіти США та країнах Західної Європи, а зараз починає широко впроваджуватись і в Україні. Метод побудований на принципі прецеденту, або випадку (case – англ.), що слугує вагомим критерієм прийняття рішення у судовій справі за відсутності відповідних нормативно-правових документів (Артикуца, 2005, с. 19).

Заслговують на увагу методи «Сократів діалог» та «Займи позицію», які формують уміння вибудовувати діалог, передбачати позицію опонента й попереджати її, визначати власну позицію та грамотно формулювати, аргументувати та відстоювати її. Це логічні методи, що розвивають аналітичне й синтетичне мислення.

До актуальних в аспекті мовного навчання майбутніх юристів методів, що розвивають навички ведення дискусії, варто долучити метод мозкового штурму, який націлений на оперативне групове вирішення нестандартних ситуацій.

Висновки. Реалізація риторичного підходу до навчання «Української мови правничого спрямування» як інтегрованого курсу й використання активних та інтерактивних інноваційних навчальних методик сприяє формуванню в майбутніх правників культури мислення (самостійність, самокритичність, гнучкість, оперативність, ерудиція), культури мовлення (правильність, точність, ясність, доречність, доцільність), культури спілкування (повага до співрозмовника, використання етикетних формул), культури виголошення промови (виразність, поєднання вербальних і невербальних мовних засобів) у сфері професійної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

- Артикуца, Н. В. (2005). Інноваційні методики викладання дисциплін у вищій юридичній освіті. *Інноваційні технології у вищій юридичній освіті: матеріали Міжнародної науково-методичної конференції, присвяченої 390-річчю з дня заснування Київської братської школи-предтечі Києво-Могилянської академії (25–28 травня 2005 року)*, 3–25. (Artykutsa, N. V. (2005). Innovation methods of teaching academic subjects in higher legal education. *Innovation technologies in higher legal education: materials of International Scientific-Methodological Conference devoted to 390-th anniversary of Kyiv Bratstvo's School of The Kyiv Mogyla Academy (25–28, May, 2005)*, 3–25).
- Білоусова, Я. В. (2004). *Формування риторичної культури студентів гуманітарних факультетів у навчально-виховному процесі* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01). Київ. (Belousova, Ya. V. (2004). *Developing rhetorical culture of students of the Faculties of Humanities in educational process* (DSc thesis abstract). Kyiv).
- Волков, А. А. Мы по-интеллигентски дики и бескультурны: Интервью (с профессором Волковым беседовал В. Томачинский). Режим доступа: http://genhis.philol.msu.ru/article_36.shtml (Volkov, A. A. We are intelligent wild and uncultured: Interview with Professor Volkov by V. Tolmachynskiy. Retrieved from: http://genhis.philol.msu.ru/article_36.shtml).
- Голуб, Н. Б. (2008). *Риторика у вищій школі*. Черкаси: Брама-Україна (Holub, N. B. (2008). *Rhetoric in higher school*. Cherkasy: Brama-Ukraine).
- Голуб, Н. Б. (2011). Риторичні вміння як базовий компонент риторичної компетенції старшокласників школі. *Наук. записки Ніжинського держ. ун-ту*, 5, 56-59. (Holub, N. B. (2011). Rhetorical skills as a basic component of the rhetorical competence of high school students. *Scientific Notes of Nizhin State University*, 5, 56-59).
- Мацько, Л. І., Мацько, О. М. (2003). *Риторика*. Київ: Вища школа. (Matsko, L. I. & Matsko, O. M. (2003). *Rhetoric*. Kyiv: Vyshcha shkola).
- Сагач, Г. М. (2006). *Ділова риторика: Добрословіє. Вибрані твори*. Рівне: ППДМ. (Sahach, H. M. (2006). *Business Rhetoric: Good word. Selected works*. Rivne: PPDM).

РЕЗЮМЕ

Калиниченко Людмила. Риторическая культура как основа формирования профессиональной речекоммуникативной компетентности будущих юристов.

В статье исследованы сущность и содержание понятия «риторическая культура» путем сравнительного анализа с наиболее близким смежным понятием «речевая культура». Определено место риторической культуры в процессе языковой подготовки будущих юристов как основы становления профессиональной речекоммуникативной компетентности. Намечены пути формирования

риторической культуры будущего юриста. Обосновывается принцип риторического подхода к преподаванию дисциплины «Українська мова (за професійним спрямуванням)» как интегрированного курса. Способы и формы сотрудничества филологов и специалистов правоведческих дисциплин требуют своего уточнения.

Ключевые слова: *риторическая культура юристов, риторика, речевая культура, речекommунікативная компетентность юриста, язык профессиональной направленности, риторические умения, риторическая деятельность.*

SUMMARY

Kalinichenko Liudmyla. Rhetorical culture as a basis for developing future law specialist professional language communicative competence.

The language of law increasingly attracts attention of people of different fields of knowledge as extremely essential and socially important field of language communication that ensures legal regulation of the society.

The language is the main tool that the lawyer operates in all his aspects: legislative, enforceable, law enforcement, etc. The lawyer has to process and conclude a lot of documents; to act publicly as a speaker, an expert, a judge, a human rights activist; to engage in a dialogue as a consultant, a representative of the law and a certain legal body; to discuss in the legal field showing not only brilliant knowledge of scientific and theoretical base of jurisprudence, but the knowledge of the literary form of the language, the skills and habits of effective use of the whole arsenal of linguistic means of legal variety.

Modern language training of law students should be as focused as possible on their future professional needs. The range of required knowledge comes to mastering rhetorical and professional speech, which has given linguistic and stylistic features and is characterized by the high influence level and determines the rhetorical culture development as a basis of future law specialist professional language communicative competence.

In the future law specialist training language training should be aimed at language communicative competence development, the essential part of which is rhetorical culture. The program in the Ukrainian language for law students in its content should promote improvement of language professional skill directing students to the active communicative activity; to promote personality language, speech, and rhetorical culture development; aimed at using effective innovation methods and means of its development.

Key words: *lawyers' rhetorical culture, rhetoric, lawyer's language communicative competence, language and professional skill, language of the law.*

УДК 371.32: 575

Наталія Кіцера

Івано-Франківський національний медичний університет
Державна установа «Інститут спадкової патології НАМН України»

ORCID ID 0000-0002-6617-9336

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/198-211

УПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ ВИКЛАДАННЯ ОСНОВ МЕДИЧНОЇ ГЕНЕТИКИ СТУДЕНТАМ-МЕДИКАМ

У статті детально розглянуто особливості та практичне застосування інтерактивних методів у процесі викладання в Івано-Франківському національному медичному університеті дисципліни медичної генетики, а саме: ділова гра, моделювання, «мозковий штурм», «дерево рішень», тренінги, методи конкретних ситуацій, або кейс-метод, проблемний, аудіовізуальний, проєктів, творчого пошуку

(дослідження), «займи позицію», PRES-метод, роботи в малих групах. Це дає змогу майбутнім медикам покращити свої комунікативні навички, навчитись аргументовано висловлювати свою думку та позицію, доводити власну точку зору, розвинути аналітичні здібності, навчитися знаходити вирішення складних ситуаційних завдань чи проблем.

Ключові слова: *інтерактивні методи викладання, інтерактивне навчання, вища освіта, освітній процес, компетентності, медична генетика, моделювання, метод роботи в малих групах.*

Постановка проблеми. Медичні дисципліни вирізняються серед інших, теоретичним і практичним спрямуванням у навчанні. Підготовка медичного працівника на сьогодні вимагає від теперішнього студента тих компетентностей і програмних результатів, які в подальшому забезпечуватимуть потребу системи охорони здоров'я України в конкурентних і кваліфікованих спеціалістах. Уже не є достатньо наявності відповідних теоретичних знань і практичних навичок під час навчання в медичних закладах освіти, необхідним та актуальним постає постійне навчання та професійне зростання після отримання вищої освіти. Саме тому доцільним вбачається застосування нових методів і методик під час викладання медичних дисциплін (Булат, 2015).

Аналіз актуальних досліджень. У процесі викладання предмету «Медична генетика» студентам Івано-Франківського національного медичного університету відбувається передача знань, навичок, досвіду, моральних цінностей від викладача до студента. Результативність і ефективність цього значною мірою залежить від педагога, проте, інтерес та старання до вивчення нової дисципліни студентом теж є вагомим фактором.

Сучасне глобальне інформаційне суспільство ставить нові виклики перед викладачами: необхідно оновлювати свій рівень знань, переглядати актуальність існуючих методів досліджень, оскільки інформація змінюється та збільшується. Тому, для успішного викладання науково-педагогічному працівникові необхідно теж постійно вдосконалювати та освоювати підходи й методи викладання, свою компетентність та кваліфікацію. Зокрема, починаючи з першого заняття, де подаються основи спадковості патології людини, предмет і завдання вищевказаної дисципліни. Через призму всіх змістових модулів проходить значення медико-генетичного консультування аж до профілактики спадкової патології, що має вагоме значення соціальне, економічне й суспільне значення в житті людини.

За А. А. Романюк (Романюк, 2010), у сьогоднішніх умовах традиційні підходи й методи навчання поступово замінюються новітніми. Якщо перші, в основному орієнтуються на стабільність у освітньому процесі, то останні зорієнтовані на детальне усвідомлення знань майбутніми медиками. Це так звані активні методи навчання, які сприяють активному сприйняттю інформації, теоретичного та практичного матеріалу, зацікавленості в нових знаннях і вміннях, у пошуку самостійного вирішення проблем. На підтвердження

цього наводиться дослідження психологів, яке показує, що в пам'яті людини закарбовується 10 % від почутого, 50 % від почутого й побаченого. Залишається в людській пам'яті на 90 % те, що вона сама зробила.

На заняттях із медичної генетики студентам пропонується застосування методів інтерактивного та активного навчання як найкращого способу вдосконалення освітнього процесу. Інтерактивне навчання – форма пізнавальної діяльності, яка спонукає кожного студента відчувати свій інтелектуальний потенціал під час створення відповідних ситуаційних задач, наближених до реалій відносин пацієнт-лікар. Як правило, викладач на заняттях із медичної генетики виступає в ролі організатора чи координатора в процесі моделювання випадків, які відбуваються під час медико-генетичного консультування.

Викликають зацікавленість до пізнання й навчання, також, нетрадиційні методи навчання, бо з їх допомогою вирішуються ті завдання, які традиційними методами не завжди досягаються: формування системного мислення, професійних інтересів і мотивів, соціальної взаємодії, спільного ухвалення рішень, спілкування тощо (Слухенська та Єрохова, 2017).

На думку М. А. Соснової (Соснова, 2016), серед методів, які формуються за зростанням навантаження виділяють такі: проблемного викладання, пояснювально-ілюстративний, дослідницький та евристичний. Автор виділяє такі методи медіа-освіти як наочні, ігрові, словесні, дослідницькі та проблемні (Соснова, 2015).

У працях О. І. Сікарчук (Сікарчук, 2006), Н. О. Серих, О. М. Волкової (Серих та Волкова, 2017) наголошено на тому, що застосування інтерактивних методів у освітньому процесі дає змогу покращувати самостійність та пізнавальну активність студентів-медиків, адже вони забезпечують індивідуальний підхід до навчання й розвитку мотивації. Студентам-медикам під час вивчення клініко-генеалогічного анамнезу було запропоновано скласти родовід і описати захворювання, якими хворіли видатні особистості України. На кожну групу в складі 7–14 студентів було запропоновано понад 30 прізвищ видатних особистостей, які внесли значний вклад у розвиток як нашої держави, так і світової спільноти. Власне тут проявилася самостійність, креативність, індивідуальність майбутніх лікарів, які мали не тільки можливість вибору особистості, вивчення її анамнезу, але й ґрунтовно дослідити родовід із медичної точки зору. Студентами було ідентифіковано й систематизовано основні їх хвороби, причини смерті, вплив факторів довкілля на розвиток і прояв спадкової патології. Зазначимо, що пізнавального значення набула наявність зворотного зв'язку від студентів до викладача за допомогою он-лайн сервісів.

Проблеми сучасних методів викладання медичних дисциплін із виокремленням методу проведення лекції з елементами дискусії наведено в роботі (Гай, Сухін, Венгер, Муксен Сайед та Сердюк, 2016). Автори перекон-

ливо доводять, що застосування сучасних методів навчання, в тому числі з використанням комп'ютерних систем і технологій, сприяє якіснішій підготовці майбутніх лікарів. У свою чергу, інтерактивні методи, дають змогу більшою мірою заохочувати студентів-медиків до навчальної та пізнавальної діяльності, що в подальшому забезпечуватиме індивідуальну їх спрямованість.

Такі лекції-дискусії були апробовані серед студентів у процесі викладання таких тем: «Семіотика спадкових захворювань. Особливості проявів спадкових хвороб» та «Рівні та шляхи проведення профілактики спадкових хвороб. Медико-генетичне консультування. Скринуючі програми».

Підтвердженням вищенаведеного слугує, також, праця К. О. Баханова, в якій аргументована теза, що інтерактивні методи сприяють активізації діяльності майбутніх медиків через організацію комунікаційного процесу між групами, з викладачем, між собою (Баханов, 2008).

О. І. Пометун у «Енциклопедії інтерактивного навчання» представив методи залучення інтерактивних технологій у освітній процес (Пометун, 2007). У той самий час О. І. Пометун, Л. В. Пироженко визначають, що основою інтерактивного навчання є принципи взаємного, духовного й інформаційного збагачення; навчання, зорієнтованого на власну особистість; безпосередньої участі всіх учасників процесу (Пометун та Пироженко, 2004).

На заняттях із медичної генетики велику увагу приділяють біотичним аспектам медико-генетичного консультування пробанда та його родини.

Вивчення літературних джерел за досліджуваною тематикою дало змогу прийти до висновку, що інтерактивні методи та технології навчання покращують інтенсифікацію освітнього процесу та активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів. Так, зокрема, на думку В. І. Старости та М. В. Гардубей (Староста та Гардубей, 2017), це дозволяє:

- креативно освоювати новий матеріал;
- самостійно здійснювати пошук вирішення конкретних задач чи проблем;
- розробляти стратегію й тактику цілей;
- висловлювати й формулювати особисту позицію, переконувати інших, наводити власні аргументи, дискутувати;
- слухати й поважати позиції інших осіб;
- здійснювати моделювання різних ситуацій, збагачуючи тим самим особистий соціальний досвід через переживання та включення в конкретні життєві ситуації;
- навчатися знаходити компроміс і спільне вирішення проблем.

Для змістового освоєння нового матеріалу студентам пропонуються різні варіанти графічної візуалізації скелету та внутрішніх органів людини для правильної диференційної діагностики під час постановки попереднього діагнозу.

Основними перевагами інтерактивних методів є (Романюк, 2010):

- забезпечення глибини вивченого контенту через усі рівні пізнання;

- застосування викладачем диференційованого підходу до різних категорій студентів із спеціальними потребами;
- розвиток комунікативних умінь і навичок студентів, що проявляється в самостійності ухвалення рішень у освітньому процесі (зміна ролі студента);
- зміна мотивації студентів від зовнішньої до внутрішньої, тобто від оцінювання до потреби в знаннях.

Заслугує на увагу те, що студенти починають розуміти, що головне не оцінка на занятті, а потреба в глибоких знаннях, які згодом можна буде застосувати в клініці під час встановлення правильного діагнозу пацієнту.

У той самий час, цим методам властиві такі недоліки:

- необхідність потрібного матеріалу вимагає більшого часу;
- складність здійснювати взаємонавчання як постійний процес;
- їх застосування потребує попереднього навчання всіх його учасників тощо.

Проте, ці недоліки несуттєво впливають на результативність і ефективність навчання. Щоб їх ще більше покращити, застосовують сучасні комп'ютерні технології, відповідне програмне забезпечення та мультимедійні засоби. У процесі засвоєння інформації з теми «Загальна характеристика хромосомних хвороб. Клініка основних форм хромосомних хвороб» майбутні фахівці отримують нові знання за допомогою сучасних інформаційних систем і технологій, аудіо та відео презентацій. Відтак, у освітньому процесі це дає змогу покращувати рівень засвоєння навчального матеріалу студентами-медиками.

Серед інтерактивних технологій, які застосовуються під час викладання виділяють такі методи (Бистрова, 2015): ділова гра, кейс-метод, проблемний, моделювання, мозковий штурм, конкретних ситуацій, інтерв'ювання, робота в невеликих групах, груповий та індивідуальний тренінг, майстер-клас, дискусія із запрошеним спеціалістом чи фахівцем, «дерево рішень», коментування, діалог Сократа тощо.

Метою статті є аналіз і систематизація інтерактивних методів викладання, наведення їх сутності та характеристики, визначення основних їх переваг для застосування під час викладання основ медичної генетики студентам медичних спеціальностей Івано-Франківського національного медичного університету.

Методи дослідження: методи групування та систематизації – для ідентифікації необхідних інтерактивних методів викладання дисципліни медична генетика; методи аналізу та синтезу – для дослідження переваг основних інтерактивних методів викладання; для уточнення понятійно-категоріального апарату. Науково-теоретичну та методичну основу дослідження склали наукові праці та публікації вчених, матеріали наукових конференцій у сфері застосування інтерактивних методів викладання.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо детальніше особливості та практичне застосування деяких інтерактивних методів під час викладання та вивчення основ медичної генетики студентами-медиками, а саме: ділова гра, метод конкретних ситуацій (МКС), або кейс-метод, проблемний метод, моделювання, «мозковий штурм», аудіовізуальний метод навчання, метод проєктів, метод творчого пошуку (дослідження), «займи позицію», PRES-метод, «дерево рішень», тренінги, метод роботи в малих групах.

Ділова гра. Популярність ця технологія здобула через креативний, змагальний, творчий і колективний підхід до співпраці, результативність якої визначається в тому числі якістю підготовки студентів та викладача (Артикуца, 2005). Основна ціль проведення ділової гри на заняттях з основ медичної генетики полягає в моделюванні такої клінічної ситуації, що наближена до реальної, в якій студенти-медики мають змогу застосувати всі набуті знання й навички.

Згідно з освітньо-професійною програмою вищої освіти підготовки фахівців у державному вищому навчальному закладі «Івано-Франківський національний медичний університет» (Офіційний сайт Івано-Франківського національного медичного університету), студенти повинні опанувати такі загальні компетентності, як: здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях і приймати обґрунтоване рішення, працювати в команді.

На заняттях із медичної генетики під час вивчення теми «Профілактика спадкової патології. Медико-генетичне консультування та пренатальна діагностика» викладач розділяє групу студентів на 2 підгрупи, одна з яких моделює випадок відвідин родини пробанда медико-генетичного центру, а друга підгрупа – це консиліум лікарів різних спеціальностей, які повинні підтвердити або спростувати поставлений діагноз. За допомогою методу ділової гри студенти під час вивчення цієї теми отримують навички опитування та клінічного обстеження пацієнта і здатність до визначення принципів і характеру лікування захворювань. А програмним результатом навчання буде така загальна компетентність – здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.

Метод конкретних ситуацій (МКС), або кейс-метод. Значення методу, запропонованого Гарвардською школою, значною мірою визначається практичною та прикладною орієнтованістю, зокрема, коли студенти-медики в процесі вивчення курсу медичної генетики вчаться ухвалювати конкретні професійні рішення під час аудиторних занять. Це проявляється в обговоренні та аналізі певної ситуації, де майбутні лікарі отримують практичні навички й уміння.

Для використання цього методу, лектор повинен мати не лише теоретичні знання, але й відповідний практичний досвід. Підтвердження цьому слугує вивчення змістового модуля «Моногенні хвороби». Слухачам теж потрібно бути підготовленими перед заняттям, опрацювавши

теоретичний матеріал з конкретної теми чи проблеми. Після цього здійснюється обговорення конкретних прикладів. Наприклад, пропонується реальна конкретна клінічна ситуація, опис якої представляє практичну проблему та вимагає знань, необхідних для засвоєння задля вирішення цього завдання. Одночасно, не існує однозначного вирішення цієї проблеми.

Власне кейс-метод належить до активних методів навчання, який ґрунтується на навчанні через проблемно-ситуаційний аналіз вирішення конкретної ситуації, проблеми чи задачі. І в цьому контексті вивчення основ медичної генетики шляхом застосування цього інструменту вбачається через вироблення спільного (конкретною академічною групою студентів-медиків) практичного вирішення плану обстеження, діагностування, профілактичних заходів, лікування тощо. Відтак, у студентів формується здатність ухвалювати обґрунтоване рішення як загальна компетентність та здатність до встановлення попереднього та клінічного діагнозу захворювання як фахова компетентність.

Проблемний метод. Цей метод відрізняється від традиційних тим, що вимагає не лише відтворення чи закріплення набутих знань, але й потребує використання творчості та креативності студентів.

Оскільки ця технологія передбачає проблемний виклад конкретного матеріалу та постановки проблемно-пошукових завдань, вбачається доцільним використання цього методу студентам-медикам під час обговорення та аналізу спільного колективного пошуку вирішення зазначеної викладачем проблеми, побудови непростого діалогу.

Саме такий метод вбачається доцільним під час вивчення теми «Спадкові хвороби обміну. Принципи реабілітації та соціальної адаптації», оскільки після його освоєння студенти здобувають таку загальну компетентність як здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, вчитись і бути сучасно навченим; спеціальну компетентність – здатність до визначення характеру харчування в процесі лікування захворювань.

Моделювання. Застосування моделювання як методу навчання через матеріальну, наочну, абстрактну чи вербальну модель дозволяє відтворити певні й конкретні властивості об'єкта, розглянути ретельно його структуру, частини, та параметри. У ході викладання основ медичної генетики моделі необхідним є унаочнення інформації графіками, малюнками, рисунками, схемами та віртуальними зображеннями із застосуванням сучасних інформаційних систем і технологій, комп'ютерної графіки та мультимедійної апаратури, муляжів під час вивчення теми «Морфо-генетичні варіанти розвитку. Вади розвитку». Спеціальна (предметна) компетентність полягатиме у здатності щодо визначення тактики ведення вагітності, де в плода діагностовано ваду розвитку, проведенні медико-генетичного консультування стосовно питань планування сім'ї та підбору необхідних методів контрацепції. А результатом навчання буде вміння розв'язувати складні проблеми та задачі, що притаманні щоденній практиці лікаря-генетика.

«Мозковий штурм». Практичне використання цього методу лежить у площині проблемних, складних і нестандартних ситуацій чи проблем.

Практичне застосування цього методу під час вивчення медичних дисциплін передбачає групову роботу академічної групи з метою підвищення розумової активності майбутніх медиків у процесі пошуку вирішення конкретної нестандартної ситуації, складної проблеми чи питання, коли процес вирішення знаходиться в глухому куті. Останні формуються у вигляді запитань. У процесі «мозкового штурму» на практичному занятті з теми «Заходи профілактики спадкової патології» студенти на першому етапі генерують свої особисті рішення, ідеї чи пропозиції, а на другому – обговорюють всі висловлювання та здійснюють вибір найкращого. Отже, в результаті застосування даного методу студенти зможуть оволодіти загальною компетентністю, яка полягає в умінні формувати вимоги до себе та оточуючих щодо збереження довкілля, бути відповідальним до вимог збереження навколишнього природного середовища. Фахова компетентність полягає в здатності оцінювати вплив шкідливих факторів навколишнього середовища, а в комплексі з біологічними й соціально-економічними чинниками на стан здоров'я пробанда, його родичів і популяції загалом.

Аудіовізуальний метод навчання. Перевагами такої форми навчання є мінімізація часу й зусиль викладача та студентів. Під час презентації викладачем інформації з теми «Хромосомні хвороби» у вигляді відео, мультимедійних пакетів, презентацій з кожної теми курсу основ медичної генетики та проведенні перевірки знань студентів за допомогою інформаційних систем, досягаються якісні й кількісні показники результативності засвоєних знань. Це дозволить отримати майбутнім лікарям необхідні навички щодо визначення тактики ведення пробанда, що підлягає диспансерному спостереженню у вигляді спеціальної компетентності, а знання й розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності як загальної.

Метод проектів. Основою цього методу є побажання й інтереси студентів, оскільки індивідуально чи в групі теж виступають авторами різноманітних творчих, дослідницьких, пошукових, аналітичних проектів. Це в подальшому дозволяє активізувати формування в майбутніх лікарів комунікативних умінь, особистої та групової відповідальності. Такий метод був використаний під час викладання теми «Принципи лікування спадкових хвороб, реабілітації та соціальної адаптації» студентам-медикам Івано-Франківського національного медичного університету, адже після її вивчення, вони прагнутимуть до збереження довкілля в межах загальної компетентності, здатність до проведення заходів стосовно інтеграції та організації надання медичної допомоги пацієнтам.

Метод творчого пошуку (дослідження). Такий метод навчання використовує креативність і творчий підхід до виконання завдань. Тому, до-

цільним є його застосування саме на практичних заняттях, де постає можливість залучення студентів-медиків до конкретної науково-дослідницького проекту чи роботи, спонукає до зростання інтересу до основ медичної генетики. За його допомогою реалізується індивідуальний підхід із творчими елементами до навчання. Алгоритм застосування такого інтерактивного методу навчання завдань з основ медичної генетики передбачає такі кроки:

- постановка мети та за потреби її уточнення;
- список тих умінь і навичок, якими оволодіє студент у процесі навчання й вирішення завдання;
- раціональне планування й розподіл діяльності;
- надання консультації щодо найкращих методів опанування навчального матеріалу.

Важливим елементом під час опанування теми «Клініко-генеалогічний метод» виступає спонукання студентів до самостійного вивчення та здобуття знань і навичок із медичної генетики під час складання родоводу студента, де майбутній медик може з'ясувати, чим хворіли його близькі та дальші родичі, чи були близькоспоріднені шлюби в родині, чи батьки походять з однієї місцевості, на скільки був обтяжений акушерський анамнез у родині (завмирання вагітності на ранніх термінах, викидні, мертвонародження, передчасні пологи тощо). У процесі використання цього методу кожний студент дістає багато інформації щодо здоров'я у своїй родині та причин смерті в предків. Зазначимо, що це відповідає предметній компетентності – навички опитування та клінічного обстеження пацієнта.

«Займи позицію». Згідно з цим методом навчання, викладачу передусім необхідно поставити дискусійне питання, відповіді на яке мали б протилежні значення. У свою чергу, коли студент дає відповідь на таке питання, то в результаті отримує навички й уміння висловлювати свою позицію, аргументувати власну думку перед іншими студентами й викладачем.

На заняттях із медичної генетики під час вивчення теми «Пренатальна діагностика» викладач ставить перед аудиторією дискусійне питання, яке має два протилежні рішення: при УЗД дослідженні вагітної в терміні 16–18 тижнів у плода діагностовано синдром Дауна, чи потрібно переривати вагітність.

Під час проведення занять з основ медичної генетики такий метод дає змогу теперішнім студентам-медикам у майбутньому переконливо доводити свою позицію в професійних дискусіях чи в конфліктній або складній ситуації. Зокрема, розвивається така загальна компетентність як здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

PRES-метод (Position, Reason, Explanation or Example, Summary). Його назва перекладається з англійської мови й означає 4 слова: позиція (думка), причина (обґрунтування), пояснення чи приклад, висновок. Він застосовується в освітньому процесі як додатковий чи допоміжний, дає

змогу глибше розкривати вміння обґрунтовувати, аргументувати й захищати свою думку під час діалогу чи дискусії.

Ці слова у вигляді послідовності дій формує в студентів медичних спеціальностей навички ефективної комунікації, влучних і коротких аргументів та висловлювань за умов обмежених можливостей чи часу під час формування й обґрунтування своїх відповідей на практичному занятті з теми «Визначення генетичної схильності». Використання зазначеного методу сприяє оволодінню спеціальної компетентності щодо здатності до діагностування.

«Дерево рішень». Такий метод дозволяє здійснювати порівняльну характеристику з виокремленням переваг і недоліків різних варіантів рішень чи дій, які в табличному вигляді для кожного варіанту вирішення завдання, подаються студентам. Студентам-медикам наводиться приклад, коли у плода пренатально діагностовано щілина губи й піднебіння в поєднанні з іншою вадою розвитку. Також, такий метод доцільно використовувати під час медико-генетичного консультування пари, у якої народилася дитина з вадою розвитку, несумісною з життям, і померла одразу після пологів. З метою проведення якісного медико-генетичного консультування такої родини, застосовуються різні методи, теоретичні знання з яких студенти-медики отримують під час вивчення теми «Методи медичної генетики».

Відтак, цей метод дозволяє аналізувати, порівнювати й оцінювати різноманітні варіанти виходу із ситуації, надавати свої прогнози щодо можливих наслідків за кожним із варіантів, що в подальшому підвищує їх компетентності. Прикладне застосування такого підходу під час викладання основ медичної генетики потребує вмінь формування й постановки коректних і правильних питань з метою об'єктивного оцінювання представлених варіантів вирішення конкретної проблеми чи завдання. Студенти в майбутньому завдяки використанню цього методу будуть здатні ухвалювати конкретні рішення; вміти працювати як консилиум лікарів і таку спеціальну компетентність як уміння визначати потрібний перелік інструментальних і лабораторних обстежень та правильно інтерпретувати отримані результати.

Тренінги. Хоча цей метод набув широкого застосування в освітньому процесі студентів – майбутніх фінансистів, управлінців, економістів, менеджерів, проте він має багато переваг у процесі його використання для студентів-медиків. Серед його позитивних сторін під час вивчення теми «Загальна характеристика мультифакторіальних захворювань. Визначення генетичної схильності», слід зазначити закріплення та повторення або тренування певних дій. Це надає можливість покращувати професійні медичні практичні навички. При цьому викладачеві необхідно адаптувати таку програму тренінгу під конкретну тему основ медичної генетики з урахуванням потреб робочої та навчальної програм вивчення дисципліни, індивідуальних і групових інтересів студентів. Це дає змогу опанувати загальну

компетентність – у навичках застосування комунікаційних та інформаційних технологій, а також, фахової – вміння обробляти медичну інформацію.

Метод роботи в малих групах. Така група складається від 2 до 7 студентів. Саме невеликі групи сприяють формуванню вмінь і навичок роботи в команді, у конструктивній взаємодії з іншими членами групи, адекватного сприйняття особистої поведінки та дій чи висловлювань інших студентів. Зазначимо, що варіанти завдань для різних груп академічної групи можуть бути однаковими чи вибірковими. У випадку вибіркового завдання з переліку можливих, студенти повинні обґрунтувати та аргументувати власний інтерес у тому чи іншому завданні. Після розподілу на групи та вибору завдання, студенти розподіляють між собою різні ролі (наприклад, пацієнт, родичі хворого, лікар, медсестра). Дозволяється перерозподіл учасників і ролей. Цей метод широко застосовується під час вивчення теми «Медико-генетичне консультування. Пренатальна діагностика. Скринуючі програми».

Отже, попри велику різноманітність інтерактивних методів навчання, застосування кожного з них передбачає дуже детальну, ретельну та кропітку підготовку викладачем, а інколи й студентами-медиками, необхідної інформації та матеріалів. Вибір того чи іншого методу здебільшого залежить від фаховості та компетентності педагога, мотивації студентів, виду й теми заняття з основ медичної генетики. Так, у результаті навичок застосування методу роботи в малих групах, студенти-медики поглиблюють знання в предметній області медичної генетики та відповідальне усвідомлення своєї майбутньої лікарської діяльності.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. За сучасних умов здійснення освітнього процесу вимагає застосування окрім традиційних, ще інших, активних методів навчання студентів медичних спеціальностей. Для збільшення ефективності засвоєння матеріалу, розвитку практичних умінь і навичок у студентів та загалом підготовки висококваліфікованих фахівців у медичних закладах вищої освіти необхідним є використання інтерактивних методів і технологій.

Проведене дослідження засвідчило велике розмаїття інтерактивних методів викладання, які можна застосовувати в освітньому процесі під час викладання предмету «Медична генетика» в Івано-Франківському національному медичному університеті викладачем щоб доповнити традиційні лекційні чи практичні заняття активними методами навчання, тим самим підвищити ефективність освітнього процесу. Застосування таких методів у ході навчання дає змогу майбутнім медикам покращити свої комунікативні навички, навчитись аргументовано висловлювати свою думку та позицію, доводити власну точку зору, розвинути аналітичні здібності, навчитись знаходити вирішення складних ситуаційних завдань чи проблем, комплексно опановувати необхідні загальні та спеціальні компетентності з подальшим їх застосуванням у медичній практиці.

ЛІТЕРАТУРА

- Інноваційні методи викладання дисциплін у вищій юридичній освіті (Innovative methods of teaching disciplines in higher legal education)*. Режим доступу: http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/2424/1/Artikutsa_Inov.pdf. (Innovative methods of teaching disciplines in higher legal education. Retrieved from: http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/2424/1/Artikutsa_Inov.pdf).
- Баханов, К. О. (2008). Інтерактивне навчання. *Історія в школах України*, 2, 31–36 (Bakhanov K. O. (2008). Interactive learning. *History in Ukrainian schools*, 2, 31-36).
- Бистрова, Ю. В. (2015). Інноваційні методи навчання у вищій школі України. *Право та інноваційне суспільство*, 1 (4), 27-33. (Bystrova, Yu. V. (2015). Innovative Teaching Methods in the Higher School of Ukraine. *Law and Innovation Society*, 1 (4), 27-33).
- Булат, Л. М., Лисунець, О. В., Дідик, Н. В. (2015). Сучасні інтерактивні технології викладання клінічних дисциплін у студентів стоматологічного факультету медичного вишу. *Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник української медичної стоматологічної академії, Том 15, вип. 1(49)*, 202-206. (Bulat, L. M., Lysunets', O. V., Didyk, N. V. (2015). Modern interactive technologies of teaching of clinical disciplines at students of dental faculty of medical university. *Topical problems of modern medicine: Bulletin of the Ukrainian Medical Dental Academy, Tom 15, Issue 1 (49)*, 202-206).
- Гай, Л. А., Сухін, Ю. В., Венгер, В. Ф., Муксен, Сайед, Сердюк, В. В. (2016). Сучасні методи викладання медичних дисциплін у вищій школі. *Медична освіта*, 1, 15-18. (Gay, L. A., Sukhin, Yu. V., Venher, V. F., Muksen, Sayed, Serdyuk, V. V. (2016). Modern methods of teaching medical disciplines in high school. *Medical education*, 1, 15-18).
- Офіційний сайт Івано-Франківського національного медичного університету. Режим доступу: <https://www.ifnmu.edu.ua>. (Official site of Ivano-Frankivsk National Medical University. Retrieved from: <https://www.ifnmu.edu.ua>).
- Пометун, О. І. (2007). *Енциклопедія інтерактивного навчання*. К.: видавництво А. С. К. (Pometun, O. I. (2007). *Online learning encyclopedia*. K.: A. S. K.).
- Пометун, О. І., Пироженко, Л. В. (2004). *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання*. К.: видавництво А. С. К. (Pometun, O. I., Pyrozhenko, L. V. (2004). *Modern lesson. Interactive learning technologies*. K.: A. S. K.).
- Романюк, А. А. (2010). Використання інтерактивних технологій при викладанні економічних дисциплін. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, 2, 34-36. (Romanyuk, A. A. (2010). Use of interactive technologies in teaching economic disciplines. *Proceedings of the Khmelnytsky Institute of Social Technologies of the University of Ukraine*, 2, 34-36).
- Серих, Н. О., Волкова, О. М. (2017). Застосування інтерактивних методів навчання у вивченні медичної паразитології. *Український журнал хірургії*, 2 (33), 77-80. (Syerykh, N. O., Volkova, O. M. (2017). Application of interactive teaching methods in the study of medical parasitology. *Ukrainian Journal of Surgery*, 2 (33), 77-80).
- Сікарчук, О. І. (2006). *Інтерактивні методи навчання у вищій школі*. К: Таксон (Sikarchuk, O. I. (2006). *Interactive methods of teaching in higher education*. K: Takson).
- Застосування інтерактивних методів навчання у процесі професійної підготовки майбутніх лікарів. *Імідж сучасного педагога*. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/isp_2017_6_6. (Application of interactive teaching methods in the training of future doctors. *The image of the modern teacher*. Retrieved from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/isp_2017_6_6).
- Соснова, М. А. (2015). Впровадження медіа-освіти під час вивчення української мови та літератури. *Неперервна педагогічна освіта: стан, проблеми, перспективи*:

матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 106-109. (Sosnova, M. A. (2015). Introduction of media education in the study of Ukrainian language and literature. Continuing Teacher Education: Status, Problems, Prospects: Proceedings of the International Scientific and Practical Internet Conference, 106-109).

Інтерактивні методи навчання у професійній підготовці молодших медичних спеціалістів. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_4_14. (Interactive methods of training in vocational training of junior medical specialists. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_4_14).

Інтерактивні методи навчання: практичний аспект. Електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0B6QknaQCh-IHWjVBcVIDbEV1V0k/view>. (Interactive learning methods: a practical aspect. Electronic Collection of Scientific Papers of Zaporizhzhya Oblast Institute of Postgraduate Teacher Education. Retrieved from: <https://drive.google.com/file/d/0B6QknaQCh-IHWjVBcVIDbEV1V0k/view>).

РЕЗЮМЕ

Кицера Наталия. Внедрение интерактивных методов преподавания основ медицинской генетики студентам-медикам.

В статье подробно рассмотрены особенности и практическое применение интерактивных методов при преподавании в Ивано-Франковском национальном медицинском университете дисциплины медицинской генетики, а именно: деловая игра, моделирование, «мозговой штурм», «дерево решений», тренинги, методы конкретных ситуаций, или кейс-метод, проблемный, аудиовизуальный, проектов, творческого поиска (исследования), «займи позицию», PRES-метод, работы в малых группах. Это позволяет будущим медикам улучшить свои коммуникативные навыки, научиться аргументировано высказывать свое мнение и позицию, доказывать свою точку зрения, развить аналитические способности, научиться находить решения сложных ситуационных задач или проблем.

Ключевые слова: интерактивные методы преподавания, интерактивное обучение, высшее образование, учебный процесс, компетентности, медицинская генетика, моделирование, метод работы в малых группах.

SUMMARY

Kitsera Nataliya. Implementation of interactive methods in teaching basics of medical genetics for medical students.

The purpose of the article is to analyze and systematize interactive teaching methods, to summarize their essence and characteristics, to determine their main advantages for use in teaching the basics of medical genetics to students of medical specialties of Ivano-Frankivsk National Medical University. Methods of research: methods of grouping and systematization – in order to identify the necessary interactive methods of teaching the discipline of medical genetics; methods of analysis and synthesis – to explore the main benefits of the main interactive teaching methods; to clarify the conceptual apparatus. The scientific-theoretical and methodological basis of research was scientific works and publications of scientists, materials of scientific conferences in the field of application of interactive teaching methods.

The study of literary sources and practical experience of teaching the basics of medical genetics for medical students of Ivano-Frankivsk National Medical University on the subject made it possible to conclude that interactive teaching methods and technologies improve intensification of the educational process and intensification of the student cognitive

activity. The article shows features and practical application of some interactive methods in teaching and learning the basics of medical genetics for medical students. There are a lot of methods: business game, situation or case method, problem-based method, modelling, "brainstorming", audiovisual teaching and project method, creative search (research) method, "take a stand", PRES method, "tree of decision", method of working in small groups.

Despite wide diversity of interactive teaching methods, application each of them requires a very detailed, hard and deep preparation by the teacher, sometimes even medical students, of the necessary information and materials. The choice of this or another method depends on the teacher's competence and student motivation, type and topic of medical genetics classes. The use of interactive methods in the course of training allows to the future doctors to improve their communication skills, learn to express their opinion and position in a reasoned manner, to prove their own point of view, to develop analytical skills, to learn how to solve the situational problems, comprehensively master necessary general and special competences with their further application in medical practice.

Key words: interactive teaching methods, interactive learning, higher education, educational process, competences, medical genetics, modelling, small group work.

UDC 378.046-021.68:[001.895:008]:37.091.113

Dmytro Kozlov

Sumy State Pedagogical University

named after A. S. Makarenko

ORCID ID 0000-0003-1875-0726

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/211-224

CRITERIA AND EVALUATION INSTRUMENT FOR DETERMINING THE STATE OF INNOVATIVE CULTURE DEVELOPMENT OF THE FUTURE MANAGER OF THE GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTION IN THE MASTERS' TRAINING PROCESS

Based on the content analysis results of scientific works on the investigated problem, the legal framework and accordingly to the innovative culture components, the criteria, indicators and development levels of the phenomenon under study, of the future manager of the general secondary education institution during the master's training have been singled out. The first criterion – cognitive-functional, corresponds to the cognitive and practical component of the innovative culture of the future manager of the general secondary education institution and characterizes the way the subject interacts with the tools and the work subject, as well as his readiness degree for a specific activity type. The second criterion – professional-synergetic – acts as an integral characteristic of the consciousness and self-consciousness of the innovative culture subject, moral, ideological and ethical prerequisites of activity. Professional consciousness is a kind of reality reflection, in which the whole set of algorithms, norms, values and language inherent in a separate type of professional activity is accumulated. The third criterion – productive-creative, which corresponds to the creative and predictive component of the innovative culture of the future manager of the general secondary education institution, involves creation of fundamentally new intellectual and creative educational products and their implementation or introduction in the educational and management process. The levels of development of innovative culture of the future manager of the general secondary education institution in the masters' training process are determined: harmonious (high), aggregative (sufficient), summative (low).

Key words: *criterion-evaluation toolkit, criterion, indicator, innovative culture, innovative culture development, future manager, general secondary education institutional institution*

Introduction. In the context of rapid socio-economic changes, development of innovative culture as the ability to create, develop and deliver innovations has been identified as one of the strategic directions of innovation policy in Ukraine. The value of the innovative culture of the future manager of the general secondary education institution increases along with transition from the industrial economy to the knowledge economy. In turn, the innovative culture of the future manager ensures stable functioning and efficient operation of education institutions in the market of educational services, and it is a major factor in the diversification of human capital. In such circumstances, it is necessary to form and to develop in the educational sector managers a stable tradition of approving the new, the ability and willingness to use it comprehensively in order to improve the quality of education. Therefore, the issue of defining scientifically substantiated criteria and indicators of assessing the level of development of innovative culture of the future manager of the general secondary education institution in the masters' training process becomes especially relevant.

Analysis of relevant research. Taking into account that the criterion is a feature that reflects the main characteristics of the phenomenon, process or activity under which they are evaluated, defined or classified, in the context of the raised problem, it is advisable to refer to the scientific works of A. Semenova, O. Noshyna, S. Ovcharov, N. Aleksieieva, E. Nemkova, V. Ashumova, L. Petrychenko, P. Yaremenko, whose analysis and generalizations allow us to state, namely:

- the numerals must be small in number but sufficient to determine the level of realization of the fundamental control functions;
- the criteria system should reflect the activity of the future manager with realization of functions, that is, to be objective;
- every criterion should be accurately copied, admissible both qualitatively and quantitatively.

For qualitative or quantitative characteristics of the formation of one or another criterion, certain indicators are used (Kalinin, 2007, p. 65).

According to H. Tsvetkova and E. Panasenko, the criteria should fulfill an integrative, generalizing function, while the indicators expand, supplement, specify the criteria, giving them the qualitative-evaluative characteristics. These indicators should:

- meet the main objectives and planned results of the experiment;
- allow meaningful interpretation of changes that occur during the experiment;
- complement and not deny each other (Tsvetkova & Panasenko, 2017, p. 53-61).

While developing criteria and indicators for determining the state and level of development of phenomenon under study, of great interest are the

works of A. Semenova (Semenova, 2007, p. 68) and I. Bloshchynsky (Bloshchynsky, 2016, p. 15-20), which allow to state that:

- development of criteria and indicators should go beyond the purpose of the study;
- generated criteria should reflect the characteristics inherent in the subject being studied, regardless of the will and consciousness of the subjects;
- the signs must be permanent, they must be repeated and reflect the essence of the phenomenon;
- the system of interrelated features should disclose the essential content of the criteria.

However, the use of a wide arsenal of theoretical research methods (analysis, synthesis, generalization, abstraction, formalization) suggests that criteria, indicators and levels of innovative culture development of the future manager of the general secondary education institution in the master's training process have not been studied sufficiently.

The aim of the article is to distinguish criteria, indicators and levels of innovative culture development of the future manager of the general secondary education institution in the master's training process.

Research methods: solving the highlighted aim, a set of methods of scientific research adequate to them were used, theoretical: a comparative analysis of the scientific definitions of distinguishing the criteria, indicators and levels of innovative culture development of the future manager of the general secondary education institution in the master's training process, a systematic analysis of major criteria, indicators and levels of innovative culture development of the future manager of the general secondary education institution in the master's training process.

Results. Defining specific criteria for the innovative culture development of the future manager of the general secondary education institution in the master's training process, we have focused on the regulatory framework for the development of innovation, innovative system, modernization of the educational industry, achievement of psychological and pedagogical education, innovative modern social ordering for education manager.

It is advisable to analyze the normative and legal prerequisites for its formation and development in order to define and fill in the criteria, indicators and levels of innovative culture of the future manager of the general secondary education institution.

In accordance with the European legal field, a number of documents have been introduced in Ukraine on regulating innovation activity and development of innovative culture among the public, namely, the Ukrainian Innovation Doctrine has been developed (Molodtsov, 2008, p. 34), it is planned to create a cluster "Innovative Culture of Ukrainians" at Kiev National University named after T. Shevchenko (<http://dp-patent.at.ua/news/2009-04-02-1127>) and a number of

important legislative acts: the Law of Ukraine “On Innovative Activity” (dated July 4, 2002); The Law of Ukraine “On Priority Areas of Innovation in Ukraine” (January 16, 2003); Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Concept of development of national innovative system” (from June 17, 2009); Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine “On Recommendations of the Parliamentary Hearings on “Innovative Development Strategies in Ukraine for 2010–2020 in the Context of Globalization Challenges ”(October 21, 2010); Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Concept of Public Policy Reform in the Innovative Sphere” (dated September 10, 2012), etc. was adopted.

Thus, the Concept of Development of the National Innovative System (2009) envisages: formation of a positive attitude to innovations in the society by popularizing innovative activity through the mass media; implementation of educational programs, aimed at teaching children and young people to develop creative thinking and positive attitude to innovation (Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Concept of development of the national innovative system” from June 17, 2009 No. 680-r, p. 57).

Implementation of the Concept of Public Policy Reform in the Innovative Sphere (2012) leads to improvement of legislation in the innovation sphere in order to create the conditions for the innovations introduction, the innovative culture formation (Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the Concept of reforming state policy in the innovative sphere” of September 10, 2012 № 691-p, p. 200).

It should be emphasized that the Concept defines the tools for the formation of innovative culture by creating a coherent system of life-long learning, taking into account the staffing of innovative activity; updating of curricula, plans for the formation of innovative thinking, development of creative potential and positive attitude of specialists to innovations; improving the skills of managers in the formulation and implementation of state innovative policy, innovation management; providing training, retraining and advanced training of specialists in innovation management (Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the Concept of reforming state policy in the innovative sphere” of September 10, 2012 № 691-p, p. 203).

The modern manager of the general secondary education institution should ensure full implementation of the state policy in the sphere of reforming general secondary education “New Ukrainian School”, the priorities of which are: implementation of curricula based on the new State standard of primary education; improving the skills of primary school teachers and introducing the new system of training and professional development of teaching staff; changing the financing of the training system for pedagogical staff to ensure freedom of choice of place and forms of professional development; forming a network of profile and support schools; providing the variety of educational forms; creation of the best practices on governance in the education of United Territorial Councils;

development of institutional capacity of the general secondary education institution and its academic autonomy; obtaining financial autonomy by secondary education institutions; introduction of tools for monitoring the quality of education; participation in international monitoring studies of the educational quality; creation of a new educational environment; through the use of information and communication technologies in the educational process and management of education institutions through the transition from one-time projects to a systematic process, which will significantly expand the opportunities of a teacher, optimize administrative processes and will form the technological competences, important for our century, etc.

An important document is ISO:9001:2015 standard that defines the criteria and indicators of innovative culture of the future manager of the general secondary education institution in the master's training process, which puts forward uniform requirements for managing an organization in terms of quality assurance. The standard establishes a process approach, and therefore, its structure reflects a closed management cycle and determines self-development of the system by providing the necessary resources, managing them and realizing opportunities for improvement. The standard provides the concept introduction of risk-oriented thinking, the requirements introduction for change management, increased focus on knowledge management, shifting the focus to the organizational context. An important aspect of the standard is managerial leadership, as large system projects cannot be successfully implemented without the active involvement of the first person, who should promote the full utilization of the creative potential of the staff (National standard of Ukraine. DSTU ISO 9001: 2015. (ISO 9001: 2015, IDT).

The need for the development of innovative culture of the future manager of general secondary education institution is indicated by the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for 2012-2021, which refers directly to innovations in the educational process. It states that innovative sustainable development of society, economy cannot be carried out without consistent introduction of advanced scientific and pedagogical technologies, rational and effective approaches to the organization of scientific and innovative activity in the educational field, that is, support of innovative activity of pedagogical and managerial personnel of the country.

Realization of secondary education by the specified objectives is ensured by the performance of the future manager of innovative management activity, which is based on the place of education and development of the state, the personality recognition as the most valuable source of the social community. Therefore, the modern school needs a director-manager whose mission is to manage innovation, generate and implement new ideas and educational initiatives.

The future manager of the general secondary education institution as a manager of innovative development aims to provide conditions for the

deployment of innovative processes, intellectual and research activities of individual educators and the team as a whole, a qualitatively new level of school activity through creation and implementation of innovations, training and practice management (National Strategy for the Development of Education in Ukraine for 2012-2021).

In the context of management, innovative culture is defined as a set of values, knowledge, skills, attitudes and norms of behavior of the future manager, his/her competence in the essence of education innovations, creation of the mechanism of integration and coordination of the pedagogical team in the process of development and implementation of innovations.

The issues of the criteria base for determining the formation level of specialists' innovative culture are reflected in the researches of A. Afanasieva, L. Borisova, O. Ihnatovych, A. Kalianova, O. Kozlova, R. Milenkova, O. Myroshnychenko, S. Sidorova, L. Kholodkova, I. Tsyrukun, L. Shtefan and other scholars.

In particular, L. Shtefan selected the structural components of innovative culture as the criteria for the formation of innovative culture of future engineers-educators, namely: the focus on innovative activity and innovative competence. The indicators of the criterion "orientation of the engineer-teacher for innovation" were attributed to the researcher: professional interest in innovative activity, professional need for innovative activity and professional self-determination in terms of innovative activity. Indicators of the criterion of "innovative competence of future engineers-educators" are the following: cognitive, operational and personal. The criterion of "innovative activity of future engineers-educators" was revealed by the indicators: susceptibility to innovation; intensity of innovative activity; timeliness of innovation (Shtefan, 2015, p. 20-24).

O. Ihnatovych studied development of professional innovative culture of pedagogical workers (Ihnatovych, 2009, p. 272-282). The scientist substantiates professional and innovative competence, innovative personality orientation, readiness for innovative activity, innovative activity and innovative receptivity.

According to L. Kholodkova, the criteria for evaluating a specialist's innovative culture should be competence, initiative creativity, self-regulation, unique mind-set, inversion (Kholodkova, 2005).

A. Afanasieva and L. Borysov (Afanasyeva & Borisov) distinguish indicators of innovative culture formation from the standpoint of determining personal qualities.

I. Tsyrukun, exploring the innovative culture of a student of a pedagogical institution of the higher education, distinguishes the following levels: pre-cultural, formal-cultural, primary organization of culture, normative-cultural, cultural self-organization and cultural. The basis for their determination were subjective personality traits, adequate to the optimal solution of innovative problems and development of its integrative potentials: axiological, acmeological, projective, managerial and innovative (Tsyrukun, 1998).

O. Honcharova, exploring the process of formation of the teacher's innovative culture in the context of educational processes globalization, believes that the teacher's innovative culture formed at the proper level is characterized by the following indicators: professional readiness, professional experience, motivation for introducing innovations in the educational process and development. The researcher notes that innovative culture is represented by the unity of three, actualized in the process of pedagogical interaction of potential opportunities: discovering new information; adequate assessment of the new phenomenon; productive innovative activity (Honcharova, 2012, p. 283-285).

In order to determine the criteria apparatus of research it is valuable to regard a scientific work by I. Betz, who considers development of teacher's innovative culture in his/her willingness to innovate. On the basis of the ratio and degree of expression of these indicators, they distinguish intuitive, reproductive, search, creative (productive) levels of readiness for pedagogical innovation (Betz, 2015, p. 54).

Relevant to our study is S. Zahorodnyi's scientific research on the development of innovative competence in the system of postgraduate education of the managers of general education institutions. Based on the analysis of psychological and pedagogical literature and generalization of personal experience of management activity, the scientist identifies four criteria of innovative competence development of the future manager of the general secondary education institution: motivational, cognitive, connective, reflexive, which are specified by indicators.

We agree with the scientist's view, that the identified criteria and indicators allow monitoring and adjusting the level of innovative competence of the future manager of the general secondary education institution in the master's training process (Zahorodnyi, 2017, p. 49-51).

Summarizing the above mentioned, we can state that in modern society a sufficiently stable inquiry has already been formed not only with knowledge and skills, but also with a competent, creative personality of the future manager of a general secondary education institution, with an active civil position; in addition to deep theoretical knowledge, skills, competences, there is a demand for the development of leadership qualities, responsibility for decisions, competence in the field of modern management and administration, quality management, civilizational commercialization of knowledge and technology, self-development and self-education, which is manifested in the need to learn throughout life. Thus, training of the future managers of general secondary education institutions in the masters' training process turns into a process of increasing and qualitative growth of their innovative culture, integrative qualities of the individual, which is the result of the synthesis of professional-theoretical training, practical management experience and active socio-pedagogical position.

Therefore, since the process of developing the innovative culture of the future manager of a general secondary education institution in the masters' training process is a complex, compound process, it is necessary to solve the problem of developing measurement criteria and indicators in order to obtain objective, relevant, consolidated information that would integrally determine the level of development of this phenomenon.

In the structure of innovative culture of the future manager of the general secondary education institution in the master's training process, we have three components: cognitive and practical, which contain knowledge of the fundamental foundations of innovative pedagogy, innovation management, the legislation of Ukraine on innovation; the ability to use innovative technologies to ensure the quality of secondary education; the ability to innovate); the axiological-reflexive ability, which implies an awareness of managerial and pedagogical values that have meaning and importance in the management of a modern education institution, the need to develop an innovative culture; the ability to self-analysis, self-development of innovative culture (index of satisfaction with development of own innovative culture), inclusion of innovations in personal values sphere); the creative-predictive ability, which ensures the use of innovative theories, concepts of ideas and technologies, which serve as managerial and pedagogical values, for the effective management of a secondary education institution and predicting its further development.

Based on the results of the content analysis of scientific works on the investigated problem, the legal framework and in accordance with the components of innovative culture, the criteria, indicators and levels of development of the phenomenon under study of the future manager of the general secondary educational institution in the master's training process were identified.

The first criterion – cognitive-functional, corresponds to the cognitive-practical component of innovative culture of the future manager of the general secondary education institution in the master's training process and characterizes the way the subject interacts with the tools and the object of work, as well as his/her degree of readiness for a specific type of activity. Therefore, we distinguish such indicators as knowledge and skills, which depend on the successful performance of the professional functions of the future manager of the general secondary education institution, his/her managerial competence, motivation to develop innovative culture and to master the content of education.

The second criterion – professional-synergetic – acts as an integral characteristic of the consciousness and self-consciousness of the subject of innovative culture, moral, ideological and ethical activity prerequisites. Professional consciousness is a kind of reality reflection, which accumulates the whole set of algorithms, norms, values and language inherent in a separate

type of professional activity. This criterion corresponds to the axiological-reflexive component of innovative culture of the future manager of the general secondary education institution. Thus, according to the professional-synergistic criterion, we determine the system of moral and ethical views, ideas, attitudes, formation of professional qualities, in particular leadership, the ability to personal-professional transformation, tolerance for uncertainty, reflexivity, as well as general orientation of professional identity and leadership reflecting the subjective place of the profession and professional role in the structure of his/her personality, the importance of the profession for him/her and the vision of his/her own role in innovative professional management.

The third criterion – productive-creative, which corresponds to the creative-predictive component of innovative culture of the future manager of the general secondary education institution in the master's training process, involves creation of fundamentally new intellectual and creative educational products and their implementation or introduction in the educational and management process in accordance with the valueological component of innovative activity.

Therefore, the distinguished criteria enable determining the following:

- possession of the main strategies of innovative activity in the professional sphere, the level of managerial competence of the future manager in the implementation of innovative activity;
- ability of the future manager of the general secondary education institution to actively take on challenges and resist destructive factors;
- style of professional thinking, professional interest in innovation;
- possession of techniques of self-knowledge, introspection, reflection on the abilities and capabilities, strengths and weaknesses;
- ability of the future manager of the general secondary education institution to navigate situations of uncertainty in which there is insufficient information and possible risk, to make decisions and act in the light of various factors.

This is what constitutes innovative culture of the future manager of the general secondary education institution.

Having considered the notion of “criterion”, “indicator” in the pedagogical theory and practice of managing an education institution, we consider it expedient to determine the levels of development of innovative culture of the future manager of the general secondary education institution. Each level of development of innovative culture of the future manager of the general secondary education institution corresponds to a set of certain indicators – signs of the integrity of the system.

In this context, I. Sabatovska's scientific work (Sabatovska, 2011) is of a special importance for this research. The researcher, studying professional culture, notes that it can be considered at the initial, higher and the highest levels of development.

S. Zahorodnyi, exploring development of innovative competence of the future manager of the general secondary education institution, determines the following levels: intuitive, reproductive, searching, creative, which are determined by the degree of criteria detection (Zahorodnyi, 2017, p. 49-51).

N. Sydorenko, studying the teacher's innovative culture, notes that the outlined professional phenomenon is realized at two levels: at the level of personality and at the specialist's level. At the individual level, an innovative culture is an area of spiritual life that reflects a value orientation embedded in motives, knowledge, abilities, skills, role models and norms, and provides receptivity to new ideas, a willingness and ability to support and implement innovations in all areas. At the professional level, the teacher's innovative culture characterizes the high level of his/her pedagogical activity (Sydorenko).

K. Horash quite thoughtfully highlights such levels of teacher's innovative culture as high, medium, and low, which are determined by a system of criteria that assess the teacher's innovative behavior and its regulatory capacity. The teacher's innovative behavior involves presence of the improved models and algorithms structure of innovative actions aimed at solving pedagogical problems. Regulatory capacity is determined by the qualitative and quantitative indicators of the implementation of its functions: translational, breeding, innovative. The researcher believes that the level of innovative culture is influenced by social, economic, political, cultural and other conditions. The latter development is characterized by the change of stable and hyperactive periods, when there is a sharp break in the direction of professional realization of the teacher's personality (Horash, 2014, p. 171-179).

Exploring the teacher innovative activity, I. Dychkivska emphasizes that readiness for a specific type of activity determines the appropriate level of its implementation by the teacher. So, the intuitive, reproductive, searching, creative (productive) levels of formation of readiness for pedagogical innovations are distinguished (Dychkivska, 2004, p. 281).

It is advisable to justify the levels of development of innovative culture of the future manager of the general secondary education institution in the study by L. Shtefan (Shtefan, 2015, p. 20-24), that outlined the main criteria, indicators and characteristics of the future manager's innovative culture. The basis for this work was consideration of the structural features of innovative culture by specifying the focus of these professionals on innovation, innovative competence and innovative activity.

From the point of view of the written above, we have determined the levels of innovative culture development of the future manager of the general secondary education institution in the master's training process: harmonious (high), aggregative (sufficient), summative (low).

The harmonious level of the development of innovative culture of the future manager of the general secondary education institution implies its high

functionality in the conditions of rapid change of ideas, knowledge and technologies, ability to effectively innovate in the academic, educational and management processes in the context of new socio-economic realities (globalization, digitalization), development at the public and individual levels of high moral values, beliefs, norms of behavior, leadership qualities, which influence to a certain extent the socio-economic development, a high level of intellectual ability, scientific outlook, ownership methods of cognitive activity, minimizing asymmetry between materiality and spirituality.

The aggregate level of development of innovative culture of the future manager of the general secondary education institution in the master's training process indicates that all the criteria and indicators, that define it, tend to increase the detection level and instead of the individual nature of their manifestation are certain structured systems.

The summative level of the development of innovative culture of the future manager of the general secondary education institution in the master's training process represents the sum of results of the identification of innovative culture components in the transformative activity and communication of the education manager.

Conclusions. Therefore, we have highlighted the following levels of innovative culture development of the future manager of the general secondary education institution in the master's training process: summative, aggregative and harmonious, which, in turn, are determined by the degree of manifestation of the criteria. The cognitive-functional criterion is revealed by such indicators as knowledge and skills in the issues of pedagogical innovation and educational management, managerial competence of the head, his/her motivation for the development of innovative culture and mastering the content of the master's training program. The occupational-synergetic criterion consists of the value principles of the future manager of the general secondary education institution, his/her leadership qualities, personal readiness for change, reflexivity and metaprofessional identity. The productive-creative one is distinguished by revealing the creative potential of the future manager of the general secondary education institution, his/her creative-research activities, which are determined by questioning and studying the educational products obtained in the master's training process, as well as the valueological component of the innovative culture of the future manager.

The prospects for further research include development of criteria for effective governance, depending on the innovative culture level of the future manager of the general secondary education institution.

REFERENCES

Afanasieva, E. D., Borisov, L. H. *Teachers' Innovative Culture*. Retrieved from: http://image.websib.ru/05/text_article.htm?237.

- Betz, I. O. (2015). Development of teacher's innovative culture in the context of updating the system of education in higher educational establishments. *Collection of scientific works of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences, 1*, 53-65.
- Bloshchynskiy, I. (2016). *Structural-functional model of training of future border guards on the basis of distance learning technologies, 20*, 15-20.
- Honcharova, O. (2012). Formation of teacher's innovative culture in the context of globalization of educational processes. *Ukrainian almanac, 9*, 283-285. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2012_9_76.
- Horash, K. (2014). Innovative components of the modern teacher's personality. *Problems of modern teacher training, 10 (1)*, 171-179.
- Dychkivska, I. M. (2004). *Innovative pedagogical technologies*. K.: Akademiya (Alma Mater).
- Zahorodnyi, S. P. (2017). Development of general education schools heads innovative competence in the system of postgraduate education (PhD thesis: 13.00.04). Vinnytsa: KHEI "Vinnytsia Academy of Continuing Education".
- Ihnatovych, O. M. (2009). Specificity of professional innovative culture of pedagogical workers of higher educational establishments. *Problems of modern psychology, 6 (1)*, 272-282.
- Kalinin, V. O. (2007). *Pedagogical technology "dialogue of cultures" as a means of forming the professional competence of a future foreign language teacher*. O. A. Dubaseniuk (ed.). Zhytomyr. View of the Zhsu named after I. Franko.
- Molodtsov, O. (2008). Public-managerial innovations in the system of local self-government. *Bulletin of the Central Election Commission, 2 (12)*, 34-37.
- National Strategy for the Development of Education in Ukraine for 2012-2021*. Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine. September 10, 2012. Retrieved from: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.
- National standard of Ukraine (2016)*. DSTU ISO 9001: 2015. (ISO 9001: 2015, IDT). Quality management systems. Requirements. The publication is official. Kyiv.
- Implementation of strategic priorities of innovation activity is one of the most important anti-crisis tasks*. Retrieved from: <http://dp-patent.at.ua/news/2009-04-02-1127>.
- Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Concept of development of the national innovation system" from June 17, 2009 No. 680-r. *Official Journal of Ukraine, 47*, 53-57.
- Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Concept of reforming state policy in the innovation sphere" of September 10, 2012 № 691-p. *Official Journal of Ukraine, 71*, 200-203).
- Sabatovska, I. S. (2011). Professional personality culture: structure and criteria of measurement. *Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference: "Special Project: Analysis of Scientific Research"* (May 30-31, 2011). Retrieved from: http://www.confcontact.com/20110531/so_sabat.htm
- Semenova, A. V. (2007). *Formation of professional competence of specialists by means of paradigmatic modeling in higher school pedagogy*. Kyiv: Knowledge.
- Sydorenko, N. V. *Innovative culture in the system of teacher innovation activity*. Retrieved from: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp20/2/sidorenko_tezi.pdf.
- Vocabulary reference book on professional pedagogy (2006)*. A. V. Semenova (ed.). Odessa: Palmyra.
- Kholodkova, L. A. (2005). *Formation of innovative culture of subjects of military vocational education: theory and practice (DSc thesis abstract)*. SPb.
- Tsvetkova, H., Panasenکو, E. (2017). Monitoring the quality of the preparation of Masters of pedagogical profile: criteria and indicators. *Higher Education of Ukraine, 1*, 53-61.

- Tsyrukun, I. I. (1998). *Didactic bases of the genesis of special innovative training of students of the university in the conditions of multilevel education* (DSc thesis abstract). Minsk.
- Shtefan, L. (2015). Criteria base for determining formation of innovative culture of specialists. *Youth and the Market*, 6 (125), 20-24.

РЕЗЮМЕ

Козлов Дмитрий. Критериально-оценочный инструментарий определения состояния развития инновационной культуры будущего руководителя учреждения общего среднего образования в процессе магистерской подготовки.

Учитывая результаты контент-анализа научных трудов по исследуемой проблеме, нормативно-правовой базы и в соответствии с составляющими инновационной культуры, выделены критерии, показатели и уровни развития изучаемого феномена у будущего руководителя учреждения общего среднего образования при магистерской подготовке. Первый критерий – когнитивно-функциональный – соответствует познавательно-практической составляющей инновационной культуры будущего руководителя учреждения среднего образования и характеризует способ взаимодействия субъекта с орудиями и предметом труда, а также степень его готовности к конкретному виду деятельности. Вторым критерий – профессионально-синергетический – выступает интегральной характеристикой сознания и самосознания субъекта инновационной культуры, морально-мировоззренческих и нравственных предпосылок деятельности. Третий критерий – продуктивно-творческий, соответствующий креативно-прогностической составляющей инновационной культуры будущего руководителя учреждения общего среднего образования, предусматривает создание им принципиально новых интеллектуальных и творческих образовательных продуктов и их реализацию или внедрение в учебный и управленческий процесс с учетом валеологической составляющей инновационной деятельности. Определены уровни развития инновационной культуры будущих руководителей учреждений среднего образования в процессе магистерской подготовки: гармонический (высокий), агрегативный (достаточный), суммативный (низкий).

Ключевые слова: критериально-оценочный инструментарий, критерий, показатель, инновационная культура, развитие инновационной культуры, будущий руководитель, заведение общего среднего образования.

АНОТАЦІЯ

Козлов Дмитро. Критеріально-оцінний інструментарій визначення стану розвитку інноваційної культури майбутнього керівника закладу загальної середньої освіти в процесі магістерської підготовки.

З огляду на результати контент-аналізу наукових праць з досліджуваної проблеми, нормативно-правової бази та відповідно до складових інноваційної культури, виокремлено критерії, показники та рівні розвитку досліджуваного феномену в майбутнього керівника закладу загальної середньої освіти під час магістерської підготовки. Перший критерій – когнітивно-функціональний відповідає пізнавально-практичній складовій інноваційної культури майбутнього керівника закладу середньої освіти та характеризує спосіб взаємодії суб'єкта зі знаряддями й предметом праці, а також ступінь його готовності до конкретного виду діяльності. Другий критерій – професійно-синергетичний – виступає інтегральною характеристикою свідомості й самосвідомості суб'єкта інноваційної культури, морально-світоглядних і етичних передумов діяльності. Третій критерій – продуктивно-творчий, який відповідає

креативно-прогностичній складовій інноваційної культури майбутнього керівника закладу загальної середньої освіти, передбачає створення ним принципово нових інтелектуальних і творчих освітніх продуктів та їх реалізацію чи впровадження в навчальний та управлінський процес із урахуванням валеологічної складової інноваційної діяльності. Визначено рівні розвитку інноваційної культури майбутніх керівників закладів середньої освіти у процесі магістерської підготовки: гармонійний (високий), агрегативний (достатній), сумативний (низький).

Ключові слова: критеріально-оцінний інструментарій, критерій, показник, інноваційна культура, розвиток інноваційної культури, майбутній керівник, заклад загальної середньої освіти.

УДК 371. 315: 811. 111 (043.5)

Ірина Корнєєва

Київський національний університет

технологій та дизайну

ORCID ID 0000-0003-4617-6741

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/224-238

МОНОЛОГ-ПРЕЗЕНТАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД ІНШОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ДИЗАЙНЕРІВ

У статті обґрунтовано метод презентацій, який нами визначається, як ефективний метод іншомовного професійно орієнтованого навчання майбутніх дизайнерів. Проаналізовано теоретичні передумови навчання методу презентацій, сучасний стан навчання іншомовній презентації в нелінгвістичних закладах вищої освіти України, ознаки методу презентації в організаційному процесі навчання майбутніх дизайнерів. Визначено поняття іншомовної презентації та надано зразки іншомовних презентацій майбутніх дизайнерів у монологічному мовленні (монолог-презентація-повідь, монолог-презентація-реклама). Доведено, що формування професійно орієнтованої англомовної компетентності майбутніх дизайнерів у застосуванні методу презентації є складним процесом, який містить метакомунікативний, структурний, лексико-граматичний, стилістичний і міжкультурний аспекти презентації.

Ключові слова: професійно орієнтоване навчання, метод презентацій, майбутні дизайнери, іншомовна презентація-повідь, презентація-реклама, професійно орієнтована англомовна компетентність, аспекти презентації, нелінгвістичні заклади вищої освіти України.

Постановка проблеми. Методи дослідження – це способи пізнання й вивчення явищ дійсності. У методиці навчання іноземних мов і культур вони мають на меті одержання даних про закономірності навчання іноземних мов і культур, про ефективність навчальних матеріалів, що використовуються, способів і форм навчально-виховного процесу (Ніколаєва, 2013, с. 45).

Вивчення й узагальнення позитивного досвіду роботи вчителів є також надзвичайно важливим методом дослідження, тому що майстри педагогічної праці нерідко знаходять прийоми й методи рішення, використання яких значно підвищує ефективність навчального процесу (Ніколаєва, 2013, с. 46).

Організація навчання монологу-презентації багато в чому співпадає з організацією проектної роботи. Метод проектів був запропонований

американським педагогом У. Кілпатріком на початку ХХ сторіччя. Наприкінці 80-х років цей метод став актуальним для навчання ІМ як спосіб інтенсифікації учіння студентів. Проектний метод досліджувався такими вченими-методистами, як К. Вудвард, Ч. Річардс, С. Горлицька, Е. Коллінгз, М. Нолла, Ю. Олькерс, Є. Полат, В. Стернберг, К. Черм та ін.

Ми поділяємо точку зору дослідників щодо завдань, які постають перед майбутніми фахівцями під час підготовки проекту: 1) сформулювати проблему, вирішення якої потребує інтегрованого знання, дослідницького пошуку; 2) здійснити аналітичний огляд інформації з обраної теми й дійти висновків; 3) підготувати чітко структуровану доповідь; 4) розробити наочні матеріали, необхідні для презентації проекту; 5) представити проект, залучаючи набуті навички проведення презентації ІМ і сучасні мультимедійні ресурси (Мельникова, 1999).

Ознаки проектного методу співпадають з ознаками роботи над монологом-презентацією: 1) орієнтованість на дію; 2) робота в команді; 3) самоорганізація студентів; 4) ситуативна спрямованість, кореляція з реальним життям; 5) інтердисциплінарність (міжпредметні зв'язки), 6) цілісність; 7) орієнтованість на продукт, результат (Медведева, 2003).

М. О. Скуратівська виокремлює такі фази проекту: 1) ініціювання – винайдення ідеї проекту; 2) початок проекту; 3) проведення проекту; 4) презентація результатів проекту; 5) оцінка (рефлексія) проекту (Корнеєва, 2019).

І. О. Деркач виокремлює більше етапів роботи над проектом: 1) визначення теми проекту; 2) визначення проблеми й мети проекту; 3) обговорення структури проекту, укладання приблизного плану роботи; 4) презентація необхідного мовного матеріалу й докомунікативна підготовка; 5) пошук інформації (робота з різноманітними джерелами, створення власної системи збереження інформації); 6) групова робота; 7) регулярні зустрічі, під час яких студенти обговорюють проміжні результати. Викладач виступає консультантом з мови, коментує виконану студентську роботу, виправляє помилки, проводить презентацію й опрацювання нового матеріалу; 8) аналіз зібраної інформації, координація дій різних груп студентів; 9) підготовка презентації проекту – відеофільм, покази тощо; 10) демонстрація результатів проекту (захист проекту), опанування; 11) колективне обговорення проекту, експертиза, результати зовнішньої оцінки, висновки (Корнеєва, 2019).

У підготовці монологу-презентації майбутніх дизайнерів ми виділяємо такі особливості: 1) підготовка монологу-презентації починається на 3-4-му курсах, коли студенти вже досягли рівня В2 відповідно до ЗЄР з мовної освіти; 2) тема монологу-презентації співпадає з темою, пропонованою робочою програмою з АМ, виучуваною протягом модуля; 3) тема використання ІМ наближена до реальних умов професійної діяльності дизайнерів; 4) мотивування студентів до самостійної роботи (індивідуальної / групової); 5) демонстрація результату

роботи – підготовленого монологу-презентації за підтримки Інтернет технологій, програми Microsoft Office PowerPoint.

Отже, за останні десять років багато вчених-методистів відкрили шлях професійно орієнтованого іншомовного навчання. Але, метод презентацій, як ефективний метод іншомовного професійно орієнтованого навчання майбутніх дизайнерів, є теоретично та практично необґрунтованим, методично не розробленим.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження багатьох учених в останні десять років зосереджено на вирішенні *проблеми навчання іншомовного презентаційного мовлення*: досліджено історію розвитку презентаційного мовлення загалом (М. Гаспаров, А. Козаржевський, Н. Михальська, Г. Удалих) та іншомовного презентаційного мовлення зокрема (Дж. Вайссман, R. Adler, J. Billingham, J. Comfort, J. King, M. Powell, J. Ring). Останні дослідження вітчизняних методистів (О. В. Попель навчала майбутніх інженерів (Попель, 2015); Н. К. Лямзіна – майбутніх економістів (Лямзіна, 2015); Я. О. Дьячкова – майбутніх правознавців (Дьячкова, 2015), безперечно, вдосконалюють методику навчання англомовного ділового професійного мовлення, зокрема розвитку вмінь інформування співрозмовників і переконання їх у необхідності підтримки ідей, викладених у презентаційних промовах. Досліджено такі презентаційні промови як англомовний монолог-переконання (Я. О. Дьячкова (Дьячкова, 2015), франкомовний монолог-аргументація (Л. В. Бондар (Бондар, 2012), англомовний монолог-бізнес-презентація (Ю. С. Авсюкевич (Авсюкевич, 2009), німецькомовний монолог-презентація-доповідь (Н. Л. Драб (Драб, 2005).

Однак до теперішнього часу проблема навчання майбутніх дизайнерів монологічного мовлення, зокрема англомовної презентації (монологу-презентації), є науково недослідженою.

О. В. Москалюк виявила, що проблема породження й відтворення презентаційного монологічного висловлювання безпосередньо пов'язана з проблемою взаємозв'язку внутрішнього й зовнішнього мовлення майбутніх фахівців. Внутрішнє мовлення розуміють як інтеріорізовану мовленнєву дію, яка реалізується в згорнутій редукованій формі. При цьому ступінь згорнутості внутрішнього мовлення змінюється від повного внутрішнього проговорювання до максимального скорочення, що визначає рівень досконалості зовнішнього мовлення. В процесі визначення задуму майбутнього монологічного висловлювання, відбору тематичної фахової інформації та створення на її основі первинного тексту внутрішнє мовлення студентів характеризується повним розгортанням через недостатність відповідних мовних і професійних знань і вмінь. У процесі аналізу та критичного осмислення змісту вибраної тематичної інформації й створення на її основі вторинного тексту внутрішнє мовлення студентів частково скорочується, що забезпечує тренувальний виклад тексту промови в

зовнішньому мовленні. Після засвоєння студентами вторинного тексту, введення до його змісту стилістичних засобів виразності внутрішнє мовлення майбутніх фахівців характеризується відносно повним рівнем згортання, що забезпечує готовність мовця до викладу усної промови перед аудиторією слухачів (Корнеєва, 2019).

Ми погоджуємося з О. В. Попель, яка стверджує, що ефективність навчання майбутніх фахівців англомовної презентації досягається за умови: 1) розгляду презентаційного мовлення у трьохвимірному форматі: як професійної грамотності, як риторичної спроможності, як іншомовно-мовленнєвої нормативності; 2) організації інтегрованого навчання, що передбачає набуття інтегрованих знань професійного й іншомовного матеріалу, формування інтегрованих навичок його вживання в риторико-мовленнєвих діях, розвиток інтегрованих умінь викладу технічної інформації в її презентаційно-рекламній формі; 3) представлення професійної інформації в її номінально-фактичному, оповідально-презентаційному, уточнювально-презентаційному, деталізовано-презентаційному, інтерактивно-презентаційному та професійно-презентаційному вигляді (Попель, 2015).

Ми поділяємо точку зору О. В. Попель щодо обмеженого визначення презентаційного мовлення лише в його монологічній формі, яке показує недооцінку значення зворотного зв'язку з тими, до кого воно спрямоване, внаслідок чого призводить до браку розвитку його полілогічної форми реалізації. Крім того, процес навчання професійного презентаційного мовлення є інтегрованим, що не акцентується в жодному зі згаданих досліджень, присвячених навчанню іншомовної презентації. А між тим саме такий процес навчання втілює необхідність вирішення як професійних (головних), так і англомовних мовленнєвих (допоміжних) завдань; тобто використання АМ як супроводу професійної діяльності, в тому числі й презентації (Попель, 2015).

Таким чином, іншомовне професійно орієнтоване монологічне мовлення (ММ), зокрема монолог-презентація, є цільовим для формування в майбутніх дизайнерів на старших курсах навчання в бакалавраті.

Отже, **мета статті** – обґрунтування методу презентацій у професійно орієнтованому навчанні іноземних мов у нелінгвістичних закладах вищої освіти України (ЗВО України).

Завдання дослідження: 1) обґрунтувати професійно орієнтоване іншомовне навчання монологу-презентації в нелінгвістичних закладах вищої освіти України; 2) обґрунтувати застосування інноваційних освітніх технологій для вдосконалення процесу професійно орієнтованого іншомовного навчання майбутніх дизайнерів у ЗВО України.

Методи дослідження. Для досягнення мети, розв'язання поставлених завдань використано комплекс методів дослідження, серед яких *теоретичні* – теоретичний аналіз наукової літератури, підручників,

навчальних програм, посібників, сайтів, фахових журналів та інших джерел інформації з методики навчання ІМ, психології, нейрофізіології, психолінгвістики й педагогіки за темою дослідження; аналіз мовних особливостей дискурсу дизайнерів для добирання навчальних матеріалів і укладання комплексів вправ; *емпіричні* – наукове спостереження за перебігом навчання професійно орієнтованого англомовного ММ із метою визначення ефективнішого варіанту методики навчання; опитування фахівців із дизайну задля обґрунтування критеріїв оцінювання якості професійно орієнтованого англомовного ММ; *експериментально-статистичні* – проведення експерименту для перевірки ефективності розробленої методики; статистична обробка даних експерименту з метою підтвердження ефективності запропонованої методики навчання.

Виклад основного матеріалу. Отже, формування в майбутніх дизайнерів іншомовної компетентності в ММ є складним багатофакторним психологічним процесом, пов'язаним з оперативною та довготривалою пам'яттю, мисленням і мовленнєвими механізмами.

Згідно з дослідженням фахівців, вимогам працедавців до функціональних знань відповідають лише 28 % середньостатистичних випускників ЗВО. 41 % респондентів зазначають недостатність сформованості практичних навичок ефективного *монологу-презентації*.

Монолог-презентація як вид іншомовного ММ вважається ефективним засобом подолання мовного бар'єру, розвитку коректності й перебігу мовлення, навчання формування зв'язного тексту.

Термін «*презентація*» походить з англійського “presentation” і витлумачується як *процес ознайомлення слухачів з якоюсь темою*. Зазвичай це демонстрація, лекція / промова з метою поінформувати / переконати когось. Презентація містить три складники: промову доповідача; слайди; роздавальні матеріали.

В індустріальному дизайні презентація є одним із найбільш важливих і вирішальних етапів виробничого циклу, який охоплює такі його етапи: 1) бриф – визначення цілей дизайну; 2) аналітика – аналіз визначених цілей; 3) дослідження – вивчення схожих дизайн-рішень; 4) специфікація – опис необхідних затрат для реалізації дизайн-рішення; 5) дизайн-рішення – концептуалізація та технічний опис реалізації визначеного дизайн-рішення, 6) презентація – презентація дизайну.

Задля визначення сутності терміну «презентація» в дизайні, детальніше зупинимося на змісті дизайну. Дизайн є творчим методом, процесом і результатом художньо-технічного проектування промислових виробів, їхніх комплексів і систем, орієнтованим на досягнення найповнішої відповідності створюваних об'єктів і середовища утилітарним і естетичним потребам людини.

Етимологію дизайну дослідив О. М. Яремчук. Слово «проекування» походить від слова “project” (англ.), яке, у свою чергу, походить від латинського дієслова “proicere” – буквально: «кинути щось вперед».

З самого початку, коли в англійській мові було прийнято вживати слово “project”, воно означало «план (креслення, схему, ескіз) чого-небудь», а не акт створення цього плану. Для вираження поняття «процес створення проекту» в англійській мові використовується слово “design”.

В англійському енциклопедичному словнику “design” визначається як: іменник: 1) задум, план; 2) творчий проект; 3) креслення, ескіз, конструкція; 4) малюнок, візерунок; 5) дизайн, композиція; 6) твір мистецтва; дієслово: 1) задумувати, замишляти, мати намір, планувати; 2) складати план (схему); проектувати; конструювати; 3) креслити, займатись проектуванням; бути конструктором (дизайнером); 4) створювати малюнок (візерунок, фасон тощо).

За однією з версій слово «дизайн» стало загальноживаним у Європі в XVI столітті. Його вперше згадав у одній зі своїх робіт італієць К. В. Сквер. Італійське висловлювання “design intero” означало «народжена в художника й викликана Богом ідея» – концепцію витвору мистецтва.

Оксфордський словник простежує по роках, як історично складалося сучасне поняття «дизайн»: 1548 р. – «мета, інтенція»; 1588 – «задуманий людиною план або схема чогось, що буде реалізовано, перший начерк майбутнього твору мистецтва»; 1593 – «план в розумі того, що буде зроблено»; 1638 – «план будівництва»; 1697 – «зробити попередній ескіз для конструювання чого-небудь». Як видно з цього переліку, словникове значення стає конкретнішим і, відповідно, вузьчим. Водночас зміст діяльності, який визначається цим словом, навпаки, стає «розмитішим» (Корнєєва, 2019).

Філософ М. Хайдеггер назвав мистецтво дизайну «вмінням-бути-у-світі» (Рунге, 2006).

Людину-проекувальника називають дизайнером, що також є терміном, який використовується для людей, які професійно працюють в одній із спеціалізацій дизайну.

Сьогодні дизайн – це комплексна міждисциплінарна проектно-художня діяльність, яка інтегрує природно-наукові, технічні, гуманітарні знання, інженерне й художнє мислення та спрямована на формування на промисловій основі предметного світу в надзвичайно великій «зоні контакту» його з людиною в усіх без винятку сферах життєдіяльності.

Майбутній дизайнер в умовах професійно орієнтованого навчання в нелінгвістичному ЗВО повинен уміти проектувати ситуації своєї майбутньої професійної діяльності. Відповідно, система формування в майбутніх дизайнерів професійно орієнтованої іншомовної компетентності, зокрема в ММ, має бути адаптована під сучасні умови

створення, виробництва, промоутерства дизайн-продукту, а також під умови конкуренції фахівців на світовому ринку.

Це набуває особливого значення для студентів 3-4-го курсів. Старші курси бакалаврату розглядаються психологами й методистами (Б. Г. Ананьев, Л. Г. Городилова, І. В. Самойлюкевич та ін.) як перехідний і найважливіший етап у навчанні ІМ, як системостворювальний ланцюжок між загальною тематикою початкового етапу репродуктивних мовленнєвих дій до формування професійно орієнтованих навичок і вмінь вищого продуктивного рівня (Введнская, 2001; Бех, 1997; Божович, 1997). Науковці наполягають на тому, що усне ММ повинне займати чільне місце з-поміж складників іншомовної комунікативної компетентності.

Сучасна методика навчання ІМ виокремлює комунікативні функції ММ: 1) інформативну (повідомлення інформації про предмети / події навколишнього середовища, опис явищ, дій, стану); 2) впливову (спонукання до дії / попередження небажаної дії, переконання щодо (не)справедливості поглядів, думок, дій, переконань); 3) експресивну / емоційно-виразну (використання мовленнєвого спілкування для опису стану, в якому знаходиться мовець для зняття емоційного напруження); 4) розважальну (виступ людини на сцені / серед друзів для розваги слухачів); 5) ритуально-культову (висловлювання під час ритуального обряду: виступ на ювілеї тощо).

З мовної точки зору ММ характеризується а) структурною завершеністю речень; б) відносною повнотою висловлювання; в) розгорнутістю й різноструктурністю фраз; г) досить складним синтаксисом; д) зв'язністю, яка передбачає володіння мовними засобами міжфразового й понадфразового зв'язку.

За характером логіко-синтаксичних зв'язків виокремлюються такі функціональні типи монологу, типові для професійних ситуацій: опис, розповідь, повідомлення, оцінка, роздум і доказ як його різновид. Однак у бізнес-середовищі зустрічаються функціональні типи професійно спрямованого монологу, які опинилися поза увагою дослідників: інструкція, розпорядження, публічна промова.

Водночас для спілкування в галузі ділових відносин усе частіше використовується термін «ділова презентація», яка є різновидом публічного виступу (Корнеєва, 2019).

О. Б. Тарнопольский і Ю. С. Авсюкевич дослідили англомовну презентацію та доцільно класифікували її види, виходячи з таких критеріїв: 1) інтенція мовця (мета презентації); 2) приналежність учасників комунікативного акту до певного культурного соціуму; 3) ступінь залученості аудиторії до презентаційного процесу й тип зворотного зв'язку; 4) стиль спілкування; 5) кількість презентаторів; 6) кількісний склад аудиторії, умови демонстрації презентації; 7) засоби візуальної підтримки; способи представлення презентації (Авсюкевич, 2009).

О. Б. Тарнопольский і Ю. С. Авсюкевич дослідили три складові «презентації»: 1) вступ (зав'язка, прелюдія, увертюра) – 20 % загального обсягу монологу; 2) основна частина – 60 %; 3) завершення (фінальна разв'язка) – 20 % (Авсюкевич, 2009).

О. І. Назаренко витлумачує *презентацію* як доповідь, що містить інформацію про стан процесу в тій галузі, якій вона присвячена, з чітким формулюванням теми, оглядом ситуації, про яку йдеться, висновками з теми АМ. Техніка презентації є вагомою комунікативною навичкою, якої необхідно навчати, оскільки вона вміщує не лише знання мови, але й уміння правильно добирати, обробляти й подавати інформацію, адаптувати її до конкретної аудиторії, враховуючи її професійні, демографічні, соціальні, гендерні, етнічні, релігійні й культурні особливості та можливі міжкультурні розбіжності в сприйнятті інформації (Назаренко, 2009).

Н. Л. Драб визначає усну презентацію як підготовлене професійно спрямоване ММ, яке ґрунтується на результатах аналітичного дослідження певної економічної проблеми, має чітке структурно-композиційне оформлення й націлене на ефективне інформування, мотивування чи переконання певної аудиторії з урахуванням її основних культурологічних і соціально-демографічних характеристик (Драб, 2005).

Залежно від професійно спрямованої комунікативної діяльності Н. Л. Драб виокремлює презентацію-повідь і презентацію-рекламу. Різниця між ними полягає в комунікативному намірі: інформувати слухачів про стан бізнес-процесу є *презентацією-повіддю*; мотивувати й переконати слухачів про корисність бізнес-продукту – *презентацією-рекламою*.

Отже, усна презентація-повідь передбачає підготовлену, публічну, професійно спрямовану індивідуальну промову, яка ґрунтується на результатах узагальнення фактичної бізнес-інформації, містить висновок щодо її застосування, має чітке логіко-композиційне оформлення й націлена на інформування членів команди про професійну діяльність або оцінювання.

Усна презентація-реклама передбачає підготовлену, публічну, професійно спрямовану індивідуальну або командну промову, яка ґрунтується на результатах дослідження якості певного бізнес-продукту й визначення його потенційного споживача, має чітке логіко-композиційне оформлення й націлена на мотивування або переконання клієнтів щодо його корисності.

Ми поділяємо точку зору Н. Л. Драб стосовно визначень презентації-повіді й презентації-реклами та вважаємо доцільним упровадження цих видів монологічних висловлювань на 3-4-му курсах навчання майбутніх дизайнерів ІМ професійного спрямування, оскільки ці види монологу відповідають потребам професійної діяльності дизайнерів.

Ґрунтуючись на вище зазначену низку досліджень нами запропоновано визначення поняття «монологу-презентації» майбутніх дизайнерів як *чітко підготовлену предметну промову фахівця, націлену*

на надання фахової інформації, переконання, підсилення партнерської прихильності й умотивування слухача / аудиторії слухачів на сумісну дію (підпис контрактів; підготовка шоу, виставок, ярмарок; ведення гнучкої бізнес політики; промоутерство сервісу / продукту на світовий ринок) з додаванням безумовного доказу невербальними засобами, а також за допомогою Інтернет технологій

Проведений нами аналіз досліджень із лінгвістики (Корнеєва, 2019) підтверджує висновок щодо визначення ділової презентації як жанру ділового дискурсу. Наведемо приклади презентації-доповіді й презентації-реклами.

Зразок презентації-доповіді

The "earth architecture" becomes the current trends in modern world architecture. It is designed not only to solve the main problem of the formation of the landscape but to find a reasonable balance between living and nonliving spheres. According to this, industrial methods of gardening in the cities of the world are focused primarily on the landscaping of the city and the salvation of the soil from degradation, because the issue of cleanliness of air and water in the largest world cities will never lose its relevance. In addition, Kyiv is one of the cities where a problem of rehabilitation and improvement of conditions of the inhabitants of the capital city is particularly acute. In addition, the quality of the urban environment is always in the background when the explosive pace of construction and socially unjustified decisions about greenery are truthful.

The issue of creating the comfortable environment through integrated environmentally acceptable quality control mechanisms is involved into a new branch of municipal economy - industry landscape. As part of the development programs of the new branch, the All-Ukrainian Congress of Professionals in Landscape Industry is planned. The general partner of the Congress of Ukrainian economic landscape and ecology professionals, "Landscape Industry and Service - a new quality of life in the urban environment" is a "Lodge Landscape" Company.

In addition, the company "Lodge Landscape" occurs now as the most environmental aspects and quality of life concerned one in the capital. In fact, scientific and practical activities of gardening and landscaping in Kyiv have been allowed to put into practice with the most complex projects and efficient solutions, taking into account the landscape, environmental and social aspects of the urban environment.

Зразок презентації-реклами

To provide their employees with quality protective clothing is a legal and moral responsibility of the heads of oil and gas, energy and metallurgical companies. In particular, the staff of oil companies, energy and metallurgical industries operates in conditions of high risk of accident and receiving thermal burns. Moreover, there is always a risk of leakage of hazardous gases under high pressure, and the smallest spark can be a threat to human's life. One of the

prerequisites for safe operation is the reliable protection of the personnel against electric arcs, open flames and splash of liquid metal using special clothing.

FIRSTEX Company is the exclusive representative of the American concern WESTEX - a recognized leader in the manufacture of fire-resistant cotton and blended fabrics for special clothing. In addition, experience in the production of high-quality fire-retardant textiles of world-famous concern WESTEX, has nearly 90 years. In addition, WESTEX INC. has the most modern equipment and qualified personnel - quality of the materials is constantly developed through innovative research and new technologies. At the same time, the main task of FIRSTEX – the country's market promotion of fire-resistant fabrics that provides optimal balance of high protective properties, comfort and price.

Taking this into account, the FIRSTEX Company is aimed at a long-term and mutually beneficial cooperation with customers, and guarantees high quality of delivered production, stability and predictability. Moreover, health and human's life – the highest value, so it is particularly important for safety standards and quality of work clothes in the gas, oil and metallurgical industries.

Отже, формування в майбутніх дизайнерів професійно орієнтованої англomовної компетентності у ММ, зокрема монолозі-презентації, є складним процесом, який містить метакомунікативний, структурний, лексико-граматичний, стилістичний і міжкультурний аспекти презентації. Формування ділового англomовного дискурсу ми визначаємо як сукупність мовленнєвих і мовних засобів, які застосовуються з метою комунікації між майбутніми фахівцями певної професійної діяльності, які виконують комунікативні функції (інформативну, впливову, експресивну, розважальну, ритуально-культову) та ґрунтуються на специфічних дидактичних і методичних принципах навчання ІМ (урахування індивідуальних стилів навчання, групової взаємодії, вікових особливостей студентів 3-4-го курсів навчання, взаємозв'язку різних видів мовленнєвої діяльності (читання, письма, говоріння, аудіювання), професіоналізації тощо.

Узагальнену структуру презентації, зокрема в галузі індустріального дизайну (*Industrial Design*), ми розглядаємо в контексті об'єктно-орієнтованого підходу як складну систему у вигляді тріади множин АВС (рис. 1): множина А – множина об'єктів презентації, множина В – множина процесів презентації, множина С – множина об'єктів зовнішнього середовища.

Монолог-презентація у сфері дизайну, зокрема індустріального дизайну (*Industrial Design*) – не просто певний етап у професійній діяльності дизайнера, а черговий процес у промисловому циклі, метою якого є переконання партнера / клієнта / інвестора в ефективності використання продукту / послуги / товару, в його першокласних якостях (відповідає потребам ринку / споживача; зручність; користь і краса; простота застосування; серійність; транспортування; упаковка тощо); сприяння

просуванню продукту / товару / послуг на ринку; мотивація та стимуляція партнера / клієнта / інвестора до необхідних дій.

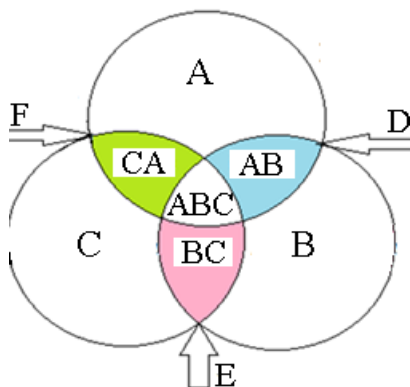


Рис. 1. Узагальнена структура презентації в контексті об'єктно-орієнтованого підходу до формування ПОАК у сфері індустріального дизайну

Монолог-презентація дизайнера – вид професійної діяльності, який інтегрує природно-наукові, технічні, гуманітарні знання, інженерне й художнє мислення, а також знання дискурсу, зокрема правил його побудови, знання мовних норм, лінгвосоціокультурні знання.

Презентація є потужним рекламним інструментом, який вимагає відповідних знань. Сам текст презентації повинен вирішувати такі завдання: розповісти, що просувається; розповісти, як товар (виріб) вирішує проблеми споживача; розповісти, де про товар можна дізнатися докладніше; справити враження й запам'ятатись.

На рис. 1 наведено такі зовнішні фактори *особливостей успішної презентації*:

D – поєднання графіки, тексту та анімації презентації. Часто для сильнішого ефекту презентація створюється спільно дизайнером і копірайтером. У такому випадку графіка стає пріоритетною, оскільки візуально людина спочатку аналізує графічну складову, а потім сприймає текст. І, тим не менш, обидва напрями формують кінцеве враження слухача про продукт. Графіка створює потрібну атмосферу та привертає увагу, а зміст дискурсу надає потрібну інформацію. Вкрай важливо, щоб графіка й текст доповнювали один одного й були одним цілим. І, незважаючи на те, що це поєднання є предметом вивчення іншої галузі знань – юзабіліті, копірайтеріві слід пам'ятати, що погана графіка часто стає причиною неефективності хорошого тексту, лише тому, що слухач не звернув на нього увагу.

E – зручність сприйняття й запам'ятовуваність презентації. Презентація повинна сприйматися легко: Вона не має напружувати аудиторію й нав'язуватися їй. Тому рекомендується використовувати просту мову опису й мінімум деталей, який, однак, повинен бути достатнім, щоб сформувані уявлення у свідомості слухача про те, що

просувається. Надлишок інформації може заплутати аудиторію, тому текст презентації має бути простим, доступним і зручним для сприйняття. Чим простішим є текст презентації, тим краще він запам'ятовується. Навіть якщо слухач і не є покупцем, він може порекомендувати товар своїм знайомим, які можуть бути в ньому зацікавлені. Тому необхідно дати аудиторії можливість запам'ятати те, що просувається.

F – особисте враження від актуальності теми та презентації в цілому. Саме презентація націлена створити сприятливе враження на слухача, і чим сильніше – тим краще. Закономірність у край проста: коли на слухача справляється враження, він набагато краще запам'ятовує те, що йому пропонується, і йому набагато простіше купити те, в чому його переконали.

Рекомендації щодо посилення впливу монологу-презентації на аудиторію слухачів:

1. Будьте оригінальними (унікайте банальностей).
2. Будьте простими та здатними до викладання графічного й текстового матеріалу (наголосіть на створенні враження й максимальному запам'ятовуванні товару / бренду).
3. Позичуйте свій продукт (наприклад, коли тільки починалося виробництво нетбуків, виробники ASUS відразу позиціонували свій товар, зазначивши для нього нішу мобільних пристроїв з різноманітним підключенням до Інтернету. Як результат, нетбуки набули величезної популярності).
4. Уникайте найвищого ступеня (скажіть, чому Ваш товар є одним із кращих, у чому його цінність для споживача).
5. По змозі використовуйте легкий гумор, який є дивовижним інструментом поліпшення гумору аудиторії та повертає увагу до Вашого дискурсу.
6. Не забувайте про зиск для споживача (які з їхніх проблем вирішаться, в який спосіб і чому? Чим більше переваг – тим вищим є ефект Вашої презентації).
7. Не забувайте про невербальні засоби презентації (жести й рухи). Якісні ілюструючі жести допоможуть Вам зробити презентацію яскравішою й переконливішою. Відточені жести, підкреслюючи зміст, надають Вам впевненості, й допомагають аудиторії сприйняти інформацію. Головне, щоб жести відповідали словам, адже аудиторія вірить мові тіла більше, ніж вербальному повідомленню.

Ось приклади невідповідності жестів словам: рука опускається на словах «За останній рік значно зросли доходи», широко розведені долоні під час промовляння фрази «Вкладення будуть невеликими»; «Любі жінки (жест убик чоловіків) і панове (помах убик жінок)».

Пам'ятайте також про те, що широта жестів і пересувань створює відчуття впевненості. Прийдіть на місце Презентації заздалегідь,

призвичаються до цього простору, Ви можете його зробити своїм, скажіть пару фраз, пожестикуйте, ввімкніть мікрофон, перевірте, як працює проектор. Це заспокоїть Вас і додасть Вам упевненості.

Отже, сучасний дизайнер у своїй професійній діяльності, зокрема проведенні іншомовної презентації, повинен інтегровано володіти професійно-предметними й іншомовними знаннями, навичками й уміннями, професійними мотивами й емоційно-вольовими якостями, сформованими внаслідок отримання досвіду оперативного вирішення завдань у контексті й логіці технологічних процесів професійної діяльності, а, відтак, і професійною компетентністю (Корнєєва, 2019).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Навчання монологу-презентації, як ми доводимо в нашому дослідженні, є ефективним методом професійно орієнтованого іншомовного навчання майбутніх дизайнерів.

Інтегроване застосування методу презентацій у професійно орієнтованому іншомовному навчанні майбутніх дизайнерів у нелінгвістичних закладах вищої освіти України є необхідною умовою модернізації змісту та структури професійної підготовки як цілісного, системного процесу. Метод презентацій у навчанні іноземних мов – системне, комплексне застосування інноваційних освітніх технологій та інноваційних технологій комунікації світу. Перспективи вбачаємо в навчанні іншомовних презентацій будь-яких інших спеціальностей будь-якою іноземною мовою в будь-яких ЗВО України.

ЛІТЕРАТУРА

- Авсюкевич, Ю. С. (2009). *Методика навчання презентації англійською мовою студентів економічних спеціальностей* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02). Київ. (Avsiukevich, J. S. (2009). *Methodic of the English language presentation training of the economic specialty students* (PhD thesis). Kyiv.
- Бех, І. Д. (1997). Духовні цінності в розвитку особистості. *Педагогіка й психологія*, 1, 123–129. (Beh, I. D. (1997). Soul values in individual development. *Pedagogics and psychology*, 1, 123-129).
- Божович, Л. І. (1997). *Проблеми формування личности*. Москва: Издательство «Институт практической психологии». (Bozhovich, L. I. (1997). *The problems of personal development*. Moscow: The Institute of the practical psychology).
- Бондар, Л. В. (2012). *Методика навчання французького професійно спрямованого монологічного мовлення студентів технічних спеціальностей з урахуванням їх навчальних стилів* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02). Київ. (Bondar, L. V. (2012). *Methodic of the French language professional directed training of the monologue utterance of the technical specialty students with the coincidence of their training styles* (DSc thesis abstract). Kyiv.
- Введенская, Л. А., & Павлова, Л. Г. (2001). *Деловая риторика*. Ростов-на-Дону: «МарТ». (Vvedenska, L. A., Pavlova, I. G. (2001). *The business rhetoric*. Rostov-on-Don).
- Драб, Н. Л. (2005). *Навчання майбутніх економістів іншомовного професійно спрямованого монологічного мовлення (монологу-презентації німецькою*

- мовою) (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02). Київ. (Drab, N. L. (2005). *The future economists training of the foreign language professional directed monologue utterance (monologue-presentation in the German language)* (PhD thesis). Kyiv.
- Дьячкова, Я. О. (2015). *Формування професійно спрямованої англомовної компетентності в говорінні у майбутніх правознавців* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02). Київ. (Dyachkova, Y. O. (2015). *The forming of the professional directed the English language competence in the future lowers speaking*) (DSc thesis abstract). Kyiv.
- Корнеева, І. О. (2019). *Формування професійно орієнтованої англомовної компетентності в монологічному мовленні майбутніх дизайнерів* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02). Київ. (Korneyeva, I. O. (2019). *The professional orientation the English language competence formation in the future designers monologue utterance*) (PhD thesis). Kyiv.
- Лямзіна, Н. К. (2015). *Методика навчання майбутніх економістів професійно орієнтованого монологічного мовлення з використанням веб-квесту* (автореферат дис. ... канд. пед. наук). Одеса. (Liamzina, N. K. (2015). *Methodic of the future economists professional oriented monologue utterance training with web-quest adopting*) (DSc thesis abstract). Odessa.
- Медведева, Е. В. (2003). *Рекламная коммуникация*. Москва: Едиториал УРСС. (Medvedeva, E. V. (2003). *The advertisement communication*. Moscow).
- Мельникова, С. В. (1999). *Деловая риторика (речевая культура делового общения)* Ульяновск: УлГТУ. (Melnikova, S. V. (1999). *The business rhetoric*. Ulianovsk).
- Назаренко, О. І. (2009). Мультимедійна презентація як ефективний спосіб інтегрування чотирьох мовленневих умінь у навчанні англійської мови для професійного спрямування. *Вісник національного технічного університету України «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*, 1 (25), 56–77 (Nasarenko, O. I. (2009). The multimedia presentation as an effective way of four speaking skills integration in the professional direction English language training. *Visnyk of the national technical university of Ukraine "KPI". Philosophy. Psychology. Pedagogics*, 1(25), 56-77).
- Николаева, С. Ю., Бориско, Н. Ф., Бігич, О. Б. (2013). *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*. Київ: Ленвіт. (Nikolaeva, S. U., Borisko, N. F., Bigych, O. B. (2013). *Methodic of foreign languages and cultures training: theory and practice*. Kyiv).
- Попель, О. В. (2015). *Методика навчання майбутніх інженерів англомовної презентації технічного обладнання* (автореф. дис. ... канд. пед. наук). Одеса. (Popel, O. V. (2015). *Methodic of future engineers English language training of the technical equipment presentation*) (DSc thesis abstract). Odessa.
- Рунге, В. Ф. (2006). *История дизайна, науки и техники* (Кн. 1). Москва: Архитектура-С. (Runge, V. F. (2006). *The history of design, science and technics*. Moscow: Architecture-C).

РЕЗЮМЕ

Корнеева Ирина. Монолог-презентация как эффективный метод иноязычного профессионально ориентированного обучения будущих дизайнеров.

В статье обоснован метод презентаций, который нами определяется как эффективный метод иноязычного профессионально ориентированного обучения будущих дизайнеров. Проанализированы теоретические предпосылки обучения методу презентаций, современное состояние обучения иноязычных презентаций в лингвистических заведениях высшего образования Украины, признаки метода презентации в процессе организации обучения будущих дизайнеров. Определено

понятие иноязычной презентации будущих дизайнеров в монологическом говорении (презентации-докладе, презентации-рекламе). Доказано, что формирование у будущих дизайнеров профессионально ориентированной англоязычной компетентности при применении метода презентации, - это сложный процесс, который состоит из метакоммуникативного, структурного, лексико-грамматического и межкультурного аспектов презентации.

Ключевые слова: профессионально ориентированное обучение, метод презентаций, будущие дизайнеры, иноязычная презентация-доклад, иноязычная презентация-реклама, профессионально ориентированная англоязычная компетентность, аспекты презентации, нелингвистические заведения высшего образования Украины.

SUMMARY

Korneyeva Irene. Monologue-presentation as an effective method of foreign language professionally orientated teaching of future designers.

Introduction. In this article the presentation method is grounded. It is defined as an effective method of foreign language professionally oriented teaching of future designers. Some definite features of the presentation method are mentioned, among them: 1) orientation on action; 2) command work; 3) self-organization of the students; 4) situation orientation and coincidence with the real life; 5) discipline connection; 6) unification; 7) resulted aim.

The purpose of the article consists of the presentation method grounded on the foreign language professionally oriented teaching at nonlinguistic higher education institutions of Ukraine.

The research methods are used in order to solve the set tasks. They are: theoretical analysis of the scientific literature, training text-books, training programs, professional magazines and other information resources on the foreign languages methodology; empiric research – scientific moderation on foreign language professionally oriented teaching; questionnaire of future designers; experimental-statistics – experiment holding for effectiveness of methodologic results proof; statistic making of the experiment data.

The results of the research include the analysis of the theoretical conditions of the presentation method training, analysis of the modern state of the foreign language presentation training at nonlinguistic higher institutions of Ukraine. The features of presentation method in the organization process of future designers in monologue-presentation-report, monologue-presentation-advertisement are noted. The definition of the foreign language presentation is done. The article presents the examples of the presentations of designers (presentation-report, presentation-advertisement).

Conclusion. In the article we have proved that integration implementation of the presentation method in the foreign language professionally oriented teaching of future designers at nonlinguistic higher education institutions of Ukraine is the necessary condition of content and professional training structure modernization in purposeful and systematic process.

The perspectives are seen in foreign language monologue-presentation training of any other specifications of any other higher education institutions of Ukraine.

Key words: professionally oriented teaching, presentation method, future designers, foreign-language-presentation-report, foreign-language-presentation-advertisement, professionally oriented foreign language competence, presentation aspects, nonlinguistic higher education institutions of Ukraine.

Віра Курок

Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка,
ORCID ID 0000-0003-1474-3879

Антон Гребеник

Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка,
ORCID ID 0000-0002-3051-5713
DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/239-248

ДУАЛЬНА ОСВІТА ЯК ІННОВАЦІЙНА ФОРМА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті представлено та охарактеризовано дуальну освіту як інноваційну форму підготовки фахівців у закладах освіти; зосереджено увагу на ролі практичної підготовки фахівця як невід'ємної умови професійного ставлення в період ринкової трансформації економіки; зроблено посилання на досвід Німеччини у впровадженні дуальної освіти, на нормативні документи цієї країни та нашої держави: окреслено коло осіб, які мають право на здобуття освіти за дуальною формою навчання, та перспективи їх працевлаштування. Акцентовано, що при цьому практична підготовка є невід'ємною умовою професійного становлення, а дуальна форма здобуття освіти є актуальною та затребуваною часом.

***Ключові слова:** дуальна форма здобуття освіти, заклад освіти, професійна підготовка, професійна діяльність, професійна соціалізація, кадровий потенціал.*

Постановка проблеми. «Сучасний етап державотворення в Україні характеризується недосконалістю механізмів взаємодії вищої освіти й ринку праці, ефективної підготовки майбутніх професіоналів і їх подальшого працевлаштування» (Кримчак, 2019). Сучасний ринок праці вимагає суттєвих змін освітньої галузі. Нині керівників бізнесу цікавить рівень готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності. Випускники закладів освіти мають продемонструвати роботодавцеві не стільки теоретичні знання, скільки практичні вміння й навички. Освітній процес сучасного закладу слід зорієнтувати на формування особистості майбутнього фахівця, його готовності до вирішення нестандартних професійних завдань, підвищення рівня соціальної та професійної мобільності. При цьому практична підготовка є невід'ємною умовою професійного становлення. У цьому контексті актуальною педагогічною проблемою є дуальна форма здобуття освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз наукової літератури й нормативних документів свідчить про зростання в науково-освітньому просторі уваги науковців до питання дуальної форми здобуття освіти. Сучасні українські вчені досліджують різні аспекти: О. Бегма (підготовленість

випускників закладів вищої освіти до професійної діяльності на виробництві), І. Бойчевська (роль системи дуальної освіти у професійній підготовці молоді), В. Вем'ян (дуальна форма професійної освіти як умова ефективного рішення завдань модернізації освіти), К. Яковенко (дуальна система навчання є однією з ефективних моделей кооперації навчання й виробництва), Л. Кримчак (соціальне партнерство освіти та виробництва) та ін.

Метою статті є обґрунтування необхідності й важливості впровадження до освітнього процесу дуальної форми навчання, приверненні уваги до проблем професійної підготовки в закладах освіти, визначенні поняття «дуальна форма здобуття освіти», узагальненні наявного досвіду з окресленого питання.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань дослідження нами використано комплекс взаємопов'язаних теоретичних методів: аналіз, синтез, порівняння, зіставлення різних поглядів на проблему дослідження, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. «У період ринкової трансформації економіки та масовізації вищої освіти відбулося знецінення традицій практичної підготовки здобувачів освіти, поширились імітація та фальсифікація практики, чимало організацій взагалі відмовилися працювати зі студентами, посилаючись на збереження комерційної таємниці або складні конкурентні обставини» (Закон України «Про освіту»). Серед проблем освітньої галузі, які покликана вирішити дуальна форма навчання, є: недостатня відповідність професійної підготовленості випускника закладу освіти до потреб роботодавця, побоювання випускників працювати за фахом, недостатній досвід самостійної діяльності за обраною професією під час вибору першого робочого місця та ін.

«Проблему ускладнює те, що державні стандарти освіти, на які за визначенням повинні орієнтуватися ЗВО, розробляються неприпустимо повільно. Як результат, з цілої низки спеціальностей українські університети позбавлені сучасних якісно розроблених державних орієнтирів підготовки фахівців, які б утілювали в собі вимоги Закону «Про вищу освіту», відображали потреби ринку праці та суспільства загалом» (Ковтун, Сидоренко).

Проблемою сьогодення є невідповідність матеріальної бази закладів освіти сучасному виробництву, і вона вирішується по-різному. «Мало не повсюдними є ситуації, коли підприємство не може інтегрувати випускника вишу, бо на практиці його знання й навички «відірвані» від реальних потреб» (Бегма, 2018). Але слід відзначити, що за умови впровадження дуальної освіти чи її елементів у освітні процеси закладів освіти зазначені проблеми не будуть перепонами в отриманні якісної освіти.

Державно-приватне партнерство закладів освіти з виробництвом і бізнес-структурами – це така система, яка об'єднає зусилля в напрямі забезпечення здобувачам її якості.

Оскільки в нашій державі дуальна освіта робить лише перші кроки на шляху до системного партнерства виробничих підрозділів та ЗВО, в нагоді може стати вивчення досвіду інших країн.

Нами проаналізовані дослідження вітчизняних учених щодо впровадження дуальної форми навчання в освітні заклади Німеччини. Так, І. Бойчевська, вивчаючи досвід цієї країни, виокремлює чотири управлінські аспекти освітньої політики щодо виробничого навчання в межах дуальної системи освіти, а саме: державне регулювання (Закон про професійну освіту та нормативні акти), виробниче регулювання (укладання договорів, здійснення навчання на базі підприємства), соціальне партнерство (взаємодія представників роботодавців і найманих працівників), корпоративне регулювання (контроль за дотриманням правових і навчальних норм у процесі професійної підготовки).

«У педагогіці поняття «дуальна система» вперше було використане у ФРН у середині 1960 років для позначення нової форми організації професійного навчання, що пізніше поширилась і на інші німецькомовні країни – Австрію, Швейцарію. Дуальна освіта визначається як така, що поєднує навчання в професійному училищі та на підприємстві» (Бойчевська, 2009).

Після закінчення неповної середньої школи чи отримання атестату про середню освіту 70 % молоді Німеччини робить вибір на користь дуальної освіти (від лат. *dualis* – **подвійний**) та отримує одну з 350 ліцензованих у країні професій. Учні 1–2 дні на тиждень вивчають теоретичний курс безпосередньо в закладі освіти (профтехучилищі), а відповідно 3–4 дні на виробництві оволодівають навичками практичного навчання. Якщо випускник середньої школи не продовжує навчання в загальноосвітній гімназії, то він має обов'язково отримати професійну підготовку як основу для підвищення кваліфікації, отримання звання майстра чи започаткування власної справи. Підприємства долучаються до створення матеріальної бази та підготовки кадрів. При цьому несуть фінансові витрати, а відтак є зацікавленими як у змісті навчання, так і в його організації (Бойчевська, 2009); Марчук, 2007).

У Німеччині дуальна освіта є засобом професійної соціалізації молоді, яка отримує найкращі можливості для отримання кваліфікації. І основним джерелом формування молодішої генерації кваліфікованих німецьких робітників. Завдяки тісному зв'язку зі сферою праці вона забезпечує оптимальний старт трудового життя.

У справі розроблення тих чи інших аспектів стратегії та політики професійної освіти особливе значення має процес узгодження позицій і співпраця представників роботодавців і профспілок, державних і недержавних структур у межах спільної діяльності у Федеральному інституті професійної освіти.

«30/70» – такий принцип інноваційної форми навчання в Німеччині. 30 – теоретичний курс у закладі освіти, а 70 – безпосередньо професійна

діяльність на виробництві. При цьому роботодавець «ростить» свого працівника, помічаючи більш успішних, пропонуючи робочі місця по завершенню навчання кращим. Протягом усього терміну навчання роботодавець формує повний психологічний портрет претендента на працевлаштування, тож тримісячний випробувальний термін не має в цій ситуації сенсу. Також зазначимо, що курсові та дипломні роботи за дуальної форми навчання – це реальні дослідження професійних завдань і вирішення існуючих проблем на виробництві чи в певній установі.

Тож німецька система дуальної освіти обстоює принципи обов'язкової наближеності як курсових, так і дипломних проєктів до реальних виробничих проблем, задач, запитів, викликів. Логічно передбачити, що віддаленість тих чи інших проєктів зводить нанівець зусилля студента, який вирішував «примарне» завдання.

Дуальна освіта як інноваційна форма підготовки фахівців у закладах вищої освіти України реалізується нині на основі низки нормативних документів: Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про зайнятість населення», «Кодекс законів про працю України»; «Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти», з урахуванням постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку укладання договору про стажування студентів вищих та учнів професійно-технічних навчальних закладів на підприємствах, в установах та організаціях і Типової форми договору про стажування студентів вищих та учнів професійно-технічних навчальних закладів на підприємствах, в установах та організаціях» та ін.

Одним зі стратегічних напрямів модернізації вищої освіти є дуальні освітні програми. Вони розширюють шанси закладів освіти на успішне функціонування й гармонійний розвиток в умовах глобалізації ринку освітніх послуг.

Дуальна освіта сприяє більш глибокому й різнобічному професійному розвитку студентів, що підвищує їх конкурентоспроможність на ринку праці (Яковенко, 2016).

У Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти «важливим є створення умов для поєднання роботи з навчанням як у форматі здобуття освіти за вечірньою або заочною формою навчання, так і у форматі практичної підготовки здобувачів вищої освіти денної форми навчання та здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти на робочих місцях» (Кримчак, 2019).

У наказі МОН «Щодо запровадження пілотного проєкту в закладах фахової передвищої та вищої освіти з підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти» затверджено перелік закладів його реалізації. Однак, у цьому самому документі зазначається, що директорат вищої освіти й освіти дорослих щорічно за поданням керівників закладів

здійснюватиме корегування цього списку учасників проекту (Наказ МОН №1296 від 15.10.19р. «Щодо запровадження пілотного проекту закладах фахової передвищої та вищої освіти з підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти»).

Під час презентації проекту Міністерства закордонних справ Німеччини «Пілотний проект дуальної вищої освіти в Україні», яка відбулася під час семінару «Практичні кроки по впровадженню дуальної освіти в вищих навчальних закладах України» у Федерації роботодавців України було зазначено, що «вирішення проблемних питань у сфері вищої та технічної освіти є нагальним питанням, оскільки рівень кваліфікацій, який отримують випускники закладів освіти, не відповідає потребам роботодавців». А під час проведення заходу зазначалося як роботодавцями, так і освітянами, що дуальна форма освіти забезпечить підготовку студентів до реальних вимог роботодавців, забезпечить високий рівень кваліфікації випускника, вирішить кадрові питання (Дуальна освіта – ключовий пріоритет українських роботодавців. Федерація роботодавців України).

Звичайно, забезпечення високого рівня кваліфікації випускників є постійним завданням будь-якого рівня освіти. Проте дуальна освіта як одна з інноваційних форм підготовки фахівців покликана вирішити кадрові питання як виробництва, так і закладів освіти.

«Дуальна форма здобуття освіти передбачає навчання на робочому місці з виконанням посадових обов'язків відповідно до умов трудового договору» (Кримчак, 2019). Набуті в ЗВО знання студент поглиблює та закріплює на виробництві; він чітко бачить коло своїх посадових обов'язків та вимог, які висуває трудовий договір.

Дуальна система підготовки – «одна з найефективніших форм підготовки кадрів у світі, яка широко розповсюджена в промислово розвинених країнах і є основною системою підготовки кадрів» (Яковенко, 2016).

Упровадження дуальної форми освіти в Україні є перспективним напрямом розвитку ЗВО, сфери вищої та технічної освіти. А вивчення досвіду європейських країн щодо її організації сприятиме налагодженню системи підготовки висококваліфікованих кадрів в Україні.

У Законі України «Про освіту» зазначено, що «основними формами здобуття освіти є: інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева); індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві); дуальна» (Закон України «Про освіту»).

Дуальна форма здобуття освіти – це спосіб отримання освіти, який поєднує навчання осіб у закладах освіти з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах, організаціях на основі договору з метою набуття певної кваліфікації. Вона омріяний формат сучасної молоді. Ще перебуваючи в стінах закладів здобувачі освіти мають оптимальну

можливість отримати певну самостійність, мати грошову винагороду за свою працю, менш проблематично адаптуватися як до дорослого життя, так і до умов професійної діяльності.

На шляху до впровадження в закладах освіти цієї форми підготовки фахівців важливим є досягнення балансу інтересів закладів освіти, роботодавців та здобувачів освіти.

Дуальну форму навчання мають право обирати здобувачі освіти, які навчаються за денною або іншими формами здобуття освіти й виявили особисте бажання та пройшли відбір у роботодавця. Зі здобувачем освіти укладається тристоронній договір: із закладом освіти та роботодавцем щодо навчання за дуальною формою здобуття освіти, і має кожен виконувати свої зобов'язання в межах договору. Така тісна співпраця виробничих структур і закладів освіти, як показує зарубіжний досвід, є результативною та дає право говорити про певні переваги дуальної форми навчання. «Дуальна освіта має безліч переваг перед традиційною системою, що використовується на сьогоднішній день в Україні. Однак для того щоб реалізувати головні постулати дуального навчання, потрібно, щоб соціум був до цього готовий. Звертаючи увагу на величезний стрибок у розвитку української школи, можна незабаром очікувати змін у системі освіти університетів і коледжів. Дуальна система – один із найефективніших способів узгодити принципи вищої та професійної освіти в Україні» (Дуальна система освіти: про принципи і можливості реалізації в Україні, с. 1).

Дуальна освіта як інноваційна форма підготовки фахівців у закладах вищої освіти сприяє підвищенню рівня мотивації до навчання здобувачів освіти, систематичному перегляду освітніх програм з ініціативи та за участю роботодавців відповідно до модернізації виробництва, залученню працівників виробництва до освітньої діяльності, наближенню набутих випускником професійних компетентностей до вимог ринку праці, підвищенню рівня конкурентоздатності випускників закладів освіти на ринку праці через залучення роботодавців до організації освітнього процесу, зайнятості молоді, можливості навчання під час професійної діяльності, забезпеченню випускників робочими місцями, швидкій адаптації випускників на першому робочому місці тощо. При цьому здобувачі освіти, роботодавці та заклад освіти є рівноправними партнерами організації освітнього процесу професійної підготовки майбутнього фахівця. Саме усвідомлення партнерами своєї рівноправності в цьому напрямі стане запорукою успішної співпраці всіх зацікавлених сторін.

Набуття практичних професійних компетентностей є спільним завданням закладів освіти та роботодавців. Взаємопроникнення науки, виробництва, освіти та громадського сектору в середовищі дуальної форми підготовки фахівців забезпечать упровадження інноваційних змін, підвищення якості освітнього процесу.

Навчання нового покоління має здійснюватися по-новому: нові підходи, методи, форми тощо. Імпульсивність сучасних здобувачів освіти не завжди поєднується з глибокою допитливістю. При цьому поверховість сприйняття знань не заважає прагненню, сильній мотивації застосувати отриману інформацію на практиці. І саме тому дуальна форма здобуття освіти є актуальною та затребуваною часом. Обґрунтований баланс теорії та практики під час освітнього процесу забезпечує скорочення терміну адаптації до умов професійної діяльності, зменшує ризики щодо швидкої та частоті зміни професії тощо.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Дуальна освіта є інноваційною формою підготовки фахівців у закладах вищої освіти. Вона реалізується відповідно до низки нормативних документів і покликана забезпечити підготовку студентів до реальних вимог роботодавців і забезпечити високий рівень кваліфікації випускника.

Дуальні освітні програми – стратегічний напрям модернізації вищої освіти. Він розширює шанси закладів освіти на успішне функціонування й гармонійний розвиток у конкурентних умовах ринку освітніх послуг. Досвід європейських країн, зокрема Німеччини, передує реалізації дуальної форми навчання в Україні.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у доступному викладі головних постулатів дуального навчання, вивченні основних аспектів готовності соціуму до впровадження цієї форми навчання, розробка методів вивчення шляхів досягнення балансу інтересів закладів освіти, роботодавців та здобувачів освіти. Подальших наукових розвідок потребують методи, форми, технології дуальної форми здобуття вищої освіти в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

- Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти.* Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80/print> (*The concept of specialists' training in the dual form of education.* Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80/print>).
- Закон України «Про освіту».* Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n3> (*Law of Ukraine "On Education".* Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n3>).
- Бойчевська, І. (2009). *Роль системи дуальної освіти у професійній підготовці молоді у Німеччині.* Режим доступу: https://library.udpu.edu.ua/library_files/poriv_ped_stydii/2009/2009_2_8.pdf (Boichevska, I. (2009). *The role of the dual education system in vocational training for young people in Germany.* Retrieved from: https://library.udpu.edu.ua/library_files/poriv_ped_stydii/2009/2009_2_8.pdf).
- Марчук, Е. В. (2007). *Современные тенденции развития начального профессионального образования в Германии. Вестник ТГПУ, 7 (70), 144-145.* (Marchuk, E. V. (2007). *Current trends in the development of primary vocational education in Germany. Newsletter TSGU, 7 (70), 144-145.*

Herbert Baumann (1989). *Wirtschaftslehre fur berufsbildende Schulen in Rheinland– Pfalz*. Koln-Munchen: Stamm-Verlag, 250.

Наказ МОН № 1296 від 15.10.19 р. «Щодо запровадження пілотного проекту закладах фахової передвищої та вищої освіти з підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти». Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-zaprovadzhennya-pilotnogo-proektu-u-zakladah-fahovoyi-peredvishoyi-ta-vishoyi-osviti-z-pidgotovki-fahivciv-za-dualnoyu-formoyu-zdobuttya-osviti> (*Minister of education and science Order No. 1296 of October 15, 19 “On the introduction of the pilot project of institutions of professional higher and higher education for the training of specialists in the dual form of education”*). Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-zaprovadzhennya-pilotnogo-proektu-u-zakladah-fahovoyi-peredvishoyi-ta-vishoyi-osviti-z-pidgotovki-fahivciv-za-dualnoyu-formoyu-zdobuttya-osviti>

Дуальна система освіти: про принципи і можливості реалізації в Україні. Режим доступу: <https://buki.com.ua/news/dualna-systema-osvity-pro-pryntsyru-i-mozhlyvosti-realizatsiyi-v-ukrayini/> (*Dual system of education: about principles and possibilities of realization in Ukraine*). Retrieved from: <https://buki.com.ua/news/dualna-systema-osvity-pro-pryntsyru-i-mozhlyvosti-realizatsiyi-v-ukrayini/>).

Ковтун, О., Сидоренко, С. Незалежне оцінювання якості освітніх послуг здобувачами вищої освіти: досвід та перспективи. Режим доступу: <file:///C:/Users/admin/Downloads/12910-33552-1-SM.PDF> (Kovtun, O., Sidorenko, S. *Independent assessment of the quality of educational services by higher education recipients: experience and perspectives*). Retrieved from: <file:///C:/Users/admin/Downloads/12910-33552-1-SM.PDF>).

Яковенко, К. В. (2016). Реалізація дуальної системи освіти в підготовці майбутніх фахівців з інформаційних технологій. Режим доступу: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPIPress/25362/1/Elita_2016_45_1_Yakovenko_Realizatsiia.pdf (Yakovenko, K. V. (2016). *Implementation of a dual education system in the training of future IT professionals*. Retrieved from: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPIPress/25362/1/Elita_2016_45_1_Yakovenko_Realizatsiia.pdf).

Крымчак, Л. Ю. (2019). Система дуальної освіти як умова якісної підготовки конкурентоспроможних професіоналів до ринку праці в Україні. Режим доступу: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/11/part_2/20.pdf (Krymchak, L. Yu. (2019). *Dual education system as a condition for qualitative preparation of competitive professionals in the labor market in Ukraine*. Retrieved from: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/11/part_2/20.pdf).

Бегма, О. (2018). На виробництво – вже підготовленим. *Сільські вісті*, 15. Режим доступу: <http://www.silskivisti.kiev.ua/19562/index.php?n=38199> (Begma, O. (2018). *For production – already prepared*. *Village news*, 15. Retrieved from: <http://www.silskivisti.kiev.ua/19562/index.php?n=38199>).

Вем'ян, В. Г. (2015). Дуальна форма професійної освіти як умова ефективного рішення завдань модернізації освіти. *Психологія: реальність і перспективи*, 5, 29–34. (Vemyan, V. G. (2015). *Dual form of vocational education as a condition for effective solution of the problems of education modernization*. *Psychology: Reality and Perspectives*, 5, 29–34. Retrieved from: <http://openarchive.nure.ua/bitstream/document/7811/1/%d0%94%d0%a3%d0%90%d0%9b%d0%ac%d0%9d%d0%90%20%d0%a4%d0%9e%d0%a0%d0%9c%d0%90%20%d0%9f%d0%a0%d0%9e%d0%a4%d0%95%d0%a1%d0%86%d0%99%d0%9d%d0%9e%d0%87%>

20%0%9e%0%a1%0%92%0%86%0%a2%0%98%20%0%af%0%9a%20%0%a3%0%9c%0%9e%0%92%0%90%20%0%95%0%a4%0%95%0%9a%0%a2%0%98%0%92%0%9d%0%9e%0%93%0%9e%20%0%a0%0%86%0%a8%0%95%0%9d%0%9d%0%af%20%0%97%0%90%0%92%0%94%0%90%0%9d%0%ac%20%0%9c%0%9e%0%94%0%95%0%a0%0%9d%0%86%0%97%0%90%0%a6%0%86%0%87%20%0%9e%0%a1%0%92%0%86%0%a2%0%98.pdf).

Дуальна освіта – ключовий пріоритет українських роботодавців. Федерація роботодавців України. Режим доступу: <http://fru.ua/ua/media-center/archive/dualna-osvita-kliuchovi-priorytet-ukrainskykh-robotodavtsiv> (*Dual education is a key priority for Ukrainian employers. Federation of Employers of Ukraine.* Retrieved from: <http://fru.ua/ua/media-center/archive/dualna-osvita-kliuchovi-priorytet-ukrainskykh-robotodavtsiv>).

РЕЗЮМЕ

Курок Вера, Гребеник Антон. Дуальное образование как инновационная форма подготовки специалистов в учреждениях высшего образования.

В статье представлено и охарактеризовано дуальное образование как инновационная форма подготовки специалистов в учебных заведениях; сосредоточено внимание на роли практической подготовки специалиста как неотъемлемого условия профессионального становления в период рыночной трансформации экономики; сделано акцент на опыте Германии по внедрению дуального образования, на нормативные документы этой страны и нашего государства; определен круг лиц, имеющих право на получение образования за дуальной формой обучения и перспективы их трудоустройства. Акцентировано, что при этом практическая подготовка является неотъемлемым условием профессионального становления, а дуальная форма получения образования является актуальной и востребованной временем.

Ключевые слова: дуальная форма получения образования, учебное заведение, профессиональная подготовка, профессиональная деятельность, профессиональная социализация, кадровый потенциал.

SUMMARY

Kurok Vera, Grebenik Anton. Dual education as an innovative form of specialist's training in higher education institutions.

The article presents and describes dual education as an innovative form of specialist's training in education institutions; focuses on the role of the specialist's practical training as an indispensable condition of professional attitude during the period of market transformation of the economy; reference is made to the experience of Germany in the introduction of dual education, to the normative documents of this country and our state: the persons' circle entitled to receive education in dual education and employment prospects are outlined. It is emphasized that practical training is an indispensable condition for professional development, and the dual form of education is relevant and time consuming. Dual education programs are a strategic direction for the modernization of higher education. It enhances the chances of education institutions to operate and harmonize successfully in the competitive market of educational services.

The experience of European countries, including Germany, precedes implementation of dual education in Ukraine. In the development of various aspects of vocational education strategy and policy, the process of positions reconciling and representatives of employers and trade unions cooperation, state and non-state structures in the framework of joint activities

on dual training is of particular importance. Introduction of dual education in Ukraine is a promising area for the development of higher educational establishments, higher education and technical education. And studying the experience of European countries regarding its organization will help to establish a system of training highly qualified personnel in Ukraine.

The dual form of education is a way of obtaining education that combines education of individuals in education institutions with on-the-job training at enterprises, institutions, organizations on the basis of a contract in order to acquire a certain qualification. It is the dreamy format of modern youth. Even within the walls of the education institutions, the educators have the optimum opportunity to gain some independence, to have a monetary remuneration for their work, and to adapt to adult life and professional conditions less problematic.

Key words: *dual form of education, educational establishment, vocational training, professional activity, professional socialization, human resources potential.*

УДК 378.1:355.232.2

Роман Невзоров

Харківський національний університет Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба

ORCID ID 0000-0003-1496-2465

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/248-256

НАЗЕМНЕ НАВЧАННЯ БОЙОВИМ ПОЛЬОТАМ ЯК УМОВА ЯКІСНОЇ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЛЬОТЧИКІВ ТАКТИЧНОЇ АВІАЦІЇ

Автором досліджено сучасні погляди на проблему наземного навчання бойовим польотам майбутніх льотчиків тактичної авіації. Визначено завдання, психолого-педагогічні закономірності наземного навчання бойовим польотам та основні бойові якості майбутнього льотчика тактичної авіації. Наземне навчання бойовим польотам схарактеризовано як самостійний напрям військової педагогіки. Обґрунтовано педагогічну систему «наземної бойової підготовки майбутніх льотчиків тактичної авіації».

Ключові слова: *майбутній льотчик тактичної авіації, навчання бойовим польотам, психолого-педагогічні закономірності, педагогічна система, прийоми навчання, зміст навчання.*

Постановка проблеми. Одним з основних завдань освітнього процесу льотного закладу вищої військової освіти (ЛЗВВО) є формування в майбутніх льотчиків знань, умінь, навичок виконання бойових завдань. Зростання обсягів науково-технічної інформації, інтенсивне впровадження в бойове застосування авіації досягнень науки й техніки, розвиток тактичних прийомів і способів бойового застосування підрозділів авіації обумовили необхідність глибокого засвоєння великого обсягу знань із тактики авіації, набуття навичок із підготовки й виконання бойових польотів. Таким чином, постійний розвиток прийомів і способів збройної боротьби вимагає набуття майбутніми льотчиками тактичної авіації навичок самовдосконалення, що, у свою чергу, обумовлює необхідність адекватних змін у сфері навчання виконанню бойових польотів.

Характер дій екіпажів, підрозділів і частин авіації в сучасному бою вимагає від майбутніх військових льотчиків тактичної авіації високого рівня розвитку розумових здібностей, тактичного мислення, вміння міцно засвоювати нові знання, здатності правильно орієнтуватись у швидкоплинній повітряній обстановці, аналізувати різноманітну й велику за обсягом тактичну інформацію, швидкого прийняття оптимальних рішень під час бойового польоту. Реалізація цих вимог можлива лише за умови забезпечення активізації розумової діяльності майбутніх військових льотчиків на всіх етапах їх професійної підготовки за результатами застосування відповідних форм, методів і прийомів навчання. Тому навчання бойовим польотам повинно забезпечити вирішення таких основних складних завдань: фундаменталізація теоретичної підготовки зі спеціальних і тактичних дисциплін; інтенсифікація навчання на всіх видах занять із тактичних і спеціальних дисциплін; формування творчого гнучкого тактичного мислення, стійкості до впливу чинників бойового польоту, образності мислення в бойовому польоті, фізичної витривалості; виховання установки на перемогу, ініціативності, воєнної хитрості; розробка й упровадження нових форм і способів бойового застосування підрозділів авіації, тактичних прийомів і бойових маневрів; пошук і впровадження нових форм і методів навчання (Квятош, 2010).

Вищезазначене обумовлює необхідність формування не лише особистісних якостей майбутнього льотчика тактичної авіації, але й удосконалення освітнього процесу в цілому щодо навчання бойовим польотам.

Аналіз актуальних досліджень. Над проблемою успішності навчання майбутніх військових льотчиків працюють учені різних напрямів: психологи, фізіологи, інженери, авіаційні лікарі, методисти льотного навчання, фахівці фізичної підготовки та ін. Серед психолого-педагогічних досліджень, що направлені на проблему підготовки авіаційних фахівців, назвемо такі: Т. Плачинда (Плачинда, 2014) розробила теоретичні й методичні засади забезпечення якості професійної підготовки курсантів льотних навчальних закладів; О. Керницький (Керницький, 2015) розглядав процес формування готовності курсантів льотних навчальних закладів до професійної діяльності; П. Оніпченком (Оніпченко, 2004) проведено аналіз професійно-педагогічної підготовки льотно-інструкторського складу ЛЗВВО; Д. Приходько (Приходько, 2005) працював над особливостями станів психічного напруження курсантів-льотчиків у період наземної підготовки. Проте можна зазначити, що ефективність підготовки військових льотчиків багато в чому залежить від того, наскільки в освітньому процесі ЛЗВВО, зокрема його змісті, розуміються та використовуються психолого-педагогічні умови підготовки майбутніх льотчиків тактичної авіації до виконання бойових польотів.

Викладене вище дозволило визначити **мету** статті – обґрунтування необхідності впровадження наземного навчання бойовим польотам

майбутніх льотчиків тактичної авіації як окремого напрямку професійної підготовки означених фахівців.

Для реалізації мети було використано загальнонаукові **методи дослідження** (аналіз, синтез, зіставлення, узагальнення, систематизація) для вивчення наукових джерел із професійної підготовки майбутніх військових льотчиків і визначення напрямів удосконалення наземного навчання бойовим польотам.

Виклад основного матеріалу. Основним завданням наземного навчання бойовим польотам майбутніх льотчиків тактичної авіації, на нашу думку, є формування навичок визначення (розробки) й застосування сукупності принципів, способів організації, побудови та здійснення теоретичної та практичної діяльності щодо підготовки й ведення протиборства бойових авіаційних комплексів з урахуванням оновлення технологій бойового застосування авіації. З урахуванням визначеного завдання процес наземного навчання доцільно побудувати з урахуванням таких психолого-педагогічних закономірностей:

– **недоліки** в навчанні змісту й порядку підготовки до бойових польотів (навчання моделюванню та плануванню бойових польотів) у реальних бойових умовах складно компенсувати досконалістю навченості виконанню стандартних тактичних прийомів і бойових маневрів;

– у процесі навчання порядку підготовки до виконання бойових польотів доцільно навчити майбутніх льотчиків визначати такі закономірності: відповідності наявних сил і засобів меті бойового польоту та поставленому бойовому завданню; відповідності можливостей комплексу авіаційного озброєння умовам виконання бойового польоту; зосередження зусиль проти уразливих елементів (дій, напрямів, об'єктів тощо) противника; залежності ефективності виконання бойового завдання від постійної дезінформації (приховування, введення в оману) противника щодо задуму бойового польоту й тактичних прийомів (бойових маневрів) застосування авіаційних засобів ураження;

– навчання майбутніх льотчиків розробці й застосуванню стратегем (планів) бойових польотів забезпечує формування навичок упередження противника в застосуванні засобів ураження;

– формування навичок постійного (від зльоту до посадки) пошуку в повітряному просторі тактично вигідних положень відносно елементів бойового авіаційного комплексу противника;

– інтенсивне бойове маневрування вимагає формування переносимості великих перевантажень, стійкості просторового орієнтування відносно засобів повітряного й наземного противника, випереджального оперативного тактичного мислення в умовах дефіциту часу;

– формування мотиваційно-вольових якостей: мотивація на агресивне захоплення й утримання тактичної переваги в бойових польотах,

мотивація на одержання перемоги, управління собою та мобілізація сил у бойовому польоті, самоконтроль, самооцінка готовності до виконання бойового польоту.

Таким чином, навчання бойовим польотам в умовах сучасного темпу розвитку авіаційної техніки буде результативним, коли воно буде здійснюватися відповідно до обґрунтованих психолого-педагогічних закономірностей з урахуванням сучасного стану й перспектив розвитку бойового застосування авіації.

Спираючись на постулати концепції людського фактору, що обґрунтовані науковцями (Байнетов, 2010), можна визначити чотири основні бойові якості майбутнього військового льотчика, які необхідно розвивати в процесі наземного навчання бойовим польотам: потреби й мотиви; професійна підготовленість до виконання бойових польотів; працездатність в умовах бойових польотів і функціональні резерви; професійно важливі якості. Визначені якості повинні бути спрямовані на формування системи знань, умінь і навичок нейтралізації переваг противника та максимальної реалізації власних бойових можливостей у конкретних умовах повітряно-тактичної обстановки.

Тому вважаємо за доцільне виокремити наземне навчання бойовим польотам майбутніх військових льотчиків тактичної авіації (наземну бойову підготовку майбутніх льотчиків тактичної авіації) як самостійний напрям військової педагогіки та досліджувати особливості навчання професійній діяльності військового льотчика на різних етапах підготовки й виконання бойових польотів.

Характерною ознакою наземного навчання бойовим польотам як окремого напрямку військової педагогіки є особливо чіткий прояв наукової теорії в навчанні мистецтву підготовки й виконання бойових польотів. Тому «наземна бойова підготовка майбутніх льотчиків тактичної авіації», як окремий напрям наукової теорії, повинна використовувати результати й узагальнення професійної педагогіки й синтезувати та спиратися на теоретичні ідеї інших наук про людину.

Предметом наземного навчання бойовим польотам майбутніх льотчиків тактичної авіації є процес формування на землі особистості майбутнього льотчика тактичної авіації здатного до ефективної бойової діяльності в повітрі.

Об'єктом наземного навчання бойовим польотам є особистість майбутнього льотчика тактичної авіації, яка формується та розвивається на землі відповідно до вимог і умов бойових польотів.

Відповідно до основних ознак військово-педагогічної науки наземне навчання бойовим польотам здійснює вивчення таких теоретичних проблем:

– виявлення закономірностей розвитку й формування особистості майбутнього льотчика тактичної авіації в умовах спеціально організованого наземного виховання та навчання бойовим польотам;

- визначення або уточнення задач наземного навчання бойовим польотам;

- удосконалення змісту наземного виховання та навчання бойовим польотам;

- розвиток методології наземного навчання бойовим польотам.

Виходячи з цього, поняття наземного навчання бойовим польотам (наземної бойової підготовки) майбутніх льотчиків тактичної авіації може бути сформульоване таким чином: наземне навчання бойовим польотам (наземна бойова підготовка) майбутніх льотчиків тактичної авіації – напрям військово-педагогічної науки, що вивчає закономірності формування на землі особистості, бойова діяльність якої здійснюється в повітрі, та дає обґрунтування змісту, формам і методам системи наземного виховання, навчання та взагалі освіти майбутніх льотчиків тактичної авіації.

Протягом останнього століття питання обґрунтування системи професійної підготовки льотного складу досліджували передусім психологічна й медична науки, а також у сфері підготовки військових льотчиків – військова педагогіка, у сфері підготовки цивільних льотчиків – професійна педагогіка. Історія розвитку теорії професійної підготовки льотного складу має велику кількість прикладів, коли здійснювалися спроби систематизувати науковий напрям, що лежить в основі теорії навчання льотчиків. До найбільш близьких до рішення даної проблеми, можна віднести розробку психолого-педагогічної теорії льотного навчання, поняття якої ототожнювалося з поняттям «авіаційна психологія та педагогіка». Але при цьому не вирішувалася задача наземного навчання майбутніх льотчиків тактичної авіації мистецтву підготовки й виконання бойових польотів. Підготовка здійснювалася на основі «методики льотного навчання», що включала основні положення «авіаційної психології та педагогіки», як складової частини.

Тому вважаємо за доцільне розробити педагогічну систему наземної бойової підготовки майбутніх льотчиків тактичної авіації, що як прикладний аспект включає в себе практичну діяльність із наземного виховання майбутнього бойового льотчика: систему знань, умінь, навичок і здібностей підготовки та виконання бойових польотів.

Основними елементами системи наземної бойової підготовки майбутніх льотчиків тактичної авіації можна вважати тренажерну, фізичну, теоретичну та психологічну підготовку (Байнетов, 2010).

Р. Макаров вважає, що під структурою педагогічної системи професійної підготовки льотчиків слід розуміти спеціальну цілеспрямовану просторово-часову інтеграцію елементів підготовки в інтересах отримання системою запрограмованого педагогічного результату (Макаров, 2000). Таким чином, педагогічна система наземної бойової підготовки майбутніх льотчиків тактичної авіації забезпечує інтеграцію процесів теоретичної, фізичної, психологічної, тренажерної

підготовки та фокусує часткові педагогічні процеси на досягнення мети – забезпечення якості наземного навчання бойовим польотам майбутніх льотчиків тактичної авіації.

Відтак, метою педагогічної системи наземної бойової підготовки майбутніх льотчиків тактичної авіації є розвиток теорії навчання й виховання щодо організації та здійснення цілеспрямованої якісної підготовки до бойової діяльності з урахуванням існуючої специфіки (умов і вимог) бойового застосування підрозділів тактичної авіації.

Ураховуючи вищезазначену мету педагогічної системи наземної бойової підготовки майбутніх льотчиків тактичної авіації можна визначити такі основні її складники:

- загальна система наземного навчання бойовим польотам;
- система теоретичного навчання бойовим польотам;
- системи наземного практичного навчання бойовим польотам;
- методики наземного навчання бойовим польотам;
- системи засобів наземного навчання бойовим польотам;
- системи підготовки викладацького складу та інструкторів авіаційних тренажерів.

Характерною ознакою педагогічної системи наземної бойової підготовки майбутніх льотчиків тактичної авіації є наявність таких специфічних форм педагогічного процесу (Байнетов, 2010):

- підготовка до бойових дій до отримання бойового завдання;
- підготовка до бойових дій після отримання бойового завдання;
- контроль готовності до виконання бойового польоту;
- відпрацювання бойових польотів на авіаційних тренажерах, імітаційних засобах;
- розбір бойових польотів;
- підготовка до наступного бойового вильоту.

Педагогічний процес наземного навчання бойовим польотам майбутніх льотчиків тактичної авіації пов'язаний з умовами бойової діяльності льотчика в системі «льотчик → бойовий авіаційний комплекс → бойові завдання», що визначає основні особливості прийомів та змісту наземного навчання бойовим польотам (Байнетов, 2010), а саме:

- зміст навчання нерозривно пов'язаний із сучасними умовами виконання бойових польотів і діяльністю льотчика в процесі підготовки й виконання різних видів бойових польотів;
- прийоми навчання залежать від тактичних прийомів, бойових маневрів, форм, способів, умов підготовки та бойового застосування авіації;
- прийоми навчання враховують вплив на тих, хто навчається, стресових ситуацій бойового польоту;

– прийоми навчання включають штучне створення стресових ситуацій умов підготовки й виконання бойових польотів із метою навчання визначенню способів виходу з них;

– прийоми навчання враховують наявність жорстких обмежень по відхиленням від вимог безпеки польотів.

Таким чином, основними особливостями дослідження закономірностей функціонування «системи наземної бойової підготовки майбутніх льотчиків тактичної авіації», що проводяться з використанням системного підходу, є (Ягупов 2002, 2012):

– система наземної бойової підготовки майбутніх льотчиків тактичної авіації, як предмет дослідження, розглядається цілісною структурою, яка складається з відносно окремих елементів (підсистем) – етапів (розділів) підготовки, кожен з яких, у свою чергу, сам може бути системою;

– єдність елементів системи – етапів (розділів) підготовки досягається визначеними зв'язками й відносинами між ними, що надає визначені властивості всій системі, що не є простою сумою властивостей її елементів;

– елементи системи – етапи (розділи) підготовки – здійснюють взаємний вплив один на одного.

Висновки. Отже, на основі вищевикладеного можна зробити такі висновки:

1. Протиріччя між високими вимогами підготовленості льотчиків тактичної авіації до виконання бойових завдань та існуючим станом навчання бойовим польотам майбутніх льотчиків тактичної авіації можуть бути вирішені шляхом надання педагогічному процесу наземного навчання бойовим польотам статусу напряму військово-педагогічної науки.

2. Наземне навчання бойовим польотам майбутніх льотчиків тактичної авіації – напрям військово-педагогічної науки, що вивчає закономірності формування на землі особистості, бойова діяльність якої здійснюється в повітрі, та дає обґрунтування змісту, формам і методам навчання, виховання й освіти майбутніх льотчиків тактичної авіації.

Перспективою подальших наукових розвідок вбачаємо аналіз змісту діяльності військового льотчика в процесі підготовки й виконання різних видів бойових польотів.

ЛІТЕРАТУРА

- Байнетов, С. (ред.) (2010). *Хрестоматия человеческого фактора в авиации через призму безопасности полётов (круг чтения)*. Москва: МАКЧАК (Bainetov, S. (ed) (2010) *The anthology of the human factor in aviation through the prism of flight safety (a circle of reading)*. Moscow: МАКЧАК).
- Квятош, Е. (2010). *Развитие интеллектуальных способностей на основе информационных технологий в профессиональной подготовке военного летчика* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08). Краснодар (Kviatosh E. (2010) *The development of intellectual abilities based on information technology in the professional training of a military pilot* (PhD thesis abstract). Krasnodar).

- Керницький, О. (2015). Формування готовності курсантів льотних навчальних закладів до професійної діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 41 (94), 155-162 (Kernytskyi, O. (2015). Formation of readiness of cadets of flight educational institutions for professional activity. *Pedagogy of creative personality formation in higher and general academic schools*, 41 (94), 155-162).
- Макаров, Р. (2000). *Психологические основы дидактики лётного обучения*. Москва: МАКЧАК, ГЛАУ (Makarov, R. (2000). *Psychological bases of didactics of flight training*. Moscow: МАКЧАК, GLAU).
- Онипченко, П. (2004). *Професійно-педагогічна підготовка льотно-інструкторського складу ВПС України у вищих навчальних військових закладах* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Луганськ (Onipchenko, P. (2004). *Professional-pedagogical training of the flight-training personnel of the Air Force of Ukraine in higher education military establishments* (PhD thesis). Luhansk).
- Плачинда, Т. (2014). *Професійна підготовка майбутніх авіаційних фахівців: зарубіжний і вітчизняний досвід та шляхи підвищення якості: монографія*. Кіровоград: Полімед-Сервіс (Plachynda, T. (2014). *Professional training of future aviation specialists: foreign and domestic experience and ways to improve quality: monograph*. Kirovohrad: Polimed-Servis).
- Приходько, Д. (2005). Актуальні проблеми моделювання напружених психічних станів курсантів-льотчиків у період наземної підготовки. *Війна й насильство: минуле та майбутнє*: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 60-річчю перемоги у Великій Вітчизняній війні (Харків, 25 квіт. 2005 р.). Харків: АЦЗУ, 53-54. (Prykhodko, D. (2005). Current problems of modeling of tension mental states of cadets-pilots in the period of ground training. *War and violence: past and future: materials of scientific-practical. conf., dedicated 60th Anniversary of Victory in the Great Patriotic War* (Kharkiv, April 25, 2005).
- Ягупов, В. (2002). *Педагогіка*. Київ: Либідь (Yagupov, V. (2002). *Pedagogy*. Kyiv: Lybid).
- Ягупов, В. (2012). Провідні методологічні характеристики основних видів компетентності майбутніх фахівців, що формуються в системі професійно-технічної освіти. *Модернізація професійної освіти і навчання*, 2, 45-59 (Yagupov, V. (2012). Leading methodological characteristics of the main types of competencies of future specialists formed in the system of vocational-technical education. *Modernization of vocational education and training: collection of research papers*, 2, 45-59).

РЕЗЮМЕ

Невзоров Роман. Наземное обучение боевым полётам как условие качественной профессиональной подготовки будущих лётчиков тактической авиации.

Автором исследованы современные взгляды на проблему наземного обучения боевым полётам будущих лётчиков тактической авиации. Определены задачи, психолого-педагогические закономерности наземного обучения боевым полётам, а также основные боевые качества будущего лётчика тактической авиации. Наземное обучение боевым полётам охарактеризовано как самостоятельное направление военной педагогики. Обоснована педагогическая система «наземной боевой подготовки будущих лётчиков тактической авиации».

Ключевые слова: будущий лётчик тактической авиации, обучение боевым полётам, психолого-педагогические закономерности, педагогическая система, приёмы обучения, содержание обучения.

SUMMARY

Nevzorov Roman. Ground combat flight training as a condition of qualitative professional training for future tactical aviation pilots.

The constant development of techniques and methods of armed struggle necessitates activation, according to the results of the use of appropriate forms, methods, and techniques of training, the mental activity of military pilots at all stages of their professional training.

The aim of the article is the rationale of the need for introduction of ground combat flight training of future tactical aviation pilots as a separate line of professional training of the designated specialists.

The methods of research: general scientific (analysis, synthesis, comparison, generalization, systematization) were used to study scientific sources for the training of future military pilots and to identify areas for improving ground combat flight training.

Research results. Pedagogical system of ground combat training of future tactical aviation pilots contains the following components: a general system for ground combat flight training; a system of theoretical combat flight training; a systems of practical ground combat flight training; methods of ground combat flight training; a system of tools of ground combat flight training; a system of training of teaching and instructional staff of aviation simulators.

A characteristic feature of the pedagogical system of ground combat training of future tactical aviation pilots is presence of the following specific forms of the pedagogical process: preparation for combat operation before getting combat missions; preparation for combat operation after getting combat missions; examination of readiness for combat flight operation; practicing of combat flights on aviation simulators and modelling devices; analysis of combat flights; preparation for the next combat flight.

Conclusions. The contradictions between the high requirements for preparedness of tactical aviation pilots to perform combat missions and the current condition of training for combat flights of future tactical aviation pilots can be solved by giving the pedagogical process of ground combat flight training the status of discipline of military-pedagogical science.

Key words: *future tactical aviation pilot, training for combat flights, psychological and pedagogical patterns, pedagogical system, training techniques, content of training.*

УДК 613:378.016

Тетяна Парфіненко

Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна

ORCID ID 0000-0001-7442-9027

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/256-266

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНІВ СФОРМОВАННОСТІ ЗДОРОВОГО СТИЛЮ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я

Метою даної статті є визначення рівнів сформованості здорового стилю життя студентів факультету комп'ютерних наук Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна у процесі навчання основ здоров'я. Для досягнення поставленої мети використовувалися такі методи дослідження: теоретичного аналізу й узагальнення науково-педагогічної літератури, анкетування, тестування, педагогічний експеримент.

У статті наведено результати експериментальної перевірки методики формування здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я. У

педагогічному експерименті взяли участь студенти контрольної групи (n=72 осіб) та експериментальної групи (n=70 осіб). В експериментальній групі отримані дані засвідчили високий рівень сформованості всіх показників здорового стилю життя студентів, що підтвердило доцільність і ефективність упровадження методики формування здорового стилю життя студентів у освітній процес.

Ключові слова: студенти, здоровий стиль життя, педагогічний експеримент, методика навчання, основи здоров'я.

Постановка проблеми. З кожним роком увага до підготовки майбутніх фахівців, як до професіоналів своєї діяльності збільшуються. По-перше, це пов'язано з інтеграцією національної освіти в європейський освітній простір, а по-друге з постійно зростаючими вимогами до навчання студентів у закладах вищої освіти, яке спрямоване на забезпечення їх конкурентоспроможності на сучасному ринку праці. Однак, така ситуація потребує від студентів щоденних інтелектуальних, фізичних і психічних зусиль, які з часом не можуть не позначитися на стані здоров'я молоді.

Загальна тенденція до погіршення здоров'я спонукає реагувати заклади вищої освіти на ситуацію, що склалася. Одним із способів збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді є проведення здоров'яорієнтованої політики, шляхом формування здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я.

Особливої уваги під час професійної підготовки потребують студенти, які навчаються на факультеті комп'ютерних наук. Спосіб їх життя як майбутніх фахівців, так і безпосередньо працівників ІТ-сфери є дуже обмеженим через тривалу «сидячу» роботу за комп'ютером. Отже, одним із завдань освітнього процесу є допомогти студентам сформувати здоровий стиль життя, який стане невід'ємною частиною життєдіяльності особистості як сьогодні, так і в майбутньому. З цією метою було запроваджено в освітній процес дисципліну «Валеологія». Дана дисципліна спрямована на засвоєння студентами теоретичних основ науки про здоров'я, оволодіння комплексом оздоровчих умінь і навичок, розуміння механізмів організації життєдіяльності на принципах здорового стилю життя.

Аналіз актуальних досліджень. Сьогодні серед найпопулярніших і найпрестижніших професій на сучасному ринку праці – є професії ІТ-спрямування. Вже з раннього віку діти готують себе до майбутньої професії, просиджуючи велику кількість часу біля комп'ютеру, що не може не позначитися на психічному й фізичному стані здоров'я.

За визначенням фахівців, нині в Україні гостро постала загальна проблема оздоровлення дітей і підлітків та формування здорового способу їх життя. Стан здоров'я української молоді зумовлений багатьма факторами й оцінюється фахівцями медичних, педагогічних, психологічних наук як незадовільний. Формування здорового способу життя студентської молоді є однією з актуальних проблем нашого суспільства (Бублей, 2013).

Специфічність діяльності працівників ІТ-сфери полягає в тому, що люди багато часу проводять за комп'ютером у приміщенні, зберігаючи статичну позу, виконуючи складні завдання в умовах обмеженого часу, а також мало рухаючись та недостатньо спілкуючись зі своїми друзями. Крім того, тривала робота за комп'ютером може супроводжуватися неконтрольованим харчуванням, підвищеною стомлюваністю, зниженням працездатності, роздратуванням, безсонням і погіршенням загального стану здоров'я людини (Гасумова, 2010).

Статистичні дані також свідчать про те, що 70 % студентів технічних закладів освіти, практично, не дотримуються важливих компонентів здорового способу життя, а саме: раціональної праці, збалансованого харчування, помірної рухової активності й не відмовляються від усього того, що суттєво знижує резервні можливості їх організму (Раєвський, 2008).

Фахівці зазначають, що щоденне користування комп'ютерами може призвести до появи специфічного захворювання, такого як синдром комп'ютерного стресу (СКС). Дане захворювання супроводжується головними болями, запаленням очей, алергією, дратівливістю, в'ялістю та загальною депресією. Навіть у деяких випадках у постійних користувачів комп'ютерів може настати глибоке ураження центральної нервової системи, що обумовлює їх віртуальне існування (Залеський, 2013, с. 114).

Варто зазначити, що особливості професійної діяльності програмістів залишають свій відбиток і на особистісних якостях людини. Особи, які постійно працюють за комп'ютером, відрізняються сором'язливістю, некоммунікбельністю, вони не мають постійних друзів і з часом віддають перевагу спілкуванню з комп'ютером спілкуванню з іншими людьми (Грановская, 1997, с. 489).

Окреслена проблема знайшла також своє відображення в багатьох педагогічних, психологічних, медичних і соціологічних працях таких науковців, як О. Балакірева, Б. Бутенко, В. Крамар, О. Гладошук, В. Оржеховська, О. Вакулєнко, М. Самохін, В. Слободяник, Л. Лепіхова, Т. Титаренко, Ю. Ткач та ін.

Водночас, як показує практика більшість студентів, зокрема студентів факультету комп'ютерних наук, недостатньо чітко усвідомлюють залежність здоров'я від способу життя, слабо володіють навичками самоаналізу, самооцінки свого способу життя та стану здоров'я, самостійної діяльності з його збереження та зміцнення. Ураховуючи вище сказане, можна стверджувати, що формування здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я факультету комп'ютерних наук є актуальною і важливою темою дослідження.

Метою даної статті є визначити рівні сформованості здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використовувалися такі методи: теоретичного аналізу й узагальнення науково-педагогічної літератури, анкетування, педагогічний експеримент.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилося на базі Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Було виокремлено контрольну групу (n=72 осіб) та експериментальну групу (n=70 осіб).

Педагогічний експеримент складався з двох етапів – констатувального та формувального. На першому етапі було проведено анкетування студентів із метою визначення обізнаності їх у питаннях здорового стилю життя. Результати опитування показали недостатній рівень теоретичних і практичних знань у студентів щодо збереження та зміцнення здоров'я, а також наявність ситуативної мотивації, яка спрямована на задоволення тимчасових потреб. Ситуація, що склалася, засвідчила про необхідність розробки й упровадження методики формування здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я.

На другому формувальному етапі було узагальнено експериментальні дані та виявлено ефективність формування здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я.

Для встановлення змін, що відбуваються під час формування здорового стилю життя студентів, у ході реалізації методики формування здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я було уточнено критерії та показники:

мотиваційно-ціннісний (наявність у студентів ієрархії мотивів, установок, ціннісних орієнтацій, життєвих принципів, позиції),

когнітивно-теоретичний (наявність у студентів системи знань і уявлень про способи дій, форми й методи організації здорової життєдіяльності),

операційно-технологічний (наявність у студентів необхідних умінь і навичок для реалізації здоров'язбережувальних технологій за допомогою складання індивідуальних та евристичних програм, що впливають на всебічний розвиток особистості),

рефлексивно-оціночний (наявність сформованості самооцінки та самоконтролю студентів до реалізації здорового стилю життя). На їх підставі уточнено рівні сформованості здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я, а саме: *високий, середній, низький*.

1. За результатами педагогічного експерименту було встановлено, що на початку експерименту в контрольній групі високий рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту здорового стилю життя в процесі навчання основ здоров'я мали 6,9 % студентів, середній рівень – 31,7 %, низький рівень – 61,4 % респондентів.

На завершальному етапі педагогічного експерименту, відповідно, 9,8 % студентів мали високий рівень сформованості мотиваційно-ціннісного

компоненту здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я, 36,1 % студентів – середній рівень, 54,1 % студентів – низький рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я.

В експериментальній групі на початку педагогічного експерименту високий рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту здорового стилю життя в процесі навчання основ здоров'я мали 7,8 % студентів, середній рівень – 28,5 %, низький рівень – 63,7 % студентів.

На завершальному етапі педагогічного експерименту, відповідно, 18,7 % студентів експериментальної групи мали високий рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту здорового стилю життя в процесі навчання основ здоров'я, 58,2 % студентів – середній рівень, 23,1 % студентів – низький рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я.

За період навчання в експериментальній групі в студентів покращилися показники сформованості здорового стилю життя та зросли на 10,9 %, а в контрольній групі тільки на 2,9 % порівняно з початковими значеннями. Результати дослідження засвідчили, що в студентів експериментальної групи значно підвищилася мотивація до здорового стилю життя, вони стали замислюватися над своїм здоровим стилем життя та прагнули переглянути деякі звички й моменти своєї життєдіяльності, які не відповідали принципам здорового способу життя. Студенти, також, по-іншому стали сприймати здоров'я. Вони зрозуміли, що здоров'я є тією цінністю, втративши яку, встановити майже не можливо.

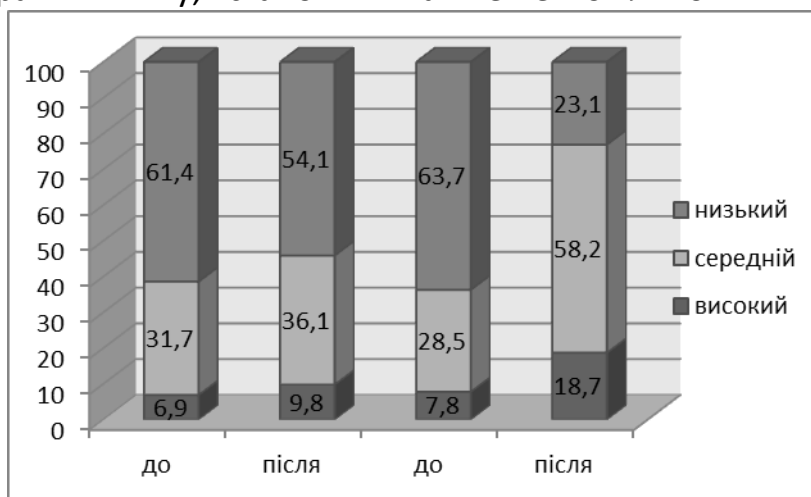


Рис. 1. Динаміка рівнів сформованості мотиваційного компоненту здорового стилю життя в процесі навчання основ здоров'я, у %

2. У контрольній групі на початку педагогічного експерименту високий рівень сформованості когнітивно-теоретичного компоненту здорового стилю життя в процесі навчання основ здоров'я мали 7,9 % студентів, середній рівень – 34,8 %, низький рівень – 57,3 % студентів.

Наприкінці педагогічного експерименту високий рівень сформованості когнітивно-теоретичного компоненту здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я складав – 13,6 %, середній рівень – 38,1 % і 48,3 % студентів – низький рівень.

В експериментальній групі на початку експерименту високі показники когнітивно-теоретичного компоненту сформованості здорового стилю життя в процесі навчання основ здоров'я мали: 8,2 % студентів, середній рівень – 31,1 % студентів, низький рівень – 60,7 % студентів.

На кінець педагогічного експерименту, відповідно, 23,1 % студентів експериментальної групи мали високий рівень сформованості когнітивного компоненту здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я, 50,8 % студентів – середній рівень, 26,1 % студентів – низький рівень.

За період навчання в контрольній групі збільшилася кількість студентів із високим рівнем сформованості когнітивно-теоретичного компоненту здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я на 5,7 %, в експериментальній групі – на 14,9 %. Середній рівень сформованості когнітивно-теоретичного-компоненту в контрольній групі збільшився на 3,3 %, а в експериментальній групі – на 19,7 %. Низький рівень зменшився в контрольній групі на 9 %, а в експериментальній на 34 %.

На завершальному етапі студенти експериментальної групи показали високі результати щодо сформованості когнітивно-теоретичного компоненту здорового стилю життя в процесі навчання основ здоров'я. Вони мали достатньо високий рівень теоретичних знань, добре володіли категоріально-понятійним апаратом, мали уявлення про способи дій, форм і методів організації здорової життєдіяльності.

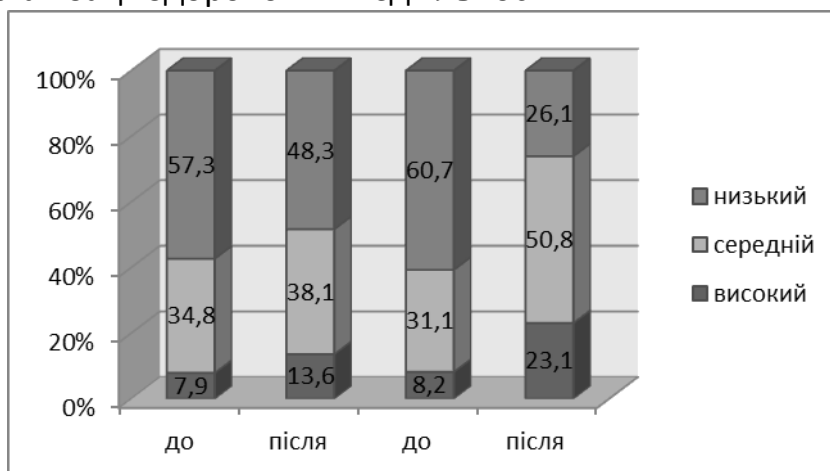


Рис. 2. Динаміка рівнів сформованості когнітивно-теоретичного компоненту здорового стилю життя в процесі навчання основ здоров'я, у %

3. У контрольній групі результати оцінювання показників сформованості операційно-технологічного компоненту здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я на початок

педагогічного експерименту високий рівень мали 8,1 % студентів, середній рівень – 28,5 %, низький рівень – 63,4 % студентів. На кінець педагогічного експерименту, відповідно, 14,7 % студентів мали високий рівень, 34,7 % студентів – середній рівень, 50,6 % студентів – низький рівень.

В експериментальній групі на початок педагогічного експерименту високий рівень сформованості операційно-технологічного компоненту здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я мали 8,5 % студентів, середній рівень – 26,9 % студентів, низький рівень – 64,6 % студентів. На кінець педагогічного експерименту, відповідно, 24,1 % студентів експериментальної групи мали високий рівень сформованості операційно-технологічного компоненту здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я, 54,3 % студентів – середній рівень, 21,6 % студентів – низький рівень.

Наведені результати свідчать про позитивні зміни відносно формування операційно-технологічного компоненту здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я. В контрольній групі показники збільшилися на 6,6 % за період навчання, в експериментальній групі – на 15,6 %. Зросла також кількість студентів із середнім рівнем у контрольній групі – на 6,2 %, в експериментальній групі – на 27,4 %. Низький рівень сформованості операційно-технологічного компоненту здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я в контрольній групі зменшився – на 12,8 %, в експериментальній групі – на 43 %.

Результати сформованості операційно-технологічного компоненту педагогічного експерименту засвідчили наявність у студентів необхідних умінь і навичок для реалізації здоров'язберезувальних технологій за допомогою складання індивідуальних та евристичних програм, що впливають на всебічний розвиток особистості.

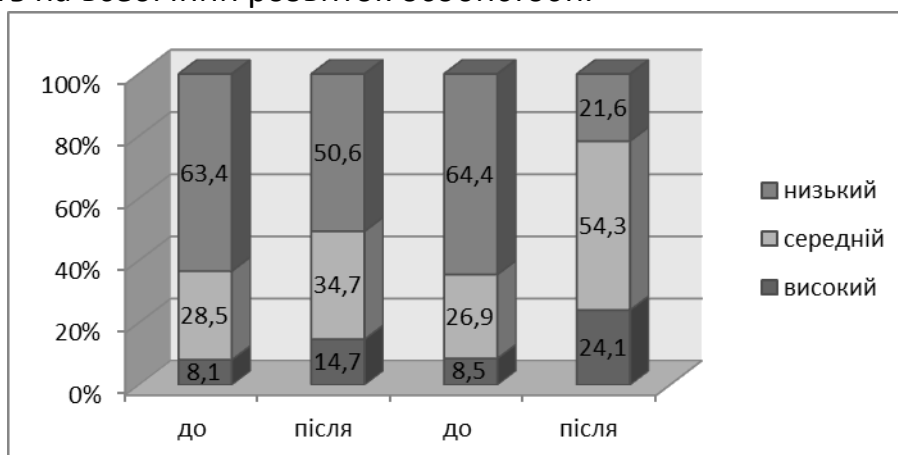


Рис. 3. Динаміка рівнів сформованості операційно-технологічного компоненту здорового стилю життя в процесі навчання основ здоров'я, у %

4. Результати оцінювання показників сформованості рефлексивно-оціночного компоненту здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я.

У контрольній групі на початку педагогічного експерименту високий рівень сформованості рефлексивно-оціночного компоненту здорового стилю життя мали 9,3 % студентів, середній рівень – 23,9 %, низький рівень – 66,8 % студентів. Наприкінці педагогічного експерименту, відповідно, 15,1 % студентів мали високий рівень, 33,7 % студентів – середній рівень, 51,2 % студентів – низький рівень.

В експериментальній групі на початку педагогічного експерименту високий рівень сформованості рефлексивно-оціночного компоненту здорового стилю життя мали 9,9 % студентів, середній рівень – 27,3 % студентів, низький рівень – 62,8 % студентів. На кінець педагогічного експерименту, відповідно, 24,5 % студентів мали високий рівень сформованості рефлексивно-оціночного компоненту здорового стилю життя, 53,8 % студентів – середній рівень, 21,7 % студентів – низький рівень.

За період навчання збільшилася кількість студентів із високим рівнем сформованості рефлексивно-оціночного компоненту здорового стилю життя в контрольній групі на 5,8 %, а в експериментальній групі – на 14,6 %.

Середній рівень сформованості рефлексивно-оціночного компоненту здорового стилю життя студентів у процесі навчання здоров'я збільшився в контрольній групі – на 9,8 %, в експериментальній групі – на 26,5 %.

Зменшилася кількість студентів із низьким рівнем сформованості рефлексивного компоненту здорового стилю життя студентів у контрольній групі на 15,6 %, в експериментальній групі – на 41,1 %.

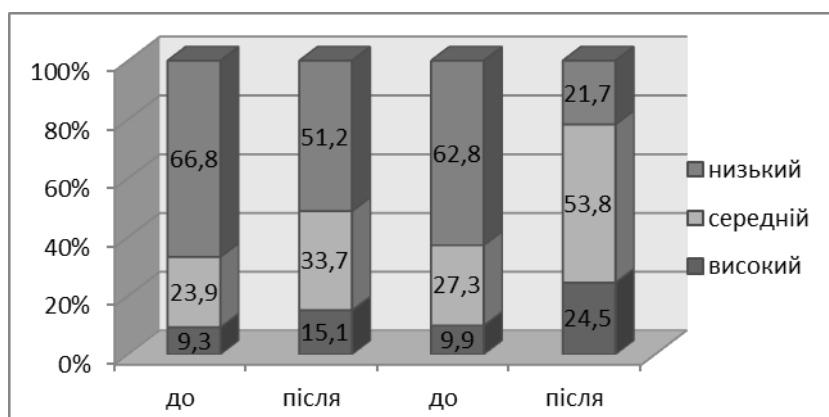


Рис. 4. Динаміка рівнів сформованості рефлексивно-оціночного компоненту здорового стилю життя в процесі навчання основ здоров'я, у %

5. Динаміка рівнів сформованості компонентів здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я.

Підсумкові дані рівнів сформованості розраховувалися у відсотках від загальної кількості визначених рівнів сформованості компонентів здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я відповідно до сформованості мотиваційного-ціннісного, когнітивно-теоретичного, операційно-технологічного та рефлексивно-оціночного компонентів.

На початку педагогічного експерименту високий рівень сформованості здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я мали 8,1 % студентів контрольної групи, середній рівень – 29,7 %, низький рівень – 62,2 % студентів.

На кінець педагогічного експерименту, відповідно, в контрольній групі 13,3 % студентів мали високий рівень сформованості здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я, 35,6 % студентів – середній рівень, 51,1 % студентів – низький рівень сформованості здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я.

В експериментальній групі на початку педагогічного експерименту високий рівень сформованості здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я мали 8,6 % студентів, середній рівень – 28,4 %, низький рівень – 63 %.

На кінець педагогічного експерименту, відповідно, в експериментальній групі 22,6 % студентів мали високий рівень сформованості здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я, 54,2 % студентів – середній рівень, 23,2 % респондентів – низький рівень сформованості здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я.

Отже, за період навчання збільшилася кількість студентів із високим рівнем сформованості здорового стилю життя в процесі навчання основ здоров'я в контрольній групі на 4,9 %, в експериментальній – на 14 %.

Збільшилася кількість студентів із середнім рівнем сформованості здорового стилю життя в процесі навчання основ здоров'я в контрольній групі – на 5,9 %, в експериментальній групі – на 25,8 %.

При цьому зменшилася кількість студентів із низьким рівнем сформованості здорового стилю життя в процесі навчання основ здоров'я в контрольній групі на 11,1 %, в експериментальній групі – на 39,8 %.

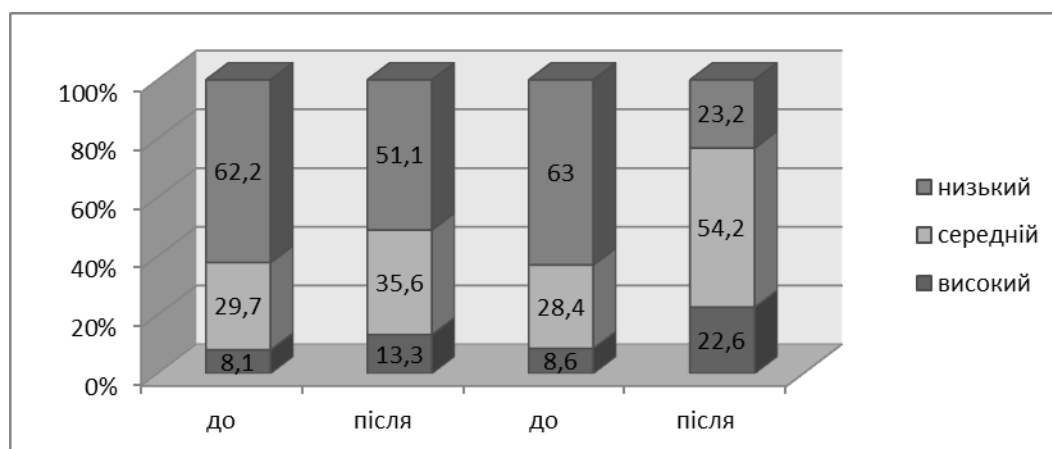


Рис. 5. Динаміка рівнів сформованості здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я, у %

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Метою педагогічного експерименту було перевірити ефективність запропонованої методики формування здорового стилю життя студентів у процесі навчання здоров'я. Отримані результати підтвердили ефективність форм, методів і способів їх інтеграції в освітній процес на факультеті комп'ютерних наук.

Перспективними напрямками роботи є розроблення оптимальних методичних рекомендацій і посібника, що передбачають застосування здоров'язберезувальних технологій, за допомогою яких кожен студент зможе сформувати здоровий стиль життя відповідно до своїх особистісних потреб.

ЛІТЕРАТУРА

- Бублей, Е. М. (2013). *Формування здорового способу життя студентів вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації*. Режим доступу: http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/education/38457/. (Bubly, E. M. (2013). *Formation of healthy way of life of students of higher educational establishments of I-II level of accreditation*. Retrieved from: http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/education/38457/).
- Гасумова, С. Е. (2010). Информационные технологии в социальной сфере (учебное пособие). *Международный журнал экспериментального образования*, 3, 16-17. Режим доступу: <http://www.expeducation.ru/ru/article/view?id=306>. (Gasumova, S. E. (2010). Information technology in the social sphere (study guide). *International Journal of Experimental Education*, 3, 16-17. Retrieved from: <http://www.expeducation.ru/ru/article/view?id=306>).
- Грановская, Р. М. (1997). *Элементы практической психологии*. Санкт-Петербург (Granovskaya, R. M. (1997). *Elements of practical psychology*. St. Petersburg).
- Залеський, І. І. (2013). *Екологія людини*. Рівне (Zalessky, I. I. (2013). *Human ecology*. Rivne).
- Раевский, Р. Т., Канишевский, С. М. (2008). *Здоровье, здоровый и оздоровительный образ жизни студентов*. Одесса (Raevsky, R. T., Kanishevsky, S. M. (2008). *Health, healthy and wellness lifestyle of students*. Odessa).

РЕЗЮМЕ

Парфиненко Татьяна. Определение уровней сформированности здорового стиля жизни студентов в процессе обучения основам здоровья.

Целью данной статьи является определение уровней сформированности здорового стиля жизни студентов факультета компьютерных наук Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в процессе обучения основам здоровья. Для достижения поставленной цели использовались следующие методы исследования: теоретического анализа и обобщения научно-педагогической литературы, анкетирование, тестирование, педагогический эксперимент.

В статье приведены результаты экспериментальной проверки методики формирования здорового стиля жизни студентов в процессе обучения основам здоровья. В педагогическом эксперименте приняли участие студенты контрольной группы ($n = 72$ человек) и экспериментальной группы ($n = 70$ человек). В экспериментальной группе полученные данные показали высокий уровень сформированности всех показателей здорового стиля жизни студентов, что подтвердило целесообразность и эффективность внедрения методики формирования здорового стиля жизни студентов в учебно-воспитательный процесс.

Ключевые слова: *студенты, здоровый стиль жизни, педагогический эксперимент, методика обучения, основы здоровья.*

SUMMARY

Parfinenko Tatiana. Determination of the levels of a healthy lifestyle formation of students in the health fundamentals learning process.

The purpose of this article is to determine the levels of a healthy lifestyle formation of students of the Computer Science Department of V. N. Karazin Kharkiv National University in the health fundamentals learning process. To achieve this goal, the following research methods have been used: theoretical analysis and generalization of scientific and pedagogical literature, questionnaire, and testing, pedagogical experiment.

The article presents the pilot testing results of the formation methods of a healthy lifestyle of students in the health fundamentals learning process. The article contains the pilot testing results of the formation methods of a healthy lifestyle of students in the health fundamentals learning process. To set changes that occur during the formation of a healthy lifestyle of students in the implementation of the formation methods of a healthy lifestyle of students in the health fundamentals learning process the criteria and indicators were specified: motivational-value (the students have a hierarchy of motives, attitudes, values, life principles, positions), cognitive-theoretical (presence of students' system of knowledge and ideas about ways of actions, forms and methods of organization of healthy functioning), operational-technological (presence of necessary skills to implement health conservation technologies through preparation of individual and heuristic programs that affect the overall development of the individual), reflexive-evaluative (presence of established self-esteem and self-control to achieve a healthy lifestyle). On the basis of these, the levels of formation of a healthy lifestyle of students in the health fundamentals learning process are specified, namely: high, medium, low.

Students of the control group (n=72 people) and the experimental group (n=70 people) participated in the pedagogical experiment. In the experimental group, the data obtained showed a high formation level of all indicators of a healthy lifestyle of students, which confirmed the feasibility and effectiveness of introducing formation methods of a healthy lifestyle of students in the educational process.

Key words: *students, healthy lifestyle, pedagogical experiment, teaching methodology, health fundamentals.*

УДК 378.014

Валентина Плющ

Центральноукраїнський державний педагогічний

університет імені В. Винниченка

ORCID ID 0000-0002-8099-1566

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/266-276

САМОСТІЙНА РОБОТА ЯК ОДНА З ФОРМ САМООСВІТИ СТУДЕНТІВ

У статті проаналізовано основні підходи до визначення понять «самоосвіта» та «самостійна робота». Здійснено аналіз співвідношення окреслених понять дозволив визначити їх як два складних види діяльності, які можуть бути пов'язані між собою або збігатись один з одним окремими компонентами, зсув цих понять може привести до неправильного вибору форм, засобів і методів їх практичної

реалізації. Зазначено, що самоосвіту можна вважати метою та результатом діяльності, а самостійну роботу – засобом досягнення результату. Наголошено, що недоліками організації самостійної роботи є недостатня цілеспрямованість, проблемність і навчально-методичне її забезпечення, слабка контрольованість, недостатня диференціація та варіативність.

Ключові слова: освіта, самоосвіта, самостійна робота студентів.

Постановка проблеми. Підвищення рівня та якості знань, формування сучасних навичок і компетентностей, уміння здобувати інформацію, спілкування іноземними мовами, індивідуальні програми навчання, впровадження нових предметів, підготовка до професій майбутнього та водночас цікаве й захопливе навчання є головними завданнями реформи освіти конкурентоздатної країни та суспільства (Наказ Кабінету Міністрів України, 2018). На сучасному етапі розвитку науки система освіти зазнає кардинальних змін і пріоритетного значення набуває саме самоосвіта. Сьогодні суспільству потрібна активна, мобільна особистість, яка володіє умінням планувати й самостійно організувати власну діяльність, адекватно оцінювати якість і рівень результатів власної роботи, розширювати освітній простір для вирішення поставлених завдань і цілей. Ці якості відображаються в інтегрованій характеристиці властивостей особистості, яка виявляється в потребі, готовності та здатності до самостійної освітньої діяльності. Необхідно зазначити, що в теорії самоосвітньої діяльності існує кілька понять, які часто використовуються як синоніми, що іноді призводить до утруднення сприйняття інформації. Зокрема, в науковій педагогічній і психологічній літературі для позначення близьких за змістом явищ використовуються такі поняття, як самостійна робота, самостійна діяльність, самоосвітня діяльність і самоосвіта. Отже, проблема самоосвіти – це одна з педагогічних проблем, яка не втрачає своєї актуальності.

Аналіз актуальних досліджень. У наукових дослідженнях можна виділити декілька підходів у дослідженні поняття «самоосвіта»:

– у педагогічній психології, як основна складова самовиховання, самовдосконалення, саморозвитку особистості (Є. І. Ісаєв, В. І. Слободчиков тощо);

– у соціологічних дослідженнях, як діяльність особистості або соціальної групи, яка визначається свободою вибору діяльності, пов'язаної з підвищенням культурного, освітнього, професійного, наукового рівнів і спрямованої на задоволення духовних потреб та реалізацію потреб у соціалізації та самореалізації (Л. Ф. Колесніков, Є. О. Шукліна тощо);

– у теорії неперервної професійної самоосвіти (Л. Д. Бодаєв, А. В. Костенікова, В. М. Турченко тощо);

– у системі підвищення кваліфікації та підготовки фахівців, як одна з найдинамічніших форм підвищення рівня спеціаліста (Ю. М. Кулюткін, Г. С. Сухобська тощо).

Метою статті є дослідження проблеми розвитку вмінь самоосвіти й виявлення співвідношення між самоосвітою та самостійною роботою студентів.

Методи. Теоретичні – ретроспективний, системно-функціональний, інтерпретаційно-аналітичний метод щодо вивчення вітчизняних і зарубіжних джерел із застосуванням порівняння, систематизації та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. У наукових дослідженнях по-різному тлумачать термін «самоосвіта» (табл. 1).

Таблиця 1

Трактування поняття «самоосвіта» в педагогічній літературі

Автор	Зміст поняття «самоосвіта»
А. Я. Айзенберг, В. П. Бондаренко, А. К. Маркова	як цілеспрямовану систематичну пізнавальну діяльність, що керована особистістю
Г. М. Коджаспірова	як розумове та світоглядне самовиховання, під час якого відбувається розвиток уміння самостійно організовувати власну діяльність із метою оволодіння новими знаннями
Б. Ф. Райський, Г. К. Селевко	як вищу форму задоволення пізнавальних потреб
Г. С. Закіров	як самостійний спрямований пошук знань у певній галузі діяльності
П. І. Підкасистий	як безперервний процес зростання й розвитку знань
Ю. Є. Калугін, М. Г. Кузьміна	як засіб оволодіння знаннями, уміннями й навичками, розвитку пізнавальних сил і здібностей
В. П. Зінченко, Б. Г. Мешеряков	як самостійну роботу, що відбувається під опосередкованим керівництвом викладача, за бажанням особистості, яка самостійно опановує знання

Незважаючи на різноманітність визначень поняття «самоосвіта», всі дослідники визначають самоосвіту як пізнавальну діяльність. Разом із тим, аналіз наведених трактувань свідчить, що багато авторів відображають лише деякі сторони процесу самоосвіти.

Найбільш повно, на нашу думку, сутність самоосвіти відображає визначення, відповідно до якого самоосвіта визначається як спеціально організована, активна, саморегульована, систематична пізнавальна діяльність, спрямована на досягнення певних особистісно й суспільно значущих освітніх цілей: задоволення пізнавальних інтересів, загальнокультурних і професійних запитів, підвищення кваліфікації (Коджаспірова, 1994).

У психолого-педагогічних дослідженнях окреслені основні функції самоосвіти:

- компенсаторна (подолання недоліків, прогалин у освіті);
- екстенсивна (оволодіння накопичення нових знань);
- орієнтувальна (реалізація себе в громадському та культурному житті);

- саморозвитку – розвиток творчих здібностей, власної свідомості, пам'яті, мислення;
- методологічна (розширення сфери професійних знань);
- комунікативна (встановлення взаємодії між науками, професійними сферами діяльності, станами й віками);
- співтворча (доповнення творчої роботи, сприяння творчості);
- омолодження (подолання застою в суспільній позиції та власному мисленні);
- психологічна (почуття причетності до широкого фронту інтелектуального руху людства);
- геронтологічна (підтримка життєздатності організму, зв'язків зі світом) (Князева, 1990, с. 49–50).

Основні функції самоосвіти під час підготовки майбутніх учителів визначено в працях Л. Білоусова та О. Кисельова, а саме:

- мотиваційна (визначає спрямованість і активність майбутнього вчителя, його самоактуалізацію та самореалізацію);
- розвивальна (зумовлює саморозвиток професійно важливих якостей і здібностей);
- виховна (спрямовує процес самовдосконалення майбутнього вчителя);
- пізнавальна (спрямовує на систематизацію знань, пізнання й самопізнання);
- інформативна (сприяє орієнтації в різних джерелах інформації);
- методологічна (спрямовує діяльність майбутнього вчителя на теоретичне осмислення й наукове дослідження педагогічного процесу);
- діагностико-прогностична (спрямовує на оволодіння методиками моніторингу освітнього процесу, професійного розвитку, рівня становлення власної компетентності самоосвіти);
- комунікативна (зумовлює активність у сферах міжособистісної та педагогічної комунікації);
- рефлексивна (самоаналіз щодо результатів самоосвітньої діяльності);
- адаптаційна (сприяє адаптації майбутнього вчителя до педагогічної діяльності в інформаційному суспільстві);
- інтерактивна (формує активну самостійну та творчу діяльність особистості) (Білоусова, Кисельова, 2009, с. 12).

Самоосвіта нерозривно пов'язана з освітою: без освіти не може бути самоосвіти, і навпаки. Актуальним є поступове зміщення співвідношення «освіта – самоосвіта» до домінування останньої. Основною метою самоосвіти є підвищення ефективності навчання, розширення знань і особисте самовдосконалення, засноване на самоконтролі. Соціальне державне замовлення, що відображає реальні освітні потреби суспільства визначає мету самоосвітньої діяльності студента в закладах вищої освіти.

Перехід до самоосвіти пов'язаний із психологічними змінами: освіта шляхом самоосвіти підпорядковується цілям особистісного зростання й удосконалення (Булдаков, 2000, с. 83).

На початковому етапі свого розвитку самоосвіта є ситуативною, стихійною, неусвідомлюваною активністю. Вона має цілеспрямований, несистематичний характер і самим суб'єктом часто не контролюється. Таке пізнання нерідко характеризується відсутністю чіткої спрямованості на певний предмет або галузь знань.

На наступному етапі ця активність набуває зовнішньої детермінації, виконується під дією зовнішніх чинників (під керівництвом педагога) й набуває деякої цілеспрямованості та систематичності. Така самоосвіта характеризується зовнішньою мотивацією.

Надалі відбувається наростання цілеспрямованості самоосвітньої активності, процес пізнання стає повністю самостійним, тобто набуває рис самовпорядкованості та внутрішньої детермінації, що проявляється у внутрішній мотивації пізнавального процесу.

Прагнення до самоосвіти в студентів відбувається шляхом розвитку мотивації. Найбільш поширена група мотивів, яка спонукає студентів до самоосвіти, – це соціальні мотиви, які пов'язані зі здійсненням життєвих цілей і планів студентів. Саме ця група мотивів надає самоосвіті стійкості, цілеспрямованості, систематичності; сприяє розвитку пізнавального інтересу до навчального предмету, що пов'язаний із життєвими планами учнів.

Друга група мотивів – це пізнавальні (пізнавальний інтерес). Якщо пізнавальний інтерес студента знаходиться на низькому рівні, то самоосвітня діяльність має епізодичний, випадковий характер; якщо ж пізнавальний інтерес є провідним, то він є рушійною силою постійної самоосвітньої діяльності, прагнення до безперервного оволодіння новими знаннями.

Третя група мотивів самоосвіти відповідає за потреби особистості в самовдосконаленні, розвитку своїх нахилів і здібностей, удосконаленні характеру, розвитку пізнавальних здібностей, насамперед мислення. До четвертої групи мотивів відносять різноманітні форми захоплень і хобі студентів.

Досліджуючи психологічні особливості студентського віку, можна зробити висновок, що основними мотивами навчальної діяльності студентів є мотив уникнення невдач, мотив афіліації (прагнення до створення позитивних емоційних взаємин з іншими людьми) і мотив досягнення.

Отже, в студентські роки самоосвітня діяльність розвивається спочатку від керованої відповідно до вимог викладача з необхідністю виконання програми (мотив уникнення невдачі), до діяльності взаємодії (мотив афіліації) та самоствердження (мотив досягнення; професійне становлення).

Здійснення самоосвітньої діяльності можливе за умов оволодіння певними способами розумової діяльності. Достатній рівень розумової діяльності – основна передумова самоосвіти (Райский, 1976, с. 10–15).

Залежно від рівня пізнавальної активності, сформованості інтелектуальних умінь, ступеня розвитку розумових процесів, морально-вольової та мотиваційної сфер, виділяють чотири стадії самоосвіти:

– найвища – самоосвіта є постійною життєво важливою потребою людини, безперервною дослідницькою діяльністю;

– висока – самоосвіта як систематична цілеспрямована діяльність, в основі якої лежить техніка оволодіння цим видом діяльності;

– середня – самоосвіта залежно від ситуації та інтересу до оволодіння знаннями, задоволення пізнавального інтересу;

– низька – самоосвіта під впливом зовнішніх факторів за відсутності належної розвиненою пізнавальної культури (спонтанна самоосвіта) (Гребенкіна, Анциперова, 2000, с. 87).

Загальні закономірності процесу самоосвіти, які допомагають усвідомити сутність прагнення до неї, сформульовані Б. Ф. Райським:

1. Прагнення до самоосвіти тісно пов'язане з моральним і розумовим розвитком людини.

2. Прагнення до самоосвіти зростає шляхом регулярної самоосвітньої діяльності в міру задоволення пізнавальних потреб та інтересів студента.

3. Прагнення до самоосвіти залежить від рівня умінь самоосвіти і, у свою чергу, стимулює їх удосконалення.

4. Прагнення до самоосвіти залежить від умов пізнавальної діяльності. Виникнення непереборних труднощів у задоволенні пізнавальних потреб і інтересів, а також переривання самоосвітньої діяльності тягне загасання прагнення до самоосвіти (Райский, 1976, с. 10-15).

Вітчизняний учений В. О. Козаков виділяє специфічні особливості самоосвіти студентів, а саме:

– самоосвіта майбутніх учителів завжди пов'язана з продуктивним навчальним процесом або життєвим самовизначенням. Це дає змогу визначити основні шляхи методичного впливу на самоосвіту студентів: удосконалення освітнього процесу, його інтенсифікація, різноманітна діяльність щодо підвищення професійної спрямованості підготовки майбутніх фахівців;

– самоосвіта студентів залежить від стійкості пізнавальних інтересів і практичної діяльності, у якій вони бажать набути успіхів. Це свідчить про необхідність підготовки до самоосвіти, про використання колективних форм і методів педагогічного керівництва самоосвітньою діяльністю студентів;

– самоосвіта студентів виконує декілька функцій: сприяє закріпленню та поглибленню результатів навчальної діяльності, задоволенню пізнавальних інтересів, є засобом підготовки до майбутньої професії, засобом самоствердження в очах однолітків і викладачів;

– різноманітні труднощі, які виникають у разі недостатньої культури розумової праці та слабкої загальної підготовленості студентів до

самостійної діяльності, завжди пов'язані з невмінням студентів працювати самостійно (Козаков, 1990, с. 52).

Провідною формою організації освітнього процесу в сучасних умовах є самостійна робота, яка сприяє формуванню в студента готовності до самоосвіти, виховує пізнавальні та професійні інтереси, розвиває мотивацію навчання, сприяє зростанню творчої активності й ініціативи (Локота, Давтян, 2010). Різні трактування цього поняття наведено в таблиці 2.

Окреслені визначення свідчать, що самостійна робота з одного боку, трактується як вид діяльності, що спонукає активність, пізнавальний інтерес, самостійність, і як основа самоосвітньої діяльності, спонукання до подальшого підвищення кваліфікації, а з іншого боку як система заходів або педагогічних умов, що забезпечують керівництво самостійною діяльністю студентів.

Таблиця 2

Трактування поняття «самостійна робота» в педагогічній літературі

Автор	Зміст поняття «самостійна робота»
Г. М. Коджаспірова	засіб, що формує пізнавальні здібності учнів, їх спрямованість на безперервну самоосвіту
Б. П. Єсіпов, В. А. Сластьонін А. В. Усова	активна пізнавальна діяльність учнів, яка виконується без особистої участі викладача, але за його завданням і в спеціально відведений час
Р. Б. Срода	діяльність, яку студенти виконують творчо з максимальною активністю, проявляючи самостійність та ініціативу
І. А. Зимня	цілеспрямована, внутрішньо мотивована, структурована самим суб'єктом освіти діяльність, здатна до самостійної корекції
Л. Г. Вяткін	діяльність, яка в умовах систематичного зменшення безпосередньої допомоги викладача дозволяє виконувати навчальні заняття з метою свідомого й міцного засвоєння знань, умінь і навичок розвитку пізнавальної самостійності
Б. Г. Йоганзен	сукупність дій, спрямованих на виховання самостійності й активності як рис особистості з формування вмінь раціонального оволодіння корисною інформацією

Найбільш повно, на нашу думку, визначено поняття «самостійної роботи» як виконання студентами під керівництвом викладача різноманітних навчальних дослідницьких або виробничих завдань із метою оволодіння знаннями, розвитку вмінь і навичок, отримання досвіду творчої діяльності й формування власної системи поведінки (Пидкасистый, 1979, с. 23-34).

Основна особливість самостійної роботи проявляється в «наявності в самостійній навчальній роботі студентів так званих генетичних клітинок – пізнавальних завдань, які передбачають поступове ускладнення якості знань, збільшення їх кількості, оволодіння раціональними методами та прийомами розумової діяльності, умінням систематично й активно працювати, дотримуватися режиму занять, відкривати для себе нові способи навчальної діяльності» (Пидкасистый, 1979, с. 23-34).

У науково-педагогічній літературі визначено особливості самостійної роботи в закладах вищої освіти:

- цілеспрямованість (активна діяльність, спрямована на досягнення свідомо поставлених цілей);
 - продуманість постановки мети передбачає аналіз ситуації, вибір способів і засобів досягнення мети, порядку виконання дій);
 - усвідомленість, планування й передбачення можливих результатів, вибудовування логічних схем;
 - структурованість (сукупність дій та етапи їх здійснення);
 - результативність (завершення діяльності результатом)
- (Волженина, 2008).

У цілому самоосвіту можна трактувати, з одного боку, як різновид самостійної діяльності, пов'язану з підвищенням рівня освіченості, оволодінням новими знаннями, вдосконаленням практичних професійних умінь. Разом із тим, необхідно враховувати, що поняття «самоосвіта» більш ширше за поняття «самостійна робота», яка передусім стимулюється викладачем.

Самостійну роботу прийнято розглядати як засіб залучення студентів до самостійної пізнавальної діяльності. Чітко сформульовані в кожному конкретному типі й виді самостійної роботи завдання дозволяють залучити студентів до керованої пізнавальної діяльності.

Аналіз процесу самоосвіти та самостійної роботи свідчить, що це два складних види діяльності людини, які можуть бути пов'язані між собою або збігатись окремими елементами. Зсув цих понять може привести до неправильного вибору форм, засобів і методів їх практичної реалізації. Самостійну роботу, на наш погляд, слід розглядати як необхідну складову процесу самоосвіти, що має більш широкі цілі. Самоосвіта на відміну від самостійної роботи – це не тільки діяльність, спрямована на засвоєння, поглиблення й оволодіння новими знаннями під час навчання в закладах вищої освіти, але й форма продовження навчання молодих фахівців після їх закінчення.

Таким чином, головна відмінність самостійної роботи від самоосвіти полягає в тому, що самостійна робота студентів передбачає засвоєння певних знань, умінь, способів діяльності, передбачених змістом освітніх програм і складає основу підготовки фахівця. А самоосвіта студента – це добровільна діяльність, націлена на оволодіння знаннями під час самостійної роботи без детального керівництва з боку викладача, яка неможлива, якщо в студентів несформовані початковий досвід пізнавальної діяльності, потреба до неї та емоційно-вольові якості.

Вирішуючи питання вдосконалення управління самоосвітою студентів важливо дотримуватися вибору відповідної стратегії, в основі якої знаходиться ідея доцільної управлінської взаємодії між викладачами та студентами в цілісному педагогічному процесі. Спираючись на

самоврядування студентів, на їхню ініціативу й ділові якості, на творчу активність і готовність до самоврядування доцільно прагнути до поступового переходу всієї самостійної роботи студентів до самоосвіти (Вербицкий, 1991).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Оскільки процес самоосвіти відбувається під час самостійної роботи студентів, ми можемо відзначити, що самоосвіту можна вважати метою та результатом діяльності, а самостійну роботу – засобом досягнення результату. Варто зазначити, що самостійна робота через недостатню цілеспрямованість, проблемність, навчально-методичну забезпеченість, слабку контрольованість викладачів, недостатню диференціацію та варіативність, за якої недостатньо враховуються індивідуальні можливості, потреби й інтереси студента, що не може забезпечити якісну реалізацію поставлених перед нею завдань. Тому подальші дослідження будуть спрямовані на вдосконалення процесу організації самостійної роботи студентів.

ЛІТЕРАТУРА

- Білоусова, Л. І., Кисельова, О. Б. (2009). Технологія формування у майбутніх педагогів компетентності самоосвіти з використанням потенціалу інформаційно-навчального середовища. *Інформаційні технології в освіті*, 3, 11-19. (Belousova, L. I., Kiselova, O. B. (2009). Technology of formation of future teachers' competences of self-education using the potential of the information-learning environment. *Information Technology in Education*, 3, 11-19).
- Булдаков, С. К. (2000). *Образование: цели, идеи, методология. Опыт философского исследования*. Кострома: КГУ Н. А. Некрасова. (Buldakov, S. K. (2000). *Education: goals, ideas, methodology. Experience in philosophical research*. Kostroma: KSU NA Nekrasov).
- Вербицкий, А. А. (1991). *Активное обучение в высшей школе: контекстный подход*. М.: Высшая школа. (Verbitsky, A. A (1991). *Active learning in higher education: a contextual approach*. М.: High School).
- Волженина, Н. В. (2008). *Организация самостоятельной работы студентов в процессе дистанционного обучения*. Барнаул: Изд-во Алт. ун-та. (Volzhenina, N. V. (2008). *Organization of students' independent work in the process of distance learning*. Barnaul: Alt. Univ).
- Гребенкина, Л. К., Анциперова, Н. Ц. (2000). *Технология управленческой деятельностью заместителя директора школы*. М.: Центр «Педагогический поиск». (Grebekina, L. K., Antsiperova, N. Z. (2000). *Technology of managerial activity of deputy director of the school*. М.: Center for Pedagogical Search).
- Князева, М. Л. (1990). *Ключ к самосозиданию*. М.: Молодая гвардия. (Knyazev, M. L. (1990). *The key to self-creation*. М.: Young Guard).
- Коджаспирова, Г. М. (1994). *Культура профессионального самообразования педагога*; Ю. М. Забродин (ред.). М.: Академия. (Kojaspirova, G. M. (1994). *Culture of teacher's professional self-education*. In Yu. M. Zabrodin (ed.), М.: Academy).
- Козаков, В. А. (1990). *Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение: учеб. пособие по дисциплине «Педагогика и психология высш. шк.»*, К.: Вища школа. (Kozakov, V. A. (1990). *Independent work of students and its information and methodological support: textbook. manual for «Pedagogy and Psychology of Higher Education»*).

- Локота, О. В., Давтян, М. Г. (2010). *Самостоятельная работа студентов: Методические рекомендации*. Ростов н/Д.: Изд-во СКАГС. (Lokota, O. V., Davtyan, M. G. (2010). *Independent work of students: Methodical recommendations*. Rostov n/D: SCAGS Publishing House).
- Наказ Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації». (Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the Concept of development of digital economy and society of Ukraine for 2018-2020 and approval of the plan of measures for its implementation”) (2018) Retrieved From: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>
- Пидкасистый, П. И. (1979). *Сущность самостоятельной работы студентов и психолого-педагогические основы ее классификации*. Пермь: Пермский университет. (Pidkassisty, P. I. (1979). *The essence of students' independent work and the psychological and pedagogical bases of its classification*. Perm: Perm University).
- Райский, Б. Ф. (1976). *О некоторых закономерностях процесса самообразования*, Волгоград. (Rajsky, B. F. (1976). *On some regularities of the process of self-education*. Volgograd).

РЕЗЮМЕ

Плющ Валентина. Самостоятельная работа как одна из форм самообразования студентов.

В статье проанализированы основные подходы к определению понятий «самообразование» и «самостоятельная работа». Осуществлен анализ соотношения определенных понятий, который показал, что это два сложных вида деятельности, которые могут быть связаны между собой или совпадать друг с другом отдельными компонентами, смещение этих понятий может привести к неправильному выбору форм, средств и методов их практической реализации. Обозначено самообразование как цель и результат деятельности, а самостоятельную работу – средством достижения результата. Отмечены недостатки организации самостоятельной работы студентов: недостаточная целеустремленность, проблемность, дифференцированность и вариативность, учебно-методическое обеспечение, слабая степень контроля.

Ключевые слова: образование; самообразование; самостоятельная работа студентов.

SUMMARY

Pliushch Valentyna. Independent work as one of the forms of student self-study.

The article aims to study the problem of developing self-study skills and identify the links between self-study and independent work of students.

Research methods include such theoretical methods as retrospective, systemic and functional, interpretative and analytical methods to study scientific and pedagogical sources, as well as comparison, systematization and generalization.

The article analyzes the main approaches to defining the concepts of self-study and independent work. It also considers the connection between the above-mentioned concepts. Thus, it is found out that these two complex types of human activity may be related to each other or coincide with each other. However, the shift in these concepts may lead to choosing incorrect forms, means and methods of their practical implementation.

Independent work should be viewed only as a necessary component of self-study since it forms the readiness for self-study and creates the basis for continuing education and continuing

professional development. taking into account that the process of self-study occurs during independent work of students, one can note that self-study can be regarded as a goal and result of activity, whereas independent work is seen as a means to achieve the result. It is pointed out that under today's conditions independent work does not properly fulfil the tasks it should since it lacks purposefulness, focus on problem-solving, educational and methodological and technical support, is poorly monitored, insufficiently differentiated and variable. The paper emphasizes that unlike independent work, self-study involves not only activities aimed at absorbing, deepening and acquiring new knowledge during higher education study. It is also a form of continuing education for young specialists after graduation.

Therefore, further research should focus on improving organization of future teachers' independent work.

Key words: *education, self-education, students' independent work, self-cognition.*

УДК 355.233:796(477)

Дмитро Погребняк

Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського
ORCID ID 0000-0001-8364-663X

Денис Коновалов

Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського
ORCID 0000-0002-8563-1121

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/276-288

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НАЧАЛЬНИКІВ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА СПОРТУ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню авторської методики розвитку фахової компетентності начальників фізичної підготовки та спорту військових частин Збройних сил України (далі – НФПіС) у системі післядипломної освіти. Методи дослідження: аналіз наукової літератури; узагальнення й інтерпретація отриманих теоретичних і емпіричних даних; проектування методики розвитку фахової компетентності. Розкрито основні етапи методики: ціннісно-мотиваційний; теоретичний; практичний; творчо-рефлексивний. Запропонована методика сприятиме поглибленню та систематизації теоретичних знань, розвитку практичних навичок, умінь і здібностей.

Ключові слова: *фахова компетентність, розвиток, методика розвитку, начальник фізичної підготовки та спорту, етапи, методи, засоби.*

Постановка проблеми. Перехід системи підготовки Збройних сил України на стандарти, які прийняті в арміях держав-членах НАТО (на 2019–2022 роки), потребує перегляду методологічних підходів, теоретичних основ і сучасних методик підготовки офіцерського складу, передбачає розмежування оперативного та стратегічного рівнів як підготовки, так і

підвищення кваліфікації, а також запровадження курсової підготовки за рівнями навчання та перед обійманням офіцерами конкретної посади.

У сучасних Збройних силах України існує суттєвий попит на висококваліфікованих НФПіС, здатних якісно планувати та організувати фізичну підготовку особового складу. Слід зазначити, що від рівня розвиненості їх фахової компетентності залежить якість підготовленості військовослужбовців до виконання повсякденних і бойових завдань за призначенням. В умовах збройної агресії Російської Федерації щодо нашої держави підготовка фахівців фізичної підготовки та спорту має спрямовуватися на підвищення якості їх фахової компетентності, практичної готовності до вирішення завдань військово-професійної діяльності.

У зв'язку з цим необхідність системного розвитку фахової компетентності НФПіС є актуальною проблемою професійної педагогіки та освіти.

Аналіз актуальних досліджень довів, що проблема розвитку фахової компетентності НФПіС знайшла часткове відображення в наукових дослідженнях. Так, розвиток військово-спеціальної компетентності офіцерів досліджував В. Веретільник, фахову компетентність офіцерів – О. Чернявський, формування фахової компетентності різних фахівців – В. Ягупов, Д. Костюк, розвиток професійної компетентності фахівців фізичної культури та спорту присвячені роботи О. Завальнюк і С. Агеєва, проблема забезпечення педагогічної ефективності підвищення їх кваліфікації – наукові напрацювання Б. Лосина. Проте методика розвитку фахової компетентності НФПіС досліджено науковцями недостатньо.

Таким чином, актуальність обґрунтування методики розвитку фахової компетентності НФПіС у системі післядипломної освіти підтверджено, а розв'язання цієї проблеми сприятиме покращенню їх фахової підготовки.

Метою статті є теоретичне обґрунтування методики розвитку фахової компетентності НФПіС у системі післядипломної освіти.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури з проблеми дослідження; узагальнення й інтерпретація отриманих у процесі дослідження теоретичних і емпіричних даних; проектування методики розвитку їх фахової компетентності в системі післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу. В умовах суттєвого підвищення ролі Збройних сил України і функціонування України як міжнародного суб'єкта розвиток фахової компетентності НФПіС має здійснюватися неперервно в системі військової освіти. Складовою цієї системи є післядипломна освіта, яка має за мету перепідготовку фахівців, розвиток і вдосконалення їх фахової компетентності, допомогу в самореалізації у військово-професійній діяльності. Структурним елементом післядипломної освіти НФПіС є підвищення їх кваліфікації, метою якого є оновлення, відновлення й поглиблення їх фахових знань, умінь і навичок, збагачення військово-професійної та фахової культури.

У процесі розроблення методики розвитку фахової компетентності НФПіС у системі післядипломної освіти ми дотримувалися методичних рекомендацій таких провідних учених, як О. Бойко, Г. Селевко, О. Сіроштан, С. Сисоєва, О. Пометун, В. Ягупов. Також для нашого дослідження суттєвий інтерес представляють наукові праці провідних теоретиків і методистів вітчизняної системи фізичного виховання та спорту – Ю. Верхошанського, Т. Круцевич, Л. Матвеева, М. Набатнікової, В. Платонова, Л. Сергієнка, Б. Шияна та ін.

Аналіз сутності поняття «методика» показує різні підходи науковців до його розуміння. Маються такі варіанти його розуміння як: галузь педагогічної науки, яка досліджує закономірності вивчення певного навчального предмета (Гончаренко, 1997); сукупність взаємопов'язаних способів і прийомів доцільного проведення будь-якої роботи; вчення про методи викладання певної науки, предмета (Бибик та Сюта, 2005); конкретні форми й засоби використання методів, за допомогою яких здійснюється все глибше пізнання різноманітних педагогічних проблем і їх розв'язання (Ягупов, 2000); спеціально упорядкована сукупність методів, методичних прийомів, засобів і форм навчання (Шиян, 2008).

Основою методики навчання є, на думку О. Бойка (Бойко, 2005, с. 136), «ідея керування дидактичним процесом, проектування й відтворення навчального циклу».

Г. Селевко (Селевко, 1998, с. 86) вважає, що методика має відповідати таким методологічним вимогам: «концептуальності (має спиратися на певну наукову концепцію, що включає філософський, дидактичний і соціально-педагогічний аспекти досягнення цілей); системності (мають простежуватися всі ознаки системи: логіка процесу, взаємозв'язки її частин, цілісність); керованості (передбачає можливість діагностичного цілепокладання, проектування процесу навчання, поетапної діагностики, варіювання засобами й методами з метою коригування результату); ефективності (бути ефективною за результатами й оптимальною за витратами, гарантувати досягнення певного стандарту); відтворюваності (наявність можливості застосування, відтворення іншими)».

Ключовим компонентом методики розвитку фахової компетентності НФПіС є методи навчання. Поняття метод (від грец. *methodos* – шлях дослідження, теорія, вчення) – це систематизований спосіб досягнення теоретичного чи практичного результату, розв'язання проблеми чи одержання нової інформації на основі певних регулятивних принципів пізнання та дії, усвідомлення специфіки досліджуваної предметної галузі й законів функціонування її об'єктів (Шинкарук, 2002); сукупність прийомів і способів психолого-педагогічного впливу на студентів, які спрямовані на розвиток у них творчого самостійного мислення, активізацію пізнавальної діяльності, формування творчих навичок і вмінь нестандартного розв'язання

певних професійних проблем та вдосконалення навичок професійного спілкування (Ягупов, 2000); спосіб виконання конкретної справи або застосування інших засобів (слово, показ), які забезпечують досягнення поставленої мети (розвиток якостей, навчання, контроль) (Круцевич, 2008).

На даному етапі розвитку педагогіки існує багато різноманітних підходів до виявлення сутності методів навчання, їх визначень і структури, що породжує проблему їх класифікації. Значний внесок у розвиток теорії методів навчання зробили Є. Голант, М. Данилов, М. Скаткін, М. Лернер, А. Алексюк, В. Паламарчук та ін. У дидактиці існують різні підходи до класифікації методів навчання. Поширеними є класифікації методів за джерелом знань (Д. О. Лордкіпанідзе, С. Я. Голант, Н. М. Верзілн та ін.); за характером логіки пізнання (І. Я. Лернер); за рівнем проблемності засвоєння знань і рівнем учіння (М. І. Махмутов); на основі цілісного підходу до процесу (Ю. К. Бабанський), за логікою викладання педагога та пізнавальної діяльності учнів (курсантів, слухачів) (В. В. Ягупов).

Теоретичний аналіз проблеми дослідження дозволив зробити висновок, що методика розвитку фахової компетентності НФПіС у системі післядипломної освіти – це комплекс принципів, методів, видів навчальних занять, організаційних форм навчання й засобів її розвитку, що сприятиме систематизації та поглибленню теоретичних знань військово-професійного та фахового спрямування, розвитку фахових навичок, умінь і здібностей, професійно важливих якостей як суб'єктів специфічної військово-професійної діяльності у військах.

Під час розроблення авторської методики нами поставлені такі цілі:

сприяти розвитку ціннісного ставлення НФПіС до свого фаху як важливої передумови військово-професійної діяльності, прагнення до отримання практичного досвіду фахової діяльності, розвиток фахових знань, умінь і навичок;

сприяти створенню умов для цілеспрямованого розвитку теоретичних основ їх фахової компетентності в системі післядипломної освіти;

сприяти розширенню їх фахових знань, практичних фахових умінь, навичок, професійно важливих якостей і здібностей.

У процесі розроблення цієї методики враховано основні положення системного, компетентнісного, андрагогічного, суб'єктно-діяльнісного та контекстного підходів, а також вимоги загально-дидактичних і специфічних принципів навчання військовослужбовців (Ягупов, 2000).

Крім цього ефективність цієї методики підвищується шляхом використання технології інтерактивного, проблемно-ситуативного навчання та застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

Термін «інтерактивний» означає сприяти, взаємодіяти чи знаходитися в режимі дискусії, бесіди, обговорення з будь-чим, чи будь з ким. Інтерактивне навчання – це, передусім, діалогове навчання, в процесі якого здійснюється

взаємодія викладача й того, хто вчиться (Г. Гапоненко, С. Гапоненко, Погребняк, Родіков та Шемчук, 2018). Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що освітній процес відбувається за умови постійної активної взаємодії всіх його учасників. На думку О. В. Сіроштан (Сіроштан, 2012), воно спрямоване на забезпечення спільної навчальної діяльності, отримання знань, розвитку вмінь, навичок, здобуття необхідних здатностей у спільній діяльності через діалог, полілог офіцерів між собою та викладачем, а також шляхом прямої взаємодії з навчальним оточенням або освітнім середовищем, що забезпечує високий рівень мотивації слухачів до навчальної діяльності та дає можливість моделювати професійну реальність.

Застосування активних методів навчання дає можливість організувати роботу слухачів у парах, трійках, малих групах, використовувати «карусель», «акваріум», коли реалізуються методичні елементи інтерактивних технологій колективно-групового навчання – «мікрофон», «незакінчені речення», «мозковий штурм», «ажурна пилка», «кейс-метод», «дерево рішень» тощо. Військовий контекст дає можливість реалізувати інтерактивні технології ситуативного моделювання – симуляції, імітаційні та ділові ігри, а також застосовувати інтерактивні технології опрацювання дискусійних питань (Ягупов, 2000).

Таким чином, використання інтерактивних методів навчання в процесі розвитку фахової компетентності НФПіС у системі післядипломної освіти сприяє розвитку внутрішньої мотивації, стимуляції розумової діяльності, розвитку фахових навичок і вмінь, активізації навчально-пізнавальної діяльності та створює сприятливі обставини для їх творчого професійного розвитку.

Авторська методика розвитку фахової компетентності ґрунтується на методичних прийомах методики проблемно-ситуативного та контекстного навчання, яка передбачає використання типових фахових проблем і ситуацій, під час розв'язання яких НФПіС вчать застосовувати отримані теоретичні знання на практиці, розвивають професійні та фахові вміння, професійно важливі якості, необхідні їм для успішної військово-професійної діяльності.

Як зазначає В. Стасюк (Стасюк, 2013), використання сучасних ІКТ, нарощування дослідницького, експериментального потенціалу мають розглядатися як основа підготовки військових фахівців і провідний інструментарій покращення якості вищої військової освіти.

У процесі педагогічного експерименту виявлено, що реалізація методики розвитку фахової компетентності НФПіС у системі післядипломної освіти сприяє впровадження спецкурсу «Основи фахової діяльності НФПіС». Основними завданнями спецкурсу є підвищення рівня фахових теоретичних знань і практичних умінь з основ організації спортивно-масової роботи у військових частинах,

методики підготовки окремих спортсменів і збірних команд військової частини до участі в спортивних змаганнях.

До змісту курсу включено такі теми:

Тема 1. «Начальник фізичної підготовки і спорту: роль, місце та основні функції в системі фізичної підготовки військ (сил)».

Тема 2. «Методика реалізації посадових компетенцій НФПіС щодо фізичної підготовки особового складу військової частини».

Тема 3. «Методика організації та проведення спортивно-масової роботи у військовій частині».

Тема 4. «Методика підготовки окремих спортсменів і збірних команд військових частин до спортивних змагань».

Спецкурс починається зі вступного заняття, що спрямовано на активізацію навчально-пізнавальної діяльності НФПіС і визначення рівня розвиненості компонентів їх фахової компетентності. Слухачам курсу пропонується навчальний тест на виявлення рівня загальних знань за фахом, основних положень управління процесом фізичного вдосконалення військовослужбовців; тестування на визначення культури поведінки у військово-професійній діяльності. Під час вивчення спецкурсу основними й найбільш ефективними видами навчальних занять є семінарські, групові та практичні заняття.

Пропонуємо авторську методику розвитку фахової компетентності НФПіС реалізовувати в чотири етапи: ціннісно-мотиваційний, теоретичний, практичний і творчо-рефлексивний. Під етапом ми розуміємо проміжок часу й сукупність навчально-виховних заходів, спрямованих на розвиток їх фахової компетентності. Кожний з етапів має свою мету, завдання, основні методи й засоби, а також види навчальних занять (табл. 1).

Ціннісно-мотиваційний етап: метою є підвищення мотивації до фахової діяльності та забезпечення ціннісного ставлення до активності в навчальній діяльності. Основні завдання етапу такі: сприяння усвідомленню ними своїх цінностей діяльності як НФПіС, прагненню реалізувати у фаховій діяльності професійні й особистісні настанови; позитивне ставлення до свого фаху; свідоме виконання функціональних обов'язків, прагнення розвивати фахові знання, досягнути високого рівня розвиненості фахової компетентності як суб'єкта фахової діяльності; мотивування до активної навчально-пізнавальної діяльності в процесі розвитку фахової компетентності.

ЕТАПИ
методики розвитку фахової компетентності НФПіС
у системі післядипломної освіти

Етап	Мета	Завдання	Методи та засоби	Вид навчальних занять
1	2	3	4	5
Ціннісно-мотиваційний	Підвищення мотивації НФПіС до фахової діяльності й активності в навчанні	Сприяти: усвідомленню своїх цінностей діяльності як НФПіС, прагненню реалізувати у фаховій діяльності професійні й особистісні настанови та цінності; позитивному ставленню до фаху НФПіС; свідомому виконанню функціональних обов'язків, прагненню розвивати фахові знання, досягнути високого рівня розвиненості фахової компетентності як суб'єкта фахової діяльності; мотивації до активної навчально-пізнавальної діяльності в процесі розвитку фахової компетентності	Навчальна бесіда, дискусія, навіювання, заохочення, особистий приклад викладача, анкетування, тестування, самоконтроль, самооцінювання	Лекційне, групове, семінарське, практичне
Теоретичний	Розширення й поглиблення фахових знань	Актуалізація військово-професійних і фахових знань відповідно до специфіки власної діяльності й особливостей виконання завдань військовою частиною (підрозділом); систематизація теоретико-методичних знань із теорії та методики фізичного виховання, педагогіки та психології; розширення знань з основ управління процесом фізичного вдосконалення військовослужбовців; удосконалення теоретичних основ методичної культури реалізації посадових компетенцій	Самостійна робота, вивчення спеціальної літератури, навчально-пізнавальні ігри, ІКТ, презентації, навчальні бесіди та дискусії, тестування, самоконтроль, самооцінювання	Лекційне, групове, семінарське, самостійне

Практичний	Розвиток професійних і фахових умінь і здібностей офіцерів на основі набутих теоретичних знань	На основі отриманих знань сприяти розвитку: фахового мислення, досвіду практичної діяльності; фахових умінь з організаційно-педагогічної, спортивної, науково-дослідної роботи; фахових здатностей організації та проведення заходів фізичної підготовки; професійно важливих якостей і підвищенню власного рівня фізичної підготовленості	Навчальний тренінг, вправи, навчальна дискусія, навчально-рольова і ділова гра, ІКТ, показ і демонстрація фізичних вправ, особистий приклад викладача, перегляд відео матеріалів, контроль і самоконтроль	Групове, практичне, самостійне
Творчо-рефлексивний	Розвиток загальних і спеціальних фахових умінь і здібностей НФПіС об'єктивної самооцінки у звичайних та екстремальних умовах військово-професійної діяльності	розвиток практичних умінь самостійного самооцінювання; сприяння здатності мислити й діяти як НФПіС, об'єктивно сприймати самого себе як суб'єкта фахової діяльності, вибирати оптимальну стратегію поведінки в типових і складних ситуаціях фахової діяльності, визначати свій емоційний стан і стан інших, урахувати його в процесі організації спільної діяльності й реалізації посадових обов'язків; розвиток умінь корегувати свою діяльність, визначати шляхи досягнення цілей; сприяння професійному ставленню до самого себе як до суб'єкта фахової діяльності та обраного фаху, прагненню до фахового вдосконалення й саморозвитку	Навчальний тренінг, аналіз професійних навчальних ситуацій, дискусія, рольова й ділова гра, ІКТ, методичні прийоми «акваріум», «мозковий штурм», «круглий стіл», вправи, методи контролю та самоконтролю	Семінарське, практичне

На цьому етапі застосовували такі види навчальних занять: навчальна бесіда, дискусія, навіювання, заохочення, повчальні історії, особистий приклад викладача. Застосування такого прийому як стимулювання сприяє розвитку мотиваційної складової фахової компетентності, позитивному ставленню до навчальної діяльності. Використання навчальних бесід і дискусій дозволяє визначати основні фахові потреби, уміння, професійно

важливі якості, необхідні для успішного виконання фахових завдань, характер імовірних дій у стандартних і нестандартних ситуаціях діяльності. Зауважимо, що стимулювання інтересу тих, хто вчиться, здійснюється на всіх етапах розвитку фахової компетентності.

Теоретичний етап: мета – розширення й поглиблення фахових знань. Основні завдання такі: актуалізація та розвиток військово-професійних і фахових знань відповідно до специфіки власної діяльності та особливостей виконання завдань військовою частиною (підрозділом); систематизація теоретико-методичних знань з теорії та методики фізичного виховання, педагогіки та психології; розширення знань з основ управління процесом фізичного вдосконалення військовослужбовців; удосконалення теоретичних основ методичної культури реалізації посадових компетенцій.

Видами навчальних занять на теоретичному етапі є лекційне, групове, семінарське та самостійне заняття. Ми вважаємо, що найбільш ефективним видом на цьому етапі є семінарське заняття, яке передбачає самостійне вивчення слухачами окремих питань і тем дисципліни з подальшим відповідним оформленням матеріалу у вигляді реферату, доповіді чи в інший спосіб презентації вивченого матеріалу. Найпоширеніші його різновиди такі: семінар-диспут (дискусія), семінар-розгорнута бесіда, семінар-повідомлення (повідомлення), семінар-«круглий стіл», семінар-«мозковий штурм», семінар-конференція, семінар-прес-конференція, коментоване читання, обговорення рефератів і творчих письмових робіт, семінар-розв'язування задачі.

Нами з'ясовано, що під час вивчення теоретичних положень тем «Методика організації та проведення спортивно-масової роботи у військовій частині» і «Методика підготовки окремих спортсменів та збірних команд військових частин до спортивних змагань» найбільш результативними є семінар-«круглий стіл». У свою чергу, тема «Методика реалізації посадових компетенцій НФПіС щодо фізичної підготовки особового складу військової частини», не містить значного об'єму теоретичного матеріалу, тому ми пропонуємо використовувати семінар-розгорнуту бесіду та практичні заняття.

На цьому етапі ми пропонуємо застосовувати такі види навчальних занять: самостійне вивчення спеціальної літератури, навчально-пізнавальні ігри, ІКТ, метод презентацій, навчальні бесіди та дискусії, метод усного контролю, тестування, самоконтроль, самооцінювання.

Практичний етап: мета – розвиток професійних і фахових умінь і здібностей офіцерів на основі набутих теоретичних знань. Основні завдання такі: сприяння розвитку фахового мислення, досвіду практичної діяльності; розвиток фахових умінь з організаційно-педагогічної, спортивної роботи; розвиток фахових здатностей організації та проведення заходів фізичної підготовки; розвиток професійно важливих якостей.

Видами навчальних занять на цьому етапі є: групове, практичне та самостійне заняття. Групове заняття – це вид навчального заняття, під час якого викладач пояснювально-лекційним методом подає новий навчальний матеріал, шляхом опитування контролює засвоєння слухачами цього матеріалу та сприяє його закріпленню. На цьому занятті викладач поетапно подає новий матеріал із теоретичних питань, супроводжує його демонстрацією та показом зразків озброєння та військової техніки, їх вузлів, блоків, діючих моделей, макетів тощо. Потім організовується обговорення цього матеріалу та здійснюється контроль рівня його закріпленню. У свою чергу практичне заняття – це вид навчального заняття, під час якого викладач організовує засвоєння слухачами, теоретичних положень навчальної дисципліни шляхом індивідуального виконання спеціально сформульованих завдань та сприяє формуванню в них умінь і навичок практичного застосування цих теоретичних положень. Воно включає проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок тих, хто вчиться, постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення, розв'язування контрольних завдань, їх перевірку та оцінювання (Наказ Міністерства оборони України № 346, 2015).

На цьому етапі пропонуємо застосовувати такі види навчальних занять: навчальний тренінг, вправи, навчальна дискусія, ділова гра, показ і демонстрація фізичних вправ, особистий приклад викладача, перегляд відеоматеріалів, контроль і самоконтроль.

Творчо-рефлексивний етап: мета – розвиток загальних і спеціальних фахових умінь і здібностей НФПіС щодо об'єктивного самооцінювання у звичайних та екстремальних умовах військово-професійної діяльності. Основні завдання: сприяння розвитку їх практичних умінь самооцінювання як НФПіС; сприяння розвитку в них здатності мислити й діяти фахівцю, об'єктивно сприймати самого себе як суб'єкта фахової діяльності, об'єктивно самооцінювати та вибирати оптимальну стратегію поведінки в типових і складних ситуаціях фахової діяльності, визначати свій емоційний стан і стан інших, урахувати його в процесі реалізації посадових обов'язків; розвивати вміння корегувати свою діяльність, визначати шляхи досягнення цілей; сприяти професійному ставленню до самого себе як до суб'єкта фахової діяльності та обраного фаху.

Основним видом навчальних занять є практичні заняття, а також ділова гра, на яких переважають вправи практичного характеру, що спрямовані на розвиток умінь і здібностей реалізовувати функціональні обов'язки, а також аналіз професійних навчальних ситуацій, дискусія, рольова і ділова гра, методичні прийоми «акваріум», «мозковий штурм», «круглий стіл», вправи, прийоми контролю та самоконтролю. На думку Н. Костриці (Костриця, 2005, с. 15), сутність ділової гри полягає у відтворенні предметного й соціального змісту конкретної професійної діяльності, моделюванні основних умов і

системи відносин, які є характерними для цієї діяльності. Вона проводиться за заздалегідь розробленим сценарієм, а також певною моделлю, яка складається з таких етапів: підготовка учасників гри; вивчення ситуації, інструкцій, настанов та інших додаткових матеріалів; проведення гри; аналіз, обговорення й оцінювання результатів гри.

Їх застосування дає змогу максимально наблизити освітній процес до практичної діяльності, враховувати реалії сьогодення, ухвалювати рішення в умовах екстремальних ситуацій, відстоювати власні пропозиції, розвивати в учасників гри колективізм і відчуття команди, отримати результати за досить обмежений час.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Розвиток фахової компетентності НФПіС є важливим завданням сучасної військової освіти, вирішення якого передбачає розроблення й застосування спеціальної методики. Ефективність запропонованої методики її розвитку може бути підвищена шляхом упровадження в освітній процес спецкурсу «Основи фахової діяльності НФПіС». Основними видами навчальних занять під час вивчення спецкурсу є семінарські та практичні заняття.

Розроблена авторська методика сприятиме систематизації та поглибленню теоретичних знань, розвитку загальних і специфічних фахових здібностей, що є основою їх фахової компетентності. Пропонується реалізацію методики здійснювати в чотири етапи: ціннісно-мотиваційний; теоретичний; практичний; творчо-рефлексивний. Перспективою подальших досліджень слід вважати розроблення методичних рекомендацій до вивчення спецкурсу «Основи фахової діяльності НФПіС».

ЛІТЕРАТУРА

- Гончаренко, С. У. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь. (Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainian Pedagogical Dictionary*. Kyiv: Lybid).
- Бибик, С. П., Сюта, Г. М. (2005). *Словник іншомовних слів. Тлумачення, словотворення та слововживання*. Харків: Фолио. (Bybyk, S. P., Siuta, H. M. (2005). *Dictionary of foreign words. Interpretation, word formation and vocabulary*. Kharkiv: Folio).
- Ягупов, В. В. (2000). Управлінські функції офіцера та їх педагогічний зміст. *Вісник Української академії державного управління при Президентові України*, 2, 307–312. (Yahupov, V. V. (2000). *Leadership functions of the officer and their pedagogical content*. Bulletin of the Ukrainian Academy of Public Administration under the President of Ukraine, 2, 307–312).
- Шиян, Б. М. (2008). *Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина I*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. (Shyian, B. M. (2008). *Theory and methodology of students physical education. Part I*. Ternopil: The Educational Book – Bogdan).
- Бойко, О. В. (2005). *Формування готовності до управлінської діяльності у майбутніх магістрів військово-соціального управління* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Київ (Boiko, O. V. (2005). *Formation of readiness for management activity in future masters of military-social management* (PhD thesis). Kyiv).
- Селевко, Г. К. (1998). *Современные образовательные технологии*. Москва: Народное образование. (Selevko, G. K. (1998). *Modern educational technologies*. Moscow: Folk Education).

- Шинкарук, В. І. (2002). *Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Абрис. (Shynkaruk, V. I. (2002). *Encyclopedic Dictionary of Philosophy*. Kyiv: Abrys).
- Круцевич, Т. Ю. (2008). Теорія і методика фізичного виховання. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання. Том 1. *Методи, що застосовуються у фізичному вихованні* (сс. 104–106). Київ: Олімпійська література (Krutsevych, T. Y. (2008). *Theory and methodology of physical education. General basics of the theory and methods of physical education. Volume 1. Methods used in physical education* (pp. 104–106). Kyiv: Olympic Literature).
- Ягупов, В. В. (2000). Творче використання ділових ігор у навчанні військовослужбовців. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошук. Збірник наукових праць, 16, 124–127*. (Yahupov, V. V. (2000). Creative use of pedagogical games in the training of military personnel. *Pedagogy and psychology of creative personality formation: problems and search. Collection of scientific works, 16, 124–127*).
- Гапоненко, Г. М., Гапоненко, С. Г., Погребняк, Д. В., Родіков, В. Г., Шемчук, В. А. (2018). Інтерактивне навчання: передумови, мета та сутність. *Social and Economic Aspects of Education in Modern Society, 20, 45–46*. (Haponenko, H. M., Haponenko, S. H., Pohrebniak, D. V., Rodikov, V. H., Shemchuk, V. A. (2018). Interactive Learning: Prerequisites, Purpose and Essence. *Social and Economic Aspects of Education in Modern Society, 20, 45–46*).
- Сіроштан, О. В. (2012). Інтерактивні методи навчання в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. *Соціальна педагогіка: теорія та практика, 1, 85–90*. (Siroshstan, O. V. (2012). Interactive training methods in the process of professional training of future social workers. *Social Pedagogy: Theory and Practice, 1, 85–90*).
- Стасюк, В. В. (2013). Використання освітніх технологій як напрям покращення якості підготовки військових фахівців. *Вісник Національного університету оборони України, 2, 142–146*. (Stasiuk, V. V. (2013). Use of educational technologies as a way of improving the quality of military specialists training. *Bulletin of the National University of Defence of Ukraine, 2, 142–146*).
- Наказ Міністерства оборони України від 20.07.2015 № 346 «Про затвердження Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України» (Order of the Ministry of Defence of Ukraine as of 20.07.2015 No. 346 “On approval of the Regulation of the educational process organization in higher military educational institutions of the Ministry of Defence of Ukraine and military educational units of higher educational institutions of Ukraine”. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1126-15>).
- Костриця, Н. М. (2005). *Ділові ігри в підготовці фахівців до управлінської діяльності*. Київ: Науково методичний центр аграрної освіти (Kostritsia, N. M. (2005). *Pedagogical games in preparation of experts for management activity*. Kyiv: Scientific and Methodological Center for Agrarian Education).

РЕЗЮМЕ

Погребняк Дмитрий, Коновалов Денис. Методика развития профессиональной компетентности начальников физической подготовки и спорта военных частей Вооруженных сил Украины в системе последипломного образования.

Статья посвящена теоретическому обоснованию авторской методики развития профессиональной компетентности начальников физической подготовки

и спорта воинских частей Вооруженных сил Украины в системе последипломного образования. Методы исследования: анализ научной литературы; обобщение и интерпретация полученных теоретических и эмпирических данных; проектирование методики развития профессиональной компетентности. Раскрыты основные этапы методики: ценностно-мотивационный; теоретический; практический; творческо-рефлексивный. Предложенная методика будет способствовать углублению и систематизации теоретических знаний, развития практических навыков, умений и способностей.

Ключевые слова: *профессиональная компетентность, развитие, методика развития, начальник физической подготовки и спорта, этапы, методы, средства.*

SUMMARY

Pohrebniak Dmytro, Konovalov Denys. Methods of professional competence development of the heads of physical training and sports of military units of the Armed Forces of Ukraine in the system of postgraduate education.

The aim of the article is to substantiate theoretically the authors' methodology for developing professional competence of the heads of physical training and sports of military units of the Armed Forces of Ukraine in the system of postgraduate education (hereinafter - HPTSMU) in the system of postgraduate education.

The following research methods were used in writing of the article: analysis of scientific literature on the problem of research; finding out the current state of functioning of the HPTSMU professional training system; generalization and interpretation of theoretical and empirical data obtained in the process of research; designing methods for the development of HPTSMU professional competence in the system of postgraduate education.

Results of the research. In the process of developing the methodology, the basic provisions of systems, competence, andragogic, subjective and contextual approaches, requirements of general didactic and specific principles of training were taken into account. The main stages of the methodology are revealed: value and motivational (aimed at increasing motivation for professional activity and stimulating activity in education); theoretical (focused on expanding and deepening professional knowledge); practical (aimed at developing professional skills and abilities on the basis of acquired theoretical knowledge); creative and reflexive (aimed at development of general and special professional skills and abilities of objective self-assessment in the ordinary and extreme conditions of military and professional activity). It is determined that the effectiveness of the proposed methodology can be enhanced by the use of technology of interactive, problem-oriented education and introduction into the training process of the special course "Fundamentals of HPTSMU professional activity". The main types of lessons during the special course are seminars and practical classes.

Conclusions. The technique proposed by the author will contribute to the deepening and systematization of theoretical knowledge, development of practical skills and abilities for the successful fulfillment of their duties in military and professional activity. The prospect of further research should be development of methodological recommendations for the study of the special course "Fundamentals of HPTSMU professional activity".

Key words: *professional competence, development, development methodology, head of physical training and sports, stages, methods, means.*

УДК 372.851

Ольга Ровенська

Донбаська державна машинобудівна академія
ORCID ID 0000-0003-3034-3031

Віктор Астахов

Донбаська державна машинобудівна академія
ORCID ID 0000-0002-3346-5475
DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/289-299

УДОСКОНАЛЕННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ НДР З ТЕОРІЇ НАБЛИЖЕННЯ

У роботі показано переваги науково-дослідної роботи студентів (НДРС) з теорії наближення як методу вдосконалення дослідницької складової математичної компетентності студентів інформаційно-технологічних спеціальностей. Запропоновано один зі шляхів досягнення цієї мети – підготовка та проведення наукового дослідження, яке стосується питань наближення класів періодичних функцій тригонометричними поліномами. Цілеспрямоване формування дослідницького стилю мислення в процесі НДРС із теорії наближення сприяє формуванню в майбутнього фахівця здатності використовувати свої математичні знання для розв'язання різноманітних практичних і теоретичних задач, які зустрічаються в професійній діяльності.

Ключові слова: науково-дослідна робота студентів, математична компетентність, інформаційно-технологічна спеціальність, теорія наближення.

Постановка проблеми. Однією з головних вимог підготовки майбутнього спеціаліста інформаційно-технологічної галузі є вимога розвитку творчого, ініціативного спеціаліста, зі сформованими дослідницькими компетентностями та здатного успішно впроваджувати в практику досягнення наукової думки. Неодмінною умовою виконання цієї вимоги є широке залучення студентів до науково-дослідної роботи з математичних дисциплін.

Саме у вищій школі важливо прищепити студентам потяг до наукових досліджень, познайомити з основними властивостями наукового знання, привчити їх мислити критично й самостійно. Таким чином, розвиток математики з одного боку змінює зміст і сутність самих математичних дисциплін, а з іншого підказує нові форми й методи організації та здійснення освітнього процесу.

Науково-дослідна робота студентів із математики розглядається нами як природня частина освітнього процесу спрямована на формування в студентів дослідницької складової математичної компетентності, в основу організації якої покладено актуальні наукові дослідження з пріоритетних напрямів сучасної математики.

Для сучасного етапу розвитку науки й техніки характерно отримання й використання великих обсягів інформації. Як показує досвід, з плином часу ця тенденція тільки посилюється – розвиток обчислювальної техніки, телекомунікацій і реєстраційної апаратури призводять до неухильного зростання кількості даних. Отже, зростають і вимоги до засобів та методів їх обробки й аналізу, що змушує нарощувати обчислювальні потужності створюваних інформаційних систем.

Для низки задач отримання, моделювання або реєстрації даних і їх обробки актуальним є створення єдиного методичного підходу, заснованого на загальних математичних принципах. Спектрально-аналітичні методи відрізняються високою ефективністю й можуть бути обрані в якості ядра такого єдиного підходу, при цьому їх основною перевагою є поєднання цифрових розрахунків з аналітичними перетвореннями й висновками з метою підвищення точності та швидкості обчислень на ЕОМ. Алгоритмічне та програмне забезпечення, що створюється на їх основі, володіє високою універсальністю й може бути включено до програмних та апаратно-програмних комплексів різного призначення.

В узагальненому вигляді етапи дослідницьких і практичних завдань обробки даних, можуть бути записані в такій послідовності:

1. Реєстрація або моделювання даних в експерименті;
2. Виділення або очищення корисної інформації, корекція помилок реєстрації;
3. Аналіз результатів, наукові висновки або діагностика.

Для задач обчислювальної фізики характерні великі обсяги обчислень і необхідність отримання аналітичного подання розрахункових даних для подальшого використання. Досить часто в цих завданнях застосування спектральних підходів є необхідною умовою, при цьому в задачах моделювання апроксимація функцій виконується вже на першому етапі. В основі сучасної медичної діагностики також лежать цифрові методи реєстрації сигналів і зображень, що призводить до отримання великих обсягів інформації. При цьому досить актуальним залишається створення нових методів виділення сигналів, що цікавлять дослідників, із загальної спонтанної активності. Створення цифрових рентгенодіагностичних комплексів також є достатньо актуальним завданням. Застосування таких апаратів позбавляє від необхідності використовувати дорогу рентгенівську фотоплівку, в той самий час надаючи всі переваги комп'ютерної обробки знімків і передачі їх каналами зв'язку. Крім того, цифрова форма реєстрації відкриває нові можливості для розвитку кількісних методів діагностики, і спектрально-аналітичні підходи, безсумнівно, знайдуть тут своє застосування.

Аналіз актуальних досліджень. Проблему формування математичної компетентності в студентів різних спеціальностей вивчали багато вчених: М. С. Вашуленко (Вашуленко, 2010), М. С. Головань

(Головань, 2012), І. М. Зіненко (Зіненко, 2009), Л. Д. Кудрявцев (Кудрявцев, 1977), В. Г. Плахова (Плахова, 2009), С. А. Раков (Раков, 2005), Я. Г. Стельмах (Стельмах, 2011), В. В. Ягупов (Ягупов, 2007) та ін.

У педагогічній науці поняття «математична компетентність» розглядається по-різному залежно від контексту розв'язуваних дослідниками наукових завдань (Зіненко, 2009; Кудрявцев, 1977; Раков С. А., 2005).

О. М. Петрова (Петрова, 2012) стверджує, що математична компетентність – це цілісне утворення особистості, що відображує готовність до вивчення дисциплін, які вимагають математичної підготовки, а також здатність використовувати свої математичні знання для розв'язання різних практичних та теоретичних проблем і задач, які зустрічаються в професійній діяльності.

У працях Н. Г. Ходирєвої (Ходырева, 2001) математична компетентність розглядається як системна властивість особистості суб'єкта, що характеризує його глибоку обізнаність у предметній галузі знань, особистісний досвід суб'єкта, націлений на перспективність у роботі, відкритий до динамічного збагачення, здатний досягати значимих результатів і якості в математичній діяльності.

Мета статті – показати переваги науково-дослідної роботи студентів (НДРС) з теорії наближення як методу вдосконалення дослідницької складової математичної компетентності студентів інформаційно-технологічних спеціальностей. Запропоновано один із **методів** досягнення цієї мети – підготовка та проведення наукового дослідження, яке стосується питань наближення класів періодичних функцій тригонометричними поліномами.

Виклад основного матеріалу. Наведемо приклад науково-дослідної роботи студентів із теорії наближення періодичних функцій дійсної змінної тригонометричними поліномами, що породжуються лінійними методами підсумовування рядів Фур'є. Перед тим, як розпочати безпосереднє дослідження, коротко окреслимо ту сукупність основних питань, які притаманні теорії апроксимації неперервних періодичних функцій. Нагадаємо студентам, що найбільш простим і разом із тим найбільш природним прикладом лінійного процесу апроксимації неперервних періодичних функцій дійсної змінної може служити наближення цих функцій елементами послідовностей частинних сум ряду Фур'є $S_n(f; x)$. Проте, як добре відомо, суми Фур'є даної функції іноді збігаються до неї дуже повільно або взагалі є розбіжними навіть для деяких неперервних функцій. У зв'язку з цим значну кількість досліджень присвячено вивченню апроксимативних властивостей інших методів наближення, які породжуються певними перетвореннями частинних сум ряду Фур'є та дозволяють побудувати послідовності тригонометричних поліномів, що рівномірно збігалися б для кожної функції $f \in C$.

Так, послідовність сум Фейєра $\sigma_n(f; x)$ рівномірно збігається до своєї функції для будь-якої $f \in C$. Суми Валле Пуссена $V_{n,p}(f; x)$ є певним узагальненням сум $\sigma_n(f; x)$ і мають апроксимативні властивості, істотно залежні від параметра p . Тригонометричні поліноми $V_{n,p_1,p_2}(f; x)$, що породжуються повторним застосуванням методу підсумовування Валле Пуссена, є подальшим узагальненням відомих класичних методів Фур'є, Валле Пуссена та Фейєра. За певного вибору параметрів p_1 та p_2 ці поліноми збігаються з сумами $S_n(f; x)$, $V_{n,p}(f; x)$ і $\sigma_n(f; x)$.

Значну кількість методів наближення можна подати у вигляді лінійних середніх рядів Фур'є. За допомогою нескінченної трикутної матриці чисел $\Lambda = \{\lambda_k^{(n)}\}$ кожній функції $f \in C$ ставиться у відповідність послідовність тригонометричних поліномів

$$U_n(f; x; \Lambda) = \frac{a_0(f)}{2} \lambda_k^{(n)} + \sum_{k=1}^{n-1} \lambda_k^{(n)} (a_k(f) \cos kx + b_k(f) \sin kx),$$

де $a_0(f)$, $a_k(f)$, $b_k(f)$, $k \in N$, – коефіцієнти Фур'є функції f . Поліноми $U_n(f; x; \Lambda)$ називаються лінійними середніми ряду Фур'є функції f , що породжуються методом підсумовування $U_n(\Lambda)$.

Задача про знаходження асимптотичних при $n \rightarrow \infty$ рівностей для величин

$$E(N; U_n(\Lambda)) = \sup_{f \in N} \|f(x) - U_n(f; x; \Lambda)\|_X,$$

де N – фіксований клас 2π -періодичних функцій, $N \subset X$, X – лінійний нормований простір, а $U_n(f; x; \Lambda)$ – певний тригонометричний поліном, породжений лінійним методом $U_n(\Lambda)$ називається задачею Колмогорова–Нікольського, і якщо в явному вигляді знайдено функцію $\phi(n) = \phi(N; U_n(\Lambda); n)$ таку, що

$$E(N; U_n(\Lambda)) = \phi(n) + o(\phi(n)), \quad n \rightarrow \infty,$$

то задача Колмогорова–Нікольського розв'язана на класі функцій N для методу $U_n(\Lambda)$. Більшість досліджень із теорії наближення періодичних функцій стосується саме цієї задачі.

Після цього студенти мають змогу відвідати короткий цикл лекцій з історії розвитку теорії наближення, де вони отримують первинне уявлення про використання методів дослідження інтегральних представлень відхилень поліномів на класах функцій, що виникли й отримали свій розвиток у роботах видатних математиків ХХ сторіччя С. М. Нікольського, С. Б. Стечкина, Н. П. Корнейчука, В. К. Дзядика та ін.

Відтак пропонуємо студентам вивчити сучасний стан розвитку однієї з екстремальних задач теорії наближення, що стосується наближення аналітичних періодичних функцій дійсної змінної лінійними середніми рядів Фур'є. Просимо пригадати задачі, що використовують засоби теорії

наближення зі спецдисциплін, які вони вивчають. Як правило, студенти наводять приклади задач наближення періодичних сигналів у теорії автоматичного керування та можуть правильно проаналізувати тип наближуючого методу. Згадані відомості використовуються надалі під час розв'язання екстремальної задачі. Відтепер студенти можуть взяти участь у постановці задачі.

Постановка задачі. Нехай $L = L_{(0,2\pi)}$ – простір сумовних на $(0; 2\pi)$ 2π -періодичних функцій. Найважливішими функціональними просторами, що розглядаються, є такі підмножини з $L_{(0,2\pi)} : C$ – простір неперервних 2π -періодичних функцій $f(\cdot)$ з нормою $\|f\|_C = \max |f(\cdot)|$ та M – простір істотно обмежених 2π -періодичних функцій $f(\cdot)$ з нормою $\|f\|_M = \text{ess sup } |f(\cdot)|$. Через S_M позначимо одиничну кулю в просторі M , а через S_M^0 позначимо множину функцій $f \in S_M$, які задовольняють умову $\int_{-\pi}^{\pi} f(t) dt = 0$.

Розглядаються такі основні класи з множини C . Через H_ω позначають підмножину функцій $f \in C$, що задовольняють умову $|f(t) - f(t')| \leq \omega(|t - t'|)$, для будь-яких $t, t' \in R$, де $\omega(t)$ – довільний фіксований модуль неперервності, тобто неперервна напівадитивна неспадна за всіх $t \geq 0$ функція така, що $\omega(0) = 0$. Множину функцій $f \in C$, що мають абсолютно неперервні похідні до $(r-1)$ -го, $r \in N$, порядку включно і $\|f^{(r)}\|_M = \text{ess sup } |f^{(r)}(\cdot)| \leq K$ ($K \equiv \text{const} > 0$), позначають через KW^r . Крім того, $W^r H_\omega = \{f \in C : f^{(r)} \in H_\omega\}$.

Нехай

$$S[f] = \frac{a_0(f)}{2} + \sum_{k=1}^{\infty} (a_k(f) \cos kx + b_k(f) \sin kx) \stackrel{\text{df}}{=} \sum_{k=0}^{\infty} A_k(f; x)$$

– ряд Фур'є функції $f \in L$ і пара систем чисел $\bar{\psi}(k) = (\psi_1(k), \psi_2(k))$ задовольняє умову $\bar{\psi}^2(k) = \psi_1^2(k) + \psi_2^2(k) \neq 0, k = 0, 1, \dots$

Якщо вираз

$$\sum_{k=1}^{\infty} \left(\frac{\psi_1(k)}{\bar{\psi}^2(k)} A_k(f; x) - \frac{\psi_2(k)}{\bar{\psi}^2(k)} A_k(f; x) \right),$$

де

$$A_k(f; x) = a_k(f) \sin kx - b_k(f) \cos kx,$$

є рядом Фур'є деякої сумовної функції, то ця функція називається $\bar{\psi}$ -похідною функції f і позначається $f^{\bar{\psi}}$. Крім того, функцію $f \in L$ називають $\bar{\psi}$ -інтегралом функції ϕ , якщо $f^{\bar{\psi}} = \phi$.

Підмножину функцій $f \in L$, у яких існують $\bar{\psi}$ -похідні, позначають через $\bar{L}^{\bar{\psi}}$. Множина $\bar{\psi}$ -інтегралів усіх функцій $f \in L$ збігається з множиною функцій, що мають $\bar{\psi}$ -похідні. Підмножина неперервних функцій $f \in \bar{L}^{\bar{\psi}}$

позначається через $C^{\bar{\psi}}$, а через $C^{\bar{\psi}}N$ – клас функцій $f \in C^{\bar{\psi}}$ таких, що $f^{\bar{\psi}} \in N$, зокрема

$$C_{\infty}^{\bar{\psi}} = \{f \in C^{\bar{\psi}} : \|f^{\bar{\psi}}\|_M \leq 1\}, C^{\bar{\psi}}H_{\omega} = \{f \in C^{\bar{\psi}} : f^{\bar{\psi}} \in H_{\omega}\}.$$

Якщо існує послідовність $\psi(k)$ і дійсне число β такі, що

$$\psi_1(k) = \psi(k) \cos \frac{\beta\pi}{2}, \psi_2(k) = \psi(k) \sin \frac{\beta\pi}{2},$$

то класи $C^{\bar{\psi}}N$ переходять у класи (ψ, β) -диференційовних функцій, що позначаються $C_{\beta}^{\psi}N$. При цьому позначають $f^{\bar{\psi}}(\cdot) = f_{\beta}^{\psi}(\cdot)$. Таке поняття (ψ, β) -похідної узагальнює поняття похідної в розумінні Вейля–Надя та збігається з ним за умови $\psi(k) = k^{-r}, r > 0$, тому, якщо $\psi(k) = k^{-r}, r > 0$, то $C_{\beta}^{\psi}N = W_{\beta}^rN$. Якщо, крім того, $r \in N$ і $\beta = r + 2k, k \in Z$, то класи Вейля–Надя KW_{β}^r і $W_{\beta}^rH_{\omega}$ збігаються з класами KW^r і W^rH_{ω} відповідно.

Розглядаються класи $C_{\beta}^{\psi}N$, що породжуються функціями $\psi(k) = q^k, q \in (0;1)$. У такому випадку елементи множин $C_{\beta}^{\psi}N$ з точністю до константи представляються у вигляді згортки

$$f(x) = \frac{1}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} f_{\beta}^{\psi}(x+t) P_{\beta}^q(t) dt, P_{\beta}^q(t) = \sum_{k=1}^{\infty} q^k \cos(kt + \frac{\beta\pi}{2}), \beta \in R,$$

де $P_{\beta}^q(t)$ – відоме ядро Пуассона. При цьому класи $C_{\beta}^{\psi}N$ містять функції $f(x)$, які є звуженням на дійсну вісь функцій $f(z) = f(x+iy)$, аналітичних у смужі $|\text{Im}z| \leq \ln \frac{1}{q}$ і позначаються C_{β}^qN . Наступний етап дослідження пропонуємо студентам у такому вигляді.

Формулювання результату. Нехай $q \in (0;1), \beta \in R, p_1, p_2 \in N, p_1 + p_2 < n$. Тоді при $n - p_1 - p_2 \rightarrow \infty$ виконується асимптотична формула

$$E(C_{\beta, \infty}^q; V_{n, \beta}^{(2)}) = \frac{8q^{n-p_1-p_2+1}}{\pi^2 p_1 p_2 (1+q)^3} \Pi \left(\frac{4q}{(1+q)^2}; \frac{2\sqrt{q}}{1+q} \right) +$$

$$+ O(1) \left(\frac{q^{n-p_1-p_2+1}}{p_1 p_2 (n-p_1-p_2)(1-q)^4} + \frac{q^{n-p_1+1} + q^{n-p_2+1}}{p_1 p_2 (1-q)^3} \right),$$

де $O(1)$ – величина, рівномірно обмежена щодо n, p_1, p_2, q, β ,

$$\Pi(n; k) = \int_0^{\frac{\pi}{2}} \frac{du}{(1-n \sin^2 u) \sqrt{1-k^2 \sin^2 u}}$$

– повний еліптичний інтеграл третього роду.

Студенти відразу не бачать підходів до розв'язання цієї задачі, тому пропонуємо їм скласти *план доведення*, користуючись загальною схемою дослідження інтегральних зображень відхилень тригонометричних поліномів від періодичних функцій, запропонованою в роботах С. М. Нікольського та його послідовників. Відтак, студенти розуміють, що для цього необхідно знайти вирази для величин

$$E(C_{\beta}^q N; U_n(\Lambda)) = \sup_{f \in C_{\beta}^q N} \|\delta_n(f; x; \Lambda)\|_C = \sup_{f \in C_{\beta}^q N} \|f(x) - U_n(f; x; \Lambda)\|_C,$$

а також представити їх у більш зручному для заданого випадку вигляді:

$$\delta_{n,p}^{(2)}(f; x) \stackrel{df}{=} \delta_n(f; x; V_{n,p}^{(2)}) = \frac{1}{\pi p_1 p_2} \int_{-\pi}^{\pi} f_{\beta}^q(x+t) [q^{n-p_1-p_2+1} b_{n-p_1-p_2+1}^{\beta}(t) - q^{n-p_1+1} b_{n-p_1+1}^{\beta}(t) - q^{n-p_2+1} b_{n-p_2+1}^{\beta}(t) + q^{n+1} b_{n+1}^{\beta}(t)] dt,$$

де

$$b_m^{\beta}(t) = \frac{1-3q \cos t + 3q^2 \cos 2t - q^3 \cos 3t}{(1-2q \cos t + q^2)^3} \cos(mt + \frac{\beta\pi}{2}) + \frac{-3q \sin t + 3q^2 \sin 2t - q^3 \sin 3t}{(1-2q \cos t + q^2)^3} \sin(mt + \frac{\beta\pi}{2}).$$

Студенти легко бачать, що для цього потрібно використати співвідношення

$$f(x) - V_{n,p}^{(2)}(f; x) = \frac{1}{p_1 p_2} \left(p_1 p_2 f(x) - \sum_{k=n-p_1}^{n-1} \sum_{m=k-p_2+1}^k S_m(f; x) \right) = \frac{1}{p_1 p_2} \sum_{k=n-p_1}^{n-1} \sum_{m=k-p_2+1}^k \rho_m(f; x),$$

де

$$\rho_m(f; x) = f(x) - S_m(f; x).$$

Подальша робота полягає в значних аналітичних обчисленнях, що без сумніву, сприяє покращенню математичних компетентностей, пов'язаних із точними та наближеними методами. Відправляючись від інтегрального зображення величини $\delta_{n,p}^{(2)}(f; x)$, вивчимо асимптотичну поведінку при $n \rightarrow \infty$ величин

$$E(C_{\beta,\infty}^q; V_{n,p}^{(2)}) = \sup_{f \in C_{\beta,\infty}^q} \| f(x) - V_{n,p}^{(2)}(f; x) \|_C.$$

Оскільки для функцій $f \in C_{\beta,\infty}^q$ виконується умова $\operatorname{ess\,sup}_{x \in R} |f_{\beta}^q(x)| \leq 1$,

отримуємо

$$E(C_{\beta,\infty}^q; V_{n,p}^{(2)}) \leq \frac{q^{n-p_1-p_2+1}}{p_1 p_2 \pi} \int_{-\pi}^{\pi} |b_{n-p_1-p_2+1}^{\beta}(t)| dt + O(1) \left(\frac{q^{n-p_1+1}}{p_1 p_2} \int_{-\pi}^{\pi} |b_{n-p_1+1}^{\beta}(t)| dt + \frac{q^{n-p_2+1}}{p_1 p_2} \int_{-\pi}^{\pi} |b_{n-p_2+1}^{\beta}(t)| dt + \frac{q^{n+1}}{p_1 p_2} \int_{-\pi}^{\pi} |b_{n+1}^{\beta}(t)| dt \right),$$

де величину $b_m^{\beta}(t)$ визначено вище.

Ураховуючи, що класи $C_{\beta,\infty}^q$ інваріантні щодо зсуву аргументу, можна отримати таке співвідношення

$$E(C_{\beta,\infty}^q; V_{n,p}^{(2)}) = \sup_{f \in C_{\beta,\infty}^q} \| \delta_{n,p}^{(2)}(f, 0) \|_C.$$

Отже, студенти доходять висновку, що необхідно знайти функцію $f_0(x)$, для якої має місце рівність

$$\delta_{n,p}^{(2)}(f_0; 0) = \frac{q^{n-p_1-p_2+1}}{p_1 p_2 \pi} \int_{-\pi}^{\pi} |b_{n-p_1-p_2+1}^{\beta}(t)| dt +$$

$$-\frac{O(1)}{p_1 p_2} (q^{n-p_1+1} \int_{-\pi}^{\pi} |b_{n-p_1+1}^{\beta}(t)| dt + q^{n-p_2+1} \int_{-\pi}^{\pi} |b_{n-p_2+1}^{\beta}(t)| dt + q^{n+1} \int_{-\pi}^{\pi} |b_{n+1}^{\beta}(t)| dt + \frac{q^{n-p_1-p_2+1}}{(n-p_1-p_2)(1-q)^4}).$$

Для будь-якої $f \in C_{\beta, \infty}^q$ можна записати

$$\delta_{n,p}^{(2)}(f; 0) = \frac{q^{n-p_1-p_2+1}}{p_1 p_2 \pi} \int_{-\pi}^{\pi} f_{\beta}^q(0+t) b_{n-p_1-p_2+1}^{\beta}(t) dt + \frac{O(1)}{p_1 p_2} (q^{n-p_1+1} \int_{-\pi}^{\pi} |b_{n-p_1+1}^{\beta}(t)| dt + q^{n-p_2+1} \int_{-\pi}^{\pi} |b_{n-p_2+1}^{\beta}(t)| dt + -q^{n+1} \int_{-\pi}^{\pi} |b_{n+1}^{\beta}(t)| dt).$$

Зрозуміло, що для $f_{\beta}^q(t) = \text{sign} b_{n-p_1-p_2+1}^{\beta}(t)$ має місце рівність

$$\int_{-\pi}^{\pi} f_{\beta}^q(0+t) b_{n-p_1-p_2+1}^{\beta}(t) dt = \int_{-\pi}^{\pi} |b_{n-p_1-p_2+1}^{\beta}(t)| dt,$$

проте функція $\text{sign} b_{n-p_1-p_2+1}^{\beta}(t)$ може не належати до S_M^0 , оскільки для неї необов'язково виконується умова

$$\int_{-\pi}^{\pi} \text{sign} b_{n-p_1-p_2+1}^{\beta}(t) dt = 0.$$

Після обговорення студенти помічають, що цю функцію можна змінити на періоді таким чином, щоб для отриманої функції $y_0(t)$ виконувалась умова $\int_{-\pi}^{\pi} y_0(t) dt = 0$ і функція $y_0(t)$ відрізнятиметься на періоді від $\text{sign} b_{n-p_1-p_2+1}^{\beta}(t)$ лише на множині, міра якої менша за $K(n-p_1-p_2)^{-1}(1-q)^{-1}$.

Отже, студенти самостійно можуть зробити висновок, що справджується рівність

$$E(C_{\beta, \infty}^q; V_{n,p}^{(2)}) = \frac{q^{n-p_1-p_2+1}}{\pi p_1 p_2} \int_{-\pi}^{\pi} |b_{n-p_1-p_2+1}^{\beta}(t)| dt + O(1) \left(\frac{q^{n-p_1-p_2+1}}{p_1 p_2 (n-p_1-p_2)(1-q)^4} + \frac{q^{n-p_1+1} + q^{n-p_2+1}}{p_1 p_2 (1-q)^3} \right).$$

Відтак, студенти розглядають можливі способи обчислення інтегралів такого типу. Використовуючи їх до заданої ситуації, встановлюють, що для обчислення їх потрібно використати вивчені до цього методи інтегрування тригонометричних функцій та відомі властивості аддитивності та лінійності визначеного інтегралу. Виконуючи серію обчислень, отримують

$$J_m = \frac{4}{\pi} \int_0^{\pi} \Gamma^{3/2}(x) dx + O(m^{-1}) = \frac{4}{\pi} \int_0^{\pi} \frac{dx}{(1-2q \cos x + q^2)^{3/2}} + O\left(\frac{1}{m}\right) = \frac{8}{\pi(1+q)^3} \int_0^{\frac{\pi}{2}} \frac{du}{\left(1 - \frac{4q}{(1+q)^2} \sin^2 u\right)^{3/2}} + O\left(\frac{1}{m}\right).$$

Уважно розглянувши результат, студенти помічають, що виникла ще одна підзадача: чи надає отримана асимптотична формула розв'язання

відомої задачі Колмогорова-Нікольського? *Аналіз* встановленої залежності показує, що відповідь залежить від поведінки параметрів, що визначають наближуючі поліноми. Пропонуємо студентам самостійно провести такий аналіз та отримати умови, за яких повторні суми Валле Пуссена надають кращий порядок наближення, ніж класичні.

Висновки. Дослідницька робота студентів із питань наближення періодичних функцій тригонометричними поліномами, що породжуються лінійними методами підсумовування рядів Фур'є формує навички наукової праці, що включають якісне вивчення літератури та пошук інформації, аналіз останніх досліджень з обраного напрямку, постановку задачі, самостійне отримання нового результату а також власні узагальнення й висновки. Цілеспрямоване формування стилю мислення студентів у процесі науково дослідної роботи з теорії наближення сприяє цілісній орієнтації на становлення такого фахівця, якому властиві не тільки професійні знання, але й висока культура мислення, методологічні принципи пошуку й застосування знань.

ЛІТЕРАТУРА

- Вашуленко, М. С. (2010). Предметна математична компетентність як дидактична категорія. *Початкова школа, 11*, 3-9. (Vashulenko, M. S. (2010). Mathematical competence as a didactic category. *Elementary School, 11*, 3-9.)
- Головань, М. С. (2012). Математичні компетентності чи математична компетентність? *Розвиток інтелектуальних умінь і творчих здібностей учнів та студентів у процесі навчання дисциплін природничо-математичного циклу «ІТМ*плюс – 2012»: матеріали міжнародної науково-методичної конференції*, 36-38. (Holovan, M. S. (2012). Mathematical competences or Mathematical competence? *Development of intellectual skills and creative abilities of students while learning subjects of natural and mathematical cycle "ITM*plus – 2012": Proceedings of International scientific and technical conference*, 36-38.)
- Зіненко, І. М. (2009). Визначення структури математичної компетентності учнів старшого шкільного віку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2*, 165-174. (Zinenko, I. M. (2009). Determination of the structure of mathematical competence of senior schoolchildren. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, 2*, 165-174.)
- Кудрявцев, Л. Д. (1977). *Мысли о современной математике и ее изучении*. М.: Наука. (Kudryavtsev, L. D. (1977). *Thoughts on modern mathematics and its study*. М.: Nauka.)
- Плахова, В. Г. (2009). Формирование математической компетентности у студентов технических вузов: (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02.). Пенза. (Plahova, V. G. (2009). The formation of mathematical competence among students of technical universities: (PhD thesis). Penza.)
- Петрова, Е. М. (2012). Понятие «математическая компетентность будущего специалиста технического профиля» в контексте компетентностного подхода. *Современные проблемы науки и образования, 1*. Режим доступа: www.science-education.ru/101-5504. (Petrova, E. M. (2012). The concept of «mathematical competence of a future technical specialist» in the context of a competency-based approach. *Modern problems of science and education, 1*. Retrieved from: www.science-education.ru/101-5504).

- Раков, С. А. (2005). *Математична освіта: компетентнісний підхід з використанням ІКТ*. Х.: Факт. (Rakov, S. A. (2005). *Mathematics Education: Competent Approach Using ICT*. H.: Fact.)
- Раков, С. А. (2005). Формування математичних компетентностей випускника школи як місія математичної освіти. *Математика в школі*, 5, 2-8. (Rakov, S. A. (2005). Formation of school-leaver's mathematical competence as a mission of mathematics education. *Mathematics at School*, 5, 2-8.)
- Стельмах, Я. Г. (2011). *Формирование профессиональной математической компетентности студентов – будущих инженеров* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08). Самара. (Stel'mah, Ya. G. (2011). *Formation of professional mathematical competence of students – future engineers* (PhD thesis abstract). Samara.
- Ходырева, Н. Г. (2001). Становление математической компетентности будущего учителя при подготовке в педагогическом вузе. *Педагогические проблемы становления субъектности школьника, студента, педагога в системе непрерывного образования*, 3, 67-70. (Hodureva, N. G. (2001). The formation of the mathematical competence of a future teacher in training at a pedagogical university. *Pedagogical problems of the subjectivity of a schoolchild, student, teacher in the system of continuing education*, 3, 67-70.)
- Ягупов, В. В., Свистун, В. І. (2007). Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. *Наукові записки НаУКМА: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 71, 3-7. (Yahupov, V. V., Svystun, V. I. (2007). Competence approach to training specialists in higher education. *Scientific Notes of NaUKMA: pedagogical, psychological sciences and social work*, 71, 3-7.)

РЕЗЮМЕ

Ровенская Ольга, Астахов Виктор. Усовершенствование математической компетентности студентов информационно-технологических специальностей средствами НДР по теории приближения.

В работе показаны преимущества НИРС по теории приближения как метода усовершенствования исследовательской составляющей математической компетентности студентов информационно-технологических специальностей. Предложен один из путей достижения этой цели – подготовка и проведение научного исследования, которое касается вопросов приближения классов периодических функций тригонометрическими полиномами. Целенаправленное формирование исследовательского стиля мышления в процессе НИРС по теории приближения способствует формированию у будущего специалиста способности использовать математические знания для решения практических и теоретических задач в профессиональной деятельности.

Ключевые слова: научно-исследовательская работа студентов, математическая компетентность, информационно-технологическая специальность, теория приближения.

SUMMARY

Rovenska Olha , Astakhov Viktor. Improvement of the mathematical competence of students of information-technological specialties by means of research on the theory of approximation.

The research work of students in mathematics is considered as part of the educational process aimed at formation in students of the research component of mathematical competence, which is based on the organization of current scientific research in the priority

fields of modern mathematics. For a number of tasks of obtaining, modeling or registering data and processing them, it is important to create a unified methodological approach based on common mathematical principles. Spectral-analytical methods are highly efficient and can be selected as the nucleus of such a single approach, with their main advantage being the combination of digital calculations with analytical transformations and conclusions in order to improve the accuracy and speed of computer calculations. The advantages of the research work of students on the theory of approximation as a method of improving the research component of mathematical competence of students of information and technological specialties are shown in the work. One of the ways to achieve this goal is to prepare and conduct a scientific study concerning approximation in classes of periodic functions by the trigonometric polynomials generated by linear methods of summation of Fourier series in a uniform metric. A prerequisite for conducting research on the theory of approximation of periodic functions and the theory of the Fourier series is presence in students of deep professional knowledge of elementary mathematics and mathematical analysis, creative abilities, as well as basic knowledge of other fundamental disciplines. To do this, it is necessary to achieve in advance a level of fundamental, and, in particular, mathematical knowledge that would allow the student to use them freely while performing scientific research. Research work of students on the approximation of periodic functions by trigonometric polynomials generated by linear methods of summation of Fourier series forms the skills of scientific work, including qualitative study of literature and information search, analysis of recent studies in the chosen direction, formulation of the problem, self-study own generalizations and conclusions. Purposeful formation of a research style of thinking in the process of research on the theory of approximation contributes to the formation of a future specialist's ability to use their mathematical knowledge to solve various practical and theoretical problems encountered in professional activity.

Key words: *students research, mathematical competence, information technology specialty, approximation theory.*

UDC 378.015.31:17.022.1:811.111

Olesia Silchuk

Poltava State Agrarian Academy

ORCID ID 0000-0001-8284-1417

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/299-308

THE PROBLEM OF MORAL VALUES AMONG THE AGRARIAN UNIVERSITY STUDENTS: A ROLE OF HUMANITIES

The paper deals with the problem of moral values among future specialists in agriculture. The aim of the study is to investigate the state of moral values development of agrarian university students and to show an important role of humanities in the development of moral values in the training process of agrarian universities in Ukraine. Moral values are studied with a method of questionnaire developed by the other. The results of the research demonstrate that the current system of training in agrarian universities does not provide the appropriate level of moral values. It proves the necessity for the development of efficient methods and techniques to develop students' moral values.

Key words: *future specialists in agriculture, moral values, diagnostics, state of development of moral values, humanities.*

Introduction. Nowadays the issue of moral education is one of the real problems that our universities are facing. The formation of students' moral values is connected, first of all, with the fact that modern society needs such a specialist who organically combines his/her professional activity with spirituality and morality. Modern specialists should perform their responsibilities professionally and possess high moral and ethical values. So, a question that exercises the minds of many academics in Ukraine these days: "What is the role of universities in moral education of students?"

Analyses of relevant research. What is morality? According to A. Bohush, morality is a practical side of moral that is put into behavior of people. This is the ability to do good not by external coercion, but through inner consciousness and voluntary involvement. Morality has the following factors: moral feelings, sensual and life orientations (ideals, traditions, norms, categories, principles, commandments, canons, codes), moral beliefs, moral relations (moral activity and moral behavior). Thus, the process of understanding of values is consciously based on activity (Bohush, 2008).

O. Vlasenko believes that morality as a component of culture, whose content is moral values that form the basis of consciousness. Morality is human ability to act, to think and feel in accordance with his/her spiritual beginning (Vlasenko, 2015).

What Are Values? Moral values are a type of value. But what is a «value»? Values are things that people care about. Values are what matter to us. They are what motivate our behavior. They ground our judgments about what is good or bad, desirable or undesirable. Any form of activity that involves making judgments about what is better or worse, good or bad, high quality or low quality, right or wrong, successful or unsuccessful, desirable or undesirable. All these judgments involve values in one form or another. There are values in sports, values in art, values in social and cultural practices, values in science, values in relationships, values in economic transactions, religious values. Our everyday experience is saturated with values and value judgments (What are moral values?).

What are Moral Values? The way we care about moral values is different from the way we care about non-moral values. Moral values are connected to fundamental human emotions and experiences that motivate us in distinctive ways:

- The overriding love and concern that parents feel for their children.
- The sympathy and empathy we experience when we perceive the suffering of others.
- The sense of duty and loyalty we feel to our family and close social groups, or broader communities to which we belong.
- The anger and indignation we feel toward those who threaten us or those we love.

- The feelings of unfairness and injustice we experience when we are treated poorly, and others treated better, for no good reason.
- The positive feelings associated with having the freedom to make our own choices and determine our own future.
- The admiration we feel toward those who exhibit courage and compassion.
- The guilt or shame we feel when we have violated a trust or otherwise failed to live up to the values we endorse.

When we examine the character of these feelings and emotions, and how they motivate our judgments and decisions, you are exploring the moral dimension of our shared human experience (What are moral values?).

The aim of the study is to research the state of moral values development of agrarian university students and to show an important role of humanities in the development of moral values in the training process of agrarian universities in Ukraine.

In order to conduct our research it was necessary to solve the following tasks: 1) to develop methods of research of moral values of agrarian university students; 2) to estimate the level of moral values development of future specialists in agriculture under the conditions of the traditional system of professional training in agrarian universities; 3) to show a role of humanities, including the academic discipline “English for specific purposes”, in the development of moral values in the training process of agrarian universities in Ukraine; 4) to work out some efficient methods to raise the level of moral values development of future specialists in agriculture in the classroom of humanities.

Research methods include analysis of scientific works concerning problems of development of moral culture of future specialists and namely agriculture specialists, diagnostic methods, such as a survey which was done with the help of questionnaires; talks to students and teachers; testing and pedagogical observation of students’ communicative activity.

Results. In order to reach conclusions about moral values owned and believed in by students of Poltava state agrarian academy, a questionnaire made up of 10 questions was developed. This questionnaire covered such areas as moral education, moral dilemmas, moral choice, moral crises, moral sensation, moral awareness, the awareness of right, and justice from the perspective of students. The questionnaire was distributed to more than 100 Bachelor course students of specialities “Agronomy”, “Ecology” and “Protection and quarantine of plants”.

The aim of the questionnaire is to research the state of moral values development of agrarian university students. The questionnaire provides a level structure of responders. For example, a number of correct responses of students shows a high level of moral values development. Responses, with no deep foundation, show an intermediate level of students’ moral values

development. Students, whose responses are incomplete, have a low level of this phenomenon.

1. What is happiness for you?
2. What is the best way to find happiness?
3. What are moral values?
4. How are moral values can be used in life of future specialists of agriculture?
5. What is the role of university in moral values education?
6. What are the roots of moral crisis in the Ukrainian society?
7. What academic disciplines play an impotent role in the process of moral values development at your academy?
8. Is it necessary to know moral values of different people/nations/countries?
9. What problems do students face when developing their moral values?
10. Can you develop moral values yourself? How?

The students felt difficulty to answer the questions “What is happiness for you?” and “What is the best way to find happiness?”. The answers are: friends and family, money, good health, intelligence, being married, good home, being attractive and lucky. We cannot find anything that demonstrates the students’ awareness of such components of moral happiness as being patient and loving, generous, giving and kind, helpful. The students do not think about any principles upon which happiness is the natural outcome, efforts to pursue happiness. They are not aware of the basic concept of happiness. This is life that provides the opportunities to learn human lessons and acquire the necessary characteristics to be happy and to make happy other people in your life.

Most of the responders cannot give the full answer to the questions “What are moral values?”. This demonstrates that students do not understand the term “moral values”. The students give some components of moral values: “patterns, norms and rules of behavior”, “kindness, honesty, humanism, patriotism, decency”. None of the students mentions such main components of moral values as “a system of worldview”, “judgments of good and evil”, “a human act and activity”. In the students’ answers, ethics, moral qualities, moral standards, rules of behavior are mistaken for moral values.

When answering the question about importance of moral values in life of future specialists of agriculture, the responses are mostly “yes”. However, it is necessary to mention that students are not able to explain the role and of moral values in their life and in their future career.

The analysis of the responses to the issue about the role of university in moral values education shows that most of students believe that moral development is more affected by the family, rather than the effect of higher education organizations. They think that the purpose of higher education is to train a qualified specialist of agriculture. They do not aware the role of

humanities in their university training. They do not also see how moral values affect their priorities in moral choices when they judge moral dilemma.

The answers to the question “Is it necessary to know moral values of different people/nations/countries?” are mostly positive, but there are negative answers too. Some students believe that it is useless to learn moral values of other nations as they live in Ukraine. This illustrates the lack of moral knowledge for multinational communication. Therefore, while studying the humanities (e.g. “English”, “Science philosophy, psychology and pedagogics”) students can get moral knowledge that can be important for them, such as tolerance, self-respect, respect to others etc. So, we can conclude that moral values of Bachelor course students are not enough developed.

We think that the sixth question is the most difficult for the students. The students’ answers to the question “What are the roots of moral crisis in the Ukrainian society?” are that moral crisis in the Ukrainian society depends on:

- economic situation of the state;
- political situation of the state;
- the war in the west of Ukraine;
- high fees of higher education;
- drug and alcohol addiction;
- prostitution;
- not strong marriages;
- a lack of special moral training at all stages of education.

The analysis of responses demonstrates some confusion regarding deep foundation of the problem: an amoral way of thinking, religious and national traditions, human oppression now being felt, corruption of political processes, economic instability, commercialization of the medical and legal fields, etc. The students often mention the consequences of moral crises not the courses of it.

The answers of the students to the question “What academic disciplines play an impotent role in the process of moral values development at your academy?” are surprising. They do not think about the general and special subjects of their course of training. Their answers are “Ethic”, “Psychology”, “special course”. However, they have such humanities and social subjects as “Philosophy”, “English for specific purposes”, “Ukrainian for specific purposes”, “History of Ukrainian culture” that have great potential for moral values development.

The question “What problems do students face when developing their moral values?” seems to be interesting to the responders. They give very different answers. Among the difficulties the students mention: “bad habits”, “a low level of moral education”, “financial problems”, “gap between the rich and the poor”, “fast development of technology and technology addiction of youth”, “drugs and alcohol”, “poor education”, “genes”, “lack of respect to other people”.

The last question “Can you develop moral values yourself? How?” demonstrates a lack of motivation to develop moral values as well as poor knowledge of ways of developing them. Students have poor understanding of moral self-development.

Taking into consideration the analysis, we can conclude that there is no real accurate understanding of moral terms in the minds of agrarian students. Students also have a weak awareness of what is a moral choice, and therefore there were extremes in moral thinking from students’ points of view. Most of students think that the family have greater potential in morals development, then information organizations, rather than the very slight effect of higher education organizations. Most of students believe in moderateness in virtues: courage, modesty, generosity friendship, honesty, forgiveness, and acceptance. They believed that modernity, information, and technology have effects by necessity on morality.

Our research shows that the current system of humanitarian training in agrarian universities does not provide the appropriate level of the development of moral values and it has a negative effect on professional competence of prospective specialists in agriculture. Accordingly, there is a requirement to work out some efficient methods to raise the level of moral values development of future specialists in agriculture. We believe that “English for specific purposes” occupies a special place among the academic subjects. Its specificity is that while the studying a foreign language, students receive skills to use a new language as a means of communication and a means of obtaining new useful information. The teaching “English for specific purposes” in a modern institution offers great potential for moral culture development of perspective specialists in agriculture. This is facilitated by a communicative component of the subject and its focus on the issues of everyday life, customs, and culture of people in English-speaking countries.

At the same time, it is important to remember that when studying a foreign language, we remain native speakers of our own culture. Cross-cultural material in the classroom serves as a tool to attract students to world culture. But a teacher should create conditions so that each student can choose for him/herself what will enrich him/her as a representative of Ukrainian culture: the cultural values of the country of the language being studied, close to him/her as a person and which he/she will try to use in his/her activities and communication with other people, thereby contributing to the enrichment of moral culture of his/her people, since “communication of cultures and identification of each culture are implemented as communication of personalities” (Bibler, 1991). This approach to culture of English-speaking countries includes the assessment of students of those aspects of their behavior, value orientation and beliefs that could be changed as a result of creative leaning of a foreign culture, and those that they consider to be a

powerful paradigm of their individuality. Moreover, the aim of the subject is not only to cultivate love and respect for their and other people's cultures, awareness of their national identity and belonging to the world community, but also to ensure their balance, since combination of these features in modern Ukrainian youth is far from harmonious. A huge flow of information about foreign cultures makes some people eagerly absorb knowledge about their worldview and lifestyle, while it provokes a negative reaction in others to everything "not ours". According to the global goal of teaching a foreign language (attracting students to foreign cultures and participating them in the dialogue of cultures), it is more effective to develop moral culture of agrarian students using educational and pedagogical potential of the subject. So, leaning foreign languages gives great opportunities for the development of moral values in students and the aim of a teacher is to use them properly.

We believe that introduction of the special "Storytelling" technique while teaching "English for specific purposes" can stimulate development of morals values of agrarian students. "Storytelling" is a technique of creating a story and sharing it with necessary information to influence emotional, motivational, cognitive spheres of a listener (Tomlinson, 1994). Storytelling is an emotional and exciting process that has a positive effect. Storytelling is of great interest to teachers and psychologists all over the world, as the explanation of material in the form of storytelling develops imagination, thinking and increases the level of moral culture in students. Stories allow you to tell how decisions are made and relationships are built. Through sharing stories, building emotional connections, a student and a teacher can create the right and high-quality relationships.

There are such types of storytelling as:

- cultural storytelling – tells about values, morals and beliefs;
 - social storytelling – stories of people about each other (you or students can tell stories from the lives of famous people, which can be an example for them to build their lives);
 - myths, legends – they reflect culture and remind us what to avoid in order to be happy;
 - jump story – everyone loves a story about mystical creatures, when an unexpected final makes us jump from fear; such stories help us overcome our own fears;
 - family – family legends keep the stories of our families, passed on from one generation to another, having educational and instructive nature;
 - friendly – such stories unite friends, since they remind of a certain experience they had together;
 - personal – such stories tell about personal experience and emotions.
- This type of storytelling is important since personal stories help understand and develop oneself [<https://www.creativeschool.com.ua/en/storytelling/>].

The main functions of storytelling:

1. Motivational is a way of convincing students that allows them to show initiative in the process of education.

2. Uniting – stories are the means for developing friendly and collaborative connections in a class or a group.

3. Communicative – stories that can raise the work efficiency at different levels.

4. Tool of influence – allows teachers to influence students indirectly and form socially useful beliefs in them.

5. Utilitarian – is one of the easiest ways to inform others about the aim of a task or a project.

Storytelling is a creative narration. In the base of a creative narration lies creative imagination. Core components of such narration must be new images, situations or actions created by students independently. In the process, the students apply the experience and the knowledge they gained, but combine them in a new manner (Petliaieva, 2019).

There are such types of oral storytelling as:

- narration on a given topic;
- narration on a plan;
- narration with a given beginning;
- narration on key words;
- narration on your own plot.

Stories should be informative, straight and simple, accurate, expressive, understandable to listeners, and independent.

The structure of stories is:

1) Introduction – the main goal of this stage is to prepare students for the story itself, the context of the story is created;

2) Climax – is a turning point in the story. For example, it was bad, we did something and it turned out to be good, or vice versa, it was good, but we did wrong things and it turned out bad. The stories without a climax are not interesting to students;

3) Conclusion – we need to state the conclusion. Sometimes several conclusions can be made of a story, so it is important to direct students' thinking in the right way. The main thing at this stage is not to break the fine line between conclusions and instructions (Petliaieva, 2019).

Thus, "Storytelling" technique while teaching "English for specific purposes" allow students to explore their own cultural roots and to experience diverse cultures, enable them to empathize with foreign people/countries, offer insights into different traditions and values, help students understand how wisdom is common to all peoples/all cultures, help students consider new ideas and reveal differences of cultures around the world.

Conclusions. Students share a variety of personal experiences, moral values and ways of understanding. The language they learn in the classroom is

more than a way of exchanging information and extending ideas, it is their means of connecting with other people. Stories can link the world of the classroom and beyond. Stories provide a common thread that can help unite cultures and therefore provide a successful development of moral values in perspective specialists of agriculture.

We strongly believe that higher education plays an important role in stimulating the moral life of student community. Therefore, we assume that the most suitable perspective is to have a humanitarian approach to moral education. We emphasize that any academic discipline of humanities, including “English for specific purposes”, at universities has its function not only at profile level, but also it makes an important contribution to the process of formation of moral values among agrarian students.

REFERENCES

- Библер, В. С. (1991). *От наукоучения к логике культуры*. Москва: Политиздат (Bibler, V. S. (1991). *From epistemology to the logic of culture*. Moscow: Politizdat).
- Богуш, А. М. (2008). *Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі*. Київ: Слово (Bohush, A. M. (2008). *Pedagogical dimensions of Vasyl Sukhomlynskyi in modern educational space*. Kyiv: Word).
- Власенко, О. М. (2015). Проблема формування морально-патріотичних цінностей студентів в умовах освітньо-виховного середовища вищого навчального закладу. *Проблеми освіти*, 85, 14-17 (Vlasenko, O. M. (2015). The problem of formation of moral and patriotic values of students in educational environment of university. *The problem of education*, 85, 14-17).
- Петляєва, В. В. (2019). *Педагогічні умови формування моральної культури майбутнього вчителя іноземних мов* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Київ (Petliaieva, V. V. (2019). *Pedagogical conditions of the moral culture formation of the future foreign languages teacher*. (PhD thesis). Kyiv).
- Storytelling as a teaching method*. Retrieved from: <https://www.creativeschool.com.ua/en/storytelling/>.
- Tomlinson, B. (1994). *Openings. Language through Literature: An Activities Book* (pp. 15-30). Penguin English.
- What are moral values?* Retrieved from: <https://criticalthinkeracademy.com/courses/moral-arguments/lectures/65924>.

РЕЗЮМЕ

Сильчук Олеся. Проблема моральних цінностей студентів аграрних заведень вищого образования: роль гуманитарних дисциплін.

В статтє рассматривается проблема формирования моральных ценностей у студентов аграрных заведений высшего образования в процессе изучения дисциплин гуманитарного цикла. Автором разработан методологический инструментарий для изучения моральных ценностей. Доказано, что существующая система гуманитарной подготовки в аграрных заведениях высшего образования не обеспечивает должного уровня моральных ценностей. Учитывая вышеизложенное, возникает необходимость разработки эффективных методов для развития моральных ценностей студентов. Особенное внимание уделено роли учебной

дисципліни «*English for specific purposes*» в формуванні моральних цінностей в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю.

Ключевые слова: майбутні фахівці аграрного профілю, моральні цінності, діагностика, стан розвитку моральних цінностей, гуманітарні науки.

АНОТАЦІЯ

Сільчук Олеся. Проблема моральних цінностей студентів аграрних закладів вищої освіти: роль гуманітарних дисциплін.

У статті представлено результати теоретико-експериментального дослідження щодо визначення стану сформованості моральних цінностей у здобувачів вищої освіти аграрних ЗВО. В умовах сьогодення фахівець аграрного профілю повинен виконувати свої обов'язки професійно та володіти високими морально-етичними цінностями для організації продуктивної діяльності, ефективної співпраці з колегами, обміну досвідом з іноземними партнерами. Тому моральні цінності є невід'ємною складовою професіоналізму сучасного фахівця аграрного профілю, показником його мобільності й конкурентоспроможності на ринку праці.

Мета статті – дослідити стан сформованості моральних цінностей здобувачів вищої освіти аграрних ЗВО й визначити роль гуманітарних дисциплін у формуванні зазначеного феномену. Для дослідження рівня сформованості моральних цінностей було розроблено опитування, яке здійснювалося через анкету, бесіди зі студентами та викладачами, педагогічне спостереження за комунікативною активністю студентів. Результати проведеного дослідження свідчать, що існуюча система гуманітарної підготовки в аграрних закладах вищої освіти не забезпечує формування достатнього рівня моральних цінностей у майбутніх фахівців аграрного профілю. Про це свідчать переважання зовнішніх мотивів розвитку моральні цінності, відсутність точного розуміння моральних термінів, слабке усвідомлення поняття морального вибору, поверхнєве усвідомлення цілей і функцій моральних цінностей у професійній діяльності тощо.

З огляду на це виникає необхідність удосконалення гуманітарної підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю в закладах вищої освіти, зокрема: доповнення змісту навчальних гуманітарних дисциплін спеціальними темами й питаннями. Обґрунтовано метод «сторітелінг» як ефективний інструмент передачі знань та обміну досвідом, спрямований на формування моральних цінностей у здобувачів вищої освіти аграрних ЗВО.

Ключові слова: майбутні фахівці аграрного профілю, моральні цінності, діагностика, стан розвитку моральних цінностей, гуманітарні науки.

Олександр Томенко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-1097-965X

Сергій Матросов

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-6980-1402

Олена Ярова

Медичний центр «Медея»
ORCID ID 0000-0001-8550-0132
DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/309-322

ОСОБЛИВОСТІ СЕКЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Мета дослідження – проаналізувати ступінь вивчення проблеми використання секційної моделі організації фізичного виховання студентів у закладах вищої освіти. Методи дослідження: узагальнення літератури й матеріалів мережі Інтернет, абстрагування, аналіз, синтез. У статті подано результати аналізу особливостей реалізації секційної моделі організації фізичного виховання студентів у закладах вищої освіти. Вони полягають у використанні найбільш популярних і, одночасно, досяжних із точки зору матеріально-технічного забезпечення видів спорту в процесі секційних занять. Основною проблемою реалізації секційної моделі є матеріально-технічне забезпечення та необхідність якісної підготовки викладачів фізичного виховання для закладів вищої освіти.

***Ключові слова:** фізичне виховання, студенти, заклади вищої освіти, секційна (спортивно орієнтована) модель.*

Постановка проблеми. У наш час процес фізичного виховання студентства в закладах вищої освіти переживає значні трансформації, що частково зумовлене входженням України в європейський освітній простір. Поряд із багатьма його позитивними моментами, є ті, що потребують удосконалення. На думку Т. Ю. Круцевич і О. Ю. Марченко (Круцевич, Марченко, 2008) є необхідність надавати учням можливість вільного самовизначення та вибору виду фізичної культури, засобів, методів і форм навчання відповідно до їх уподобань, потреб і мотивів. Поряд із цим, на думку окремих науковців (Стасюк, Востоцкая, Осипова, 2009; Prusik, Krzysztof, Prusik, Katarzyna, Kozina, Iermakov, 2013), не завжди враховані ціннісні орієнтації, потреби, інтереси, що складають спрямованість особистості студента, тому процес фізичного виховання у свідомості студентів стає механічною діяльністю, головною метою якого є здача нормативів і отримання заліку.

У якості основних вимог до розробки моделей організації фізичного виховання науковці (Ольховий, 2014; Пилипей, 2008; Салатенко, 2012) вбачають задоволення мотиваційних пріоритетів студентів; забезпечення оптимального режиму їх рухової активності; урахування кадрових і матеріально-технічних можливостей закладів освіти.

З метою забезпечення викладання фізичного виховання в закладах вищої освіти на належному рівні МОН України розроблено «Рекомендації щодо організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах», оприлюднені листом від 25.09.2015 № 1/9-454 [40], де запропоновано кілька базових моделей організації фізичного виховання або різних форм їх поєднання: секційну (створення широкої мережі як спеціалізованих спортивних, так і загальнооздоровчих секцій, гуртків, клубів, які працюють за фіксованим розкладом); професійно орієнтовану (прямо орієнтовану на особливості майбутньої професії); традиційну та індивідуальну (закріплення за кожним студентом працівника кафедри фізичного виховання або спортклубу).

У нашому розумінні найбільш перспективними з цих моделей є секційна та професійно орієнтована, оскільки вони досить реалістично можуть бути забезпечені ресурсами й кадрами закладів освіти. Вони доволі широко представлені в наукових дослідженнях в Україні (Пилипей, 2008; Салатенко, 2012) і за кордоном (Prusik, Krzysztof, Prusik, Katarzyna, Kozina, Iermakov, 2013).

Але в сучасних умовах для реалізації секційної (спортивно орієнтованої) моделі набуває особливого значення поєднане врахування результуючих показників формування фізичної культури особистості з максимально точним підбором видів спорту для організації секцій відповідно до побажань студентів, кадрових і матеріально-технічних можливостей закладів освіти. Тому існує проблема необхідності вдосконалення секційної моделі організації фізичного виховання студентів із підбором найбільш популярних у конкретному регіоні видів спорту, зумовлена недостатнім рівнем теоретико-методичної розробленості даного питання та нагальною потребою в практичному впровадженні відповідних наукових результатів.

Аналіз актуальних досліджень. У науковій літературі знаходимо низку досліджень, присвячених проблемі фізичного виховання студентів закладів вищої освіти різних типів, а саме – педагогічних (О. Романчишин (Романчишин, Сидорко, Андрес, 2009; Романчишин, Сидорко, Дика, 2010); Н. Криворучко (Криворучко, 2015); О. Ландо (Ландо, 2014); Л. Крошки (Крошка, Борисенко, 2016; Крошка, 2018; Крошка, Варфоломєєва, 2015)), гірничих (А. Чопова та В. Міщенко (Міщенко, Чомпова, 2016)), медичних (Н. Семенова, А. Магльований (Семенова, Магльований, 2012); І. Шостак, С. Кузякіна та О. Письменна (Шостак, 2014)), будівельних (М. Мамешина та

Д. Гузієватий (Мамешина, Гузієватий, 2016)), коледжів різного профілю спеціальностей (С. Трачук, Т. Імас та Л. Кузнецова (Трачук, Імас, Кузнецова, 2015); Т. Круцевич (Круцевич, Трачук, Кузнецова, 2016)), технічних (В. Хомич (Хомич, 2007)), у тому числі із застосуванням інноваційних технологій (Р. Зоря (Зоря, 2015); С. Крошка, К. Варфоломеева (Крошка, Варфоломеева, 2015)).

Також у сучасній науці активізуються дослідження, присвячені питанню застосування засобів із різних видів спорту в процесі фізичного виховання студентів, зокрема настільного тенісу (О. Коломійцева та Я. Радченко (Коломійцева, Радченко, 2012)), карате-до шотокан (О. Лукіна зі співавторами (Лукіна, Кусовська, Барабаш, 2018)), бадмінтону (С. Крошка (Крошка, 2018)), пауерліфтингу – Н. Бачинська (Бачинська, 2014); Р. Власенко (Власенко, Зозуля, 2014); В. Жамардїй (Жамардїй, 2013; Жамардїй, 2014); С. Женьцянь (Женьцянь, 2015); І. Мичка (Мичка, 2015), Н. Завидівська (Завидівська, 2017), Ю. Гордієнко (Гордієнко, 2010), Г. П. Грибан (Грибан, Мичка, 2018), хортингу – С. Закопайло (Закопайло, 2018), плавання – Ю. Журавльов (Журавльов, Маліков, 2019), баскетболу – А. Кашуба (Кашуба, Ковальський, 2018), військово-спортивного багатоборства – О. Хоменко (Хоменко, Рибалко, 2018).

Мета дослідження: проаналізувати ступінь дослідженості проблеми використання секційної моделі організації фізичного виховання студентів у закладах вищої освіти.

Методи дослідження: узагальнення літератури й матеріалів мережі Інтернет, абстрагування, аналіз і синтез.

Виклад основного матеріалу. Питання щодо організації фізичного виховання студентів закладів вищої освіти різних рівнів акредитації в процесі навчальних та позанавчальних занять є недостатньо вивченим, і вимагає проведення спеціальних досліджень. Зокрема, недостатньо досліджено проблему застосування секційної (спортивно орієнтованої) моделі організації фізичного виховання, у тому числі, конкретних видів спорту, які можуть бути використані для розв'язання завдань фізичного виховання. Недостатньо досліджена проблема визначення перспектив застосування різних видів рухової активності, у тому числі, конкретних видів фізичних вправ, які забезпечують раціональні режими для конкретного профілю спеціальностей (Трачук, Імас, Кузнецова, 2015).

Основними завданнями фізичного виховання молоді в системі освіти має бути формування потреби в зміцненні здоров'я засобами фізичної культури та спорту; збільшення обсягу рухової активності залежно від психофізіологічної потреби в рухах; підвищення якості навчального процесу з фізичного виховання та забезпечення його висококваліфікованими кадрами, сучасними науково-методичними комплексами й відповідним матеріально-технічним оснащенням; оптимізація управління у цій сфері тощо (Нейман, 2015).

Важлива роль сучасного закладу освіти щодо забезпечення здоров'я студента зумовлена також особливостями його функціонування як цілісної багаторівневої системи, що впродовж тривалого часу істотно впливає на психічний і фізичний розвиток особистості (*Професійна підготовка фахівців щодо створення здоров'язберезувального освітнього простору*). Звичайно, у даному контексті важливо говорити про особливості організації процесу фізичного виховання в коледжах та університетах.

В. Міщенко та А. Чомпова провели дослідження стосовно мотивації студентів коледжів до занять фізичною культурою та спортом (на базі гірничого коледжу ДВНЗ «КНУ») (Міщенко, Чомпова, 2016). Надзвичайно цікавим, на нашу думку, є той факт, що за даними науковців студенти вважають головним мотивом до занять фізичною культурою та спортом підвищення фізичної підготовленості.

За даними С. Кузякіної та О. Письменної (*Професійна підготовка фахівців щодо створення здоров'язберезувального освітнього простору*), більшість студентів коледжу не прагнуть до досягнення високих спортивних результатів, а у своїх заняттях фізичними вправами керуються мотивами щодо зміцнення здоров'я, стати більш сильними, спритними, витривалими, мати красиву фігуру.

Таким чином, здійснивши аналіз сучасних наукових досліджень стосовно мотивації студентів закладів вищої освіти до занять фізичною культурою та спортом можна зробити висновок, що для молоді, здебільшого, основним стимулом є відвідування обов'язкових занять фізичною культурою, а також фізкультурно-оздоровчих заходів і спортивних змагань.

Важливими, на нашу думку, є методичні рекомендації дослідників (Міщенко, Чомпова, 2016; *Професійна підготовка фахівців щодо створення здоров'язберезувального освітнього простору*; Шостак, 2014) стосовно підвищення мотивації студентів до рухової активності: відкриття секцій із популярних видів спорту; коригування навчальних програм; планування освітнього процесу з урахуванням мотивів та інтересів студентів; покращення матеріально-технічної бази; організація дозвілля в позанавчальний час у вигляді спортивних змагань, заходів, свят, спортивно-масових заходів тощо.

С. Трачук зі співавторами (Трачук, Імас, Кузнецова, 2015) зазначають, що питання вивчення фізичної підготовленості студентів ЗВО різного профілю спеціальностей у процесі навчальних занять із фізичної культури є недостатньо вивченим і вимагає проведення спеціальних досліджень. Зокрема, як наголошують науковці, недостатньо досліджено проблеми визначення перспектив застосування різних видів рухової активності, у тому числі, конкретних видів фізичних вправ, які забезпечують раціональні режими для конкретного профілю спеціальностей закладів вищої освіти.

Науковці (Семенова, Магльований, 2012), спираючись на «Глобальні рекомендації з фізичної активності для здоров'я» (2010 р.), розробили такі

вказівки з її забезпечення: діти й молоді люди віком 5–17 років повинні займатися щодня фізичною активністю від помірної до високої інтенсивності, в цілому, не менше ніж 60 хвилин; фізична активність тривалістю більше ніж 60 хвилин на день буде корисною для їх здоров'я; велика частина щоденної фізичної активності повинна припадати на аеробіку; фізична активність високої інтенсивності, включаючи вправи з розвитку скелетно-м'язових тканин, повинна проводитися, як мінімум, три рази на тиждень.

О. Романчишин зі співавторами звертають особливу увагу на те, що за останні роки зареєстровано погіршення загальної фізичної працездатності студентів із роками навчання у вищому навчальному закладі (Романчишин, Сидорко, Андрес, 2009; Романчишин, Сидорко, Дика, 2010). Також спостерігається зниження рівня аеробної продуктивності та зростання ступеня функціонального напруження серцево-судинної системи організму студентів. При цьому встановлена істотна різниця у функціональному стані представників різних вікових груп. Найбільш сприятливі значення даних показників відзначаються в студентів і студенток I та II курсів, а найменш оптимальні в представників старших курсів. Для дівчат ще й притаманна більш рання стадія суттєвого зниження абсолютних значень загального функціонального стану організму.

Важливими в даному контексті є висновки науковців (Круцевич, Трачук, Кузнецова, 2016) про те, що дані стосовно рівня фізичної підготовленості студентів коледжів різних спеціальностей визначають особливості прояву їх фізичних здібностей, що визначає безпосередню ясність стосовно планування й організації процесу фізичного виховання у ЗВО та забезпечує основу цього успіху в подальшій виробничій діяльності майбутніх фахівців галузей.

Варто зазначити, що, за даними науковців (*Професійна підготовка фахівців щодо створення здоров'язберезувального освітнього простору*), причини зростання захворюваності студентів пов'язуються й з недоліками в системі вищої освіти, з тими чинниками навчальної діяльності, які призводять до перенапруження нервової системи й заважають створенню належних умов для задоволення потреб у самопізнанні, самовдосконаленні й самореалізації. Через навчальні перевантаження більшість студентів страждає від недостатньої активності

За даними Ю. Коваленка, процес фізичного виховання в навчально-виховних закладах типу ліцеїв реалізується ще за традиційними підходами без використання інноваційних технологій у професійно-прикладній фізичній підготовці, що не сприяє якості навчання й виховання стійкої мотивації до здорового способу життя (Коваленко, 2014).

Цінними в даному контексті є висновки науковців (*Професійна підготовка фахівців щодо створення здоров'язберезувального освітнього простору*) стосовно того, що інноваційні

здоров'язбережувальні технології навчання й виховання студентів мають забезпечити високий рівень психосоматичного здоров'я, розумової працездатності, формувати мотивацію до ведення здорового способу життя та виховувати високу культуру здоров'я.

Таким чином, використання інноваційних форм і методів роботи на заняттях дозволить не лише підвищити інтерес студентів до вивчення фізичної культури, але й удосконалити ефективність уже набутих знань.

Ю. Коваленко звертає увагу на питання оптимізації фізичного виховання учнів ліцею з використанням засобів рукопашного бою (Коваленко, 2014). Дослідження, в якому взяло участь 17 юнаків 16–17 років, показало, що цей вид спорту позитивно впливає на функціональні показники студентів. Автор також зазначає, що прикладна фізична підготовка в ліцеях поряд із вирішенням основних завдань фізичного виховання повинна забезпечувати якісну підготовку ліцеїстів до навчання в закладах вищої освіти Єдиної системи військової освіти, виховання в них вольових і командирських навичок та якостей.

Н. Криворучко в наукових дослідженнях акцентує увагу на застосуванні чирлідінгу у фізичному вихованні студенток ЗВО I–II рівня акредитації (Криворучко, 2015). Чирлідінг, за даними науковця, містить широкий арсенал різноманітних інтенсивних рухів, сприяє зміцненню фізичних і духовних сил, вихованню естетичного смаку, формуванню інтересу до здорового способу життя та підвищенню рівня фізичного розвитку підлітків. У дослідженні взяло участь 385 студенток I–III курсів нефізкультурного профілю. Результати експерименту показали, що впровадження в процес фізичного виховання вправ чирлідінгу сприяло підвищенню рівня фізичного розвитку студенток за показниками функціонування дихальної системи.

В. Жамардїй розробив модель формування спеціальних умінь і навичок студентів закладів вищої освіти в процесі занять із пауерліфтингу. Завданнями навчальних занять за розробленою моделлю було засвоєння системи наукових знань, формування спеціальних умінь і навичок, світогляду, моральних поглядів і переконань, ідеалів, потреб, цінностей, способів поведінки та діяльності, підбір навантаження різної спрямованості залежно від обсягу та інтенсивності фізичних навантажень (Жамардїй, 2014).

С. Женьцяян запропонував оздоровчу методику занять пауерліфтингом для студентів університетів з ураженнями опорно-рухового апарату для позааудиторних занять від першого до п'ятого курсів. Використання методики, за висновками дослідника, сприяє постійному вдосконаленню рухових якостей і навичок, поліпшенню нейродинамічних властивостей вищої нервової діяльності (Женьцяян, 2015).

Важливим засобом, що сприяє оптимізації фізичного виховання студентів коледжів, С. Крошка називає бадмінтон (Крошка, Борисенко, 2016; Крошка, 2018; Крошка, Варфоломеєва, 2015). Дослідницею розроблено й

впроваджено в практику фізичного виховання студентів методичні рекомендації та практичного курсу «Бадмінтон – запорука здоров'ю» з проведення занять із фізичної культури з використанням елементів бадмінтону, практичних рекомендацій для спрямованого розвитку фізичних якостей.

Програма, розроблена С. Крошкою, складається з таких розділів: пояснювальна записка, мета й завдання, розподіл годин програмного теоретичного та практичного матеріалу, види й методи педагогічного контролю. Теоретичний і практичний матеріал було представлено у вигляді модулів (теоретичного, діагностичного, рекреаційного, профілактичного, змагального). Також розроблено й запропоновано до впровадження варіативну систему педагогічного контролю – комплекс заходів, що забезпечують перевірку запланованих показників фізичного виховання для оцінки застосовуваних засобів, методів і навантажень. Метою педагогічного контролю в процесі позакласних занять було визначення зв'язків між чинниками впливу й тими змінами, які відбуваються в студентів у процесі занять (Крошка, 2018).

В іншому науковому дослідженні С. Крошки разом з Л. Борисенком (Крошка, Борисенко, 2016) розглянуто діяльність спортивного клубу Лисичанського педагогічного коледжу як самостійної фізкультурно-спортивної організації, визначається його роль у зміцненні здоров'я студентів. Досвід роботи названого клубу можна застосувати в діяльності інших коледжів. Тому вважаємо за необхідне зазначити основні завдання роботи спортивного клубу (за Л. Борисенком та С. Крошкою) (Крошка, Борисенко, 2016): створення відповідних умов і можливостей для задоволення різнобічних інтересів студентів, працівників та інших осіб у сфері фізичної культури та спорту; формування всебічно розвиненої особистості члена клубу засобами фізичної культури та спорту; сприяння здійсненню заходів щодо створення та зміцнення спортивної бази клубу й ефективного її використання; забезпечення виконання комплексних і цільових програм із питань фізкультурно-реабілітаційної та спортивної роботи в навчально-виховній сфері; пропаганда здорового способу життя, запровадження фізичної культури та спорту в систему навчання, роботи, побуту й відпочинку студентів і співробітників коледжу; використання засобів фізичної культури та спорту для професійно-прикладної підготовки студентів як майбутніх фахівців сфери виробництва; організація та проведення масових фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів, надання послуг у сфері фізичної культури і спорту; створення фізкультурно-спортивних аматорських об'єднань, секцій, команд із різних видів спорту, спортивних шкіл різного профілю; проведення роботи щодо спортивного вдосконалення студентів, підготовки й відрядження збірних команд коледжу на змагання різного рівня.

У літературі здебільшого знаходимо дослідження, присвячені організації секційних занять у закладах вищої освіти III–IV рівнів

акредитації – із гімнастики (А. Дяченко, 2014), шейпінгу (А. Косівська, 2015), фітнесу (А. Гурєєва зі співавторами, 2017), плавання (Ю. Журавльов, 2019), спортивних ігор – баскетболу, волейболу, тенісу, футболу, бадмінтону (І. Чередніченко, 2016; А. Кашуба, 2018; К. Загородній, 2018), військово-спортивного багатоборства (О. Хоменко, П. Рибалко, 2018) та ін.

На нашу думку, варто визначити переваги секційних занять над звичайними заняттями з фізичного виховання. Як зазначають Т. Маленюк та А. Косівська, академічні заняття з фізичного виховання не задовольняють потреби молоді й мають спрямованість на загальну фізичну підготовку в традиційних видах спорту. Натомість, секційні заняття дають змогу студентам самостійно обирати вид спорту, в якому вони бажають самовдосконалюватися, випробувати себе в новій справі, а викладачів стимулюють до вивчення нових течій у професійній сфері. Секційна форма організації занять сприяє підвищенню мотивації студентів до занять за рахунок теоретичної, методичної, фізичної та функціональної підготовки студентів у нетрадиційних видах рухової активності.

Л. Дудорова вважає, що секційні заняття в позанавчальний час дозволяють збільшити загальний час занять фізичними вправами й у сукупності з навчальними заняттями забезпечують оптимальну безперервність і ефективність фізичного виховання студентів у ЗВО (Крошка, Варфоломєєва, 2015). Однак, як наголошує дослідниця, незважаючи на всі позитивні сторони використання секційних занять із метою підвищення рівня фізичної підготовленості студентів, постає низка питань, які вказують на відсутність чіткої концепції організації цих занять, щодо їх диференціації відносно здібностей та уподобань студентів.

Ми вважаємо, що визначення мотивації студентів до занять обраним видом спорту є важливою умовою правильної та чіткої організації секційних занять.

Розглянемо наукові праці, у яких досліджується проблема організації секційних занять у коледжах. У науковій розвідці О. Дяченко та В. Теслюк представлено особливості виховання студентської молоді в агротехнічному коледжі (Круцевич, Марченко, 2008). Як зазначають науковці, на території коледжу, викладачами циклової комісії фізичного виховання та захисту Вітчизни організовані й функціонують клуб «Патріот» та секція з кульової стрільби.

Кожного року до Дня партизанської слави проводяться виховні години на теми: «Партизанський рух на Київщині», «Стежками партизанської слави», «Бородянщина партизанська», до дня захисника Вітчизни «Батьківщина – рідна мати, нам її і захищати» тощо. У коледжі створені всі сприятливі умови для занять фізичною культурою та спортом, втілюється програма «Здоров'я молоді – здоров'я нації». У позааудиторний час студенти мають змогу займатись у 12 спортивних секціях: волейболу,

баскетболу, тенісу, футболу, легкої атлетики, вільної боротьби, гирьового спорту, шахів (Круцевич, Марченко, 2008).

У дослідженні О. Коломійцевої та Я. Радченка представлено інформацію про організацію та проведення секційних занять настільним тенісом (Коломійцева, Радченко, 2012). Таким чином, науковці доповнили дані Л. Сергієнка стосовно розвитку координаційних здібностей студентів коледжу. Так, за їхніми висновками, як юнаки, так і дівчата 15 та 16 років показують результати, відповідні «низькому рівню». Також автори наголошують, що координаційні здібності юнаків та дівчат 15–16 років, які розпочали заняття настільним тенісом, знаходяться на середньому рівні. У статевому аспекті в прояві здатності до орієнтування в просторі й утримання статичної рівноваги помітна перевага дівчат над юнаками. У здатності до управління рухами за просторово-часовими та динамічними параметрами результати юнаків домінують над даними дівчат (Коломійцева, Радченко, 2012).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок.

1. Проблема реалізації секційної моделі організації фізичного виховання на основі занять із різних видів спорту для студентів III–IV рівнів акредитації висвітлена не повною мірою. Здебільшого це питання дослідниками висвітлюється для студентів I–II рівнів акредитації.

2. Основний фокус у розв'язанні проблеми реалізації секційної моделі організації фізичного виховання студентів автори рекомендують зробити на використанні найбільш популярних і, одночасно, досяжних із точки зору матеріально-технічного забезпечення видів спорту в процесі секційних занять. Для цього здебільшо використовуються: баскетбол, волейбол, плавання, настільний теніс, футбол, легка атлетика та інші види.

3. Основною проблемою реалізації секційної моделі є матеріально-технічне забезпечення та необхідність якісної підготовки викладачів фізичного виховання для закладів вищої освіти.

Перспектива подальших досліджень пов'язана з вивченням особливостей реалізації професійно орієнтованої та індивідуальної моделей організації фізичного виховання студентів, розробкою та експериментальною перевіркою секційної моделі в умовах регіону.

ЛІТЕРАТУРА

- Бачинська, Н. В. (2014). Особливості розвитку силових якостей у студентів на заняттях з фізичного виховання на прикладі пауерліфтингу *Актуальні питання освіти, спорту та здоров'я у вищих навчальних закладах*, 8–14. (Bachinskaya, N. V. (2014). Features of development of power qualities in students in physical education classes on the example of powerlifting. *Topical issues of education, sports and health in higher educational establishments*, 8-14.).
- Власенко, Р. П., Зозуля, А. М. (2014). Розвиток сили в умовах спортивного тренування з пауерліфтингу. *Біологічні дослідження*, 1, 467–469. (Vlasenko, R. P., Zozulya, A. M. (2014). Development of strength in conditions of sports training in powerlifting. *Biological Research*, 1, 467–469.).

- Гордієнко, Ю. В. (2010). Самоаналіз фізіологічних особливостей організму жінок, які спеціалізуються в пауерліфтингу. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 1, 43–46. (Gordienko, Yu. V. (2010). Self-examination of physiological features of the body of women who specialize in powerlifting. *Pedagogics, Psychology, Medical-Biological Problems of Physical Training and Sports*, 1, 43–46).
- Грибан, Г. П., Мичка, І. В. (2018). Педагогічні засади навчання силових вправ з пауерліфтингу студентської молоді в освітньому процесі з фізичного виховання. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*, 11, 102–110. (Griban, G. P., Michka, I. V. (2018). Pedagogical principles of powerlifting training for student youth powerlifting in the physical education education process. *Bulletin of Kamyanets-Podilskyi Ivan Ogiyenko National University*, 11, 102–110).
- Жамардій, В. О. (2013). Критерії та рівні формування спеціальних умінь і навичок студентів вищих навчальних закладів у процесі занять з пауерліфтингу. *Витоки педагогічної майстерності*, 11, 130–135. (Samardiy, V. O. (2013). Criteria and levels of development of special skills of students of higher education in the process of powerlifting classes. *Origins of Pedagogical Skills*, 11, 130–135).
- Жамардій, В. О. (2014). Модель формування спеціальних умінь і навичок студентів вищих навчальних закладів у процесі занять з пауерліфтингу. *Витоки педагогічної майстерності*, 13, 120–127. (Samardiy, V. O. (2014). Model of formation of special skills of students of higher education in the process of powerlifting lessons. *Origins of Pedagogical Excellence*, 13, 120–127).
- Женьцянь, С. (2015). *Методика удосконалення рухових якостей і функціональної підготовленості студентів університетів з ураженнями опорно-рухового апарату на заняттях з пауерліфтингу* (дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02). Харків. (Zhenqiang, S. *Methods of improving the motor qualities and functional preparedness of university students with musculoskeletal disorders in powerlifting classes* (PhD thesis). Kharkiv).
- Журавльов, Ю., Маліков, М. (2019). Ефективність використання засобів аквааеробіки у процесі секційних занять з плавання студентів 18–19 років. *Слобожанський науково-спортивний вісник*, 2, 59–63. (Zhuravlev, Y., Malikov, M. (2019). Efficiency of use of aqua aerobics means in the process of section classes for swimming of students of 18–19 years. *Slobozhansk Scientific and Sport Bulletin*, 2, 59–63).
- Закопайло, С. (2018). Вплив секційних занять з хортингу на фізичну підготовленість старшокласників. *Спортивний вісник Придніпров'я*, 1, 126–130. (Zakopaylo, S. (2018). Influence of section classes on horting on physical fitness of high school students. *Prydniprovsky Sports Newsletter*, 1, 126–130).
- Завидівська, Н. Н. (2017). Стан методичного забезпечення занять пауерліфтингом як змісту фізичної активності студенток вищих навчальних закладів. *Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, 27, 38–42. (Zavidovskaya, N.N. (2017). The state of methodical provision of powerlifting as a content of physical activity of female students of higher educational establishments. *Youth Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Eastern European National University*, 27, 38–42).
- Зоря, Р. Р. (2015). Використання інформаційних технологій при викладанні дисципліни «Безпека життєдіяльності». *«Інноваційний потенціал світової науки – XXI сторіччя»*, 12–13. (Zoria, R. R. (2015). Use of information technologies in teaching the subject "Safety of life", *"Innovative potential of world science - XXI century"*. 12–13).

- Кашуба, А., Ковальський, В. (2018). Динаміка показників фізичної підготовленості студентів першого року навчання під впливом секційних занять з баскетболу. *Актуальні проблеми фізичного виховання та методики спортивного тренування*, 2, 21–25. (Kashuba, A., Kovalsky, V. (2018). Dynamics of physical fitness indicators of students of the first year of study under the influence of section basketball lessons. *Actual Problems of Physical Education and Methods of Sports Training*, 2, 21–25).
- Коваленко, Ю. О. (2014). Оптимізація фізичного виховання учнів ліцею з використанням засобів рукопашного бою. *Вісник Запорізького національного університету*, 1, 28–35. (Kovalenko, Y. O. (2014). Optimization of physical education of Lyceum students using hand-to-hand combat. *Bulletin of Zaporizhzhya National University*, 1, 28–35).
- Коломійцева, О., Радченко, Я. (2012). Настільний теніс як засіб розвитку координаційних здібностей студентів коледжу. *Слобожанський науково-спортивний вісник*, 5, 16–19. (Kolomytseva, O., Radchenko, E. (2012). Table tennis as a mean of developing the coordination skills of college students. *Slobozhansky Scientific and Sport Bulletin*, 5, 16–19).
- Криворучко, Н. (2015). Вплив вправ чирлідінгу на показники фізичного розвитку студенток ВНЗ I–II рівня акредитації. *Молода спортивна наука України*, 19, 119–124. (Krivoruchko, N. (2015). Influence of cheerleading exercises on indicators of physical development of university students of I-II level of accreditation. *Young Sports Science of Ukraine*, 19, 119–124).
- Крошка, С. А., Борисенко, Л. Л. (2016). Спортивний клуб Лисичанського педагогічного коледжу – самостійна фізкультурно-спортивна організація. *Virtus: Scientific Journal*, 8, 82–86. (Kroshka, S. A., Borisenko, L. L. (2016). Lysychansk Pedagogical College Sports Club is an independent physical and sports organization. *Virtus: Scientific Journal*, 8, 82–86).
- Крошка, С. А. (2018). Методична розробка та впровадження практичного курсу «Бадмінтон – запорука здоров'ю» для студентської молоді. *Спортивні ігри*, 3, 25–34. (Kroshka, S. A. (2018). Methodical development and implementation of a Badminton - a pledge of health practical course for student youth. *Sports Games*, 3, 25–34).
- Крошка, С. А., Варфоломєєва, К. (2015). Інноваційні технології з фізичного виховання у Лисичанському педагогічному коледжі. *Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції*, 1, 106–109. (Kroshka, S. A., Varfolomeeva, K. (2015). Innovative technologies in physical education in Lisichanski Pedagogical College. *Youth, education, science, culture and national consciousness in the context of European integration*, 1, 106–109).
- Круцевич, Т. Ю., Марченко, О. Ю. (2008). Спрямованість цінностей індивідуальної фізичної культури студентів різних відділень вузу. *Спортивний вісник Придніпров'я*, 3-4, 103–107. (Krutsevich, T. Yu., Marchenko, O. Yu. (2008). Orientation of values of individual physical culture of students of different branches of the university. *Prydniprovsky Sports Newsletter*, 3-4, 103–107).
- Круцевич, Т. Ю., Трачук, С. В., Кузнецова, Л. І. (2016). Фізична підготовленість юнаків коледжів різних спеціальностей. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*, 136, 115–119. (Krutsevich, T. Yu., Trachuk, S.V., Kuznetsova, L.I. (2016). Physical fitness of college youth of different specialties. *Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University*, 136, 115–119).
- Ландо, О. А. (2014). Використання здоров'язбережних технологій у навчально-виховному процесі педагогічного коледжу. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 37, 247–254. (Lando, O. A.

- (2014). The use of health and technology in the educational process of the College of Education. *Pedagogy of Creating a Creative Personality in Higher and Secondary Schools*, 37, 247–254).
- Лукіна, О., Кусовська, О., Барабаш, К. (2018). Особливості розвитку фізичних якостей студенток музичного коледжу засобами карате-до шотокан, *The Caucasus. Economic and Social Analysis Journal of Southern Caucasus*, 6(27), 37–39. (Lukina, O., Kusovska, O., Barabash, K. (2018). Features of development of physical qualities of students of music college by means of karate-do Shotokan, *The Caucasus. Economic and Social Analysis Journal of Southern Caucasus*, 6(27), 37-39).
- Мамешина, М. А., Гузієватий, Д. В. (2016). Фізичне здоров'я студентів ВНЗ I–II рівня акредитації. *Актуальні проблеми фізичного виховання різних верств населення*, 100–108. (Mameshina, M.A., Guziyatiy, D.V. (2016). Physical health of students of I-II level of accreditation. *Actual problems of physical education of different groups of the population*, 100–108).
- Мичка, І. В. (2015). Побудова тренувального процесу з пауерліфтингу на етапі початкової підготовки. *Фізичне виховання та спорт у контексті державної програми розвитку фізичної культури в Україні*, 2, 45–47. (Michka, I.V. (2015). Building a powerlifting training process in the initial training phase. *Physical Education and Sport in the Context of the State Program of Physical Culture Development in Ukraine*, 2, 45-47).
- Мищенко, В. Л., Чомпова, А. П. (2016). Мотивація студентів ГК ДВНЗ «КНУ» до занять фізичним вихованням під час навчання у навчальному закладі. *«Потенціал дисципліни «Фізичне виховання» у закладах освіти»*, 13–116. (Mishchenko, V.L., Chompovala, A.P. (2016). Motivation of students of GK DVNZ "KNU" to take physical education while studying in an educational institution. *"The potential of discipline" physical education "in educational institutions"*, 13–116).
- Нейман, А. В. (2015). Ціннісні орієнтації до занять фізичною культурою студентів педагогічних коледжів як стимул до здорового способу життя, *Молодь та Олімпійський рух*, 314–316. (Neumann, A. W. (2015). Value orientations to physical education of students of pedagogical colleges as an incentive to a healthy lifestyle. *Youth and Olympic Movement*, 314–316).
- Олешко, В. Г. (1999). *Силові види спорту*. К.: Олімпійська література (Oleshko, V. G. (1999). *Power sports*. K.: Olympic literature).
- Ольховий, О. М. (2014). Стан функціонування системи фізичного виховання закладів вищої освіти. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*, 2, 79 - 83. (Olkhoviy, O. M. (2014). The state of functioning of the system of physical education of institutions of higher education. *Theory and methodic of physical education and sport*, 2, 79 – 83).
- Пилипей, Л. П. (2008). *Професійно-прикладна фізична підготовка студентів*. Суми: УАБС НБУ (Pylypay, L. P. (2008). *Professionally applied physical training of students*. Sumy: UABS NBU).
- Професійна підготовка фахівців щодо створення здоров'язберезувального освітнього простору*. Режим доступу: <http://elar.ippo.edu.te.ua:8080/bitstream/123456789/5366/1/zbirnuk-117-122.pdf> (*Professional training in creating a health-saving educational space*. Retrieved from: <http://elar.ippo.edu.te.ua:8080/bitstream/123456789/5366/1/zbirnuk-117-122.pdf>).
- Романчишин, О., Сидорко, О., Андрес, А. (2009). Динаміка рівня фізичної підготовленості студентів педагогічного коледжу. *Молода спортивна наука України*, 2, 154–160. (Romanchishin, O., Sidorko, O., Andres, A. (2009). Dynamics of

- the level of physical fitness of students of the pedagogical college. *Young Sports Science of Ukraine*, 2, 154–160).
- Романчишин, О., Сидорко, О., Дика, М. (2010). Соматичне здоров'я, адаптаційний потенціал, фізичний стан та біологічний вік студентів педагогічного коледжу. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 11, 98–101. (Romanchishin, O., Sidorko, O., Dika, M. (2010). Somatic health, adaptation potential, physical condition, and biological age of college students. *Pedagogy, Psychology, and Medical-Biological Problems of Physical Education and Sport*, 11, 98–101).
- Салатенко, І. (2012). Розробка спортивно-орієнтованої технології фізичного виховання для студенток економічних спеціальностей. *Молода спортивна наука України*, 18 (2), 138–144. (Salatenko, I. (2012). Development of sports-oriented technology of physical education for students of economic specialties. *Young Sports Science of Ukraine*, 18 (2), 138–144).
- Семенова, Н., Магльований, А. (2012). Характеристика рівня добової рухової активності студенток I-II курсів медичного коледжу. *Молода спортивна наука України*, 16, 136–142. (Semenova, N., Maglovani, A. (2012). Characterization of the level of daily motor activity of the students of the I-II courses of medical college. *Young Sports Science of Ukraine*, 16, 136–142).
- Стасюк, Р. М., Востоцька, І. Ф., Осипова, І. Л. (2009). Проблеми та шляхи підвищення ефективності фізичного виховання ВНЗ. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 3, 146–149. (Stasyuk, R. M., Vostotskaya, I. F., Osipova, I. L. (2009). Problems and ways of improving the efficiency of physical education of higher education institutions. *Pedagogy, Psychology and Medical-Biological Problems of Physical Education and Sport*, 3, 146–149).
- Трачук, С., Імас, Т., Кузнецова, Л. (2015). Фізична підготовленість студенток коледжів різного профілю спеціальностей. *Спортивний вісник Придніпров'я*, 2, 230–234. (Trachuk, S., Imas T., Kuznetsova, L. (2015). Physical fitness of college students with different specialties. *Prydniprovsky Sports Newsletter*, 2, 230–234).
- Хомич, В. М. (2007). Комплексна модель професійно-прикладної фізичної підготовки студентів технічного профілю. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 2, 142–146. (Khomich, V. M. (2007). Complex model of professionally applied physical training of students of technical profile. *Pedagogy, Psychology, and Medical-Biological Problems of Physical Education and Sport*, 2, 142–146).
- Хоменко, О., Рибалко, П. (2018). Ефективність застосування засобів військово-спортивного багатоборства у фізичному вихованні студентів аграрних спеціальностей. *Спортивна наука України*, 4, 51–58. (Khomenko, O., Rybalko, P. (2018). The effectiveness of the use of all-sports all-rounder in the physical education of students of agricultural specialties. *Sport Science of Ukraine*, 4, 51–58).
- Шостак, І. (2014). Роль і місце дисципліни фізичне виховання у формуванні мотивації навчальної діяльності студентів медичного коледжу. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*, 131, 226–229. (Shostak, I. (2014). The role and place of discipline of physical education in the formation of motivation of educational activity of students of medical college. *Scientific Notes of Kirovohrad Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University*, 131, 226–229).
- Щодо організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах: Лист МОН України від 25.09.2015. № 1/9 – 454. (On organization of physical Education in higher educational establishments: letter of MES of Ukraine from 25.09.2015).

- Prusik, Krzysztof, Prusik, Katarzyna, Kozina, Zh. L., Iermakov, S. S. (2013). Features of physical development, physical preparedness and functional state of boys and girls - students of Polish higher educational establishments. *Physical Education of Students*, 1, 54-61.
- Prykhodko, V., Tomenko, O. (2019). Innovative approach to the strategic management of the Olympic sport reform in Ukraine. *Marketing and Management of Innovations*, 1, 357-366.

РЕЗЮМЕ

Томенко Александр, Матросов Сергей, Яровая Елена. Особенности секционной модели организации физического воспитания студентов высших учебных заведений.

Целью исследования является анализ степени раскрытия проблемы использования секционной модели физического воспитания студентов в заведениях высшего образования. Методы исследования: обобщение литературы и материалов сети Интернет, абстрагирование, анализ, синтез. В статье показаны результаты анализа особенностей модели организации физического воспитания студентов в заведениях высшего образования. Они состоят в использовании самых популярных и, в то же время, достижимых с точки зрения материально-технического обеспечения видов спорта во время секционных занятий. Основной проблемой реализации секционной модели является материально-техническое обеспечение и необходимость качественной подготовки преподавателей физкультуры для заведений высшего образования.

Ключевые слова: физическое воспитание, студенты, заведения высшего образования, секционная (спортивно ориентированная) модель.

SUMMARY

Tomenko Oleksandr, Matrosov Serhii, Yarova Olena. Peculiarities of the sectional model of physical education of students in higher education institutions.

The purpose of the study is to analyze the degree of the problem of using a sectional model of physical education of students in higher education institutions. The methods of theoretical research were used: generalization of literature and materials of Internet, abstraction, analysis, synthesis. The article presents the results of the analysis of the peculiarities of the sectoral model of the organization of physical education of students in higher education institutions. They consist in use of the most popular and, at the same time, reachable from the point of view of logistical security of sports during sectional classes. The main problem of the sectional model implementation is logistical support and the need for qualitative training of teachers of physical education for higher education institutions.

It is noted that basketball, volleyball, swimming, table tennis, football, track and field are mostly used for implementation of the sectional model. It is established that the problem of realization of the sectional model of organization of physical education on the basis of classes in different sports for students of III-IV levels of accreditation is not fully covered. For the most part, this issue is covered by researchers for students of the first and second levels of accreditation. There is a problem of need to improve the sectional model of organization of physical education of students with the selection of the most popular in a specific region of sports, due to the insufficient level of theoretical and methodological elaboration of this issue and the urgent need for practical implementation of relevant scientific results. The prospect of further research is related to the study of the peculiarities of implementation of professionally oriented and individual models of organization of physical education of students, development and experimental verification of the section model.

Key words: physical education, students, higher education institutions, sectional (sports oriented) model.

Tetiana Sharova

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
ORCID ID 0000-0002-5846-6044

Valentyna Zotova

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
ORCID ID 0000-0002-5308-8611

Liudmyla Kopeitseva

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
ORCID ID 0000-0003-4714-6712

Alina Zemlianska

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
ORCID ID 0000-0002-5231-9262

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/323-334

MODERN TECHNOLOGIES OF TEACHING PHILOLOGICAL DISCIPLINES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The purpose of the study is justification and development of technologies of the disciplinary and local levels for studying courses in the literary cycle in the conditions of a credit-transfer system. General scientific methods, empirical, praximetric, prognostic methods were used. The practical significance of the article includes development and determination of the effectiveness of the methods of applying modern technologies for teaching literature in universities. As a result, the essence of multimedia (electronic) technology, several varieties of interactive and design technologies for teaching literary disciplines are determined, their choice is justified. It is proved that these pedagogical technologies provide high-quality learning outcomes.

Key words: *pedagogical technology, disciplinary level technologies, local level technologies, multimedia technology, electronic teaching aids, conceptualization technology for the training course and block material presentation, interactive technology, project technology.*

Introduction. The phenomenon of using technology in various areas of society has long been of significance to our present civilization. In the education field, using a professional approach, which addresses to specific personal needs and orientation, it provides the most effective solution to education and educational approach. In our opinion, during the last decades, when reforming the education, there was a combination of innovative approaches gained through experience, by using pedagogical technologies in the educational process for different levels at schools (primary to higher).

At the same time scientific and socio-cultural discussions about the ways of teaching (including humanities) various disciplines in higher education

institutions suggest the need for a new “navigation” system as an applied method based on the dissemination of relevant technological experience and its practical implementation. In view of the above mentioned, there is an urgent need for further research and introduction of modern technologies in teaching philology disciplines at higher education institutions as explained by the authors of this article.

We proceed from the fact that the concept of “technology” has become quite broad in didactics and methodology. The whole learning process has become a mega technology, within which the technologies are also implemented in lower education levels.

In present times foreign scholars have made a significant contribution to the development of pedagogical technologies in theory and practice. It included evaluation of the nature of the problem under study; types of pedagogical technologies; justification for use; effectiveness of technology application and any obvious disadvantages, etc.

The content of this work is attributed to the achievements of such authors as K. Culp, J. Harris, M. Honey, T. Levin, E. Mandinach, P. Mishra, R. Wadmany (Culp; Harris, 2009; Levin, 2008). Pedagogical technology and its processes were studied in teaching methods and continued to be studied by K. Bakhanov, V. Bepalko, I. Britchenko, I. Dichkivska, M. Grinev, S. Karpenchuk, P. Matvienko, V. Monakhov, O. Pekhot, B. Pridchochenko, L. Pyrozhenko, G. Seleukov, V. Strelnikov, V. Yastrebova, I. Zyazyun and others. Various pedagogical technologies and technological models are described and considered in the works of these authors. They emphasized general features of technological development in the educational process. The most effective approach is to develop the technological systems in a hierarchy that consists of three main levels.

G. Selevko has distinguished the main levels of pedagogical technologies: general pedagogical (general-didactic), partially methodological (objective), local (modular) (Selevko, 1998, p. 15-16), and I. Dychkivska has outlined the issues of modular and local innovative pedagogical technologies (Dychkivska, 2004). However, if all three technological levels are studied thoroughly in relation to the study of Ukrainian literature in general level (A. Pometun, L. Pyrozhenko, A. Sitchenko, G. Tokman, N. Voloshina and others). We notice that at high school there is a highly developed first level however the second is partially methodological (to the institutions of higher education we will say “disciplinary”) and the third local or modular is not structured and often left to the teacher’s personal decisions. This level has a clearly positive aspect, as it opens wide opportunities for creative work in teaching. On the other hand, it requires each time to specify the ways of resolving the didactic-methodological problems that arise in the process of mastering a certain discipline.

Aim and tasks. Considering the above mentioned, we aimed to analyze the effectiveness of using these technologies in implementing the process of

literary courses. It's common knowledge, that such systems are largely algorithmic and at the same time leave enough space for author's techniques and technological models.

In accordance with this objective, the following **tasks** have been fulfilled: the technologies have been identified and their choice has been substantiated for use in the process of studying literary disciplines; training courses are planned and implemented according to selected technologies; the local methodological systems are then evaluated for their effectiveness.

Research methods. In the process of development and implementation of innovative methods, several general scientific methods were used (methods of systems analysis and synthesis of philological disciplines teaching in institutions of higher education); empirical, praxymetric (method of interpreting pedagogical and methodological literature, and method of generalization of advanced pedagogical experience); prognostic (simulation of methodological projects). These methods allowed substantiating the main directions and ways of introducing modernization and modification of literary courses and suggesting modern pedagogical technologies in the higher school.

Research results. The problem with the new challenge was evaluated by the authors of the article during the period of reforming education in Ukraine. This covered the issues of optimal content of curricula; effectiveness of learning considering globalization of communication facilities; students and teachers mobility, new forms, methods and procedures, including distance training; and accentuation of the competence approach. Such conditions gave rise for further introduction of innovations, led to attempts to systematically streamline the latest didactic and methodological developments. Realizing that higher education should train specialists, namely "generators of new knowledge, and new technologies" (Dychkivska, 2004; Semenog, 2005), starting in 2013, we have organized basic training programs with a projection to deepen technology education and the prospect of their mobile upgrade.

At the same time, a case-register of innovative technologies was used in teaching the history of Ukrainian literature and methods of teaching Ukrainian, Foreign literatures and related disciplines to students of the Faculty of Philology of the Melitopol Bogdan Khmelnytsky State Pedagogical University. The case-register includes the most commonly used technologies, such as interactive, problem-based, modular-developmental, project-based, remote learning, network, structural-logic, dialogue, integrated training; situational simulation; training, information, multimedia technologies; technology of intensification of training based on circuit model teaching material, etc.

The next stage was prioritization of technologies in the process of teaching the specific disciplines and their contents for specific groups of students, considering the "methodological style" of the teacher. The main points of technological controls were the following: *the purpose of application;*

methods of implementation; expected results (acquired by students of competence) and their feedback.

More than a decade of experience in using multimedia technology for learning a certain discipline has confirmed its relevance and effectiveness. As O. Semenog rightly points out, “the integral indicator of the quality of the future teacher-translator is proven through manifestation of informational competence in combination with other types of professional competences (linguistic, literary, cultural, psychological and pedagogical, etc.). It is determined by the ability to apply the knowledge gained and experience in a particular situation, the degree of independence, the development of creative abilities, creation of an atmosphere of aesthetic satisfaction from the perception of information» (Semenog, 2005, p. 297).

Fundamentals of teaching technologies using electronic procedures are described in the writings of such scholars as N. Dementievskaya, Yu. Goroshko, N. Morse, O. Spivakovskiy, O. Vitiuk, M. Zhaldak and others.

Researchers L. Kopeitseva, T. Sharova and S. Sharov applied their didactic-methodological systems to the process of studying philological disciplines in higher education institutions and evaluated the feasibility of using electronic procedures and methods, which was substantiated in their articles and individual publications (Kopeitseva, 2014; Kopeitseva, 2013; Kopeitseva, 2017; Sharov, 2014; Sharova, 2015).

S. Sharov and T. Sharova emphasized the following opinion: “The use of modern information technology is a socially significant requirement in shaping professional competence of the future teacher-philologist” (Sharov, 2014, p. 69).

Thus, the purpose of using this type of multimedia technology at the disciplinary level is an effective procedure for: higher education graduates to access electronic media/program material; economical and efficient use of classroom and non-teaching hours; development of skills of independent learning of a discipline, search, including research activities; versatile development of the student’s personality; formation of complex professional competencies that are modern foundations of intellectual work aesthetics and context education of the future Ukrainian language and literature teacher’s moral qualities.

By way of the embodiment of the intended purpose, the authors chose the electronic procedures such as organizing the filing, perception of the educational material while leaving room for oral discussions and comments, etc. Under these conditions, analytical perception and memorization of educational material, and the path for further research work are activated, an opportunity is created for satisfying and expanding the individual interests of students in the subject of study. In class electronic educational books optimize an educational process due to the presence of necessary artistic, literary and critical and scientific texts, illustrative material (reproductions of works of fine art, photos of architectural and other sights, portrait video rows; musical records, fragments of lessons,

extracurricular events conducted by students during teaching practice, etc). In extracurricular time an electronic manual provides all necessary sources for a base capture of a certain educational topic or literary course on the whole. The selected multimedia technology gives space to not only the student but also to the teacher: it provides differentiated approach to teaching the learners with the different level of literary development, makes possible such forms of classes, as a lecture/seminar-trip, lecture-comment, virtual excursion, literary discussion, time for slow reading, various cases, etc.

The example of the successful use of electronic facilities is a course of the Ukrainian literature of 40–60s of the 19th century (Shevchenko period) considerable part of which can be captured by means of an electronic textbook on history of the Ukrainian literature “Taras’ paths” (Sharov, 2014). A textbook contains material about the writer’s life and creative works, texts of his literary works, including the audiotexts pronounced by P. Panchuk, reproductions of pictures, epistolary inheritance, video and audio files.

So far, the authors have worked out a range of electronic educational books that provide the study of work of other Ukrainian and foreign writers.

The results of the application of multimedia (electronic) technology were: a growth in the volume of learned material in the classroom and independent work; its easier perception and deeper understanding; remembering the material for a longer period; an increase in the psychological probability of “appropriating” the correct conclusions, judgments, generalizations, optimization of educational time (Sharov, 2014, p. 53).

Students who use electronic learning tools are much more likely to be oriented in the modern information field, have better skills in finding the necessary sources, see the multidimensional problem, more confidently acquire professional competences such as ability to analyze the writer’s work on the socio-historical and historical-cultural background of a certain epochs, to reveal the philosophical basis of literary phenomena, to compare them with phenomena in other forms of art, to give contemporary objective assessments of the author words work.

The feedback including technological aspects are not only in terms of the positive dynamics of the knowledge quality and success, but also in the active participation of higher education graduates in scientific circles and conferences and their ability to research subjects. Thus, about 70 % of students taking part in scientific work according to the planned topics of the Department of Ukrainian and Foreign Literature at the Melitopol Bogdan Khmelnytsky State Pedagogical University have written scientific articles in Ukrainian and foreign publications.

Technology design of courses and sections of educational material (disciplinary level) is equally effective. Its effectiveness is evident in modern conditions and is radically changing Ukrainian higher education approaches when determining the scope and ways of perceiving and assimilating knowledge.

Not sum of knowledge, but possibility, competences in relation to their independent search and capture, is accented. In addition, conceptualization and sectional selection of basic components of educational book have the special value through geometrical character of increase of information which is necessary for mastering. On such conditions deep purposeful structure, prosecution of semantic blocks of educational course provide the perspective vision by teachers and students, students acquire abilities and skills to distinguish main, substantial things in the process of mastering of separate themes, analysis of the certain literary phenomena and works, forming competences in relation to the further independent capture of necessary material in the situations of direct professional activity. So, the aim of applying technology of conceptualization of the course and sectional division of educational material is to provide deep, realized, structurally organized and practically directed mastering of knowledge and pre-conditions of their further competent use in professional activity.

Conceptualization approaches can be seen in curricula and programs, textbooks, methodological labours of different times. But, in our view, H. Klochek started the pedagogical technology based on the study of literary texts, and developed methodology of study of old Ukrainian works at secondary school (Klochek, 2001, p. 140-143]. At high school the conceptual approaches to teaching literature in a greater or less degree were always present, however mainly touched ideological soil, corresponding interpretation of texts etc. In our case we talk about the conceptual methodological vectors of learning the discipline. We understand technology of conceptualization of the course and sectional serve of educational material as the system that contains next constituents: civilized manner-philosophical and aesthetic, motivational orientation, multi-structure of the material, operations of analysis, synthesis, algorithmization of cognitive processes, students' feedback.

Among other educational courses the mentioned technology was realized in the process of teaching history of old Ukrainian literature. For this purpose, on-line, working tutorial and all other methodological materials are worked out so that students could see the prospect of learning the discipline and their ultimate goal. In an on-line tutorial that is based on labour of modern leading specialists in industry of study of old Ukrainian literature (P. Bilous, V. Poiek, O. Slipushko, L. Ushkalova, V. Yaremko etc), one can see the content of the discipline, topics of lectures, seminars, the lists of works for reading, the list of textbooks, educational and methodological books and literary critical works and so on. The educational programme is the basis for work programme, that specifies it and that is followed by a teacher in the direct educational activity. As educational process in the university is performed through the module grade-based system, the content of the work programme consists of four blocks-modules that in the methodological recommendations worked out for students are presented in two plans-maps, that are highly structured and represent directions of educational-cognitive activities.

They are original methodological guidebooks which “lay” a personal path to knowledge and define the forms of formative and summative assessment. The higher degree of independence of study of educational material is, the more detailed are auxiliary instructional-methodological materials that are added to the plan-map: plans of seminars; methodological recommendations as for independent extracurricular work; methodological recommendations as for assessment of (creative) works and so on.

Thus, the above mentioned technology means following the sequence of plans-maps. Basic actions are: acquaintance with an on-line educational book and plans-maps (during the first week of studies); learning how to work with educational material (during the study of disciplines “Introduction to speciality”, “Introduction to philology”, group, individual consultations of the teacher of old Ukrainian literature); making of individual or personal plans (a week’s, a month’s, a semester’s plan) of learning the discipline in accordance with plans-maps, according to the curriculum and other types of educational activity; preparation to classes – lectures, seminars; consolidation, revision and extension; study of the themes for the extracurricular work; assessment of creative works, preparation of lectures, presentations; correction of the obtained knowledge; demonstration of knowledge acquisition (participating in current control – on seminars; operative – during individual work of teacher with students; thematic – through taking credits and exams).

At the local level (study of separate topics of the program), according to this technology, during lectures and seminars material is mastered relatively by the completed blocks, that are the links of integral course and within which the operations of analysis and synthesis correspond to the nature of the literary phenomena, works that are studied, and also individual features of students of certain groups.

Thus, the technological maps of each lesson, that is, a detailed description of the process in the form of a step-by-step, sequence of actions indicating the procedure (G. Selevko) has a unique nature. The users are aware of the place of the topic in the structure of the course, its connection with previous and the following section, its meaning that facilitates understanding of the phenomenon of ancient Ukrainian verbal art.

Experience shows that a clear structuring of the educational material, awareness of the goals and stages of education make it easier to program the expected results. It emphasizes the importance of ancient literary creation in the historical, cultural and national development of Ukrainians; a perspective vision of the trends of the subsequent problem-thematic and genre-style genesis of Ukrainian literature, the inextricable link between author’s verbal creativity of modern times compared with the ancient Ukrainian literary principles; it demonstrates development of interest in literary disciplines, creative abilities of students, their ability to non-standard solution of problem

didactic situations and tasks, etc.; it brings up respect for the historical past of Ukrainian people and their culture.

At the local level, new technological models in the practice of philology teachers are often linked to interactive and project learning forms. Their scientific and methodological interpretations are based on the research of such scholars as: L. Krasasiuk, V. Kuritsyna, O. Pekhota, O. Pometun, L. Pyrozhenko, G. Selevko, B. Shabby, N. Suvorov, G. Tokman, Yu. Vaskov.

We fully support the opinions of scientists that innovative teaching technologies, including Ukrainian literature, are aimed at establishing an appropriate pedagogical paradigm as a priority in modern schools (Innovations in higher education, 2001; Tokman, 2002).

L. Kopeitseva also undertook studies on modern technologies for student education (Kopeitseva, 2014; Kopeitseva, 2013). By introducing interactive and project technologies into the process of studying the history of Ukrainian literature in the 70s and 90s of the 20th century, the methodologist focused on situations of educational communication, discussion of the results of an independent project activity, and scientific and creative experience by students of their own learning trajectory. The objective was to acquire, systemic historical and literary knowledge and practical skills of interpretation of artistic text. Priority is given to the local technology of text creation, development of student research and development projects, including creation of thematic cases, as well as various forms, methods and techniques of interactive learning. Active forms of learning are realized through such operations techniques as simulation of existential and artistic situations, their analysis and synthesis, argumentation of thought in discussions, presentation of the project, self-reflection, creation of associative series and psychological portraiture, etc.

In particular, using the method of literary provocation, a teacher can offer the students asseveration that would induce to the discussion: Chipka, the main character of Panas Myrny's novel "Do the oxen roar if their feeders are full", is a victim, he needs sympathy. Argue this idea. In the process of search of arguments students understand that the suggested statement is not peremptory, they search for counter-arguments, start a discussion and thus deeply understand one of the most tragic characters of Ukrainian realistic literature.

An effective method that assists forming students' ability to obtain professional knowledge and apply it in practice, is cubing. Using the above mentioned methodology, a teacher offers students to perform mental operations, marked on sides of a cube, that will give an opportunity to master a certain educational theme, i.e. to "distinguish and write" down, to "compare", to "analyse", to "argue", to "create", to "define the attitude toward a character". Performing these operations, students, for example, prove that I. Karpenko-Karyi's tragicomedy "Martyn Borulia" has sharp social aspiration and reflects contemporary reality; argue the genre characteristics of comedy

and tragedy in a play; discuss an alternative: what kind of character Martyn Borulia is – positive or negative; compare that Ukrainian work with foreign analogues and determine general reasons etc. Cubing can be applied as one of the forms of traditional analytical work in class and as an interactive form or as a form of independent work.

Focusing attention and conscious mastering of educational material are assisted by application of the method called “catch an error”. Explaining a topic of the lecture or creating a certain educational situation at a seminar/laboratory class, a teacher intentionally makes errors, which students have to notice and correct. Another variation of the above mentioned method is different forms of the text correction performed by students. However, it is always necessary to make students correct all the errors.

The most important *expected results* from the application of modern local technologies to the study of the history of Ukrainian literature in the institutions of higher education are the conscious learning of knowledge, formation of the ability to think analytically, creative application of the skills of independent interpretation of artistic text.

Students learning with such technologies are more focused on their future profession, namely, active participation in competitions, regional and national scientific competitions and creative works; international scientific conferences; and are more interested in methodological innovations.

Conclusions. The pedagogical technologies presented in the article provide qualitative results of mastering literary courses in higher education institutions. The choice of technologies is determined by the purpose of study, the conditions of the education institution, the personality of the teacher, level of preparedness and literary development of students. The effectiveness of the technologies under consideration is governed by the procedural compliance with the techniques, actions and operations provided by technological procedures, the microclimate of the lessons envisaged by them, and the main components of which are mutual benevolence and optimism.

The prospects for further research are seen in raising the level of innovative competences of future literature teachers, correlation of theoretical knowledge with the practice of introducing modern technological forms, methods and procedures in the higher schools.

REFERENCES

- Дичківська, І. М. (2004). *Інноваційні педагогічні технології*. Київ: Академвидав (Dychkivska, I. M. (2004). *Innovative pedagogical technologies*. Kyiv: Akademydav).
- Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи* (2011). П. Ю. Саух (ред.). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка (*Innovations in higher education: problems, experience, perspectives* (2011). P. Yu. Sauh (red.). Zhytomyr: Vyd-vo ZhSU named after Ivan Franko).
- Клочек, Г. (2001). *Світ «Велесової книги»*. Кіровоград: Степова Еллада (Klochek, H. (2001). *The World of «Veles Book»*. Kirovohrad: Stepova Ellada).

- Копейцева, Л. П. (2014). Активізація інтерактивних методів навчання історії української літератури у виші. *Культура народів Причорномор'я з древнейших времен до наших дней*, 273, 156-159 (Kopeitseva, L. P. (2014). Activation of interactive methods of teaching the history of Ukrainian literature in higher education. *The culture of the peoples of the Black Sea from ancient times to the present*, 273, 156-159).
- Копейцева, Л. П. (2013). Метод проектів як інноваційна технологія сучасної педагогіки. *Мова. Свідомість. Концепт*, 3, 205-208 (Kopeitseva, L. P. (2013). Method of projects as an innovative technology of modern pedagogy. *Language. Consciousness. Concept*, 3, 205-208).
- Копейцева, Л. П., Шаров, С. В. (2017). Використання електронного підручника зі шкільного курсу української літератури. *Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej NaukowoPraktycznej «Filologia, socjologia i kulturoznawstwo. Nowoczesne badania podstawowe i stosowane»* (29.04.2017 – 30.04.2017). Warszawa: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 8–11 (Kopeitseva, L. P., Sharov, S. V. (2017). The usage of the electronic textbook from the school course of Ukrainian literature. *Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej NaukowoPraktycznej «Filologia, socjologia i kulturoznawstwo»* (29.04.2017 – 30.04.2017). Warszawa: Sp.z o.o. «Diamond trading tour», 8–11.
- Селевко, Г. К. (1998). *Современные образовательные технологии*. М.: Народное образование (Selevko, G. K. (1998). *Modern educational technologies*. Moscow).
- Семиног, О. (2005). *Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури*. Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ (Semenog, O. (2005). *Professional training of future teachers of the Ukrainian language and literature*. Sumy).
- Токмань, Г. (2002). *Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція*. К.: Міленіум (Tokman, H. (2002). *Methodology of teaching Ukrainian literature in high school: existential-dialogical concept*. Kyiv).
- Шаров, С. В., Шарова, Т. М. (2014). *Методологічні аспекти комп'ютерної підтримки самостійної роботи студентів-філологів*. Харків: Федорко (Sharov, S. V., Sharova, T. M. (2014). *Methodological aspects of computer support of independent work of students-philologists*. Kharkiv).
- Шарова, Т. М., Шаров, С. В. (2015). Використання електронного засобу навчального призначення під час викладання історії української літератури. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*, 39, 290-296 (Sharova, T. M., Sharov, S. V. (2015). The usage of the electronic educational device during the teaching of the history of Ukrainian literature. *Scientific works of Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohiienko: Philological Sciences*, 39, 290-296).
- Culp, K., Honey, M., Mandinach, E. *A retrospective on twenty years of education technology policy*. Washington, DC: U.S. Department of Education, Office of Educational Technology. Retrieved from: <http://www.nationaledeedtechplan.org/participate/20years.pdf>.
- Harris, J., Mishra, P., Koehler, M. (2009). Teachers' technological pedagogical content knowledge and learning activity types: Curriculum-based technology integration reframed. *Journal of Research on Technology in Education*, 41 (4), 393-416.
- Levin, T., Wadman, R. (2008). Teachers' views on factors affecting effective integration of information technology in the classroom: Developmental scenery. *Journal of Technology and Teacher Education*, 16, 233-263.

РЕЗЮМЕ

Шарова Татьяна, Зотова Валентина, Копейцева Людмила, Землянская Алина. Современные технологии преподавания филологических дисциплин в учреждениях высшего образования.

Целью исследования является обоснование и разработка технологий дисциплинарного и локального уровней изучения курсов литературоведческого цикла в условиях модульной бально-накопительной системы обучения. Используются общенаучные методы, эмпирические, праксиметрические, прогностические. Практическое значение исследования заключается в разработке и определении эффективности методик применения современных технологий обучения литературе в ВУЗах. В результате исследования определена сущность мультимедийной (электронной) технологии, нескольких разновидностей интерактивных и проектных технологий преподавания литературоведческих дисциплин обосновано их выбор. Доказано, что эти педагогические технологии обеспечивают качественные результаты обучения.

Ключевые слова: педагогическая технология, технологии дисциплинарного уровня, технологии локального уровня, мультимедийная технология, электронные средства обучения, технология концептуализации учебного курса и блоковой подачи материала, интерактивная технология, проектная технология.

АНОТАЦІЯ

Шарова Тетяна, Зотова Валентина, Копейцева Людмила, Землянська Аліна. Сучасні технології викладання філологічних дисциплін у закладах вищої освіти.

Метою дослідження є обґрунтування й розроблення технологій дисциплінарного та локального рівнів вивчення курсів літературознавчого циклу в умовах модульної бально-накопичувальної системи навчання. У процесі розробки й експериментального втілення інноваційних методик використано загальнонаукові **методи** (методи системного аналізу й синтезу стану викладання філологічних дисциплін у закладах вищої освіти); емпіричні, праксиметричні (метод інтерпретації педагогічної та методичної літератури, метод узагальнення передового педагогічного досвіду); прогностичні (моделювання методичних проєктів). Вони дали можливість обґрунтувати основні напрями та шляхи впровадження модернізаційних і модифікаційних літературознавчих курсів і сучасних педагогічних технологій у ЗВО. **Практичне значення** дослідження полягає в розробленні й визначенні ефективності методик застосування сучасних технологій навчання літератури в закладах вищої освіти. **У результаті дослідження** визначено сутність мультимедійної (електронної) технології, технології концептуалізації навчального курсу та блокової подачі матеріалу, кількох різновидів інтерактивних і проєктних технологій викладання літературознавчих дисциплін, обґрунтовано їх вибір; відповідно сплановано й реалізовано навчальні курси; безпосередньо в освітньому процесі доведено ефективність обраних технолого-методичних систем. Зроблено **висновок**, що представлені в статті педагогічні технології є такими, що забезпечують якісні результати опанування літературознавчих курсів у ЗВО. Вибір технологій визначається метою навчання, умовами конкретного закладу освіти, особистістю викладача, рівнем підготовленості й літературним розвитком студентів. Запорука ефективності розглянутих технологій – у постійному процесуальному дотриманні передбачених ними прийомів, дій і операцій, визначених технологічними картами, в особливому мікрокліматі занять, основними складниками якого є взаємна доброзичливість і оптимізм. **Перспективними** є

подальші дослідження форм, методів і прийомів підвищення рівня інноваційних компетентностей майбутніх учителів-словесників, кореляції теоретичних напрацювань із практикою впровадження сучасних технологій.

Ключові слова: педагогічна технологія, технології дисциплінарного рівня, технології локального рівня, мультимедійна технологія, електронні засоби навчання, технологія концептуалізації навчального курсу та блокової подачі матеріалу, інтерактивна технологія, проєктна технологія.

РОЗДІЛ V. ПРОБЛЕМИ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

УДК 378:37.011.3-051:78+159.954

Чень Чень

Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського

ORCID ID 0000-0002-5046-3674

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/335-344

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРЕЗЕНТАЦІЙНИХ УМІНЬ У КОНТЕКСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті обґрунтовано актуальність проблеми формування й розвитку в майбутніх учителів музичного мистецтва презентаційних умінь, які є складовою цілісної системи комунікативної діяльності, що складається з низки специфічних умінь і навичок. Проаналізовано параметри відмінностей презентаційної діяльності, що проводиться студентами в процесі навчання, від тієї, з якою стикаються студенти на практиці. Виявлено умову формування досліджуваної дефініції, а також визначено педагогічні завдання, вирішення яких залежить від сформованості презентаційної компетентності.

Ключові слова: презентаційні вміння, комунікативна діяльність, майбутній учитель музичного мистецтва, педагогічна умова.

Постановка проблеми. Сучасний ринок праці висуває нові вимоги до фахівця. Щоби бути затребуваним і конкурентоспроможним, сучасному випускникові ЗВО необхідно мати високий рівень професійної компетентності. Дослідники виділяють у професійній компетентності не тільки теоретичні знання й уміння, досвід діяльності, але й соціальні, особистісні навички – «соціально-комунікативні та індивідуальні здібності, що забезпечують самостійність професійної діяльності» (Батышева, 1998).

У ракурсі висунутих суспільством вимог до сучасного фахівця вчені звертають свою увагу на формування в майбутніх учителів музичного мистецтва комунікативної компетентності, яка включає в себе низку підкомпетентностей, у тому числі презентаційну компетентність, що складається з низки специфічних умінь і навичок. В. Герман і Н. Громова вказують, що серед низки важливих завдань реформування вищої освіти першорядним виступає підготовка висококваліфікованих фахівців, які майстерно володіють мистецтвом живого слова (Герман, Громова, 2009).

Узагалі, комунікативна діяльність аналізується та оцінюється вченими, зокрема В. П. Андрущенко, за такими компонентами: адресант, повідомлення, адресат, засіб передачі повідомлення, канал зв'язку (Андрущенко, 2004). Таким чином, презентаційні вміння є складовою

частиною цілісної системи комунікативної діяльності й у той самий час представляють функціональну систему, що включає лише один зв'язок серед елементів загальної структури комунікативних умінь: адресант – повідомлення. Сьогодні більшість публікацій присвячена методичним рекомендаціям зі створення мультимедійних презентацій (Р. Ф. Абдєєва, Б. С. Гершунського, Л. Х. Зайнутдінової, Ю. І. Машбіця, О. С. Полат, І. В. Роберт). Не применшуючи значення інформаційних і комунікаційних технологій, які дозволяють оперативно працювати з мультимедійною інформацією (текстовою, табличною, графічною, звуковою), вважаємо важливими у професійній діяльності майбутнього фахівця, особливо в межах гуманітарних професій, презентаційні вміння, пов'язані з переконливим поданням інформації, впливом на емоційну сферу сприйняття слухача, утриманням уваги, мотивацією до обговорення, веденням дискусії. Така презентація, вказує С. В. Шевчук, вимагає від студента ретельної підготовки, яка включає: 1) вибір теми; 2) підбір матеріалу; 3) обдумування та структурування доповіді; 4) підбір демонстраційно-наочних матеріалів; 5) проведення пробної репетиції виступу; 6) підготовка до відповідей на можливі запитання (Шевчук, 2012).

Так, модель прийнята в межах програми TUNING («Налаштування освітніх структур»), учасниками якої були 16 країн, що підписали Болонську декларацію, включає кілька груп компетентностей, об'єднаних у два блоки: загальні та спеціальні.

Учені, разом із теоретичною й особистісною компетентністю (володіння фундаментальним теоретичним знанням і здатність до самоорганізації та ініціативності), вказують на ще три важливі складові професійної компетентності: соціальну (здатність людини вибудовувати стратегії взаємодії з людьми); інформаційну (здатність аналізувати, обробляти й передавати інформацію за допомогою сучасних інформаційних технологій) і презентаційну (здатність успішно представляти результати своєї та колективної професійної діяльності) (Полетаєва, Борисова, 2017).

Саме до таких професійно значущих комунікативних навичок і вмінь належать навички й уміння проведення презентації. Одним із практичних завдань навчання майбутнього викладання музичного мистецтва є розвиток уміння вільно й переконливо говорити й виконувати музичний текст публічно, тому необхідність формування й розвитку в студентів педагогічних університетів презентаційних умінь є очевидною.

Аналіз актуальних досліджень. Говорячи про важливість формування презентаційних умінь для майбутнього вчителя музичного мистецтва, вчені розглядають цей феномен у контексті професійної компетентності. Наукові розвідки провідних українських дослідників зосереджені на визначенні змісту, видів та умов формування професійної компетентності вчителя, яка включає в себе інформаційну та

комунікативну компетентності (Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Зимня, Б. Ельконін, Н. Кузьміна, Л. Карпова, М. Кадемія, А. Коломієць, О. Локшина, А. Маркова, Л. Мітіна, О. Овчарук, Є. Павлютенков, Л. Паращенко, О. Пометун, І. Прокопенко, С. Раков, І. Родигіна, О. Савченко, Г. Тарасенко, С. Трубачьова, А. Хуторський, М. Чошанов, В. Шахов та ін.).

Презентаційні вміння й навички визначаються вченими як одна з важливих на сьогодні професійних компетентностей, якими необхідно володіти майбутньому фахівцеві. На думку А. Панфілової, напрацювання цієї компетентності відбувається у процесі професійного навчання студентів у ЗВО (Панфілова, 2003, с. 27).

Л. А. Милованова та Н. М. Полетаєва вказують, що для презентаційних умінь важливу роль відіграють особистісні характеристики учнів, їх артистизм, вміння виступати на публіці, відбирати відповідні наочні посібники та технічні засоби. Навчання презентації не повинно звужуватися до навчання виключно монологічному мовленню, це цілий комплекс завдань, спрямованих на спільну мету (Милованова, Полетаєва, 2010).

Н. М. Полетаєва та Е. А. Борисова розрізняє презентаційну компетентність за цільовою спрямованістю на професійну й особистісну. Перша пов'язана з вирішенням завдань професійного розвитку особистості. Друга спрямована на вирішення суто особистісних завдань, не пов'язаних із професійною діяльністю. Професійна презентаційна компетентність тісно пов'язана з професійною діяльністю й виконує функції привертання до себе уваги як до професіонала з метою отримання схвалення результатів діяльності, вважає автор (Полетаєва, Борисова, 2017). У контексті професійної діяльності суб'єкт презентує:

- результати своєї професійної діяльності;
- представляє плани й перспективи впровадження будь-якої ідеї, методики або підходу;
- звіт про виконану роботу;
- перспективи розвитку діяльності;
- значимість своїх інноваційних ідей;
- досвід своєї професійної діяльності у статтях, методичних посібниках, монографіях.

У наш час неможливо уявити сферу професійної діяльності, в якій не потрібні були би презентаційні вміння. Необхідність готувати ефективну презентацію виникає ще на етапі професійної підготовки студента – майбутнього вчителя музичного мистецтва й виражається в таких формах роботи:

- захист лабораторних та курсових робіт;
- захист проєкту;
- захист випускної кваліфікаційної роботи;
- виступ на семінарі й конференції;

– демонстрація виконавських і творчих досягнень у творчих професіях (виставка, академконцерт, хореографічна або театральна постановка).

Аналізуючи різні підходи до проблеми формування презентаційних умінь, можна виділити єдиний підхід, що висувається вченими: формування презентаційної компетентності в процесі професійної підготовки має бути спрямоване на формування всіх її компонентів і враховувати особливості всіх видів цієї професійної діяльності. Визнання необхідності розвитку комунікативно-успішної особистості в професійній сфері обумовлює спрямування в процесі навчання в закладі вищої освіти на такі види роботи, у яких презентаційні вміння розвиваються найбільш ефективно.

Мета статті полягає у виявленні умов, що сприяють формуванню презентаційних умінь у майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі навчання в педагогічному університеті.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження були використані такі методи: когнітивно-узагальнюючі (теоретичний аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури); вивчення навчально-методичної документації для студентів-бакалаврів, пряме й непряме педагогічне спостереження, тестування, аналіз існуючого програмного забезпечення, узагальнення педагогічного досвіду з проблеми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Наше дослідження спрямоване на виявлення умов формування презентаційних умінь у педагогічній діяльності вчителя музичного мистецтва. Слід відзначити, що музично-педагогічна діяльність вчителя визначається специфікою музичної освіти, але, разом із тим, підпорядкована загальним закономірностям теорії діяльності. Специфіка її в тому, що суб'єкт діяльності вирішує педагогічні завдання засобами музичного мистецтва. Сьогодні, в умовах загального засилля низькопробної музичної продукції, постає питання використання духовно-формуючого потенціалу музики, який полягає в ідейному змісті музичних творів. Разом із тим, духовний потенціал будь-якого виду мистецтва є лише можливістю, яка визначається ступенем активності сприйняття й осмислення музики учнями, при цьому реалізується він у певних, створених учителем умовах. Такою першорядною умовою музично-педагогічної діяльності виступає цілеспрямована організація передачі та сприйняття художньої інформації в освітньому процесі, тобто комунікативна діяльність, однією зі складових якої є презентаційна (вербальна й інтерпретаційна) діяльність.

Аналізуючи майбутню багатопланову професійну діяльність учителя музичного мистецтва, ми виділяємо такі завдання, вирішення яких залежить від сформованості презентаційної компетентності:

– тлумачення нотного тексту й розуміння укладеного в ньому художнього смислу, передача його змісту;

– переконливість виконавської інтерпретації, що інтегрує задум композитора, особистий творчий досвід, художні переваги виконавця, а також естетичні тенденції сучасної йому епохи;

– здійснення художнього аналізу музики, що інтерпретується;

– презентація доступної та захопливої інформації, що вимагає володіння технічними засобами її обробки.

Музично-педагогічна діяльність поєднує в собі аналітико-музикознавчу, музично-виконавську, дослідницьку роботу, засновану на вмінні самостійно узагальнювати й систематизувати отримані знання з метою їх публічного представлення, тобто презентації. Разом із тим у зарубіжній літературі презентаційні вміння розглядаються як інтегративні вміння, до складу яких входять комунікативні, організаторські, проєктувальні, прогностичні та ін.

Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова, Г. Н. Міхалевська, Г. С. Трофімова розглядають презентаційні вміння в такому самому контексті, тобто інтегруючи в собі комунікативні вміння.

Беручи до уваги той факт, що значущою характеристикою комунікації є її багатовимірність, ми розглядаємо презентаційні вміння як частину комунікативного процесу.

Застосування терміну «презентаційна компетентність» у педагогічних дослідженнях уперше зустрічається в статтях і дисертаційній роботі М. І. Малетової, яка співвідносить таку компетентність із наявністю здібностей до планування, формулювання, прогнозування й моделювання майбутньої діяльності та її успішної публічної презентації на основі використання засобів вербальної та невербальної комунікації. Презентаційні вміння вчена розглядає в контексті комунікативної діяльності як «уміння соціальні, що включають уміння й бажання ефективної комунікації» (Малетова, 2011).

Використання презентацій в освітньому процесі сприяє:

- наочній демонстрації навчального матеріалу;
- ефективному засвоєнню навчального матеріалу через активізацію пізнавальної діяльності студентів та систематизацію знань;
- підвищення інтересу до досліджуваної дисципліни;
- самовираження й задіяння почуттів і емоцій студентів;
- розвитку мислення (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення);
- розвитку вмінь здійснювати обробку інформації;
- формування в студентів інформаційної культури;
- формування навичок самоконтролю й самооцінки;
- набуття досвіду використання інформаційних технологій у індивідуальній і колективній навчально-пізнавальній діяльності;
- прояву й розвитку пошукової активності студентів.

У педагогічній освіті термін «презентація» отримує своє смислове наповнення у двох контекстах:

- демонстрація нового навчального матеріалу, що сприяє розкриттю нової теми або нового ракурсу в її розгляді;
- інструментарій, за допомогою якого така демонстрація розроблена.

Ураховуючи особливості професійної діяльності вчителя музичного мистецтва, до вищесказаного варто додати набуття навичок публічного виступу (представлення вербального й музично-художнього тексту). Відомо, що процес музичного навчання студентів у педагогічних університетах передбачає публічне виконання музичних творів, що формує певний досвід сценічної поведінки. Однак, виступ студента на модульних звітностях і виконання-презентація музичного твору в аудиторії перед учнями в професійній діяльності мають різні цільові, установчі та процесуальні механізми. Під час виконання музичного твору на заліку або модулі студент виступає перед підготовленою аудиторією викладачів, яка має уявлення про ідеальне звучання твору. У цьому випадку завдання студента полягає в тому, щоб, по-перше, відповідати слуховим очікуванням (грамотне виконання), по-друге, продемонструвати особисте сприйняття та ставлення до інтерпретованого тексту. Таким чином, уміння художньо-виконавської презентації музичних творів у ЗВО зводяться до освоєння студентами способів аналітичної та виконавської роботи з нотним текстом (тлумачення, відтворення смислових значень, слуховий контроль), що забезпечує можливість втілення у виконавській діяльності осмисленого образного змісту музики. Особливості виконавської інтерпретації музичного твору глибоко й ретельно досліджені в працях відомих музикантів-виконавців і педагогів Л. С. Ауера, Г. М. Когана, Н. П. Корихалової, Е. Я. Лібермана, Г. Г. Нейгауза та ін. Ключовим поняттям успішного виконання є теза про інтеграцію задуму композитора, художніх уподобань виконавця, а також естетичних тенденцій епохи. Уміння здійснювати художню інтерпретацію музики в такому контексті вважається найважливішим показником успішності формування музичного мислення, а також професійних умінь студента-музиканта.

При цьому, відзначають Л. Н. Земерова, Б. Л. Кременштейн, Е. Я. Ліберман, С. М. Майкапар, справжнім інтерпретатором, що створює у свідомості власну художню концепцію твору, найчастіше є викладач, а студент виступає в якості виконавця, який втілює задум викладача.

У цілому, комплекс умінь, необхідних музикантам-виконавцям для здійснення художньої інтерпретації, включає: вміння знаходити семантичні одиниці музичного тексту, вміння осмислювати музичний зміст, вміння знаходити потрібні виконавські засоби, вміння здійснювати контроль виконавського процесу.

Ситуація, в яку студент потрапляє в практичній професійній діяльності, багато в чому відрізняється, кажучи мовою психології, підготовленістю до сприйняття адресата (реципієнта). Кожне виконання на уроках музичного мистецтва передбачає певне завдання: ознайомлення, показ тематичного матеріалу, аналіз драматургії або звуковиразних засобів, виявлення стильових або жанрових особливостей твору. Виходячи з цього, вважаємо, що форма презентації музичного тексту виступає у варіативному багатстві: цільне емоційно-насичене виконання (ознайомлення з твором), фрагментарне (у разі пошуку музичних аналогій, наприклад, жанрових), виконання по нотах окремих мотивів або епізодів з низки творів із метою виявлення музично-інтонаційної або звуко-виразної єдності).

Вербальна презентація певного матеріалу в шкільній практиці також відрізняється від відомих студентам форм презентацій: захист лабораторних і курсових робіт, захист проекту, захист випускної кваліфікаційної роботи, виступ на семінарі й конференції. Крім змістовності, у практичній діяльності вчителя музичного мистецтва інформація повинна бути спрямована на утримання уваги учнів, спонукувати до роздумів, переконувати й мотивувати. У процесі навчального спілкування, здебільшого на заняттях гуманітарного спрямування, часто, зауважують В. Герман і Н. Громова, виникає ситуація, за якої актуалізується «наявне активне ставлення до точки зору співрозмовника, що виражене в її критичній оцінці» (Герман, Громова, 2009, с. 19). Так, оволодіння мистецтвом суперечки, запевнюють автори, стає одним з актуальних завдань для широкого кола фахівців, професійна діяльність яких пов'язана з впливом на людей через різноманітні види комунікацій (Герман, Громова, 2009). У зв'язку з цим пильної уваги вимагає створення спеціальних психолого-педагогічних умов формування презентаційних умінь в освітньому процесі, серед яких ми виділяємо організацію групової самостійної роботи студентів над проектом на основі використання інтегрованого підходу.

Суттєвою ознакою поняття «самостійна робота», як відзначає С. Н. Поздняк, виступає самостійний, активний, пошуковий характер пізнавальної та інших видів практичної, дослідницької, проектної діяльності студентів, спрямованих на досягнення особистісно та професійно значущих цілей освітнього процесу (Поздняк, 2010).

На думку І. С. Попової, поняття «самостійна робота студента» є ключовою складовою освітнього процесу, яка визначає формування навичок, умінь і знань, прийомів пізнавальної діяльності та забезпечує інтерес до творчої роботи, а також представляє собою особливу форму навчання за завданням викладача, виконання якої вимагає творчого підходу й уміння отримувати знання самостійно (Попова, 2009).

Спираючись на підходи Н. О. Хлупіної до визначення сутності поняття «самостійна робота», ми виділили такі ознаки успішності її проведення:

– відсутність безпосередньої участі педагога;

- прояв учнями активності, особистого інтересу до проблеми, що презентується в проєкті;
- змістовність інформації та логіка її викладу;
- доцільність застосування мультимедійних ресурсів та інформаційно-комунікаційних технологій за дотримання принципу наочності й доцільності їх використання;
- наявність принципу міждисциплінарної інтеграції в процесі презентації проєкту;
- змістовна грамотність і часова відповідність представлення слухової та візуальної інформації;
- створення проблемної ситуації або смислової інтриги: наявність прикладів, що підтверджують точку зору презентатора; висунення аргументів тощо;
- планування мовної поведінки презентатором;
- адекватне ставлення до негативних і провокаційних питань, бачення в них інтересу слухачів до виступу (Хлупина, 2017).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Беручи до уваги перераховані вище вимоги до підготовки та проведення презентації на уроках музичного мистецтва, ми дійшли висновку про необхідність розвитку в учнів таких презентаційних умінь і навичок:

- пошук художньо-інформаційного, візуально-ілюстративного й музичного матеріалу на основі принципу інтеграції;
- систематизація й узагальнення інформації;
- використання інформації відповідно до поставленої мети (текст, виконання, візуальний ряд);
- уміння обґрунтовувати судження, давати визначення, наводити докази й використовувати відповідні приклади для ілюстрації;
- застосування необхідних вербальних і невербальних засобів для вираження згоди або незгоди;
- створення матеріалу для усних презентацій із використанням мультимедійних технологій.

Усі ці вміння складають основу інформаційної культури учнів і відіграють важливу роль у підготовці та проведенні презентацій. У якості однієї з умов формування презентаційних умінь у майбутнього вчителя музичного мистецтва ми виділяємо організацію групової самостійної роботи студентів над проєктом на основі використання інтегрованого підходу.

Ураховуючи те, що основна маса публікацій присвячена методичним рекомендаціям зі створення презентацій, ми вбачаємо перспективи розгляду цієї проблеми в дослідженні механізмів розкриття студентом змісту презентацій і методики їх доцільного застосування в освітньому процесі вищої школи.

ЛІТЕРАТУРА

- Андрущенко, В. П. (2004). Мистецька освіта в системі формування педагога ХХІ століття. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*, 1, 3-5.
- Батышева, С. Я. (ред.). (1998). *Энциклопедия профессионального образования*. Режим доступа: <http://www.anovikov.ru/dict/epo.pdf>
- Герман, В., Громова, Н. (2009). Полемічна культура сучасного викладача й учителя української мови та літератури. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4, 17-27.
- Малетова, М. И. (2011). *Технология развития презентационных компетенций будущих экономистов (на материале занятий по англ. языку)* (автореф. ... канд. пед. н.: 13.00.08). Ижевск.
- Милованова, Л. А., Полетаева, Н. М. (2010). Формирование презентационных умений старшеклассников на уроках иностранного языка. *Lingua mobilis*, 3 (22). Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-prezentatsionnyh-umeniy-starsheklassnikov-na-urokah-inostrannogo-yazyka>.
- Нищак, І. Д. (2010). Створення та використання комп'ютерних презентацій у професійній підготовці вчителя трудового навчання. *Педагогічний альманах*, 6, 107-114.
- Осадчий, В. В. (2011). Мультимедійні технології у професійній підготовці майбутніх учителів в умовах педагогічного університету. *Педагогіка*, 2, 129-140.
- Панфилова, А. (2003). Эффективная презентация как фактор делового успеха. *Новые знания*, 2, 5-10.
- Поздняк, С. Н. (2010). *Методические рекомендации к организации самостоятельной работы студентов*. Екатеринбург: УрГПУ.
- Полетаева, Н. М., Борисова, Е. А. (2017). Презентационная компетентность: сущность, структура и значимость в профессиональной деятельности. *Вестник ЛГУ им. А. С. Пушкина*, 4, Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/prezentatsionnaya-kompetentnost-v-strukture-professionalnoy-deyatelnosti-spetsialista>.
- Попова, И. В. (2009). Самостоятельная работа студентов как средство формирования профессиональной компетентности в условиях модернизации образования. *Вестник Кемеровского государственного университета культуры и искусств*, 9. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/samostoyatel'naya-rabota-studentov-kak-sredstvo-formirovaniya-professionalnoy-kompetentnosti-v-usloviyah-modernizatsii-obrazovaniya>.
- Ткач, Ю. М. (2011). Окремі особливості створення мультимедійних презентацій. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*, 93, 97-101.
- Хлупина, Н. О. (2017). *Организация самостоятельной работы по овладению компетенциями в учреждениях среднего профессионального образования* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08). Кузбасс.
- Шевчук, С. В. (2012). *Ділове мовлення для державних службовців: навч. посібник*. Київ: Алерта.

РЕЗЮМЕ

Чень Чень. Умовля формування презентаційних умінь в контексте комунікативної діяльності майбутнього вчителя музикального мистецтва.

В статті обґрунтована актуальність проблеми формування і розвитку у майбутніх учителів музикального мистецтва презентаційних умінь, являючихся

составляющей целостной системы коммуникативной деятельности, состоящей из ряда специфических умений и навыков. Проанализированы параметры отличий презентационной деятельности, которая проводится студентами в процессе обучения, от той, с которой сталкиваются студенты на практике. Выявлено условие формирования исследуемой дефиниции, а также определены педагогические задачи, решение которых зависит от сформированности презентационной компетентности.

Ключевые слова: презентационные умения, коммуникативная деятельность, будущий учитель музыкального искусства, педагогическое условие.

SUMMARY

Chen Chen. Conditions for the formation of presentation skills in the context of future musical art teacher's communicative activity.

The article substantiates the urgency of the problem of formation and development of future musical art teachers' presentation skills, which are the component of a holistic system of communication activity, consisting of a number of specific skills, in particular: search for information, visual, illustrative and musical material based on the principle of integration; systematization and synthesis of information; use of information in accordance with the stated purpose (text, performance, visual series); ability to justify judgments, make definitions, present evidence and use relevant examples to illustrate; use of the necessary verbal and non-verbal means to express consent or disagreement; creation of material for oral presentations using multimedia technologies. All these skills form the basis of the students' information culture and play an important role in the preparation and conducting presentations. One of the conditions for the formation of presentation skills in the future musical art teacher is organization of group student work on the project based on the use of an integrated approach. The parameters of the differences between presentation activities performed by students in the learning process and those encountered by students in practice are analyzed. The condition of formation of the studied definition is revealed, as well as pedagogical tasks, the solution of which depends on the formation of presentation competence.

Taking into account that most publications are devoted to methodological recommendations for creating presentations, we see the prospects of considering this issue in the study of the mechanisms of disclosure by the student of the content of presentations and methods of their appropriate use in the educational process of higher school.

Key words: presentation skills, communication activity, future musical art teacher, pedagogical condition.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Бойченко Марина, Пахотіна Тетяна. Змістові засади патріотичного виховання школярів у Республіці Польща.....	3
Карпусь Ольга. Термінологічний інструментарій дослідження проблеми здоров'язбереження у Фінляндії	12
Куліченко Алла. Інноваційна діяльність у медичній освіті США (1910–1940 рр.)	20
Леврінц Маріанна. Трансформація концептуальних положень системи підготовки вчителів іноземних мов у США	30
Чупахіна Світлана. Застосування інформаційних технологій у корекційно-розвитковій роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями: зарубіжний досвід.....	39

РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Гученко Ганна, Прокопова Людмила, Міщенко Олександр. Рухливі ігри як засіб підвищення фізичної підготовленості та виховання патріотизму й морально-вольових якостей підлітків у позаурочний час.....	50
Жацько Олена. Організація взаємодії закладів загальної середньої освіти й органів місцевого самоврядування в освіті та вихованні дітей	62
Лісневська Наталія. Особливості застосування кольоротерапії в роботі з дітьми дошкільного віку як засобу впливу на їх здоров'я	73
Потьомкіна Нанулі. Соціально-педагогічна профілактика залежності старшокласників від соціальних мереж засобами кінопродукції.....	82
Приходькіна Наталія. Навчальна програма з медіа- та інформаційної грамотності ЮНЕСКО: концептуальні основи	94
Сокаль Валентина, Гурінчук Лариса. Управління розвитком креативного закладу загальної середньої освіти.....	103
Стежко Юрій. Мотиваційні домінанти та методологічні засади освітніх інновацій в імперативах українських реалій	116
Цибулько Ольга. Особливості педагогіки духовності у світлі сучасного світського та релігійного виховання	127

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Ковальчук Жанна. Забезпечення відповідності наукової діяльності вітчизняних учених у галузі спеціальної освіти директивам керівних органів УРСР у 1970-1991-у рр.	138
---	-----

РОЗДІЛ IV. ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Будянська Вікторія, Мариківська Галина. Шляхи формування мовленнєвої культури в закладах вищої освіти	149
Глінчук Юлія. Професійно-орієнтовані інноваційні педагогічні технології формування працезахоронної компетентності майбутніх учителів	159
Гречаник Наталія. Емоційно-вольові основи культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи	169
Загородня Людмила. Дисципліна «Імідж закладу дошкільної освіти» як інтегрований складник формування готовності магістрів до забезпечення якості освітнього процесу в закладі дошкільної освіти	180
Калініченко Людмила. Риторична культура як основа формування професійної мовнокомунікативної компетентності майбутніх правників	192
Кіцера Наталія. Упровадження інтерактивних методів викладання основ медичної генетики студентам-медикам.....	198
Козлов Дмитро. Критеріально-оцінний інструментарій визначення стану розвитку інноваційної культури майбутнього керівника закладу загальної середньої освіти в процесі магістерської підготовки	211
Корнєєва Ірина. Монолог-презентація як ефективний метод іншомовного професійно орієнтованого навчання майбутніх дизайнерів.....	224
Курок Віра, Гребеник Антон. Дуальна освіта як інноваційна форма підготовки фахівців у закладах вищої освіти.....	239
Невзоров Роман. Наземне навчання бойовим польотам як умова якісної фахової підготовки майбутніх льотчиків тактичної авіації.....	248
Парфіненко Тетяна. Визначення рівнів сформованості здорового стилю життя студентів у процесі навчання основ здоров'я	256
Плющ Валентина. Самостійна робота як одна з форм самоосвіти студентів	266
Погребняк Дмитро, Коновалов Денис. Методика розвитку фахової компетентності начальників фізичної підготовки та спорту військових частин збройних сил України в системі післядипломної освіти	276
Ровенська Ольга, Астахов Віктор. Удосконалення математичної компетентності студентів інформаційно-технологічних спеціальностей засобами НДР з теорії наближення	289

Сільчук Олеся. Проблема моральних цінностей студентів аграрних закладів вищої освіти: роль гуманітарних дисциплін	299
Томенко Олександр, Матросов Сергій, Ярова Олена. Особливості секційної моделі організації фізичного виховання студентів у закладах вищої освіти	309
Шарова Тетяна, Зотова Валентина, Копейцева Людмила, Землянська Аліна. Сучасні технології викладання філологічних дисциплін у закладах вищої освіти.....	323

РОЗДІЛ V. ПРОБЛЕМИ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Чень Чень. Умови формування презентаційних умінь у контексті комунікативної діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва	335
---	-----

СОДЕРЖАНИЕ

РАЗДЕЛ I. ПРОБЛЕМЫ СРАВНИТЕЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ

Бойченко Марина, Пахотина Татьяна. Содержание патриотического воспитания школьников в Республике Польша	3
Карпусь Ольга. Терминологический инструментарий исследования проблемы здоровьесбережения в Финляндии	12
Куличенко Алла. Инновационная деятельность в медицинском образовании США (1910–1940 гг.)	20
Левринц Марианна. Трансформация концептуальных положений системы подготовки учителей иностранных языков в США	30
Чупахина Светлана. Применение информационных технологий в коррекционно-развивающей работе с детьми с интеллектуальными нарушениями: зарубежный опыт	39

РАЗДЕЛ II. ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕЙ ПЕДАГОГИКИ

Гученко Ганна, Прокопова Людмила, Мищенко Александр. Подвижные игры как средство повышения физической подготовленности, воспитания патриотизма и морально-волевых качеств подростков во внеурочное время	50
Жадько Елена. Организация взаимодействия учреждений общего среднего образования и органов местного самоуправления в образовании и воспитании детей..	62
Лисневская Наталия. Особенности использования цветотерапии с детьми дошкольного возраста как средство влияния на их здоровье.....	73
Потёмкина Нанули. Социально-педагогическая профилактика зависимости старшеклассников от социальных сетей средствами кинопродукции..	82
Приходькина Наталья. Программа медиа- и информационной грамотности ЮНЕСКО: концептуальные основы	94
Сокаль В. А., Гуричук Л. Е. Управление развитием креативного учреждения общего среднего образования.....	103
Стежко Юрий. Мотивационные доминанты и методологические основания образовательных инноваций в императивах украинских реалий.	116
Цыбулько Ольга. Особенности духовной педагогики в свете современного светского и религиозного воспитания.....	127

РАЗДЕЛ III. ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ ПЕДАГОГИКИ

Ковальчук Жанна. Обеспечение соответствия научной деятельности отечественных ученых в области специального образования директивам руководящих органов УССР в 1970-1991-м годах	138
---	-----

РАЗДЕЛ IV. ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Будянская Виктория, Марыкивская Галина. Пути формирования речевой культуры в высших учебных заведениях.	149
Глинчук Юлия. Профессионально-ориентированные инновационные педагогические технологии формирования трудоохранной компетентности будущих учителей.	159
Гречаник Наталия. Эмоционально-волевые основы культурологической компетентности будущих учителей начальной школы.	169
Загородняя Людмила. Дисциплина «Имидж учреждения дошкольного образования» как интегрирующая составляющая формирования готовности магистров к обеспечению качества образовательного процесса в учреждении дошкольного образования.	180
Калиниченко Людмила. Риторическая культура как основа формирования профессиональной речекоммуникативной компетентности будущих юристов.	192
Кицера Наталия. Внедрение интерактивных методов преподавания основ медицинской генетики студентам-медикам.	198
Козлов Дмитрий. Критериально-оценочный инструментарий определения состояния развития инновационной культуры будущего руководителя учреждения общего среднего образования в процессе магистерской подготовки.	211
Корнеева Ирина. Монолог-презентация как эффективный метод иноязычного профессионально ориентированного обучения будущих дизайнеров.	224
Курок Вера, Гребеник Антон. Дуальное образование как инновационная форма подготовки специалистов в учреждениях высшего образования.	239
Невзоров Роман. Наземное обучение боевым полётам как условие качественной профессиональной подготовки будущих лётчиков тактической авиации.	248
Парфиненко Татьяна. Определение уровней сформированности здорового стиля жизни студентов в процессе обучения основ здоровья.	256
Плющ Валентина. Самостоятельная работа как одна из форм самообразования студентов.	266
Погребняк Дмитрий, Коновалов Денис. Методика развития профессиональной компетентности начальников физической подготовки и спорта военных частей Вооруженных сил Украины в системе последипломного образования.	276

Ровенская Ольга, Астахов Виктор. Усовершенствование математической компетентности студентов информационно-технологических специальностей средствами НДР по теории приближения	289
Сильчук Олеся. Проблема моральных ценностей студентов аграрных заведений высшего образования: роль гуманитарных дисциплин	299
Томенко Александр, Матросов Сергей, Яровая Елена. Особенности секционной модели организации физического воспитания студентов высших учебных заведений	309
Шарова Татьяна, Зотова Валентина, Копейцева Людмила, Землянская Алина. Современные технологии преподавания филологических дисциплин в учреждениях высшего образования	323

РАЗДЕЛ V. ПРОБЛЕМЫ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Чень Чень. Условия формирования презентационных умений в контексте коммуникативной деятельности будущего учителя музыкального искусства	335
--	-----

CONTENTS

SECTION I. PROBLEMS OF COMPARATIVE EDUCATION

Boichenko Maryna, Pakhotina Tetiana. Content foundations of patriotic education of schoolchildren in the Republic of Poland	3
Karpus Olha. Terminological toolkit of the health care research in Finland	12
Kulichenko Alla. Innovative activity in US medical education (1910s – 1940s)..	20
Levrints (Lórinicz) Marianna. Transformations in the conceptual orientation of the US system of foreign language teacher education.....	30
Chupakhina Svitlana. Application of information technologies in correctional-developmental work with children with intellectual disabilities: foreign experience	39

SECTION II. PROBLEMS OF PEDAGOGIES

Guchenko Anna, Prokopova Lyudmila, Mishchenko Alexander. Outdoor games as a means of improving physical condition, upbringing of patriotism and moral-volitional qualities of adolescents in extracurricular activities.....	50
Zhadko Olena. Organization of interaction of general secondary education institutions and local self-government bodies in children's upbringing and education..	62
Lisnevskia Natalia. Features of color therapy application in working with preschool children as a means of the influence on their health..	73
Potomkina Nanuli. Social and pedagogical prevention of high school students' dependence on social networks by means of film production	82
Prykhodkina Nataliia. The media and information literacy curriculum of UNESCO: conceptual bases	94
Sokal Valentyna, Gurinchuk Larysa. Managing development of a creative institution of general secondary education.....	103
Stezhko Yurii. Motivation dominants and methodological basis of the educational innovations in the imperatives of Ukrainian realities	116
Tsybulko Olga. Peculiarities of spiritual pedagogy in the light of modern secular and religious education.	127

SECTION III. PROBLEMS OF HISTORY OF EDUCATION

Kovalchuk Zhanna. Ensurance of correspondence of scientific activity of national scientists in the field of special education to the orders of leading organizations of the USSR in 1970-1991's.....	138
---	-----

SECTION IV. PROBLEMS OF HIGHER EDUCATION

Budianska Viktoriia, Marykivska Halyna. Ways of formation of speech culture in higher education institutions.....	149
Hlinchuk Yuliia. Professionally oriented innovative pedagogical technologies for the formation of labor protection competence of future teachers.....	159

Hrechanyk Nataliia. Emotional-volitional bases of culturological competence of future primary school teachers	169
Zahorodnia Liudmyla. The course “Preschool education institution image” as an integrated component of forming Masters’ readiness for educational process quality assurance in a preschool education institution.	180
Kalinichenko Liudmyla. Rhetorical culture as a basis for developing future law specialist professional language communicative competence.	192
Kitsera Nataliya. Implementation of interactive methods in teaching basics of medical genetics for medical students	198
Kozlov Dmytro. Criteria and evaluation instrument for determining the state of innovative culture development of the future manager of the general secondary education institution in the masters’ training process	211
Korneyeva Irene. Monologue-presentation as an effective method of foreign language professionally orientated teaching of future designers...	224
Kurok Vera, Grebenik Anton. Dual education as an innovative form of specialist’s training in higher education institutions	239
Nezovorov Roman. Ground combat flight training as a condition of qualitative professional training for future tactical aviation pilots.	248
Parfinenko Tatiana. Determination of the levels of a healthy lifestyle formation of students in the health fundamentals learning process	256
Pliushch Valentyna. Independent work as one of the forms of student self-study	266
Pohrebniak Dmytro, Konovalov Denys. Methods of professional competence development of the heads of physical training and sports of military units of the Armed Forces of Ukraine in the system of postgraduate education.....	276
Rovenska Olha, Astakhov Viktor. Improvement of the mathematical competence of students of information-technological specialties by means of research on the theory of approximation	289
Silchuk Olesia. The problem of moral values among the agrarian university students: a role of humanities	299
Tomenko Oleksandr, Matrosov Serhii, Yarova Olena. Peculiarities of the sectional model of physical education of students in higher education institutions	309
Sharova Tetiana, Zotova Valentyna, Kopeitseva Liudmyla, Zemlianska Alina. Modern technologies of teaching philological disciplines in higher education institutions	323
SECTION V. PROBLEMS OF ART EDUCATION	
Chen Chen. Conditions for the formation of presentation skills in the context of future musical art teacher’s communicative activity.....	335

Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук.
П 24 журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. – Суми : Вид-во СумДПУ
імені А. С. Макаренка, 2020. – № 1 (95). – 353 с.

ISSN 2312-5993

ISSN 2414-9799 (Online)

DOI журналу 10.24139/2312-5993

DOI номера 10.24139/2312-5993/2020.01

Key title: Pedagogični nauki: teoriâ, istoriâ, innovacijni tehnologiji Abbreviated
key title: Pedagog. nauki: teor. istor. innov. tehnol.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації
КВ № 15795 – 4267Р від 27.10.2009 р.

Комп'ютерне складання та верстання: *І. А. Чистякова*

Підписано до друку 27.01.2020.
Формат 60x84/16. Гарн. Calibri. Папір офсет. Друк ризогр.
Ум. друк. арк. 20,51 Ум. фарб.-відб. 20,51.
Обл. вид. арк. 24,01. Тираж 100 пр. Вид. № 12.

Виготовлювач:
ФОП Цьома С.П., 40002, м. Суми, вул. Роменська, 100.
Тел.: 066-293-34-29.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
серія ДК, № 5050 від 23.02.2016.